

D-LC

+8

5

1908

[tom 1]

EX LIBRIS
богдана графа на
Кицерці Кичерського
Кравцєва Лісових
Чортів Архидідька
Лицаря Лисагорого Хвос
та гербу Дуки Скеї

A gift to the
Ukrainian Collections from
the Library of
**BOHDAN AND NEONILA
KRAWCIW**

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ ШЕСТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VI.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОЗАРЬ.

ТОМ I.

(1838—1847)

7.1991.

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ I.

(1838—1847)

ВИДАННІЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

ІВАНА ФРАНКА.

Ex libris
Bednar Krawciv

Львів, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

WID-LC

PG

3948

. S. 5

X

1908

L tom 1

✓

SHEVCHENKO

=
"TVORY"

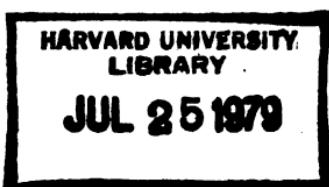
1 //

077*323

KRAWCIW

B. N. KRAWCIW
UKR. GIFT

B. N. KRAWCIW
UKR. GIFT

Ex libris
Bohdan Krawciw

ПЕРЕДМОВА.

Перше повне, хронологічно упорядковане і критичним апаратом, зводом варіантів та їх використанням для редакції тексту наділене видане, з помічю всіх доси опублікованих видань, автографів самого автора і копій із затрачених автографів виходить рівночасно в Петербурзі під редакцією д. Василя Доманицького і у Львові під моєю. Потреба такого видання відчувала ся давно, особливо в Галичині, де після проби з виданем 1867 р. не було повного Шевченка, де двотомове видане Огоновського з р. 1892—3 давно розійшло ся, а остатнє, популярне видане Романчука з р. 1902 також розпродане. Зрештою оба ті виданя порядкують Шевченкові твори нераціонально, оба не дають повного навіть як на той час зводу варіантів і оба вставляють у свій текст із доступніх їм варіантів звичайно, найменше відповідні.

Тілько в р. 1906 випустило петербурське товариство імені Шевченка нове видане Кобзаря, принявши в його основу текст Романчука, але...

збогативши його новими творами віднайденими в архіві петербурзького Департаменту поліції і запровадивши хронологічний порядок творів. Отсє виданє послужило основою наших критичних видань.

Головною підмогою для тих видань була опублікована в Київській Старині кн. вересень до грудня 1906 р. студія В. Доманицького пз. Критичний дослід пад текстом „Кобзаря“ Шевченка. Се простора (365 стор. в окремій відбитці) і дуже детальна праця, подіктована великим пієтізмом для памяти нашого безсмертного Кобзаря, праця, що дійсно дала нам стілько нового, інтересного матеріялу й уваг, що ми нарешті побачили Шевченкові твори в їх правдивім близку, вникнули в робітню великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над ішліфованем, вигладжуванем та доповнюванем своїх творів. Доманицький використав усі автографи Шевченкові та копії з них, які знайшли ся в чернігівськім музеї Тарновського, київськім „Музей Древностей и Искусствъ“, Румунійськім музеї в Москві, а також у приватних посідачів, головно у проф. Науменка. В Петербурзі йому надто удало ся знайти рукописний збірник Шевченкових творів писаний рукою Лазаревського та з власноручними поправками Шевченка. Автографи і рукописні копії помогли д. Доманицькому також усталити раз на завсігди хронологію Шевченкових творів майже для кожного окремого віршка.

Моя праця над виданем Шевченка, яку вложила на мене ухваля філологічної секції з д. 21

грудня 1905, затверджена ухвалою Віділу Наук. Товариства ім. Шевченка з 26 червня 1907, почала ся від того, що я провірив перший том видання Ом. Огоновського з перводруками, і вже тут переконався, який занедбаний текст дають наші галицькі видання та як богато праці потрібно для її успішного довершення. Та тут почала ся діяльність д. Доманицького, що доконала поважну частину праці, яка повинна була бути виконана швидко по смерті Шевченка і для якої кілька поколінь української інтелігенції не зробило майже нічого.

З припливом матеріалів д. В. Доманицького моя праця значно влекшила ся і мала метою як найповніше використати новий матеріал зібраний ним. Протягом редакторської праці ми часто обмінювали ся листами, обговорюючи деталі тексту і ріжних видань. Літом сего року він прислав міні екземпляр петербурського „Кобзаря“ з виписками варіантів із висше згаданої копії, що знайшла ся між паперами пок. Мордовця; на жаль, перші аркуші того „Кобзаря“ дійшли до мене трохи пізно, коли перших 10 аркушів моєго видання вже було друковано і я не міг покористувати ся ним при редакціонуванні свого тексту. Оттим то як матеріал для нового, повнішого видання я й подаю тут у нотці зазначені там варіанти.¹⁾

) Варіанти до:

Причинної

Рядок:	3	зам. гне високі має бути: нагина
”	4	перероблено: Рве синю хвилю білобоку.
”	5	” А ясний місяць із за.
”	6	поправлено: На землю де-де хваря.

Від усіх дотеперішніх видань мое відріжняється ся нумерованем рядків, управильненем інтер-

- Рядок 12 зам. раз-у-раз попр. по лісу.
" 23—24 перероблено: Сама собі. Й сама не зна,
Що таке робить.
" 26—27 " Щоб то не журилося
Молодес, хорошес,
А щоб так ходило,
А ходячи о півночи
" 29 " Свого любого до дому.
" 30 зам. торік попр. вторік
" 31 " Обішав ся попр. Обіцяв ся.
" 35 поправлено: Не уміли лице біле.
" 41 зам. що ніч попр. Його.
" 42 " Його " Ізлаче.
" 43 " Тай " І.
" 44 " довгу " чорну.
" 47—48 перечеркнено.
" 51 зам. вона м. б. широ.
" 70 " знайшла м. б. найшла.
" 82 " біля м. б. коло.
" 89—90 викинено скобки а зам. З осоки покл. Земені.
" 92 зам. вечерять пост. вечеряті.
" 94 " Та пісеньку м. б. Веселої.
" 133 " дуба попр. верби
" 161 " із попр. з-за.
" 1.5 " Як попр. Мов.
" 185—186 зам розлучили мене із попр. тебе вбили, Бо-
же мій, з.
" 196 зам. та дівчина попр. з дівчиною.
" 198 перероблено: Підкрайлись напіком, щоб зникати.
" 203 зам. Зібрали ся товариші попр. Зобрали ся ко-
заченьки.
" 204 " ями попр. яму.
" 206 " дзвони попр. в дзвони.
- Вітре буйний**
- " 9 зам. Коли м. б. Може.

пункції та акцентованем більше складових слів. Особливо ся остатня новість на мою думку важна, принаймні в Галичині, де доси навіть у шкільних виданях Шевченка акцентують хибно. Звичай акцентовання принятій був ще в 50-их роках П. Кулішем у його друкарні, і добрий звичай ніколи не вадить відновити.

Детальнійша передмова враз з покажчиком буде дана при другім томі. В отсє виданє війшли також дві поеми написані Шевченком російською мовою, мішаною густо українізмами. Сі поеми

По рядку 13, де в нашому вид. ряд точок, доповнено пропалину:

Русалкою стану,
Пошукаю в чорних [філях?],
На дно моря кану.

Рядок 4 зам. А ввечері попр. У вечери.

На вічну пам'ять Котляревському

Рядок	22	зам.	Мусить устанати попр. Встає працювати
"	33	,	подивить ся попр. надивитись
"	52—53	"	луна попр. руна
"	57	"	Вигляне сонце попр. I сонце гляне.
"	59	"	дарма що попр. лютий.
"	102	"	Може моя доля на попр. Злая доля може но.
"	103	"	Бо сироту велоди попр. Сироту увсюди
"	106	"	I попр. Та.

Тече вода в синє море

"	8	зам.	думка м. б. дума.
"	22	"	До дому м. б. На той бік.

Катерина

"	36	4 зам.	У яру гребля м. б. В яру гребелька
---	----	--------	------------------------------------

Тополя

"	67	зам.	Воно чуло м. б. чуло серце.
---	----	------	-----------------------------

в Росії не користувалися популярністю, таї сам Шевченко ставив їх не високо. „Коли засвербить рука, — писав він у однім листі про свою „Тризну,“ — то чом і не писати таку річ, але друкувати її — ніколи.“ А йому довелося власне надрукувати свою „Тризну,“ присвячену „сестрі“ княжній Варварі Репніній. Повне і критичне видання Шевченкової поетичної творчості не могло знаходитися сих творів тим більше, що вони, як і все написане ним, мають не малу автобіографічну вартість, а в звязку його творчості від них іде богато ниток і до Відьми і до Сови і до Марини, так само, як ідеї та погляди на жите, виложені в „Тризні“ нераз дуже влучними і пластичними віршами, характеризують добре будущого автора „Кавказа,“ „Послання,“ „Сну“ та інших подібних поем.

Натоміс я виключив із Шевченкового „Кобзаря“ його українську драму „Назар Стодоля,“ якій місце обік уривка „Никита Гайдай“ знайдеться в одним із дальших томів повного видання.

Сердечною подякою всім тим, що допомогли міні випустити в світ отсе видання, а особливо Впов. д. Василю Доманицькому, без якого помочи я не був би міг доконати успішно того, що доконано в отсьому виданні, кінчу сю свою передмову.

Львів дня 26 падолиста 1907 р.

Іван Франко.

I. ПРИЧИНА

Ревé та стóгне Дніпр ширóкий,
Сердýтий вíтер завивá,
До-долу вéрби гне високí,
Горáми хвíлю підіймá.

- 5 І блíдий місяць на ту пору
Із хмáри дé-де виглядáв.
Ненáче човен в сíném мóрю¹⁾
То виринаў, то потопáв.
Ще трéті пívní не спívali,
- 10 11 Нíхто нíгдé не гомонíв,
Сичí в гаю перекликалісь,
Та ясен ráz-u-ráv скрипíв.
- 12 В такú добу пíд горóю,
Бíля тóго гáю,
13 14 Ішо чорніe над водóю,
Щось бíле блукáe.
Мóже вíйшла Русáлонька
Мáтерi шукáti,
А мóже жde козáченъка,
20 21 Ішоб залоскотáti.
Не Русáлонька блукáe,
То дíвчína хóдить,
Й самá не зна (бо причýнна),
Ішо такée рóбить.
- 22 23 Так ворóжка поробíla,
Ішоб мéньше скучála.
Ішоб, бач, хóдя o-пívníči,
Спала й виглядала

¹⁾ Вид. 1860: морí.

Козáченъка молодобо,

- 30 Що торік покінув;
Обіщав ся вернути ся,
Та мабуть і згінув!
Не китайкою покрились
Козацькї бчі,

- 35 Не вймили біле личко
Слізонькї дівочі:
Орел вийняв карі бчі
На чужому полі,
Біле тіло вовкій з'єли, —

- 40 Така йогб доля!

Дарма, що ніч дівчинонька

Йогб виглядає...

Не веरнеть ся чорнобривий
Та й не привітайде,

- 45 Не розплете дівгу кбсу,
Хустку не завяже;
Не на ліжко, — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О Боже мій мілій!

- 50 За що-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькї очі?... Прости сироту!
Когб-ж їй любити? ні батька, ні неніки:
Одна, як та пташка в далекім краю.
- 55 Пошли-ж ти їй долю, — вона молоденька,
Бо люди чужії її засміють.
Чи винна-ж голубка, що глуба любить?
Чи винен той глуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
- 60 Літает, шукав, дума: заблудив.
Щасливва голубка, високо літает,
Поліне до Бога мілого питати.
Когб-ж сиротина, когб запитает?
І хто їй розкаже, і хто тієї знає,¹⁾

¹⁾ Вид. 1860: Знає.

- 65 Де мілій начує, чи в тёмному гаю,
Чи в бýстрім Дунáю коня напувá ?
Чи мóже з другою, другую кохá,
Її чорнобрíву ужé забувá ?
Як-би то дали ся орлýнї крýла,
- 70 За сýнім би мбrem мýлого знаїшлá ;
Живóго-б любíла, другу-б задушíла,
А до неживóго у яму-б ляглá !
Не так сérце любить, щоб з ким подéлítъ ся,
Не так вонó хóче, як Бог нам даé :
- 75 Вонó жить не хóче, не хóче журýть ся.
„Журýсь!“ кáже дýмка, жáлю задаб.
О, Бóже мій мýлій ! такá Твойá вóля,
Такé її щáстє, такá її дóля !
- Вонá все хóдить, з уст нї пáри, —
- 80 Ширóкий Днíпр не гомонíть ;
Розбýвши вíтер чбрні хмáри,
Лíг бíля мóря одпочíть,
А з нéба місяць так і сýє ;
І над водóю, і над гáем,
- 85 Кругбом, як в ýсí все мовчýть . . .
Аж гульк — з Днíпра повиринали
Малії дїти сміючíсь.
„Ходíмо грíть ся!“ закричáли.
„Зíйшлó вже сónце!“ (Голí скрíзь,
- 90 З осокý кóси, бо дївчáта.)
„Чи всí ви тýта?“ клýче мати. —
„Ходíм шукáти вечеря́ть!
Погráємось, погулáймо,
Ta пíсеньку заспíвáймо !“
- 95 „Ух! ух!
Солóмяній дух, дух!
Менé мати породíла,
Нехрещéну положíла.
Місяченýку !
- 100 Наш голúбоньку,
Ходí до нас вечеря́ти !
У нас козáк в очерéti,

- В очереті, в осоці,
Срібний пе́рстень на руці ;
- 105 Молоденъкій, чорнобривий,
Знайшлі вчбра у дібробі.
Світій дівіше в чистім поль,
Щоб нагулятись доволі !
Побки відьми ще літаютъ,
110 Поки півні не співають,
Посвіті нам! . . . Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух! ух!
Соломяний дух, дух!
- 115 Мене мати породила,
Нехрещену положила.“
- Зареготались нехрещені . . .
Гай обізвав ся; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені
120 Летять до дуба . . . ні-чичирк! . . .
Схаменулись нехрещені,
Дивлять ся, — мелькає,
Щось лізе ввёрг по стовбуру
До самого краю.
- 125 Отож тая дівчиночка,
Що сонна блудила:
Отакуто їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гляці
- 130 Стала . . . в сérце коле!
Подивилася на всі боки,
Та її лізе до-долу.
Кругом дуба Русалонки
Мовчки дожидали;
- 135 Взяли її, сердешную,
Та її залоскотали.
Довго-довго дивувались
На її уроду . . .
Треті півні кукуріку! —
- 140 Шелеснули в вбду.

- Зашебетáв жáйворонок
У-гбру летючи;
Закувáла зазúленька¹⁾
На дубу сидючи;)
- 145 Зашебетáв соловéйко,
Пішлá луна гáем;
Червоніє за горóю, —
Плугáтир' співає.
Чорніє гаї над водóю,
- 150 Де Ляхí ходíли;
Засинíли по-над Днїпром
Висóкі могíли;
Пішбóв шéлест по дíбрóві;
Шéпчуть густі лóзи,
- 155 А дíвчíна спить пíд дýбом
При бйтíй дорóзї.
Знать дóбре спить, що не чує,
Як кúє зазúля,²⁾
Що не лíчить, чи добго житъ . . .
- 160 Знать дóбре заспúла.

- А тим часом із дíбрóви³⁾.
Козáк виїзжáє;
Під ним юбник воронéнький
На-сíлу ступáє.
- 165 „Ізнémíг ся, товáришу!
Сегóдні спочíнем:
Блíзько хáта, де дíвчíна
Ворóта одчинíть.
А мóже вже одчинíла.
- 170 Не менí, другому . . .
Швýдче, кóню, швýдче, кóню,
Поспішáй до дóму!“

Утомíв ся воронéнький,
Ідé, спотикнéтъ ся: —

¹⁾, В вид 1860: зазúленька ²⁾, В перводр. сидячи ³⁾ В перводр. зазúля. ⁴⁾ В перводр. дíбрави.

- 175 Кóло сéрця козáцького
Як гáдина въéть ся.
„Ось і дуб той кучерáвий...
Вонá ! Бóже мýлий !
Бач, заснúла виглядáвши,
180 Моя сизокrýла !“
Кýнув конá та до нéї :
„Бóже ти мíй, Бóже !“
Кlýче її та цélúс . . .
Нí, вже не помóже !
185 „Зá щo-ж вонí розлучýли
Менé із тобóю ?“
Зареготáвсь, розігнáв ся, —
Та в дуб головóю !

- Іdуть дíвчáта в пóле жáти
190 Та знай спíвають іduчí,
Як провожáла сýна маtí,
Як бivсь Татáрин у-ночи.
Іdуть, — пíд дўбом зеленéньким
Кíнь замордóваний стоíть,
195 А бíля йбgo молодéнький
Козáк та дíвчina лежíть.
Цíкávi (нíгде прáвиді дíти)
Пídkráli ся, щob ізляка́ть ;
Колí подívлять ся, що вбítii, —
200 З перéполоху ну втíkáть !

Зібрáли ся подrúженky,
Слízonьkí vtiráyut ;
Зібрáли ся товáriši,
Ta ými kópáyut ;
205 Прийшlí popí z korogvámi,
Задзвонíli¹⁾ džvóni :
Похováli гromádoю
Як слíd, по закónu.

¹⁾ В вид. 1860 задзвенили.

- Насіпали край дороги
210 Дві могіли в житі;
Нема кому запитати,
За що їх убіто?
Посаділи над козаком
Явір та ялину,
215 А в головах у дівчини
Червону калину.

- Прилітав зазуленька¹⁾
Над ними кувати;
220 Прилітав соловейко
Що-ніч щебетати:
Виспівує та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тії Русалоньки
225 З Дніпра грітись вийдуть.

Друк. уперше: Ластівка Гребенки 1841, ст. 230—242.

¹⁾ В перводр. зузуленька; в вид. 1860: зозуленька.

ІІ. КАТЕРИНА.

(Василю Апірієвичу Жуковському на память 22-го Квітня 1838 р.)

I.

Кохáйте ся, чорнобрíві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужí люди,
Рóблять лíхо' з вáми.
5 Москаль лóбить жартýючи,
Жартýючи кíнє ;
Пíде в своїй Москвиціну,
А дíвчíна гíнє...
Як-би самá, ще-б нíчого, —
10 А то й старá матí,
Що родила на евіт бóжий,
Мусíть погибáти.
Сéрце вýяне спíвáючи,
Колí знає, зá-що ;
15 Люди сéрця не спитáють,
А скáжуть: „Ледáщо !“
Кохáйте ся-ж, чорнобрíві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужí люди,
20 Смійтесь над вáми.

Не слúхала Катерíна
Нí бáтька, нí нéньки,
Полюбíла Москалика,
Як зналó сердéнко.
25 Полюбíла молодóбого,

- В садбочок ходýла,
Пóки себé, свою дóлю
Так занапастýла.
Кlíчче мати вечéряті,
30 А доњкá не чúє:
Де жартýє з Москáликом;
Там і заночу́є.
Не дві нóчі кárí бчí
Любо цíлувáла,
35 Пóки слáва на все селó
Недобрая стáла.
Нехáї собí злíй люди
Що хотáть говбрать:
Вона лóбить, то й не чúє,¹⁾
40 Що вкráло ся гóре:
- Прийшлý вíсти недобríй —
В похóд затрубýли;
Пíшов Москаль в Турéчину,
Катrúсю накrýли.
- 45 Не счúла ся, та й байдúже,
Що косá покrýta:
За мýлого, як спíвáютъ,)
Любо й) потужйті.
Обíщáв ся чорнобрíвий,
- 50 Колý не загíне,
Обíщáв ся вернúти ся.
Тодí Катерíна
Бýде собí Москóвкою,
Забúдетъ ся гóре;
- 55 А пóки-ицо, нехáї люди
Що хотáть говбрать —
Не жýрить ся Катерíна!
Слézonькý втирає,
Що дíвчáта на ýлицí
- 60 Без нéї спíвáютъ, —
Не жýрить ся Катерíна!

¹⁾ В вид. 1860: і не чúє. ²⁾ У всіх виданнях хибно: як омі-
вати. ³⁾ Вид. 1860 vac.

Вмієть ся сльозобю,
Візьме відра о-півночі,
Піде за водою,
65 Щоб ворогій не бачили ;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспівав „Гріця“,
Виспівує, вимовляє,
70 Аж калина плаче.
Вернула ся — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катерина,
І гáдки не має,
75 У новéнькій хустиночцї¹⁾
В вікнó²⁾ виглядає.
Виглядає Катерина...
Минуло пів рóку ;
Зануділо коло сérця,
80 Заколбло в бóку.
Нездúжав Катерина,
Лéдвé-лéдвé дишє...
Вíчуняла, та в зáпíчку
Дитину колише.
85 А жіночкі лíхо дзвбнятъ,
Мáтері глузу́ютъ,
Що Москалі вертають ся
Та в нéї ночу́ютъ.
„В тéбе дочкиа чорнобрíва,
90 Та ще й не едýна,
А муштрýе у зáпíчку³⁾
Москóвського сýна.
Чорнобрíвого придбáла...
Мабутъ самá вчíла...“
95 Бодай же вас, цокоту́хи,
Та злýднї побíли,

¹⁾ В перводр. хустынотца. ²⁾ В перводр. окно. ³⁾ В вид. 1860: у зáпечку.

Як ту матір, що вам на сміх
Сйна породила.¹⁾

- Катеріно, сéрце моé,
100 Лíшенько з тобóю!
Де ти в свíті подінéш ся
З малýм сиротóю?
Хто спитáє, привítáє
Без мýлого в свíті?
105 Бáтько-мати — чужí люди,
Тáжко з нýми жити!

- Вíчуняла Катерíна,
Одсúне кватíрку,
Поглядáє на ўлицю,
110 Колише дитíнку;
Поглядáє, — немá, немá...
Чи то-ж і не бúде?
Пíшлá-б в садóк поплáкати,
Так дíвлять ся люди.
115 Зайде сónце, — Катерíна
По садóчку хóдить,
На рúченьках носить сýна,
Очиї повóдить:
„Отút²⁾) з мýшти виглядáла,
120 Отút розмовлáла,
А там... а там... сýну, сýну!“
Та й не доказáла.

- Зеленíють по садóчку
Черéшнї та вíшнї;
125 Як і пérше вихóдила,
Катерíна вíйшла,
Вíйшла, та вже не спíвáє,
Як пérше спíвáла,
Як Москаль молодóго

¹⁾ Отеí два рядки в перводр. заступлені двома рядками точок.
²⁾ В вид. 1860: Отут.

- 130 В вишнік дожидала.
Не співає чорнобріва,
Клянє свою долю;
А тим часом вороженьки
Чинять свою болю, —
135 Куточко річі¹⁾ недобрий.
Що має робити?
Якби мильш чорнобрівий,
Умів би спинити...
Так далеко чорнобрівий,
140 Не чує, не бачить,
Як вороги сміють ся її,
Як Катрύся плаче.
Може вбітій чорнобрівий
За тихим Дунаем;
145 А може вже в Москвищні
Другуко кохася?
Ні, чорнавій не убітний,
Він живий, здоровий...
А де-ж найде такі очі,
150 Такі чорні брови?
На край світа, в Москвищні,
По тім бокам моря
Нема нігде Катерини, —
Та здалася на горе!...
155 Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на цім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле лічко,
160 Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по болі.
Умиває же біле лічко
Дрібніми слізами!
165 Бо вернулись Москаліки
Іншими шляхами.

¹⁾ В вид. 1860: речі.

II.

- Сидіть бáтько в кінці¹⁾ стола,
На руки схилив ся,
170 Не дíвить ся на світ бóжий,
Тáжко зажурíв ся:
Кóло йóго старá мати
Сидіть на ослонї,
За сльозами лéдве-лéдве
175 Вимовляє дбнї:

- „Щó, весéльля, дбню мой !
А де-ж твоя пáра ?
Де світілки з друженъкáми,
Стárosti, бóяре ?
180 В Москвицинї, дбню мой !
Ідý-ж їх шукáти !
Та не кажи дббрим людям,
Ішо е в тéбе мати.
Проклятий час-годінонька,
185 Ішо ти народíлась !
Як-би знала, до схід сбнця
Булá-б утопíла...
Здалáсь тодí-б ти гáдинї,
Тепéр — Москалéві...
190 Дбню мой, дбню мой,
Цвіте мій рожéвий !
Як ягíдку,⁴⁾ як птáшечку
Кохáла, ростила
На лíшенько... Дбню мой !
195 Ішо ти наробíла ?..,
Оддáчила !... Ідý-ж, шукáй
У Москві свекrúхи !
Не слúхала рíчей моих,³⁾
То її послúхай !
200 Ідý, дбню, найдí її,

¹⁾ Вид. 1860: кінéдь. ²⁾ Вид. 1860: ягодку. ³⁾ Вид. 1860: моих речей.

- Найді, привітай ся!
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертай ся!
Не вертай ся, дитя моє,
205 З далекого краю!...
А хто-ж мою голобоньку
Без тебе сховав?
Хто заплаке надо мню,
Як рідна дитина?
210 Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Дбню мою, дбнью мою,
215 Дитя моє любе!
Іди од нас!...
Ледве-ледве
Поблагословила.
„Бог з тобою!“ — та як мертві
220 На діл повалилася...

- Обізвав ся старий батько:
Чого ждеш, небого?“
Зарідала Катерина,
Та бух йому в ноги:
225 „Простій мині, мій батечку,
Що я наробыла!
Простій мині, мій голубе,
Мій соколе мілій!“
„Нехай тебе Бог прощає
230 Та добрій люди!
Молись Божу та йди собі,
Мині лéгше буде.“

- Ледве встала, поклонилася,
Вийшла мóвчки з хати;
235 Остали ся сиротами
Старий батько й мати.
Піпля в садок у вишнёвий,

- Бóгу помолýлась,
Взялá землí пíд вýшнею,
240 На хрест почепýла;
Промбвила: „Не вернú ся!
В далéкому краю
В чужý зéмлю чужí лóди
Менé заховáютъ;
245 А своéї ся крýхотка
Нáдо мнóю лáже,
Та про дóлю, моé гóре
Чужим лóдям скáже...
Не розkáзуй, голубонько,
250 Де-б нí заховáли,
Щоб грíшної на сíм свítí
Лóди не займáли!
Ти не скáжеш... ось хто скáже,
Що я йогó маtí!
255 Бóже ти мíй!... лíхо моé!
Де минí сковáтись?
Заховáюсь, дитя моé,
Самá пíд водбóю,
А ти грíх мíй спокúтуеш
260 В лóдях сиротбóю,
Безбáтьченком!¹⁾...“

Пíплá селóм,

- Пláче Катерýна;
На головí хустínochka,
На рукáх дитýна.
265 Вýйшла з селá — сéрце нíє²⁾;
Назáд подивýлась,
Покивáла головbóю
Та й заголосýла.
Як топbóля стáла в побló
270 При бýтій дорbózí;
Як росá та до схíд сónця,
Покáпали слýбзи.

¹⁾ У перводр. безбачченкомъ. ²⁾ Праське вид. млéє.

- За слізами за гіркими
І світа не бачить,
275 Тілько сіна пригортася,
Цілує та плаче.
А воно як янгелятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
280 Пазухи шукав.

Сіло сонце, з-за дібробы
Небо червоніє;
Утірла ся, повернулась,
Пішлала... тілько мріє.

- 285 В селі добго говорили
Дечого багато,
Да не чули вже тих річей¹⁾
Ні батько, ні маці...
- 290 Оттаке-то на сім світі
Роблять людям люди!
Того в'яжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за-віщо? Святій знає!
Світ, бач ся, широкий,
295 Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому²⁾ доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
300 Те, де заховаютъ.
Де-ж ті люди, де-ж ті добри,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

¹⁾ В вид. 1860: річей. ²⁾ Вид. 1860: Тому.

- Есть на світі доля,
А хто її знає ?
320 Есть на світі воля,
А хто її має ?
Есть люди на світі, —
Сріблом-злотом сяють,
Здається ся, панують,
325 А долі не знають, —
Ні долі, ні волі !
З нудьгю та з грем
Жупан надівають,
А плакати — сбром.
330 Возьміть срібло-злото
Та будьте богаті,
А я возьму сльози —
Ліху виливають ;
Затоплю недоблю
335 Дрібніми сльозами,
Затопчу неволю
Білимі¹⁾ ногами !
Тоді я веселий,
Тоді я богатий,
340 Як буде сердечко
По волі гуляти !

III.

- Кричать соби, спить діброда,
345 Зиронькі сяють,
По-над шляхом, щиріцею,
Ховряшкі²⁾ гуляють.
Спочивають добре люди,
Що кого втомило :
350 Кого — щастє, кого — сльози,
Все нічка покріла.
Всіх покріла темнісінька,
Як діточок мати ;

¹⁾ Вид 1860: Босими ²⁾ Вид. 1860: ховрашкі.

- Де-ж Катрύсю пригорнұла ?
355 Чи в лісі, чи в хаті ?
Чи на поль під копою
Сýна забавляє,
Чи в дібробі з-під колоди
Вóвка виглядáє ?
360 Бодáй же вас, чорні бробви,
Нікому не масти,
Колý за вас такé лíхо
Тréба одбувáти !
А що дáльше спіткається ся ?
365 Бýде лíхо, бýде !
Зострінуться жóвті піскі
І чужій люди ;
Зострінеться зімá лóтa...
А той — чи зостріне,
370 Що пізнає Катерину,
Привітає сýна ?
З ним забúла-б чорнобрíва
Шляхý, піскі, горе :
Він як масти привітає,
375 Як брат заговбрить ...
- Побáчимо, почýємо ...
А пóки — спочýну,
Та тим часом розпитаю
380 Шлях на Московщýну.
Далéкий шлях, панибрати !
Знаю його, знаю !
Аж на сéрцї похолобне,
Як його згадаю.
385 Попоміряв і я колісь —
Щоб його не мýрять ! ...
Розказáв би про те лíхо,
Та чи то-ж повíрять !
„Бréше,“ скáжутъ, „сякий-такий !“
390 (Звичайно, не в бчі),
А так тілько пусуб мóбу
Та людéй морóчить.“

- Правда вáша, прáвда, люди!
Та й нá-що те знáти,
395 Що сльозáми пéред вáми
Бúду вилливáти?
Нá-що вонó? У всякого
І свогó чимáло...
Цур же йомý!... А тим часом
400 Кéте лиш кресáло
Та тютюнý, щоб, знáете,
Дóма не журились:
А то лíхо розkáзватъ,
Щоб бридкé присníлось!
405 Нехáй ногó лихái вíзьме!
Лúччеж помíркую,
Де-то моя Катерíна
З Іváсем мандрує.

- За Кýївом, та за Днїпрóм,
410 По-пíд тéмним гáєм
Ідúть шляхом чумáченъки,
„Пúгача“ спíвають.
Ідé шляхом молодíця, —
Мýсить бýти з прóщи.
415 Чогó-ж смутná, невесéла,
Заплáкані фí?
У лáтанíй свитýночцí,¹⁾
На плéчах торбýна,
В руцí цíпóь, а на дрúгíй
420 Заснýла дитíна.
Зострíла ся з чумакáми,
Закрýла дитíну.
Питáєть ся: „Люди дóбрí!
Де шлях в Московщýну?“
425 „В Московщýну? от-цей сáмнї.
Далéко, небóго?“
„В сáму Москвý. Христá rádi
Дáйте на дорóгу!“

¹⁾ В перводр. через помилку: свытотци.

- Берé шагá, аж трўсить ся:
430 Тáжко йогó бráти!...
Та й на вíщо?... А дитýна?
Вонá-ж йогó маtí!
Заплáкала, пíшлá шлáхом,
В Бровáрях спочýла,
435 Та сýнові за гíркого
Медянíк купýла.
Дóвго-дóвго сердéшная
Все йшлá та питáлá;
Булó й такé, що пíд тýном
440 З сýном ночувáла...

- Бач, нá-що здалý ся кáрі очинýта:)
Щоб пíд чужýм тýном сльбзи виливáть!
Отó-ж-то дивíть ся та кáйтесь, дíвчáта,
Щоб не довелó ся Москаля шукáть!
445 Щоб не довелó ся, як Кáтря шукáє...
Тодí не питáйте, зá-що люди лáают?
Зá-що не пускáют в хáту ночувáть?
Не питáйте, чорнобрíвї,
Бо люди не знают;
450 Когó Бог карá на свítї,
То й вонý карáють...
Люди гнúть ся, як тí лóзи,
Кудí вíтер вíє.
Сиротýнї сónце свítить
455 (Свítить та не грé) —
Люди-б сónце заступíли,
Як-би мáли сýлу,
Щоб сиротí не свítýло,
Сльбзи не сушýло.
460 А за-вíщо, Бóже мýлий!
Зá-що свítом нýдить?
Що зробíла вонá людям,
Чогó хотýть люди?
Щоб плáкала!... Сérце мое,

1) Вид. 1860: очинýта.

- 465 Не плач, Катеріно!
Не показуй людям сльози,
Терпі до загіну!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
470 До схід сонця в тімнім лісі
Умийся сльозами!
Умієш ся — не побачить,¹⁾
То й не засмійтися;
А серденько одпочине,
475 Побки сльози лліоть ся.
 ²⁾

Отакé то ліхो, бачите, дівчата!
Жартуючи кинув Катрúсю свою...³⁾
Недбля не бачить, з ким її жартувати,
480 А люди хоч бачить, та людям не жаль.
„Нехай“, кажуть, „гíне ледача дитíна,
Коли не зуміла себе шанувати!“
Шану́йте ся ж, любі, в недобру годіну
Щоб не довелó ся Москалá шукати!⁴⁾

- 485 Деж Катрúся блудить?
По-під тинню очувала,
Ранéнько вставала,
Поспішала в Московщíну, —
Аж гульк — зімá впала.
490 Свіще пóлем завіроха,
Іде Катерíна
У личакáх — ліхо тяжке! —
І в одній світіні.
Іде Кáтря, шкандинáє;
495 Дýвить ся — щось mríє...
Либóнь ідуть Москáлики...

¹⁾ В вид. 1860: побачить. ²⁾ В перводр. тут три, в вид. 1860 вісім рядків з точок. ³⁾ Огіє два рядки надруковані лише в вид. 1844 р. ⁴⁾ Огіє 8 рядків з обоюма попередніми із друкованої самим Шевченком 1860 р. карточки для наклеення на покаліченого цензурою «Кобзаря» опублікував уперше д. Хв. Камінський (Киевская Старина 1885, март, стор. 520).

- Ліхो!... сérце млїє...
Полетіла, зостріла ся,
Питá: „Чи немáє
500 Могó Івáна чорнявого?“
А тí: „Ми не знаєм.“
І, звичáйно, як Москалí
Сміють ся, жартујуть:
„Ай да баба! ай да наші!
505 Кавб не надујуть!“
Подивíлась Катерíна:
„І ви, бáчу, люди!
Не плач, сину, моé ліхо!
Що бúде, то й бúде!
510 Піду дáльше, — більш ходíла...
А мóже й зостріну;
Оддáм тебе, мій гóлубе,
А самá — загíну!“

- Ревé, стóгне хуртбвина,
515 Кóтить, вéрне пóлем;
Стóйт Кáтря, сéред пóля,
Далá сльозáм вóлю.
Утомíлась завíроха,
Де-де позíхáє;
520 Щe-б плáкала Катерíна,
Та слíз більш не має.
Подивíлась на дитíну:
Умýте сльозóю
Червонé, як квíточка
525 В-рáнцí пíд росóю.
Усмíхнúлась Катерíна,
Тáжко усмíхнúлась, —
Кóло сéрця як гáдинá
Чóрна повернúлась.
530 Кругом мóвчкí подивíлась
Бáчить — лíс чорнé,
А пíд лíсом, край дóрбги,
Либóнь кúрінь mré.
„Ходíм, сину! смержáєть ся;

- 535 Коли́ пустя́ть в хату́;
А не пустя́ть, то й на дво́рі
Будем но́чувáти.
Під хатою заночу́єм,
Сíну мій Іва́не!
- 540 Де-ж ти будеши но́чувáти,
Як менé не стáне?
З собáками, мій сýночку,
Кохáй ся на дво́рі!
Собáки злі, по́куса́ютъ,
- 545 Та не заговбрять,
Не розкáжутъ сміючí ся...
З псáми їсти й пýти...
Бідна моя голбоно́нько,
Що мені робити?“
- 550 Сиротá собáка маєтъ свою́ дóлю,¹⁾
Має добрé слóво в світі сиротá;
Ізогó бьють і лáютъ, закують в невóлю,
Та ніхтó про матéрь на смíх не спита.
А Йавáся спита́уютъ, зараннja спита́уютъ,
- 555 Не даду́ть до мóви дитíні дожитъ.
На кого́ собáки на єли́цї лáаютъ?
Хто гóлий, голбдний під тýном сидítъ?
Хто лобуря вóдить? Чорнýві байстрята.
Одна його́ дóля — чóрні бровенята,
- 560 Та й тих лóди зáздri не дають носитъ.

IV.

Попід горою яром-дóлом
Мов ті діді високочблі,
Дубí з гетьмáнчини стоять;

¹⁾ Отей рядок маєтъ ся лише в вид. 1844; в вид. 1840 зазначено один рядок, а в вид. 1860 шість рядків точками. Отсі радки з друкованого Шевченком у 1860 р. листка для наклеення в „Кобзарі“ опублікував д. Хв. Камінський в „Кіевской Старинѣ“ 1885, март, стор. 520—521. хоча вони тоді були передруковані в львівській „Зорі“, то Ом. Огоновський не взяв їх до свого видання. У вид. Ром. вони є.

- У яру грéбля, вéрби в ряд.
565 Ставóк пíд крýго в невóлї.
І ополбнка — вóду братъ.
Мов покотýло червонé
Крíзь хмáру обнце, занялóсь,
Надýв ся вíтер, — як повéс,
570 Немá нéчого, скрíзь бíлé,
Та тíлько лéсом загулó.
- Ревé, свýще завíрюха,
По лéсú завíло;
Як те мóре, бíле побле
575 Снíгом покотýлось.
Вíйшов з хáти карбíвнýчиí,
Щоб лéс оглядіти,
Та де тобí! такé лíхо,
Що не вíдно й свíта.
580 „Егé, бáчу, якá фúга!
Пур же помý з лéсом!
Пітí в хáту... Що там такé?
Ох їх до-сто-бíса!
Недóбра їх розносíла,
585 Мов спrávdí за дíлом.
Ничíпоре! дивíсь лишéнь,
Якí побíлíли!“¹⁾
„Що? Москалí?... Де Москалí?“
„Що ти? схаменí ся!“
590 „Де Москалí, лебéдики?“
„Та он, подивí ся!“
Полетíла Катерýна
І не одяглá ся.
„Мабýть дóбре Московщíна
595 В тýмку йí далá ся!
Бо у-нóчі тíлько й. знáє,
Що Москалá клíче.“
Чéрез пенькý, замéтами
Летíть, лéдвے дýше.
600 Бóса стáла сéред шляху,

1) Так у вид. 1844; в вид. 1860: побíлíлі.

- Втéрлась рукавáми,
А Москалі їй на-зúстріч,
Як один, верхáми.
„Лíхо моé! дóле мой!“
605 До їх... колí глянє, —
Поперéду старшíй іде.
„Лóбий мíй Івáне!
Сéрце моé кохáнес!
Де ти так барýв ся?“
610 Та до йóго... за стремéна...
А він подивíв ся,
Та шпорами конá в бóки.
Чогó-ж утїkáеш?
Хибá забóув Катерíну,
Хибá не пíзнáеш?
615 Подивíв ся, мíй гóлубе,
Подивíсь на мéне:
Я Катrúся твоý любa!
Нá-що рвеш стремéна?“
А він конá поганýє,
620 Нíби-то й не бáчить.
„Пострíвáй же, мíй гóлубе,
Дивíсь! я не пláчу,
Ти не пíznáv менé, Івáне?
Сéрце, подíви ся!
625 Єй же Бóгу, я Катrúся!“
„Дúра, атвяжí ся!
Вазьмíте прочь безúмную!“
„Бóже мíй! Івáсю!¹⁾
І ти менé покидáеш!
630 А ти-ж присягáв ся!“
„Вазьмíте прочь! Чо-жъ ви стáлі?“
„Когó? менé взýти?
Зá-що-ж? скажý, мíй гóлубе!
Комý хоч oddáti
635 Своё Кáтрю, що до тéбе
В садбóк ходíла,
Своё Кáтрю, що для тéбе

¹⁾ В вид. 1860: Івáне.

- Сýна породýла?
Мій бáтечку, мій братíку,
640 Хоч ти не цурáй ся!
Нáймичкою тобí стáну...
З другою кохáй ся,
З цíлим свíтом!... Я забúду,
Що колýсь кохáлась,
645 Що од téбе сýна мала,
Пóкриткою¹⁾ стáла...
Пóкриткою... який сбрóм!
І зá-що я гíну?
Покíнь менé, забúдь менé,
650 Та не кíдай сýна!
Не покíнеш?... Сéрце моé!
Не втíkáй од мéне!...
Я вýнесу тобí сýна.“
Кýнула стремéна
655 Та в хатýну.

- Вертáєть ся,
Несé йомý сýна;
Несповýта, заплáкана.
Сердéшца дитýна.
„Ось-де вонб, подивí ся!
660 Де-ж ти? заховáв ся?
Утíк!... немá!... Сýна, сýна.
Бáтько одцураў ся!
Бóже ти мíй!... Дитя моé!
Де дíнусь з тобóю?
665 Москалики! голубчики!
Возьмítъ за собóю;
Не цурáйтесь, лебéдики!
Вонб сиротýна;
Возьмítъ йогб та oddáйте
670 Старшóму за сýна!
Возьмítъ йогó!... бо покíну,
Як бáтько покíнув, —

¹⁾ В вид. 1860: Покрýткою.

Бодай його не кідала
Лихая година!

- 675 Гріхом тебе на світ божий
Мати породила, —
Виростай же на сміх людям!“ —
На шлях положила:
„Оставай ся шукать батька,
680 А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як навісна...
А дитя осталось.
Плаче бідне... А Москалям
Байдуже, — минули.
685 Воно й добре; та на ліхо
Ліснічі почули.

Біга Кáтря бóса лісом,
Біга та голбсить;
То проклина свого Йвáна,
690 То плаче, то просьти.
Вибігáє на воалісся;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить, — серед стáву
Мóвчки опинилася.
695 „Приймá, Бóже, мою дúшу!
А ти — моé тіло!“
Шубовсьт в воду!... По-під льбodom
Геть загуркотіло.

- Чорнобрíва Катерíна
700 Найшлá, що шукала.
Дунув вітер по-над стáвом,
І сліду не стало.

705 То не вітер, то не бýний,
Що дуба ламає:
To не ліхо, то не тяжке,
Що мати вмірає;
Не сироти малі діти,
Що нéньку сховали:

- Їм зосталась добра слáва,
710 Могíла зосталась.
Засміють ся злії люди
Малíй сиротинí, —
Вýлле сльози на могíлу,
Сердéнько спочíне.
715 А тому́, тому́ на світі,
Що йому́ зосталось,
Кого бáтько і не бáчив,
Мáти одцурáлась?
Що зосталось байстрюкóві?)
720 Хто з ним заговóрить?
Нí родíни, нí хатíни, —
Шляхíй, пíскíй, гóре...
Пáнське лíчко, чбрні бróви —
Нá-що? Щоб пíзнали!
725 Змалювáла, не сховáла...
Бодáй полиняли!

V.

- Ішóв кобzá́ръ до Кíєва
Та сíв спочивáти;
Торбíнкáми²⁾) обвíшаний
730 Його повожáтий.
Малé дитя кóло його
На сónцí куняé,
А тим чáсом старíй кобzá́ръ
„Іcýса“ спíвáє.
735 Хто йде, їде — не минаé;
Хто — бúблик, хто — грóши,
Хто старому, а дíвчáта
Шажóк міхонóші.
Задíвлять ся чорнобрíві:³⁾
740 „І бóсе, і гóле!

¹⁾ В перводр. і в вид. 1844 се слово виточкуване. ²⁾ В вид. 1860: Торбíками. ³⁾ Вид. 1860: чорнобрíві.

Далá, “ кáжуть, „бровиня́та,
Та не далá дóлі!“

- 745 Іде шляхом до Кíєва
Берлín шестернéю,
А в берлínї господíня
З пáном і сíмéю.¹⁾)
Опинíв ся прóти старцíв, —
Кúрява лягáє.
Побíг Івáсь, бо з вíкónця
Рукóю махáє.
Даé грóші Івáсеві,
Дивúєть ся пánі,
А пан глáнув... одвернúв ся....
Пізнáв препогáний,
755 Пізнáв тí кáрі очí,
Чóрні бровеня́та...
Пізнáв бáтько свого сíна,
Та не хóче ваяти.
Питá пánі, як зовéть ся?
760 „Івáсь.“ — „Какой мíлый!“
Берлín рýшив, а Івáся
Кúрява покrýла...
Полéчili, що достáли,
Встáли сíромáхи,
765 Помолýлись на схíд сónця,
Пішли по-над шляхом.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 21—67..

¹⁾ Вид. 1860: семьею. ²⁾ Вид. 1860: милай..

III. ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Грабенці.)

Перебення старий, сліпий, —
Хто тогó не знає?

Він усюди ве́штається
Та на кобзі грає.

5 А хто грає, тогó знають
І дякують люди:
Він їм тýгу розгáяє,
Хоть сам світом нýдить.
По під тýнню сїромаха

10 І дніо́є й ночу́є, —
Немá йому́ в світі хáти;
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому́ байдуже!

15 Сяде¹⁾ собі, заспівáє:
„Ой не шуми, лúже!“
Заспівáє, та й згадáє,
Ішо він сиротýна,
Пожурить ся, посумує

20 Сидячий під тýном.

От-такий-то Перебення
Старий та химéрний!
Заспівáє про „Чалого“,
На „Гóрлицю“ звérне;

25 З дівчáтами на вигонї
„Грýця“ та „Весnýнку“,
А у шинку з парубkáми
„Сéрбина“, „Шинкárku“;

¹⁾ Вид. Кожанч Сáдя.

- З жонáтими на бенкéти
30 (Де свекrúха злáя)
Про топблю, лиху дóлю,
А пóтім „У гáю“;
На базáрі про „Лáзаря“,
Абó, щоб те знали,
35 Тáжко-вáжко заспíвáє,
Як Сíч руйнуvalи.
От-такíй-то Перебéндя
Старíй та химéрний!
Заспíвáє, засméть ся,
40 А на слýбзи зvéрне.

Вíтер вíс-повíвáє,
На поблю гуляє,
На могíлї кобzáрь сидíть
Та на кóбзї грáє.

- 45 Кругом йóго степ, як мóре
Ширóке синíє;
За могíлою могíла,
А там — тíлько mríe.
Сíвий ус, стару чупрýну
50 Вíтер розвíváє;
Та приляже, та послýха,
Як кобzáрь спíвáє,
Як сérце смéть ся, слýпí очі плáчутъ...
Послýха, повé...

- 55 Старíй заховáвсь
В степу на могíлї, щоб нíхтó не бáчив,
Щоб вíтер по поблю словá розмахáв,
Щоб люди не чули: бо то бóже слóво,
То сérце по вóлї з Бóгом розмовля,
60 То сérце щебéче Господнюю слáву,
А дýмка край свíта на хмáрі гуля.
Орлом сизокrýлим лítáє, ширáє,
Аж нéбо блакýтne ширóкими бýe!
Спочíне на сónцї, йогó запитáє:
65 Де вонó noctúe? як вонó встаé?

Послухає мóря, що вонó говóрить?
Спитá чóрну góру: Чого ти нíмá?
І знóбу на нéбо, бо на землí góре,
Бо на їй, ширóкій, кутóчка нема

- 70 Тому́, хто все знає, тому́, хто все чує:
Що мóре говóрить, де сónце noctúe,
Його на сýм свítí нíхтó не прийmá.
Одýн він між нýми, як сónце висóке,
Його знають люди, бо нóсить земля.
- 75 А як-би почúли, що він одинокий
Спíвá на могýлї, з мóрем розмовляя, —
На бóжее слóво вонý-б насміялись,
Дурníм би назváли, од сéбе-б прогнáли:
„Нехáй по-над мóрем“, сказáли-б, „гуля!“

- 80 Дóбре есý, мíй кобзáрю,
Дóбре, бáтьку, рóбиш,
Що спíвáти-розмовляти
На могýлу хóдиш!
Ходí собí, мíй гóлубе,
- 85 Пóки не засnýло
Твоé сéрце та висpíвуй,
Щоб люди не чули!
А щоб тебе не цурались,
Потурáй їм, бráте!
- 90 Скачай, вráже, як пан кáже,
На те він богáтий.

От-такýй-то Перебéндя
Старíй та химéрний!
Заспíвáє весéльної,
95 А на журбó зvérne.

Друк у-перве: Кобзарь 1810, ст. 13—20.

IV. І ВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернбергу.)

I.

Булó колíсь в Українї
Ревіли гармáти;
Булó колíсь Запорожцї
Вмíли панувáти!

- 5 Панувáли, добувáли
І слáву і вóлю, —
Минúло ся, оста́ли ся
Могили по поблю!')
Висбóкії тí могýли,
10 Де ляглó спочítí
Козáцькéс бíле тíло
В китáйку повýте.
Висбóкії тí могýли
15 Чорніють, як гбрí,
Та про вóлю нýшком в полí
З вíтрами говбрять.
Свідок слáви, дїдівщины
З вíтром розмовляє,
20 А внук кóсу несé в рóсу,
За нýми спíвáє.

Булó колíсь, в Українї
Лихо танцювало,
Журбá в шýнку мед-горíлку

1) В вид. 1860: на полі.

25 Поставцем кружала.
Булó колíсь добрé жýти¹⁾
На тíй Українї....
А згадáймо! мóже сérце
Хоч трóшки²⁾. спочýне.

II.

- 30 Чбрна хмáра з-за Лимáну
Нéбо, сónце крýє;
Сýнє мóре звíрюкою
То стóгне, то вíє,
Днїпра гýрло затопýло.
- 35 „А нýте, хлопъята,
На байдакý! Мóре грáе,
Ходíм погуляти!“
Вýсипали Запорóжцї,
Лимáн чбvни³⁾ вкryли.
„Грай же, мóре!“ заспíвáли,
- 40 Запíнились хvíлї.
Кругбм хvíлї, як тí гори:
Нí землї, нí нéба.
Сérце млéе, а козакáм
Тогó тíлько й трéба.
- 45 Пливúть собí та спíвáють;
Рибалка лíтáе,
А попéреду отáман
Ведé, куди знáе.
Похóжас вzdóвж байдáка.
- 50 Гásне лóлька в рótí:
Поглядáе сюдý-тудý,
Де-то буть роботí?
Закрутíвши чórní ýси,
За ýхо чупрýну,
- 55 Підняв шáпку, — чóvни стáли.
„Нехáй вбrog гýне!
Не в Синóпу, отámani,

¹⁾ Чиг. Коб. Добрé колíсь було. ²⁾ В вид. 1860: трóшки.
³⁾ В вид. 1860: човní.

Панбве-молобдці,
А у Цárьград, до султáна
60 Пойдемо в гостї!“
„Добре, бáтьку отáмане!“
Кругом заревіло.
„Спасíбі вам!“ Надів шапку.
Знбву закипіло
65 Сýне мбрé вздóвж байдакá,
Знбву похожає
Пан отáман та на хвýлю
Мóвчки поглядає.

Друк. упервє: Кобзарь 1840, стор. 97—103.

V. НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.¹⁾

Пойдеш далéко,
Побачиш багато;
Задíвиш ся, зажúриш ся —
Згадай менé, бráте!“

Весною 1840 р.

¹⁾ Огей віршник був написаний Шевченком на екземплярі «Кобзаря» з 1840 р., подарованім ним його другові, маляреві Штернбергові, який умер 1845 р. Опублікований «з паперів Левченка» в «Кіевской Старине» 1902 р. книжка за лютий, відділ Документів, ст. 73.

VI.¹⁾)

Вітре бу́йний, вітре бу́йний,
Ти з мбрем говбриш:
Збуді йогó, загра́й ти з ним,
Спита́й сінє мбре.

- 5 Вонб знає, де мій мілій,
Бо його носи́ло;
Вонб скáже, сінє мбре,
Де його поді́ло.
Колі мілого втопі́ло,
10 Розбій сінє мбре!
Підú шукáть милéнького,
Втоплó своé гбре,
Втоплó свою недобленьку...
15 Найдú його, пригорнú ся,
На сérцї зомлію.
Тоді, хвіле, несі з мілім,
Куді вітер віе!
20 Колі-ж мілій на тім ббці,
Буйнésенький знаєш,
Де він хбдить? що він рббити?
Ти з ним розмовляєш.
Колі плаче, то й я плачу;
- 25 Колі нї, співаю;
Колі-ж згінув чорнобрíвий,
То й я погибаю.

¹⁾ В вид. 1860 дод. титулом Думка (ст. 86). ²⁾ Так у вид. 1840, 1844, 1860.

- Тогді несі́ мою лúщу
Тудí, де мій мýлий,
30 Червóною калýною
Постáв на могýлі!
Бýде лéгше в чужíм пólї
Сýротí лежáти,
Бýде над ним йогб мýла
35 Квítкою стóяти.
І квítкою й калýною
Цвістí над ним бýду,
Щоб не пеклó чужé сónце,
Не топтáли люди.
40 А в вéчері посумýю,
А в рáнці поплáчу;
Зíйде сónце — утру слýбзи,
Нíхто й не побáчить.
Вíltre бýйний, вíltre бýйний,
45 Ти з мбрéм говóриш:
Збудí йогб, загráй ти з ним,
Спитáй сýнє мбрé!

Друк. уперве: Ластóвка Е. Гребенки С. Пб. 1841, ст. 23—25.

VII. НА ВІЧНУ ПАМЯТЬ КОТАЯРЕВСЬКОМУ.¹⁾

Сонце гріє, вітер віс
З поля на долину;
Над водбою гне з вербовою
Червону калину.

5 На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де-ж дів ся соловейко?
Не питай, не знає!
Згадай лихо, то й байдуже:

10 Минулось, пропало;
Згадай добрe, серце въяне,
Чому не осталось?
Отож гляну та й згадаю:
Булó, як смеркає,

15 Зашебече на калині,
Ніхтò не минає.
Чи багатий, когдá доля
Як мати дитину
Убирáє, доглядає,

20 Не мине калину;
Чи сирота, що дб-світа
Мусить уставати,
Опинить ся, послухає, —
Мов батько та мати

25 Розпитують, розмовляють!
Серце бъеть ся любо,
І світ божий як великдень,
А люди як люди!²⁾

¹⁾ В вид. 1860 пропущено. ²⁾ В перводр. оба рази: люде.

Чи дівчина, що мілого

- 30 Що-день виглядає,
Въяне, сіхне сиротою,
Де дітись не знає, —
Піде на шлях подивитися,
Поплакати в лози;
35 Защебече соловейко,
Сіхнуть дрібні слізби;
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм...
Ніби з міллим розмовляла...

- 40 А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Божа благає,
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві, — піде лунна гаєм,
45 Запеклу дущу злодія не спінить,
Тільки стратити голос, добру не навчитися...
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголів'я вброн прокричить.

Засні долина, на каліні

- 50 І соловейко задрима.
Повіс вітер по долині,
Пішла дібрівкою лунна;
Лунна гуляє — божа мова...
Встануть сердечки працювати,
55 Підуть короби на дібріви,
Вийдуть дівчата від братя,
Виглянє сонце. Рай таї гіді!
Верба сміється, — свято скрізь!
Злодій заплаче, дарма, що злодій.

- 60 Так було перш, тепер дивися:
Сонце гріє, вітер віс
З поля на долину;
Над водою гне з верблю
Червону каліну;
65 На каліні одиноке
Гніздечко гойдає.

А де дів ся содовéйко ?
Не питай, не знає !

- Недавно, недавно у нас в Україні
70 Старий Котляре́вський от-так щебета́в ;
Замбук неборáка, сиротами кíнув
І гори і мóре, де перше витáв,
 Де ватáгу пройді́світа
 Водів за собю.
75 Все осталось, все суму́є,
 Як руйни Трóї ;
 Все суму́є, тілько слáва
 Сбнцем засияла ;
 Не вмре кобзárь, бо на віки
80 110гб привітала.
 Будеш, бáтьку, панувáти,
 Побки живу́ть люди,
 Побки сонце з нéба сяє,
 Тебé не забúдуть !
- 85 Прáведная душé ! приймíж мою мóву,
 Немýду та щíру, приймí, привітай !
 Не кинь сиротóю, як кíнув дíбрóви.
 Прилий до мéне хоч на однó слово,
 Та про Україну минí заспівáй !
- 90 Нехáй усміхнеться душá на чужйнї,
 Хоч раз усміхнеться дивлючíсь, як ти
 Всю слáву козацьку за словом єдýним
 Переніс в убóгу хáту сиротý.
 Прилий, сýзий брле ! бо я одинбкий,
- 95 Сиротá на світі в чужому краю ;
 Дивлів ся на мóре ширóке, глибóке,
 Поплів би на той бíк, — човна не дають !
 Згадаю Енéя, згадаю родíну,
 Згадаю — заплáчу, як тáя дитíна ;
- 100 А хвýлї на той бíк ідúть та реву́ть.
 А мóже я й тéмний, нíчого не бáчу,
 Мóже мóя дóля на тíм бóцї плаче,
 Бо сироту всюди люди осміють ?

- 105 Нехáй би сміáлесь, та там мбре грáс,
Там місяць, там сónце яснійше сія,
І з вітром могýла в степу розмовляє,
Там не одинокий з нéю був би я.
Пráведная душé, приймí мою мóбу,
Немýдру та щíру, приймí, привítáй!
110 Не кинь сиротóю, як кíнув дібрóви,
Прилини до мéне хоч на однó слóво,
Та про Україну менí заспівáй!

Друк. у перве: Ластóвка Гребенки 1841, ст. 306—312.

VIII. Т О П О Л Я.

(П. С. Петровський.)

По дібробі вітер віє,
Гуляє по полью,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

- 5 Стан високий, лист широкий —
Нá-що¹⁾ зеленіє ?
Кругом полье як те море
Широке синє.
Чумак іде, подивить ся,²⁾
10 Та її голову склонить ;
Чабан в-ранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивить ся, серце ніє :
Кругом нії биліни !
15 Одна-одна, як сирота
На чужині гіне !

Хто-ж виховав тонку, гнучку
В степу погибати ?
Постривайте, все розкажу, —
20 Слухайте-ж, дівчата !

Полюбила чорнобрива³⁾
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила :
Пішов, та її загинув.

¹⁾ Попр. Шевч. Марне. ²⁾ В вид. Семиренка: подивитца.
³⁾ В перводр. чорнобривá, в вид. Сем. чорнобрíва

- 25 Як-би знала, що покіне,
Булб-б¹⁾ не любила;
Як-би знала, що загіне,
Булб-б не пустіла;
Як-би знала, не ходила-б.
30 Пізно за водою,
Не стояла-б до північчи
З мілім під вербовою...
Як-би знала!...

I то ліхко

- Попереду знати,
35 Що нам в світі зострінеть ся....
Не знайте, дівчата!
Не питайте своє долю!...
Само серце знає,
Кого любить. Нехай въяне,
40 Побки закопають!
Бо не довго, чорнобриві
Карі оченята,
Біле лічко червоне,
Не довго, дівчата!
45 До полудня, та й завъяне.,
Броби полиняють...
Кохайте ся-ж, любіте ся,
Як серденько знає.

Защебече соловейко

- 50 В лузі на каліні,
Заспіває кесаченько
Ходя по долині.
Виспівує, після вийде
Чорнобрива з хати,
55 А він її запитав:
„Чи не била мати?“
Стануть собі, обіймуть ся,
Співа соловейко;

¹⁾ Тут і ряд. 27 у первіодр. булоб, у вид. Сем. булаб.

Послухають, розійдуть ся, —

60 Оббє раденькі.

Ніхтò тогò не побачить,

Ніхтò не спитає:

„Де ти була? що робила?“

Сама собі знає...

65 Любила ся, кохала ся,

А серденько мліло:

Воно чуло¹⁾ недобленьку,

А сказати²⁾ не вміло.

Не сказало, — осталася,

70 День і ніч воркує,

Як голубка без голуба,

А ніхтò³⁾ не чує.

Не щебече соловейко

В лузі над водою,

75 Не співає чорнобріва

Стоя під вербю.

Не співає, як сирота⁴⁾

Білим світом нудить.

Без мілого батько, мати,

80 Як чужій людин;

Без мілого сонце світить,

Як вброг сміється,

Без мілого скрізь могила,

А серденько бъється ся!

85 Минув і рік, минув другий,

Козака немає;

Схне вона, як квіточка,

Ніхтò не питает.

„Чого въянеш, моя доню?“

90 Мати⁵⁾ не спітала,

За старого,⁶⁾ багатого

Ніщечком⁷⁾ сданала.

¹⁾ Попр. Шевченка: Чуло серце. ²⁾ Попр. Шевч. Сказати.

³⁾ В перводр. никто. ⁴⁾ Попр. Шевч. Сиротою. ⁵⁾ Попр. Шевч.

Стара. ⁶⁾ Попр. Шевч. За сивого. ⁷⁾ Попр. Шевч. Тихенько

- „Іді, доню!“ кáже мати, —
„Не вíк дíїувáти.
95 Він бағáтий, одинокий,
Будеш панувáти!“
„Не хóчу¹⁾ я панувáти,
Не пíду я, мамо!
Рушникáми, що придбáла,
100 Спустí менé в яму!
Нехáй попí заспíвáть,
А дружкí поплáчутъ!²⁾
Лéгше минí³⁾ в трунí лежáть,
Як⁴⁾ йогó побáчитъ.“
- 105 Не слúхала старá мати,
Робýла, що знала;
Все бáчила⁵⁾ чornобрýва,
Сóхла і мовчáла.
Пíшla в-ночí до ворóжки,
110 Щоб поворожити,
Чи дóвго її на сíм свítí⁶⁾
Без мýлого⁷⁾ жýти?
„Бабýсенько, голýбононько,
Сéрце моé, нéнько!
115 Скажí минí щíру прáвdu,
Де мýлий-сердéнько?
Чи жив? здорб? чи вíн любить?
Чи забúв-покíйнув?
Скажí-ж минí, де мíй мýлий?
120 Край свíта полíйну!
Бабýсенько, голýбононько!
Скажí, колíй⁸⁾ знаéш
Бо видаé⁹⁾ менé мати
За старóго зáмíж.

¹⁾ В вид. Сем. не хóчу. ²⁾ Попр. Шевч. Заплáчутъ. ³⁾ Попр. Шевч. Лéгше, мамо. ⁴⁾ Вид. Сем. Нíж, Коханч. Аñíж його бачить. ⁵⁾ Попр. Шевч. Дивила ся. ⁶⁾ Попр. Шевч. одинокий. ⁷⁾ Попр. Шевч. На сíм свítí. ⁸⁾ Попр. Шевч. бо ти. ⁹⁾ Попр. Шевч. Хóче дати.

- 125 Любіть його, мої сіза,
Серце не навчти!
Пішлаб же я утопілась,
Жаль душу згубити!
Коли не жив чорнобривий,
- 130 Зроби, мої пташко,
Щоб до-дому не вернулася...
Тяжко мині, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи-ж мою болю!"
- 135 „Добре, доню! Спочинь трошки!...
Скажу твою болю...¹⁾
Сама колись дівувала,
Теє ліхознаю;
Минуло ся, навчилася,
- 140 Людям помагаю.
Твою болю, мої доню,
Позаторік зналася,
Позаторік і зільлячка
Для тога придбала."
- 145 Пішлаб стара, мов каламаръ
Достала з поліці.
„Ось на тобі сьогодні діва!
Підій до криниці,
Поки півні не співали,
- 150 Умий ся водбою!
Віпий трошки сьогодні зільля, —
Все ліхозагойте.
Віпеш, біжай яко моба,
Щоб там ні кричали,
- 155 Не оглянь ся, поки стаєш
Аж там, де прощаєш.
Одпочинеш, а як стаєш
Місяць серед неба,
Віпий ще раз! Не приде, —
- 160 В-третє¹⁾ випить треба!

¹⁾ В вид. Сем. Чини ж мою болю. ²⁾ В перводр. Въ третѣ.

За пе́рший раз, як за тої рік
Будеш ти такою;
А за дру́гий сéред стéпу
Тýпне кінь ногбою.

- 165 Коли́ живий козáченко,
То зараз прибúде,
А за трéтій, мой дбю,
Не питáй, що буде!
Та ще, чу́еш, не хрестí ся,)
170 Бо все пíде в вóду.
Телéр же йдá, придивí ся
На торíшню врóду!“

Взяла зíльля, поклонíлась:
„Спасíбі, бабúсю!“

- 175 Вíйшла з хáти: „Чи йти, чи нí?
Нí, вже не вернú ся!“
Пíшлá,²⁾ вмíлась, напila ся,
Мов не сво́й³⁾ стáла;
В-дрóге, в-трéте, та мов сónна
180 В степú заспíвала :⁴⁾

„Пláвай, плáвай, лебéдонько,
По сíньому мóрю!
Ростí, ростí, топблéнько,
Все в-гóру та в-гóру!

- 185 Ростí тонкá та висбóка
До сáмої хмáри,

¹⁾ В вид. Сем. хрестí ся. ²⁾ Попр. Шевч. Прийшла. ³⁾ Чиг. Коб. Побігла тай. ⁴⁾ Замість рядків 177—180 рукоп. поправка Шевченкова:

Прийшла, вмíлась, напила ся,
Тихо усміхнулась;
В друге, в третє напила ся,
І не зоглянулась.
Полетіла мов на крилах,
Серед стéпу пала. —
Пала, стала, заплакала
І.. . і заспíвала :

- Спитаї Бóга, чи діждú ся,¹⁾
Чи не діждú паřи?
Ростí, рости, подивí ся
190 За сýнєс мóре:
По тíм бóці моý дóля,
По сýм бóці гóре!
Там десь мýлий чорнобрíвий
По поблю гуляє,
195 А я плачу, лítá тráчу,
Йогó виглядаю.
Скажí йомú, моé сérце,
Що сміуть ся лóди;
Скажí йомú, що загíну,
200 Колý не прибúде!
Менé мати самá хóче²⁾
В зéмлю заховáти...
А хто-ж її голóвоńку
Бúде доглядати?
205 Хто догляне, розпитáє,
На стáрість помóже?
Мáмо моý! дóле моý!...
Бóже мýлий, Бóже!
Подивí ся, топóленько!
210 Як немá, — запláчеш
До схíд сónця ранíсінько,
Щоб нíкто не бáчив.
Ростí-ж, сérце топóленько,
Все в-гóру та в-гþру!
215 Плáвай, плáвай, лебéдоńко,
По сýньому мóрю!“

Такý пíсню³⁾ чорнобрíва
В степú заспíвáла;⁴⁾
Зíльля дýва наробíло,⁵⁾
220 Топóлею стáла.

¹⁾ Попр. Шевч. дíжду я. ²⁾ В вид. Сем. Самá хóче менé
мати. ³⁾ Попр. Шевч. Оттак тая. ⁴⁾ Попр. Шевч. Плакала, спíвала.
⁵⁾ Попр. Шевч. І на дíво серед поля.

Не вернúла ся до дому,
Не діждáла пáри;
Тонкá-тонкá¹⁾ та висбока
До сáмої хмáри.

- 225 По дíбрóві вíтер вíє,
Гулýє по пóлю,
Край дорóги гне топóлю
До сáмого дóлу..

Друк. у перве: Кобзарь 1840, ст. 69—82.

¹⁾ Попр. Шевч гнúчка.

IX. ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартосу.)

- На розпутті кобзárь сидítъ
Та на кóбзї грáє,
Кругом хлóпцї та дíвчáта
Як мак розцвítáe.¹⁾
- 5 Гráе кобзárь, виспíвує,
Вимовля́ словáми,
Як Москалї, Ордá, Ляхý
Бýлись з козакáми,
Як зíбрáла ся громáда²⁾)
- 10 В недíленьку в-ránci;
Як ховáли козáченъка³⁾)
З зелéнім байráцї.
Гráе кобзárь, приспíвує,
Аж лíхо смíеть ся:⁴⁾)
- 15 „Булá колíсь Гетьмáнщина,
Та вже не вернéть ся;
Булó колíсь панувáли,
Та бíльше не бúдем...
Тíї слáви козáцької
- 20 По-vík не забúдем!
Украíно, Украíно!
Сéрце моé,⁵⁾ нéнько!

¹⁾ В вид 1860: процвítáe. ²⁾ В вид. 1860: зíбрáла ся громáдойка; Жен. зíбрались козáченъки. ³⁾ Жен. товариша. ⁴⁾ Дальшак 26 рядків у вид. 1840, 1844 і 1860 викропкувано. ⁵⁾ Прасько і Жен. вид. Нéнько моя

- Як згадаю тебе, краю
Заплаче серденько !¹⁾)
- 25 Де поділось козачество,
Чорвоні жупани ?
Де поділась доля-воля,
Бунчукай, гетьмані ?
Де поділось ? Ізгоріло ?
- 30 А чи затопило
Сінє мбре твої гори,
Високі могіли ?
Мовчать гори, грає море,
Могіли сумують,
- 35 А над дітьми козацькими
Поганці панують !
Грай же мбрё ! мовчать гори !
Гулай, буйний, поблем !
Плачте, діти козацькій,
- 40 Така вáша доля !

„Встає²⁾ хмара з-за Лиману,
А другая з болія ;
Зажурилася Україна, —
Така її доля !

45 Зажурилася, заплакала,
Як малá дитяна.
Ніхто її не рятує...³⁾
Козачество гине,
Гине слáва, бáтьківщина,

50 Немає де дітись...⁴⁾
Виростають нехрещені
Козацькі діти,
Кохают ся невінчані,
Без попá ховают,

55 Запробдана Жидам⁵⁾ віра,
В цéркву не пускають !

¹⁾ В праськім вид. чомусь : Як згадаю твою долю, Завяне серденько — хоті в потці подано поправки вставлені нами в текст, які власноручний рукопис Шевченка. ²⁾ Жен. Встала. ³⁾ В перводрукатує, потім скрізь рятує. ⁴⁾ Жен. Що будеш робити ? Так і в Огон.

⁵⁾ Жен і Огон свята.

- Як та гáлич побле крýє,
Ляхý, унїáти¹⁾)
Налїтáють, — немá комú
60 Порáдоньки дáти!
Обізвáв ся Наливáйко, —
Не стáло кравчýни!²⁾)
Обізвáвсь козák Павлю́га,³⁾)
За нéю полýнув!
65 Обізвáвсь Тарáс Трясíло⁴⁾)
Гíркýми слъзámí:
„Бíдна моя Україно,
Стóпстана Ляхáми!⁵⁾)
Обізвáвсь Тарáс Трясíло
Вíру рятуváti,
70 Обізвáв ся орéл сýзий
Та й дав Ляхáм знати!
Обізвáв ся пан Трясíло:
„А гóдї журýть ся!
А ходíм⁶⁾ лиш; панý-брáти,
75 З Поляkáми бить ся!⁷⁾)
Вже не три днї, не три нóчі.
Бъеть ся пан Трясíло;
Од Лимáна до Трубéжу⁸⁾),
Трúпом побле крилось.
80 Ізнемíг ся козáченъко,⁹⁾)
Тáжко зажурív ся,
А погáний Конецьпольський.
Дúже звеселив ся;
Зíбрáv шляхту всю до кўпи
85 Та й ну частувáти!
Зíбрáv Тарáс козáченъків¹⁰⁾)
Порáди прохáти:

¹⁾ В перводр. налїтаютъ, у вид. 1860 і пізн. унїати. ²⁾ Біля цього слова в перводр. покладено відсылач ¹⁾), але нотки нема. В вид. 1860: Кривчýни. ³⁾) Жен. і Огон. Обізвáв ся Остряни́ця. ⁴⁾) Жен. і Огон. пан Трясíло. ⁵⁾) За сим рядком у вид. 1840, 1844 і 1860 чотири рядки точок. ⁶⁾ В перводр. хóдымъ. ⁷⁾) Жен. і Огон. з Ляшеньками. ⁸⁾ Вид. 1860 і пізнїйші Трубайла. ⁹⁾) Жен. і Огон. пан Трясíло. ¹⁰⁾) Жен. і Огон. громадоньку.

- „Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
90 Дайте мені порадоньку,
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхі,
Наше безголов'я...
Нехай собі бенкетують,
95 Нехай на здоров'я!
Нехай кляті бенкетують;
Побки сонце зайде,
А ніч-мати дасть пораду,
Козак Ляха знайде.
100 А поки що, одпочинмо!“
Чи багато наших?“
Трбхи, пане-отамане,
Та й ті щось ледачі!“
„Зледаціли? Побачимо!
105 Нема чого ждати!
Бенкетуйте-ж вражі Ляхі,
Прйду помагати.
Прйду, Ляхі, почастую
Не медом-ситою,
110 Ні, прокляті католики,
Кривю червоню
Почастую за Павлову
Праведну душу, —
А коли ні, Боже мильй,
115 Сам випити мушу!
Боже! нехай пропадає
Голова Тараса,
Дай то тільки, щоб та шляхта
Кривю упила ся!
120 Тоді й мою головоньку
Нехай вбран будить,
Не прокинусь! Товариші!
Що буде, то й буде,

¹⁾ Починаючи з цього рядка аж до слів »Лягло сонце за горою« в перводрук і в дальших виданнях включно до праського нема нічого і не зазначено пропуска.

- Сю ніч Ляхів-католіків
125 Ходім частувати!...
Чи так, братій-отамани?¹⁾
„Що мáєм казати?
Робій, пáне-отамане,
Як сам дóбре знаєш,
130 А ми бúдем помагати,
Пóки сíлу мáєм.“
„Дóбре, хлóпці!“ Пíшов нýшком,
Лýлечку смакує,
Дýма дýмку, поглядає...
135 Доля-ж бенкетує.¹⁾)

- „Лягло сónце за горóю,
Зíркí засіяли,
А козакí, як та хмáра,
140 Ляхів обступа́ли.
Як став місяць сéред нéба,
Ревнúла гармáта;
Прокýнулись Ляшкí-панкí —
Нíкуди втїкати!
145 Прокýнулись Ляшкí-панкí²⁾;
Та й не повстава́ли:
Зíйшло сónце, — Ляшкí-панкí³⁾;
Пóкотом лежа́ли.

- Червóною гадíою
150 Несé Альта вісти,
Щоб летíли крýки⁴⁾ з поля
Ляшкíв-панкíв їсти.⁵⁾
Налетíли чóрні⁶⁾ крýки
Ляшéнькíв⁷⁾ будíти;

¹⁾) Рядки 101—135 надруковані уперше в женевськім вид. стор. 7—8 і відсі перейшли до Огон. та Ром. Звістка В. Дом. про надруковане їх у «Вечерніях» 1862 р. хибна. ²⁾) Жен. і Огон. препоп-гані ³⁾) Жен. до одного ⁴⁾ В вид. 1860: крюки. ⁵⁾ Жен. отсі два рядки читаємо ось як: Через стеци, щоб летíли Крюки Ляхів їсти. ⁶⁾ Жен. і Огон. крюки з поля. ⁷⁾ Вид. 1860: Вельможних; Жен. Поганців.

- 155 Зібрало ся козачество
Бóгу помолитись.
Закрякали¹⁾ чорні крюки²⁾
Виймáючі очі,
160 Заспівали казáченъки
Пісню тай нóчі,
Тай нóчі кровáвої,
Що слáвою³⁾ стáла
Тарáсові, козáчеству,
165 Ляхів що приспáла.

„Над рíчкою в чýстім пóлї
Могíла чорніс ;
Де кров лilaсь козáцькая,
Травá зеленіс.
170 Сидítъ крячок⁴⁾ на могíлї
Та з гólоду кряче...
Згадá козáк Гетьмáнщину,⁵⁾
Згадá, та й заплаче.

„Булá колись козáцькая
175 І слáва і вóля, —
Слава сýє, а вóленьку
Спíткала недóля.
Булó колись панувáли,
Та бíльше не бúдем,
180 Тíй-ж слáви козáцькой
По вíк не забúдем!“⁶⁾

Умóвк⁷⁾ кобzáръ, заjурív ся,
Ішось рýки не гráють !
Кругом хлóпці та дíвчáта
185 Слízonькí втирають.

¹⁾ Жен. Закричали крюки чорні. ²⁾ В вид. 1860: крівáвої.

³⁾ Так у перводр. і Жен.; у інших вид. від 1860 р. славною.

⁴⁾ В вид. 1860 і пізн. крім Жен. вóрон. ⁵⁾ Від цього рядка в вид. 1840, 1844, 1860 і Льв. аж до слів „Умовк кобзарь“ люки вазначена двома рядками точок. У праськім виданю люки не зазначено, але тих рядків нема. ⁶⁾ Рядки 174—181 уперве надруковані Жен. ст. 9—10, відси у Огон і Ром. ⁷⁾ Жен. Сидить.

Пішобв қобзарь по ѿлицї,
З журбї як заграе!
Кругбм хлопцї навпрісядки,
А він вимовляє:¹⁾

- 190 „Нехай бўде от-такички!²⁾
Сидіть діти у зáпічку,
А я з журбї та до шинку,
А там найду³⁾ свою жінку,
Найду жінку, почастую,
195 З ворожéньків⁴⁾ покепкую.“

Друк. у первв: Кобзарь 1840, стор. 105—114, в повнім тексті Женева 1891, ст. 4—10.

¹⁾ Жен. і Огон. їм співає ²⁾ В вид. 1860: оттакечки. ³⁾ Жен. і Огон. Найду в шинку. ⁴⁾ В вид. 1860: вороженьків, Жен. Та з ворогів.

X.¹⁾

Думи мої, думи мої,
Ліхомені з вами!

Нá-що стáли на папéрі
Сумнýми рядáми?

5 Чом вас вітер не розвíяв
В степу, як пилину?
Чом вас ліхомені не приспáло,
Як своє дитину?

Бо вас ліхомені на світ на сміх породíло,
10 Поливáли сльози — чом не затопíли?
Не вýнесли в мóре, не розмíли в пólí?
Не питáли-б лóди, що в мéне болítъ?
Не питáли-б, зá-що проکлинаю дóлю,
Чого нýжу світом?... „Нíчого робítъ!“ —
15 Не сказáли-б на сміх...

Квіти мої, діти!

На-щó-ж вас кохáв я, на-щó доглядáв?
Чи заплáче сérце однó на всім світі,
Як я з вами плáкав? Може і вгадáв...

Може найдеться дівбче
20 Сérце, кáрі бчí,
Що заплáчуть на сї думи,
Я більше не хóчу...
Однú сльозу з очéй кáрих,
І... пан над панáми!
25 Думи мої, думи мої,
Ліхомені з вами!...

1) В галицькій рукописній копії Кéбзаря з р. 1866 (вид. Ко-
жанчикова) ця думка має титул: Марку Вовчкові на пам'ять 24-го
стичня 1859 р. (Рукоп. бібл. Н. Т. ім. Шевченка ч. 650. стор. 96).

- За кáрї очењата,
За чóрнї бróви
Сéрце рвáло ся, смíялось,
Виливало мóву.
- 30 Виливало, як умíло
За тéмнїй нóчі,
За вишнёвий сад зелéний,
За лáски дívčí,
За степí та за могíли,
- 35 Що на Україні...
Сéрце млíло, не хотíло
Спíвáть на чужýнї.
Не хотíлось в снїгú, в лíсї
Козáцьку громáду
- 40 З булавáми, з бунчукáми
Зbíráть на порáду...
Нехáй дўхи козáцькíї
В Українї вítáють!
Там шýроко, там вéсело
- 45 Од кráю до кráю,
Як та вóля, що минúлась,
Днíпр ширóкий, мбрé...
Степ і степ, ревúть порóги,
І могíли — гóри!
- 50 Там родíлась, гарцювáла
Козáцькая вóля,
Там пшáхтою, Татáрами
Засíвáла пóле.
Засíвáла трúпом пóле,
- 55 Пóки не остило...
Ляглá спочíть, а тим часом
Вýросла могíла.
А над нéю Орéл чóрний
Стóрожем лítáє,
- 55 І про нéї добрим людям
Кобзárí спíváють.
Все спíváють, як дíялось,
Слíпí неборáки,
Бо дотépní... А я... а я
- 60 Тíлько вмíю плáкатъ,

- Тілько сльози за Вкраїну,
А слова немає...
А за ліхом... та цур йому!
Хто його не знає!...
65 А наадто той, що дівить ся
На людій душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбю

- Не наклічу собі болі,
70 Коли так не маю...
Нехай злідні живуть три дні,
Я їх заховаю,
Заховаю змію ляту
Кіло свого серця,
75 Щоб вороги не бачили,
Як ліхом сміється ся...
Нехай думка, як той вбран,
Літає та кряче,
А сердечко соловейком
80 Щебече та плаче —
Нішком, люди не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте-ж мої сльози,
Нехай собі лягут ся,
85 Чуже польє поливають
Щодня і щоночі,
Пбки попій не засиплють
Чужим піском очі...
От-таке-то... а що робіть!
90 Журба не поможе.
Хто-ж сироті завідує,
Караї того Боже!')

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!

¹⁾ Цей уступ від слів «За карії оченята» аж до »Караї того-Боже« пропущений у вид. Семиренка 1860 р. ст. 2.

- 95 Вироста́в вас, догляда́в вас, —
Дé-ж минí вас діти ?
В Україну їдіть, діти,
В нашу Україну
По-під тýнью сиротáми,
100 А я тут загíну.
Там наайдете щíре сérце
І слóво ласкáве,
Там наайдете щíру прáвду,
А ще мóже й слáву...
- 105 Привіта́й же, мо́я нéнько,
Мо́я Україно,
Моїх дítок нерозумníх,
Як свою дитину !

Друк. у-перве Кобзарь Т. Шевченка С. Пб. 1840, ст. 5—11.

XI. ДУМКА.

- Нá-що минí чбрні брбви?
Нá-що кáрі бчí?
Нá-що лйтá молодії,
Весéлі, дївчí ?
- 5 Лйтá мої молодії
Мárно пропадають,
Очі плачутъ, чбрні брбви
Од вітру линяють.
Сérце въяне, нудить світом.,
- 10 Як птáшка без болї.
Нá-що-ж минí красá моя,
Коли немá долї ?
Тáжко минí сиротю
На сїм світї жити :
- 15 Свої лóди як чужíї,
Ні з ким говорити.
Немá кому́ розпитати,
Чогó плачутъ бчí ?
Немá кому́ розказати,
- 20 Чогó сérце хбче,
Чогó сérце як голубка
День і ніч воркүє ?
Нїхтб¹⁾ йогó не питáє,
Не знає, не чýє.
- 25 Чужí лóди не спитáють —
Тай на що питати ?

¹⁾ В перводр. Никто.

Нехáй плаче сиротýна,
Нехáй лїтá тратить!
Плач же, сérце, плачте очі,
30 Пóки не заснúли,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітрí почули,
Щоб понеслí буйнéсенъкі
За сýнє мóре
35 Чорнýвому, зрадлýвому
На лóтесе гóре.

Друк. у-перве: Кобзарь 1840, ст. 83—87.

XII. ДО ОСНОВЬЯ НЕНКА.¹⁾

- Быть пороги, місяць сходитъ,
Як і пе́рше сходив...
Нема Січі, пропа́в і той,
Хто всім верховодив!
- 5 „Нема Січі? — очерети
У Дніпра питаютъ:
„Де-то наші діти діллись?
Де вони гуляють?“
Чайка скіглить літаячи,
- 10 Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На стéпи козачий.²⁾
На тій стéпи³⁾ скрізь могíли
Стоять та сумують;
- 15 Питаютъ ся у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарілись?
Верните ся! Дивіте ся:
- 20 Житá похилились,
Де пасли ся вাপі кобнї,
Де тýрса щуміла,
Де кров Ляхá, Татáрина
Мбрем червоніла...
Верните ся!“
- 25 „Не вéрнуть ся!“ —
Заграло⁴⁾, сказа́ло
Сине мбре. „Не вéрнуть ся

¹⁾ В вид. Чигиринскій Кобзарь и Гайдамакы, С. Петербург 1844, ст. 28, титул: До украинского пысакы. ²⁾ В вид. Семир. На степу козачим. ³⁾ В вид. Сем. На тім степу. ⁴⁾ Жен. Загуло.

На віки пропали!“
Пráвда мбрé, прáвда, сýнє,
30 Такáя їх дóля!
Не вéрнуть ся сподíвані,
Не вéрнеть ся вóля,
Не вéрнеть ся козачинá,¹⁾
Не встáнутъ гетьмáни,
35 Не покриють Україну
Червоні жупáни.
Обíрана, сиротю
По-над Дніпрóм плáче,
Тáжко-вáжко сиротинї,
40 А нíхтó не бáчить,
Тíльки вбрóг, що смíється!
Смíй ся, лóтий вráже!
Та не дúже, бíсів сýну!²⁾
Сláва не полáже,³⁾
Не полáже, а розkáже,
Що дíялось в світї,
45 Чия прáвда, чия крýвда,
І чиї ми дíти!
Нáша дúма, пáша пíсня⁴⁾
Не вмре, не загíне...

От-де, люди, нáша слáва,
50 Сláва України!
Без зблota, без кáменю,
Без хýтрої мóви,
А голосна та правдýва,
Як Гóспода слóво.

55 Чи так, бáтьку отáмане?
Чи прáвду спíвáю?
Ех, як-би то... Та що й казáть!
Кебéти не мáю.

¹⁾ Жен. Козачýзна. ²⁾ Жен. бо все гíне. ³⁾ Рядки від »не ввернеть ся« до »Слава не полáже« у перводруку, в вид. 1844 і 1860 зафулені точками. ⁴⁾ У вид. 1840 і 1844 зам. сього рядка стоїть: Наш завзятий Головатий; сі слова усунув сам Шевченко в. вид., 1860.

- А до тогó в Московщýнї
60 Кругом чужí лóди.¹⁾
„Не потурáй!“ мóже скáжеш, —
Та що з тогó бúде?
Насмíоть ся на псалóм той,
Що вíльлю слъозáми,
65 Насмíоть ся!... Тáжко, бáтьку,
Жýти з ворогáми!²⁾
Поборóв ся-б з Москалями,³⁾
Як-би мáлось сýли;
Заспíвáв би, — був голосóк,
70 Та пóзички з'їли.
Оттакé-то лíхо тáжке,
Бáтьку ти мíй, дру́же!
Блужý в снїгáх та сам собí:
„Ой не шумíй, лúже!“
75 Не втну бíльше. А ти, бáтьку,
Як сам здорóв знаéш,
Тебé лóди поважáють,
Добрий гóлос мáеш.
Спíвáй же їм, мíй гóлубе,
80 Про Сíч, про могíли,
Колí якú насыпали,
Когó положíли, —
Про старинý, про те дíво,
Що булó, минúло...
85 Утнý, бáтьку, щоб нéхотя
На весь світ почúли:
Що дíялось в Українї,
Зá-що погýбала,
Зá-що слáва козáцькая
90 На всíм свíті стáла!⁴⁾
Утнý, бáтьку, брле сýзий,
Нехáй я заплáчу,
Нехáй свою Україну
Я ще раз побáчу!

¹⁾ Отсí два рядки в перводр. викропкувані. ²⁾ Отсей рядок в перводр. викропкуваний ³⁾ Слова «з Москалями» у перводр. викропкувані; в вид. льв. і праськ. з кацапами. ⁴⁾ По сьому вíршу в перводр. два ряди точок.

- 95 Нехай ще раз послухаю,
Як те мбре грає,
Як дівчина під вербю
„Гріця“ заспіває.
- 100 Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Побки ляже в чужу землю
В чужий домовині.

Друк у першо: Кобзарь 1840, ст. 89 – 96.

XIII.

Тече вода в сине море,
Та не витикає;
Шукá козак своёй долю,
А дబлі немає.

5 Пішов козак світ за очі, —
Грає сине море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить:
„Куди ти йдеш не спитавшиесь?

10 На кого покинув
Батька, неняку старенякую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті лоди,
Тяжко з ними жити!

15 Ні з ким буде поплакати
Ні поговорити.“

Сидить козак на тім бочі, —
Грає сине море...
Думав: доля зострінеться,
20 Спіткалося гре.
А журавль летять собі
До дому ключами...
Плаче козак — шляхій бйті
Заросли тернами.

Друк. у перве: Ластівка Гребенки 1841, ст. 312—313.

XIV. ГАЙДАМАКИ.

(Василю Івановичу Григоровичу на память 22-го Квітня 1888 р.)

- Все йдє, все минає і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялося?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе — уміре... Одно зацвіло,
- 5 А друге зав'яло, на-віки зав'яло,
І листя пожбукле вітря рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше плилий,
Попливуть і потім; і ти, білоліцій,
- 10 По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивитися в жолобок, криницю.
І в море безкрай, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
- 15 Ти вічний, без краю!... Люблю розмовляти,
Як з братом, з сестрою, розмовляти з тобою;
Співати тобі думу, що ти-же нашептаєш.
Порай міні ще раз, де дітися з журбюю?
Я не одинокий, я не сирота:
- 20 Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховати з собою? Гріх, душа живі;
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті слібзи-слові,
Що так вона щиро колись виливалася,
- 25 Що так вона низком над ними ридала.
Ні, не заховати, бо душа живі!
Як небо блакитнє — нема йому краю,
Так душі почіну і краю немає.

- 30 А де вона буде? — химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі!
Безславному тяжко сей світ покидати.
Згадайте, дівчата, вам трέба згадасть!
Вона вас любила, рожеві квіти,
35 І про вашу долю любила співати.

Побки сонце встáне, спочивáйте, діти,
А я поміркую, ватажка де взяти.

Синій мої, гайдамаки,
Світ широкий, воля!

- 40 Ідіть, синій, погуляйте;
Пошукайте долі!
Синій мої невеликі;
Нерозумні діти,
Хто вас широ без матері
45 Привітає в світі?
Синій мої, орлі мої,
Летіть в Україну, —
Хоч і ліхо зострінеться,))
Так не на чужині.
50 Там найдеться душа щира,
Не дастъ погибати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насміються, --
55 Такі, бачте, люди:
Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять.
„Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і світить;
60 От-так, каже, булоб трéба...“
Що маєш робити?
Трéба слухати, може й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали...
65 Розумні та й гóді!

4) В перводр. зостривши.

- А що-ж на вас воні скажуть ?
Знаю вáшу слáву !
Поглuzу́ть, покепку́ть,
Та й кíнуть пíд лáву.
- 70 Нехáй, скáжуть, спочивáють,
Пóки бáтько встáне,
Та розkáже по-нáпому
Про свої гетьмáни.
А то дúренъ розkáзує
- 75 Мертвими словáми,
Та якóгось-то Ярéму
Ведé пéред нáми
У постолáх. Дúренъ ! дúренъ !
Бýли, а не вчíли !
- 80 Од козáцтва, од гетьмáнства
Висбóкі могíли,
Бóльш нíчóго не осталóесь,
Та й тí розривáють ;
А вíн хóче, щоб слúхали,
- 85 Як старцí спíвáють !
Дармá прáця; пáне-брáте !
Колí хóчеш грóнний;
Та ще й слáви, тогó дíва,
Спíвáй про „Матрьóшу“,
- 90 Про „Парáшу-ráдость нáшу“,
Султáн, паркéт, шpóри, —
От-де слáва ! А то спíвá :
„Гráс сýнє мóре !“
А сам пláче ; за тобóю
- 95 I твóя громáда
У сýрjakáх!...“ — Прáвда, мúдрí !
Спасíбі за ráду !
Tépliй кожúх, тíлько шkóda,
Не на мéне шítii,
- 100 А розýмне вáше слóво.
Брехnéю пíдбýте.
Вибачáйте, кричíть собí,
Я слúхать не бýду,
Та й до сéбе не покlíчу, —
- 110 Ви розýмні люди,

- А я дурень; одін собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридяю,
Як малá дитíна.
- 115 Заспіваю: мóре грáє,
Вíтер повівáє,
Степ чорніє, і могýла
З вітром розмовляє.
Заспіваю: розвернúлась
- 120 Висóка могýла,
Аж до мóря Зацорóжцї
Степ широкий крили;
Отáмани на ворóних
Пéред бунчуками
- 125 Вигравáють, а порóги
Мíж очеретáми
Ревутъ, стóгнуть, розсéрдились,
Щось страшнé спíвáють!
Послúхаю, пожурó ся,
- 130 У старíх спítáю:
„Чогó, батькí, суму́сте?“
„Не вéсело, сýну!
Дніпро на нас розсéрдив ся,
Пláче Україна...“
- 135 І я плачу, а тим часом
Пýшними рýдами
Виступають отáмани,
Сóтники з панáми,
І гетьмáни — всí в зблотї...
- 140 У мою хатину
Прийшлí, сílli кóло мéне,
І про Україну
Розмовляють, роакáзуютъ:
Як Січ будували,
- 145 Як козаки на байдакáх
Порóги минали,
Як гулáли по сýньому,
Грíли ся в Скутáрі,
Та як люлькí закурýвши
- 150 В Польщі на пожárí,

- В Україну вертали ся,
Як бенкетували...
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“
Козакі гукали.
- 155 Шинкарь знає, наливав
І не скаменеть ся;
Кобзарь вишвáрив, а козакі —
Аж Хортíця гнéть ся,
Метелíці та гопакá
- 160 Гуртóм оддирáють;
Кухоль хóдить, перехбдить,
Так і висихає.
„Гулáй, пáне, без жупáна!
Гулáй, вítre, поблем!
- 165 Грай кобзарю! лий шинкарю!
Пóки встáне дóля.“
Ваявшись в бокі, на-в-прýсїдки
Парубкí з дїдáми:
„От-так, дїти, добре, дїти,
- 170 Бúдете панáми!“
Отáмани на бéнкеті,
Ненáче на ráді
Похожають, розмовляють...
Вельмóжна громáда
- 175 Не втерпíла, ударила
Старíми ногáми...
І я дивлóсь, поглядаю,
Смію ся слъзовáми.
Дивлó ся, смію ся, дрібні утираю:
- 180 Я не одинбкий, є з ким в світі жити!
У моїй хатíнї, як в степу безкráїм,
Козацтво гулáє, байráк гомонíть;
У моїй хатíнї сýнє мóре грáє,
Могíла сумéє, тополя шумíть,
- 185 Тихéсенько „Грýця“ дївчíна спíвáє, —
Я не одинбкий, є з ким вік дожítъ!

От-де моé добрб, грóші,
От-де моý слáва!

- А за рáду... спасíбі вам
190 За рáду лука́ву!
Бýде з мéне, по́ки живý,
І мéртвого слóва,
Щоб вилива́ть журбý-слíбзи.
Бувáйте здорóві!
195 Пíдú синíв випровожáть
В далéку дорóгу,
Нехáй ідúть, може на́йдутъ
Козáка старóго,
Щб привítá моíх дítок
200 Старíми слóзами.
Бýде з мéне! Скажú ще раз:
Пан я над панáми!

- От-так сíдя кíнцí-столá¹⁾)
Мíркую-гадаю:
205 Кого просítъ? хто поведé?
На двóрі свítáс,
Погáс місяць, горítъ сónце.
Гайдамáки встáли,
Помолýлись, одяглý ся,
210 Кругóм мéне стáли.
Сúмно-сúмно, як сироти,
Мóвчки похилýлись.
„Благословý, кáжуть, бáтьку,
По́ки мáєм силу!
215 Благословý шукáть дóлю
На ширóкім свítí!“
„Пострíвáйте! свít не хáта,
А ви малí дítii,
Нерозýмні. Хто ватáжком
220 Шíдé перéд вáми?
Хто поведé? Лíхо, дítii,
Лíхо менí з вáми!
Вíкохав вас, вýгодував,
Вýросли чи-мáлі,

¹⁾) Так у перводr., Шевч попр. в кíнцí; вид. Кожанч. кíнець.

- 225 Ідетé в люди, а там тепér
Все письмénне стáло.
Вибачáйте, що не вíвчив,
Бо й менé, хоч бýли,
Добре бýли, а багáто
230 Дé-чому навчíли !
Тма, мна знаю, а оксíю
Не втну такý й дóсї.
Щó-ж вам скáжутъ ? Ходíм, синý,
Ходíмо, попрóсим...
235 Есть у меné щýрий бáтько
(Рíдного немáє),
Дасть він минí ráду з вáми,
Бо сам здорóв знае,
Як то тýжко блукаТЬ в свítø
240 Сиротí без рóду.
А до тóго душá щýра,
Козáцького рóду, —
Не одцурáвсь тогó слóва,
Що мати спíвáла,
245 Як малóго повивáла,
З малим розмовляла...
Не одцурáвсь тогó слóва,
Що про Україну
Слíпíй старець сумúючи
250 Спíвáє пíд тýном.
Любить її,¹⁾ дóму прáвdi,
Козáцьку слáву, —
Любить її ! Ходíм, синý,
На ráду ласкáву !
255 Як-би не він спíткáв менé
При лихíй годíнї,
Давнó-б дóсї заховáли
В снїгú на чужýнї ;
Заховáли-б та й сказáли :
260 „Так якéсь ледáщо !“

¹⁾ Так поправляю супроти всіх дотеперішніх видань, де стойтъ: Любить її. Сеjk докінчене характеристики „батька“, а не жаден поклик,

- Тáжко-вáжко нýдить свíтом,
Не знаючи зá-шо.
Минúло ся, щоб не снýлось!...
Ходíмо, хлопъята!
- 265 Колíй мінí на чужíйнї
Не дав погибáти,
То й вас приймé, призітáє,
Як свою дитíну.
- 270 А од йóго, помолíвшиесь,
Гайдá в Україну!“
Добrý-день же, тáту, в хáту!
На твоём порóгу
Благословý моих дítок
275 В далéку дорóгу!)
-

Інтродукція.

- Булá колíсь шляхетчýпа,
Вельмбжная пánї,
Мíряла ся з Москальми,
З Ордбю, з султáном,
280 З Нíмбою... Булó колíсь...
Та щó не минає?
Булó шляхта знаї чванíть ся,
День і нíч гуляє,
Та королéм коверзúе...
- 285 Не кажú Степáном,
Або Яном Собíеским, —
Тí два незвичайнí,
А йншими. Неборáки
Мóвчки панувáли.
- 290 Сéйми, сéймики ревíли,
Сусíди мовчáли,
Дивíли ся, як королí
Із Пóльщі втíкаþть,
-

¹⁾ Посвята і отсéй пролог у вид. 1860 пропущені.

- Та слухали, як шляхéцтво
295 Навіснé гукасъ:
Niepozwálam! niepozwálam!
Шляхта репетує,
А магнати палять, хати;
Шабельський гартують...
300 Добго такé творило ся,¹⁾
Пóки не в Варшаві
Запанувáв над Ляхами
Понятóвський жвáвий.
Запанувáв, та й думав шляхту
305 Приборкать трóшки... не зумів!
Хотів добра, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдýне слово „niepozwálam“
Хотів у шляхти одібрать,
310 А потім... Польща запалала,
Шляхта сказала ся,²⁾ кричать:
„Слово гонбуру, дарма праця!
Погáнець, наймит Москаля!“
На гвалт Пулáвського і Пáца
315 Встає шляхéтськая земля,
І — разом сто конфедeraцій.
Розбрелісь конфедeraти
По Польщі, Волинї,
По Литві, по Молдавáнах
320 І по Україні;
Розбрелі ся, та й забули
Вóлю рятувати,
Полигáли ся з жидáми,
Та й ну руйнувати!
325 Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамáки
Ножі освятыли.

¹⁾ Так у перводр., у вид. 1860, і льв. робило ся. ²⁾ Вид. 1860: Панки сказали ся.

Галайда.

„Ярёмо! гéрш-ту, хámів сýну?

325 Пíдй кобýлу приведí!

Подáй патинки господíнč

Та принесí минí водí!

Вýмети хáту! внесí¹⁾ дроба!

Посíп індикам, гúсям дай!

330 Пíдй до льбóху, до корóви,

Та швýдче, хáме!... Пострівáй!

Упóравшиcь пíдéш в Вíльшáну:²⁾

Імбóтї трéба. Не барýсь!“

Пíшбóв Ярёма, покиلىвсь.

335 От-ták у-рáнцї жид погáний

Над козаком коверзувáв.

Ярёма гнуv ся, бо не зnaв,

Не зnaв сїромáха, що вýросли крýла,

Що нéба достáне, колí полетить,

340 Не зnaв, нагинаv ся...

О Бóже мíй мýлий!

Тáжко жить на свítí, а хóчеть ся жить,

Хóчеть ся дивýтись, як сонечко сýє,

Хóчеть ся послúхать, як мóре загráс,

Як птáнка щебéче, байráк гомонить,

445 Абó чорнобрíва в гаó заспíвáе...

О Бóже мíй мýлий, як вéсело жить!

Сиротá Ярёма, сиротá убóгий,

Нí сестрý, нí бráта, нíкóго немá!

Попíхач жidívський, вýріс у порóгу,

350 А не кленé дólю, людéй не зайmá.

Та й зá-що їх лáять? хибá вонí знають,

Когó трéба глáдить, когó қatuváть?

Нехáй бенкетóуть!... У їх дólя дбáє,

¹⁾ В перводr. виысы. ²⁾ Нопр. Шевч з р. 1868: Упóравшиcь у Млóїв пíдепп.

- А сироті трέба самому придбáть.
Траплýєть ся, часом тихéнько заплáче,
355 Та й то не од тóго, що сérце болíть:
Що-нéбудь згадáє, або що побáчить...
Та й знóву до прáцї. От-тák трéба жить!
Нá-що бáтько-мáти, висóкі палáти,
Колíй немá сérця з сérцем розмовлять?
360 Сиротá Яréма — сиротá багáтий,
Бо є з ким заплáкати, є з ким заспíвáти:
Есть кáрії очí — як зíроньки сáють,
Бíлі ручenýta — млíють-обнíмáють,
Есть сérце єдýне, серdénkyco дíвóче,
365 Що плáче, смíєть ся, як вíн тогó хóче,
Що плáче, смíєть ся і мре й оживáє,
Святим дúхом сéред нóчи
По над ним вítáє.¹⁾)

- От-такíй то мíй Яréма,
370 Сиротá багáтий!
Такím і я колíсь-то був —
Минúло, дíвчáта!...
Минúло ся, розíйшlo ся,
І слíду не стáло;
375 Сérце млíє, як згадáю:
Чому не остáлось?
Чому не остáлось? чому не вítáло?
Лéгше булó-б сльóзи, журбú виливаТЬ.
Люди одíбрали, бо їм булó ма́ло.
„На-щó йомú дóля? трéба закопáть,
380 Вíн і так багáтий...!“

Багáтий на лáти
Та на дрíбнí сльóзи! бодáй не втираТЬ!
Дóле мой, дóле! де тебé шукáть?
Верníй ся до мéне, до моéї хáти,
Або хоч присníй ся!... Не хóчетъ ся спать!

¹⁾ Отсí три рядки додав Шевченко на своїм примíрнику видања 1860 р., подано їх у перве в нотцї праського видана I, 67; ані Огон. ані Ром. не взяли їх до тексту.

- 385 Вібачаіте, лёди добрі,
Може не до ладу ! —
Та прокляте ліхо-злідні
Кому не завадзіть ?
Може ще раз зострінемось ¹⁾ ;
- 390 Пóкі шкандібаю
За Ярэмою по світу.
А може... й не знаю.
Ліхо, лёди, всюди ліхо,
Нігдэ пригорнуць ся ;
- 395 Куды, кáже, хілить доля,
Туды ѹ трéба гнуть ся,
Гнуть ся мовчкі, усміхатъ ся,
Щоб лёди не знали,
Що на сérці захбвано,
- 400 Щоб не прывітали.
Бо ўх лáска — нехáй снітъ ся
Тому, в кóго доля,
А сиротѣ щоб не снілась,
Не снілась нікбoli !
- 405 Тáжко, нўдно розkáзуваць,
А мовчать не вмію.
Виливаі ся-ж, слóво-слъбзи !
Сонечко не гріє,
Не вісушыць. Поделю ся
- 410 Моіми слъзами,
Та не з братом, не з сестрой,
З німіми стінамі
На чужайні... А пбки-щб
До кóрчми вернú ся,
- 415 Що там робіць ся ?

Жидо́га

Дріжыць ізігнúвши
Над каганцем, лічыць грóші
Кóло ліжка, клятый.
А на ліжку... ох, аж дўшно !...

¹⁾ В перводр. зострінымось.

- 420 Білі рученята
Розкидала, розкрýла ся,
Як квіточка в гáю
Червоніє, а пázуха...
Пázухи немáс,
- 425 Розірвана... Мáбуть дúшно
На перýні спáти,
Однібкíй, молодéнькíй
Нї з ким розмовляти,
Одна шéпче. Нескáзано
- 430 Гárна нехрештёна!
Отó дочкá, а то бáтько —
Чóртова кишéня!
Старá Хáйка лежítъ долí
В перýнах погáних;
- 435 Де-ж Яréма? Взяvши тóрбу
Потáг у Вíльшáну.¹⁾)

Конфедерати.

- „Одчиняй, проклятий жíде,
Бо бúдеш бýтий... Одчиняй!
Ламáйте двéрі, пбки вýиде!“
440 Вíкнá посýпались.²⁾) „Стріváй!³⁾)
Стріváйте! Зáраз!“ „Нагаями!
Свинячe ýxo! Жартувáть,
Чи щó ти хóчеш?⁴⁾“ „Я? з панáми?
Крий Бóже! Зáраз, дáйте встать,
450 Ясновельмóжні! (нýшком — свýні!)“
„Пáне⁴⁾ полкóвнику, ламáй!“

¹⁾ Попр. Шевч. потяг безталанный аж у Мліїв. ²⁾ В вид. 1860: Старий паскуда. ³⁾ В вид. 1860: Постривай. ⁴⁾ В перводр.-Пани.

- Упали двéрі... а нагáй
Малює вздóвж жи́дівську спíну.
„Здорóв свинé! здорóв жíде!
455 Здорóв, чortív сínu!“
Та нагáем, та нагáем...
А жид зогнúв спíну:
„Не жартýйте, мостí-пáне!
Добrý-вéчir в хáту!“
460 „Ще раз шéльmu! ще раз!... гóдї!
Вибачáй, проклятий!
Добrý-вéчir! А де дочká?“
„Умérла, панóве!“
„Лjéш, lúdo! Нагаями!“
465 Посíпались знóву...
„Ой пáночки-голúбчики,
Ій-Бóгу, немáе!“
„Bréшеш, шéльmo!“
„Колý брешу,
Нехáй Бог карáе!“
470 „Не Бог, а ми. Признавáй ся!“
„На-щó-б мав ховáти,
Як-би живá? Нехáй, Бóже,
Шоб я був проклятий!...“
„Ха, ха, ха, ха!... Чорт, панóве,
475 Lítáнью¹⁾ спíвáе.
Перехрестíсь!“
„Як же вонó?
Дáлебí не знаó.“
„От-так, дивíсь!“
Ляx хрýстить ся,
А за ним lúda.
480 „Brávo! браво! охристíли.
Ну, за такé чýдо
Могорíчу, мостí-пáне!
Чýеш, охрищéний?
Могорíчу!“
„Záraz, záraz!“
485 Ревúть, мов скажéni,

¹⁾ В перводр. і в вид. 1860 се слово виточкувано.

Ревúть Ляхи, а поставéць
По столу гуляе.

„Ещё Польща не згінела!“
Хто-куді гукае.

- 490 „Давай жиде!“
Охрещéний
Із льбху та в хату
Знай шмигляе, наливáе;
А конфедерáти
Знай гукають: „Жиде! мéду!“
495 Жид не схаменéть ся.
„Де цимбáли ? грай, псявíро!“
Аж корчмá трясéть ся.
Краковяка оддирають,
Вáльса та мазúра.
500 І жид гляне та нýщечком :
„Шляхéтська натúра!“
„Добре, гбдї! тепér спíвáй!“
„Не вмíю, ѹй-Ббгу!
„Не божíсь, собáча шкúро!“
505 „Яку-ж вам? „Небóгу?“

„Булá собí¹⁾ Гáндзя,
„Калíка небóга,
Божíла ся, молíла ся,
Що болíли нóги;
510 На пáнщину не ходíла,
А за парубкáми
Тихéсенько, гарнéсенько
По-мíж бурьянáми.“

- 515 „Гбдї! гбдї! се погáна,
Схизмáти спíвáють.“
„Якóй-ж вам! хибá оцó?
Стріváйте ! згадáю...“

Пéред пáном Хвéдором
Хбдить жид хбдором,

¹⁾ В вид. 1860: колись.

- 520 „І задкóм
„І передкóм
„Пéред пáном Хведíркóм.“
„Добре, гóді! тепéр платý!“
„Жарту́єте пáне!
525 За-щó платýть?“ „Що слúхали.
Не кривíсь, погáний!
Не жарту́єм. Давáй грóш!“
„Де менí їх взяти?
Нí шéляга; я пáнською?)
530 Лáскою багáтий.“
„Лжеш, собáко! признавáй ся!
А нýте, панóве,
Батогáми!“

- Засвистíли,
Хрýстять Лéйбу знбvu.
535 Перíшили-перíшили,
Аж пíрья³⁾ летíло...
„Їй же Бóгу, нí шéляга!
Іжте моé тíло!
Нí шéляга! гвалт! рятýйте!“
540 „Ось ми порятúем!“
„Пострівáйте! я щось скажú.“
„Почúем, почúем,
Та не брешí! бо, хоч здохни,
Брехня не помóже.“
545 „Нí, в Вілшáній...“ „Твої грóші ?“
„Мої?... ховáй Бóже!
Нí, я кажú, що в Вілшáній
Вілшáнські схизмáти
По три сíм'ї, по чотири
550 Живúть в одній хáтї.“
„Ми се знаéм, бо мý сáми
Іх так очухráли.“
„Та нí, не те... вибачáйте!...
Щоб лíха не знали,

¹⁾ В перводр. паньскою. ²⁾ В перводр. перья.

- 555 Щоб вам грóші приснíли ся!...
Бáчте, у Вíлшáній
У кóстъблі... у тýтаря...
А дóчка Оксáна!
Ховáй Бóже, як пáнночка!
560 Щó-то за хóрóше!
А червíнців! хоч не йогó,
Так щó? аби грóші!“
„Абí грóші, однáково!
Правду Лéйба кáже,
565 А щоб пéвна булá прáвда,
Нехáй шлях покáже!
Одягáй ся!“

Поїхали

- Лáхи у Вíльшáну.
Одíн тíлько пíд лáвою
570 Конфедерáт пýяний
Нездúжа встать, а курníка,
Пýяний і весéлий:
„My žújemy, my žújemy!
Polska nie zginęła!“¹⁾)

Т и т а р ь.

- 575 У гáю, гáю
Вíтру немáє;
Мíсяць висóко,
Зíроньки сáють.
Вíйди, сердéнько,
580 Я виглядáю.
Хоч на годíну,
Мой рибчíно,

¹⁾) У перводr. і виданю 1860 р. два рядки точок, у праськім вид. точки пропущено; в вид. Семир. дописано, хоч не Шевченковою рукою, польські рядки взяті нами в текст.

Віглянь, голубко !
Та поворкуєм,
585 Та посумуєм,
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Віглянь же, пташко,
Моє серденько,
590 Поки близенько !
Та поворкуєм...
Ох, тяжко-важко !“

От-так ходя по-під гаєм
Ярима співає,
595 Виглядає, а Оксани
Немає, немає...
Збрі сяють, середь неба
Світить білоліцій ;
Верба слуха соловейка,
600 Дивить ся в криницю ;
На калині, над водбою
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
605 А Ярима по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає...
„На-щоб мені врода,
Коли нема добрі, нема талану ?¹⁾)
610 Літая молодії марно пропадуть.
Одін я на світі, без робу і долі —
Стебліна-біліна на чужому полі ;
Стебліну-біліну вітри рознесуть,²⁾ .
Так і мене люди³⁾ не знають де діти.

¹⁾ Чигир. Коба. Коли нема щастя, коли нема долі. ²⁾ В перводр. і у Ром. замісів отсих трьох рядків стоять два :

Одін, я на світі — стебло серед поля,

Його буйні вітри полем рознесуть.

³⁾ В перводр. люди.

615 За-щó-ж одцурáлись ? що я сиротá !
Однó булó сéрце, одно на всíм свíті,
Однá душá щýра, та бáчу, що й та,
Що й та одцурáлась !“

I хлýнули сльбзи.

- Поплáкав сердéга, утér рукавóм.
620 „Оставáйсь здорóва ! В далéкій дорóзї
Найдý або дóлю, абó за Днíпром
Лýжу головю... А ти не заплáчеш,
А ти не побáчиш, як вброн клюé
Tí káriï¹⁾ бчí, тí бчí козáчí,
625 Що ти цíлувáла, сéрденъко моé !
Забúдь мої сльбзи, забúдь сиротýну !
Забúдь, що клялá ся, другóго шукáй !
Я тобí не пárа, я в сíрій свитýнї,
А ти титарíвна ! Кráщого вítай !
630 Вítай, когó знаéш ! Такá моя дóля !
Забúдь менé, птáшко ! забúдь, не жури́сь !
А колý почýеши, що на чужíм пólї
Сховáли Яréму — нíшком помолíсь,
Однá, сéрце, на всíм свíті
635 Хоч ти помолí ся !“

Та й заплáкав сíромáха,
На кíй похилíв ся.
Пláче собí тихéсенько...
Шелéсть ! колý гляне,
640 По-пíд гáєм, мов лáсочки,
Кráдеть ся²⁾ Оксáна.
Забúв... побíг... обнялý ся...
„Сéрце !“ та й зомлíли.
Дóвго-дóвго тíлько „сéрце !“
645 Та й знóву нíмíли.
„Гbdí, птáшко !“
„Щe трóшечки,
Щe... щe... сизокrýлій !
Вíйми дúшu !... щe раз... щe раз...

¹⁾ В перводр. каріє. ²⁾ В перводр. крадыша.

- Ох, як я втомілась!“
650 „Одпочайнъ, мої ти збре!
Ти з неба злетіла!“
Послав світку. Як ясочки
Усміхнулась, сіла.
„Сідай же й ти коло мене!“
655 Сів, та й обнялі ся.
„Серце моє, збре¹⁾ мой!“
Знібу полили ся.²⁾
„Ти сего дні забарілась?“
„Батько занедужав,
660 Коло його все прорадась...“
„А мене байдуже?“
„Який бо ти, ій-же Богу!“
Слізонькій³⁾ блиснули.
„Не плач, серце, я жартую.“
665 „Жарти!“

- Усміхнулась,
Прихилілась голобкою,
Та й ніби заснула.
„Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справді плáчеш!
670 Ну, не плач же! глянь на мене, —
Завтра не побачиш.
Завтра буду я далéко,
Далéко, Оксано!...
Завтра вночі у Чигріні
675 Свячений дістáну.
Дасть він міні срібло-злóто,
Дасть він міні слáву.
Одягнú тебе, обýю,
Посажý, мов) пáву,
680 На дзиглику, як гетьмáншу,
Та й дивítъ ся буду,
Пóки не вмру, дивитимусь.“
„А може й забудеш?

¹⁾ В перводр крихто. ²⁾ В вид. 1860: Де це ти зоріла?
³⁾ В вид. 1860: з слози. ⁴⁾ В вид. 1860: як.

- Розбагатієш, у Київ
685 Поїдеш з панами,
Найдеш собі пляхтяночку,
Забудеш Оксану!“
„Хиба краща є за тебе?“
„Може й 'є, не знаю.“
690 „Гнівіш Бога, моє серце,
Крашої немає!
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема крашої за тебе!“
695 „Що се ти говориш?
Схаменійся!“ „Правду, рибко!
Та й знобу, та й знобу...
Довго воній, як бачите,
Велі таку мову,“
700 Цілувались, обнімались
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Ій Ярема розказував,
705 Як жити воні будуть,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
710 Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обрідло слухаючи,
Далібі, дівчата!
„Ото який! мов і справді
715 Обрідло!“ А мати,
Або батько як побачять,
Що ви, мої любі,
Таке діво читаєте, —
Гріха на всю губу!...

¹⁾ В праськім вид. зазначено як поправку Шевченка: Меж мови-розмови.

720 Тойді, тойді¹⁾) — та цур йому!

А дуже цікаве!

А надто вам розказасть би,

Як козак чорнявий

Під вербю над водбою

725 Обнівшиесь сумує,

А Оксана як голубка

Воркує, цілує,

То заплаче, то зомлє,

Голбононьку схілить:

730 „Серце моє, доле моя!

Соколе мій милій!

Мій!... “ Аж ве́рби нагиналися

На таку́ю мову.²⁾

Оттоб мова! Не розкажу,

735 Мої чорнобриві³⁾,

Не розкажу против ночі,

А то ще присниться.

Нехай собі розійдуться

Так, як і зійшлися,

740 Тихесенько, гарнесенько,

Щоб ніхто не бачив

Ні дівочі дрібні слібзи,

Ні щирі козачі.

Нехай собі!... може ще раз

745 Воні на сім світі

Зострінуться... побачимо...

А тим часом світить

З усіх вікон у тýтаря.

Що-то там твориться?

750 Треба глянути, та розказасть...

Бодай не дивитися!

Бодай не дивитися,⁴⁾ бодай не казати!

Бо за людéй сбром, бо серце болить.

Гляньте, подивіться: то конфедерація,

755 Люди, що зібрались вблю боронити!

¹⁾ Так у перводр., в пізніших вид. тоді. ²⁾ Попр. Шевч. в виданні: Слідіть тую. ³⁾ В перводр. чернобриви, в вид. 1860: дивитися.

Боронять, прокляті!... Будь проклята маті,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!

760 Дивіть ся, що роблять у тýтаря в хаті
Пекéнній діти!

У печі палá
Огónь і світить на всю хату;
В кутку собáкою дріжítъ¹⁾)
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до тýтаря: „Хоч житъ,
765 Скажи, де грóші?“

Той мовчить.
Наlíгачем скрутíли руки,
Об зéмлю вдáрили, — немá,
Немá нї слова.

„Мáло мўки!
Давайте прýску! де смола?
770 Кропí йогó! от-так! холóне?
Мерций же прýском посыпáй!
Що, скáжеш, щéльмо?... I не стóгне!
„Завзята бéстія! Стрівáй!“
Насíпали в халáви жáру...

775 „У тїмá цвáшок закатай!“
Не вýтерпíв святóї кáри,
Упáв сердéга. Пропадаї
Душá без спóвіді святóї!
„Оксáно, дóчко!“ та й умér...

780 Ляхí задúмали ся стóя,
Хоч і запéклі.

„Що тeпér,
Панóве рáді, помíркýем?
Тепér з ним²⁾ нíчого робítъ.
Запáлим цéркву!“

785 „Гвалт! рятýйте!
Хто в Бóга вíрує!“ кричítъ
На двóрі гблос, що в сýли.
Ляхí зомлíли. „Хто такий?“

¹⁾ В вил 1860: дріжить. ²⁾ В перводр. зъ вымыть теперь.

Оксáна в двéрі:¹⁾ „Вбýли! вбýли!“
Та ї пáда в хáтї,²⁾ а старшíй
800 Махнúв рукóю на громáду;
Понúра шляхта мов хортíй
За двéрі вýйшла. Сам по-зáду
Берé зомлíлу...

Де-ж ти,
Яréмо! де ти? подивí ся!
805 А він мандруючи спíвá,
Як Наливáйко з Лáхом бíв ся.

Ляхí пропáли; неживá
Пропáла з нýми і Оксáна.
Собáки де-де по Вілшáнії
810 Загáвкаютъ, та ї замовчáть.
Білé місяць; люди сплять,
І тýтар спить... Не ráно встáне!
На вíки прáведний заснýв.
Горíло свítло, погасáло, —
815 Погáсло... Méртвий мов здрíгнув,
І тéмно, сýмно³⁾ в хáтї стáло.

Свято в Чигиринї.

Гетьмáни, гетьмáни, як-бí то ви встáли,
Встáли, подивíлись на той Чигирин,
Що ви будувáли, де ви панувáли, —
820 Заплáкали-б тáжко, бо ви-б не пíзнáли
Козáцької слáви убóгих руїн!
Базáри, де вíсько як мóре червóне
Перéд бунчukáми, бувáло, горítъ,

¹⁾ В перводр. 1860: в хатї ²⁾ В вид. 1860: Тай пада крýжем
Отон. Ром. Млé та ї пада ³⁾ Ноопр. Шевч., в усіх видаňах: сумно-
сýмно.

- А ясновельмόжний на воронім кбні
825 Бліснє булавбю — мбрे закипіть, —
Закипіть, і розлилоб ся
Степами, ярами;
Ліхомліс піред німи...
А за козаками...
- 830 Та що й казатъ?... Минуло ся!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пані-брати,
Бо щоб не почули.¹⁾
Та й що з тогб, що згадаеш?
835 Згадаеш, — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин
Колись-то козачий!
- Із-за лісу, з-за туману)
Місяць випливав,
840 Червоніє круголіцій,
Горить, а не сяє.
Неначе зна, що не треба
Людям його світу,
Що пожари Україну
845 Нагріють, освітять.
І сміркло ся, а в Чигріні,
Як у домовині,
Сумно-сумно. (Оттак булоб
По всій Україні
- 850 Против ночі Маковія,
Як ножі святіли).
Людій не чутъ; через базар
Кажан костокрильй
Перелетить; на вігоні
855 Сова завивав.
А де-ж люди?... Над Тясмином,
У темному гаю
Зібрали ся: старий, малій,
Убогий, багатий

¹⁾ У всіх виданнях цей рядок виточкуваній; додписано руково
Шевч.

²⁾ В первород: зъ туману.

860 Поєднались, дожидають
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій дібріві
На припіоні кіні отаву скубуть,
Осідлані кіні, вороні, готові.

- 865 Куди-то поїдуть? кого повезуть?
Он кого, дивіть ся! Ляглі по долині,
Неначе побиті, ні сліва не чутъ.
Отто гайдамаки! На гвалт України
Орлі налетіли, воні рознесуть
870 Ляхам, жидам кару,
За кров і пожарі
Пéклом гайдамаки Ляхам oddadуть.

По-під дібрівою стоять
Возій залишної тарані:
875 То щедрої гостинець пані:
Уміла що кому давати, —
Ніврому їй, нехай царствує!
Нехай не вадить, як не чус!...
По-між возами нігде стать:

- 880 Неначе в ірій налетіло¹⁾
З Смілянщини, з Чигирині,
Просте козацтво, старшині...
Козацьке панство похожає —
На певне діло налетіли.
885 В киреях чорних, як один,
Тихенько²⁾ ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина п'ервий.

Старий Головатий щось дуже коверзув.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби не
890 знає нічого, а дивиш ся — скрізь Головатий.
„Коли сам,“ каже, „не повернү, то синові передам.“

¹⁾ В перводр. нальтило. ²⁾ Так у вид. 1860, в перводр. ныщечком.

Старшина третій.

Та й син же штúка! Я вчóра зострів ся з Залізняком; такé розkáзує про його, що цур йому! „Кошовýм,” кáже, „бúде, та й гóді; а мóже ще 895 і гетьманом, колí тéє...“

Старшина другий.

А Гóнта нá-що? а Залізняк? До Гóнти самá... самá писáла: „Колí, кáже...“

Старшина пéрвий.

Цýтьте лишéнь, здаéть ся, дзвóнять.

Старшина другий.

Та нí, то лóди гомоня́ть.

Старшина пéрвий.

900 Гомоня́ть, побки Ляхí почóують. Ох, старí гóлови та розýмнí; химéрять-химéрять, та й зроблять з лемешá швáйку. Де мóжна лантúх, там тóрби не трéба. Купíли хрíну, трéба з'їсти: плачте, бчí, хоч повилáзьте; бáчили, що купувáли; грóшам не 905 пропадáть! А то дýмають-дýмають, нí в-гóлос,!) нí мóвчки, а Ляхí догадáють ся, — от тобí й пшик! Що там за рáда? чом вонí не дзвóнятъ? Чим спýниш нарóд, щоб не гомонíв? Не дéсять душ, а слáва Бóгу вся Смíлянщина, колí не вся Укра- 910 Іна... Он, чýуете? спíвáють.

Старшина третій.

Спráвдí спívá щось; пíдú спинó.

Старшина пéрвий.

Не спиня́й, нехáй собí спíváє, абы не гóлосно!

Старшина другий.

Отто мабúть Волóх! Не втерпíв такí старíй дýрень; трéба, та й гóді!

Старшина третій.

915 А мóдро спíváє! колí не послúхаєш, усé йншу. Підкráдьмось, братцí, та послúхаєш; а тим чáсом задзвóнятъ.

) В перводр. нí в слух.

Старшина́ пе́рвий і дру́гий.

А що-ж? то й ходімо!

Старшина́ трéгий.

Добре, ходімо!

(Старшиній нашком стáли за дубом, а під дубом сидіть елітний кобзарь: кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзарь співа¹⁾ неголосно.)

Кобзárь.

- 920 „Ой Волóхи, Волóхи,
Вас остало ся трóхи;
І ви, Молдавáни,
Тепér ви не пáни:
Вáши господáрі —
925 Наймитí Татáрам,
Турéцким султáнам,
В кайдáнах, в кайдáнах!
Гóдї-ж, не журíть ся,
Гáрно помоліть ся,
930 Братáйте ся з нáми,
З нáми козакáми!
Згадáйте Богдана,
Старбóго гетьмáна, —
Будете панáми.
935 Та як ми з ножáми,
З ножáми святýми
Та з бáтьком Максýмом
Сю нíч погуляєм,
Ляхів погойдáем,
940 Та так погуляєм,
Що аж пéкло засміéть ся,
Нéбо запалáє —
Добре погуляєм!“

Запорожець.

Добре погуляєм! прáвду старíй співá, як не бréше. А що-б то з його за кобзарь був, як би не Волóх!

¹⁾ В вид. 1860: співає з повагою.

Кобвáрь.

Та я й не Волóх; так тілько, був коли́сь
у Волóщинї, а люди й зовúть Волóхом, сам не
знаю зá-що.

Запороже́ць

950 Ну, та дармá; утнý ще яку-нéбудь! А ну
лишéнь про бáтька Максíма ушквáрь!¹⁾

Гайдамáк.

Та не гóлосно, щоб не почúла старшина.

Запорóже́ць.

955 А що нам вáша старшина? Почúє, так по-
слухá, колí має чим слухати, та й гóді! У нас
один старший — бáтько Максíм; а він як почúє,
то ще карбóванця дасть. Спíвай, стáрче бóжий,
не слухай його!

Гайдамáк.

960 Та вонб так, чоловíче! я се й сам знаю, та
ось що: не так панí, як пíдпанки! або — побki
сóнце зíде, то рóса бчí вýість.

Запорóже́ць.

Брехнá! спíвай, стáрче бóжий, яку знаéш!
А то й дзвóна не дíждемо, поснемб.

Гуртóм.

Спráвді поснемб; спíвай яку-нéбудь!

Кобвáрь (спíвáє).

Літá орéл, літá сíзий

965 По-пíд небесáми;

Гулá Максíм, гулá бáтько

Степáми-лісáми.

Ой літáе орéл сíзий,

А за ним орлята;

970 Гулá Максíм, гулá бáтько,

А за ним хлопъята.

Запорóжеці²⁾ тí хлопъята,

¹⁾ В перводр. додано: яку нéбудь, в пíзнїших вид. сé слова пропущено. ²⁾ В перводр. Запорожцы.

- Синій йогó, діти.
Помірку́є, загадає,
975 Чи бýти, чи пýти?
Чи танцюва́ть — то й ушкваря́ть,
Аж земля́ трясéть ся;
Заспіва́є, — заспіва́ють,
Аж лíхо сміе́ть ся.
980 Горілку-мед не чárкою,
Поставцéм черкає,
А вбóрга заплóщившись
Катá, не минае.
От-такíй-то наш отáман,
985 Орéл сизокrýлій!
І воёе, і гарцóе
З усіeї сýли.
Немá в йóго нí осéлі,
Нí сáду, нí стáву;
990 Степ і мóре — скрізь бýтній шлях,
Скрізь збóлото, слáва.
Шану́йте ся-ж, вráжі Ляхи,
Скажéні собáки!
Йде Залéзняк Чóрним шляхом,
995 За ним гайдамáки.

Запорóжець.

Отсе то так! вчýстив, нíчóго сказáти; і до лáду і прáвда. Добре, дáлебі добре! Ішо хбче, то так і втne. Спасíбі, спасíбі!

Гайдамáк.³⁾

Я щось не вторóпав, що він спíвáв про гайдамáків?

Запорóжець.

Який бо ти бевзъ і спráвдї! Бáчиш ось що він спíвáв: щоб Ляхи погáні, скажéні собáки, кáялись, бо йде, бáчиш, Залéзняк Чóрним шляхом з гайдамáками, щоб Ляхів, бáчиш, рíзати...

¹⁾ В перводр. ушкварить, у Сем. і пізн. ушкварять. ²⁾ В вид. 1860 тут і далі: Гайдамака.

Гайдамак.

- 1005 І віштать, і мордувати! Добре, їй-Богу, добре!
 Ну, се так! Далебі, дав би карбованця, як-би був
 не пропів учбра! Шкода! Ну, нехай стара вяз-
 не, більше м'яса буде! Поборгуй, будь ласкав,
 завтра oddám. Утни ще що-небудь про гайдама-
 1010 ків!

Кобзарь.

До грóшней я не дуже лáсий. Абí булá лáска
 слúхать, — побки не охрýп, співáтиму; а охрýпну
 — чáрочку, другу тíї ледащицї-живицї,¹⁾ як то
 кáжуть, та й знóбу. Слúхайте-ж, панбве громáдо!

- 1115 „Ночували гайдамаки
 В зелéній дíбрóві,
 На припóні пásли кóні,
 Сíдлані, готові.
 Ночували Ляшкý-панкý
 1020 В будýнках з жидáми,
 Напилíй ся, простяглíй ся,
 Та й....“

Громáда.

Цить лишéнь! здаётъ ся, дзвóнять. Чуеш?...
 ще раз... о!

Кобзарь.

- 1025 „Задзвонíли, задзвонíли,
 Пíшлá лунá гáэм!
 Ідіть же ви та молітесь,
 А я доспíваю“.

- Повалили гайдамаки,
 1030 Аж стóгне дíбрóва;
 Не повезлíй, а на плéчах
 Чумáцькі волóви
 Несúть возí. А за нíми
 Слíпíй Волóх знóбу:
 1040 „Ночували гайдамаки
 В зелéній дíбрóві.“

¹⁾ В перводр. ледащицї, далі дописка Шевч.

- Шкандибае, курникáе,
І гич не до рéчи.
„Ну лиш йншу, стáрче бóжий!“.
- 1040 З возáми на плéчах
Кричáть йомý гайдамáки.
„Добре, хлóпцї, на-те!
От-так! от-так! добре хлóпцї!
А нутé, хлопъята,
1045 Ушквárimo!“
- Земля гнéть ся,
А вонí з возáми
Так і рíжутъ. Кобзárь грáе,
Додае словáми:
- 1050 „Ой гоп такý так!
Кlíче Гáндзю козák:
„Ходí, Гáндзю, пожартую,
Ходí, Гáндзю, поцилую;
Ходíм, Гáндзю, до попá
- 1055 Бóгу помолйтъ ся;
Немá жýта нí спопá,
Варý варенýцї!“
Оженив ся, зажúрив ся, —
Нíчóго немáе;
- 1060 У ряднýнї ростуть дíти,
А козák спíвае:
„І цо хатї ти-ни-ни,
„І по сíнях ти-ни-ни,
„Варý, жíнко, линý!
- 1065 „Ти-ни-ни, ти-ни-ни!“
- Добре! добре! ще раз! ще раз!
Кричáть гайдамáки.
- „Ой гоп тогó дíва!
Наварíли Ляхí пíва,
- 1070 А ми будем шипкуватъ,
Ляшкíв-панкíв частувать.
Ляшкíв-панкíв почастуем,
З панянкáми пожартуем.

- „Ой гоп такі так!
Кліче Ляшку козак:¹⁾)
1075 Ляшко, пташко моя!
Ляшко, дbole моя!
Не сором ся, дай рученьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям ліхо сніть ся,
1080 А ми заспіваймо!
А ми заспіваймо,
А ми посідаймо,
Ляшко, пташко моя,
Ляшко, дbole моя!“
- 1085 „Ще раз, ще раз!“
„Як-би такі або так, або сяк,
Як-би такі запороській²⁾ козак,
Як-би такі молодій, молодій,
1090 Хоч по хаті-б поводів, поводів!
Страх мені не хочеть ся
З старим дідом морбичить ся!
Як-би такі...“
- „Цу-цу, скажені, скаменіть ся!“
1095 Бач, розходіли ся! А ти,
Стара соба́ко, де-б моліть ся,
Верзéш тут побгань! От чортí!³⁾
Кричіть отáман. Опинілись,
Бáчять, що цéрков.⁴⁾ Дяк співá,
1100 Попí з кадíлами, з кропíлом...
Громáда нíби неживá,
Анї телéнь... По-мíж возáми
Попí з кропíлами пíшли,
За нýми корогвí неслíй,
1105 Як на вели́кденъ над паскáми.

„Молітесь, братія, молітесь!“
Так благочійний начинá:

¹⁾ У всіх вид. тут і далі панну, панно; попр. Шевч. ²⁾ В перв. вид. запорожскій. ³⁾ В вид. 1860: Аж цéрков бáчять.

- Кругом святого Чигрина
1110 Сторобжа стáне з тóго свíту,
Не дастъ святого розпинать.
А ви Україну ховайтe,
Не дáйте матерi, не дáйте
В руках у кáта пропадатъ!
1115 Од Конашéвича і досi
Пожár не гáспе, люди мрутъ,
Канають¹⁾ в тóрмах, гóлi, бóсi,
Діти нехрýщенi ростутъ,
Козáцькi діти; а дiвчáта,
1120 Краю козáцького²⁾ красá,
У Ляха въяне, як перш мати,
І непокритая косá
Стидом сiчéть ся, кáрi очi
В невблi гáснутъ, розковатъ
1125 Козак сестрú свою не хóче,
Сам не соромить ся канатъ
В ярмí у Ляха... Гóре, гóре!
Молтесь, діти! страшний суд
Ляхí в Україну несуть, —
1130 І заридáють чóрнi³⁾ гори.
Згадáйте прáведних гетьманів!
Де їх могíли? Де лежйтъ?
Остáнок слáвного Богдáна?
Де Острянíцина стойтъ
1135 Хоч-би убóгая могíла?
Де Наливáйкова? Немá!
Живóго й мérтвого спалиlli.
Де той Богúн, де та зíмá?
Інгúл що-зíму замерзáє,
1140 Богúн не встáне загатítъ
Шляхéцьким трúпом. Лях гулáє!
Немá Богдáна, червонítъ
І Жóвтi Вóди й Рось зелéну.
Сумýе Кóрсунь стародéнний:
1145 Немá журбóу з ким подéлítъ!

¹⁾ У вид 1860 конают ²⁾ Кожан. і льв. Землi козацько

³⁾ В перводр. чорни.

І Альта плаче: „Тяжко жити!
„Я сіхну, сіхну... де Тарас?
Нема, не чутъ... не в батька діти!“
Не плачте, братія! За нас
1150 І дусі праївдних і сила
Архистратига Михаїла!
Не за горами кари час! —
Молітесь, братія!“

Молілись,
Молілись щиро козакій,
1155 Як діти щиро,¹⁾ не журились,
Думали тёє...) а зробилось —
Над козаками хусточкій!
Одно добро, одна слава —
Біліє хустіна,
1160 Та й ту знімуть...

А діякон:
„Нехай ворог гіне!
Беріть ножі, освятіли!“
Удалили в дзвони,
Реве гаєм: „Освятіли!“
1165 Аж серце холоне.
Освятіли, освятіли!
Гіне шляхта, гіне!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.

Треті півні.

1170 Ще день Україну катували
Ляхі скажені; ще один,
Один останній сумували
І Україна і Чигрін.

¹⁾ У всіх вид. Щиро як діти; попр. Шевч. ²⁾ У Сем. і пізн. вид. гадали.

- І той минув — день Маковія,
1175 Велике свято в Україні,
Минув, і Лях і жидовін
Горілки, кробви упивались,
Клялі схизмата, розпинали,
Клялі, що нічого вже взять ;
1180 А гайдамаки мóвчки ждали,
Поки поганці ляжуть спати.
Ляглі, і в голови не ~~клáли~~,
Що вже їм завтра не вставати.
Ляхи заснули, а Іуди
1185 Ще лічать грóші уночі,
Без світла лічать баріші,¹⁾
Щоб не побачили злі²⁾ люди.
І ті на золото ляглі,
І сном нечистим задрімали.
- 1190 Дрімають... на віки бодай задрімали !
А тим часом місяць пливé оглядати
І небо, і збрі, і землю, і мóре,
Та глáнуть на люди, що вонí мотобрять,
Щоб Бóгові в-ранці про те³⁾ розказати.
1195 Світить білоліцій на всю Україну,
Світить, — а чи бачить мою сиротіну,
Оксáну з Вілшáни, мою сироту ?
Де її мordúють ? де вона воркúє ?
Чи знає Яréма ? чи знає, чи чує ?
1200 Побачимо потім, а тепер не ту —
Не ту заспіваю, іншої заграю ;
Ліхो не дівчата буде танцювати !
Недоблю співаю козáцького краю !
Слухайте-ж, щоб дітям потім розказати,
1205 Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тажко покарали
За те, що не вміла в добrі панувати.⁴⁾

¹⁾ Так в перводр., в пізніших вид.

Ще лічать грóші уночі,
Без світла лічать баріші.

²⁾ В перводр. бач. попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. тес ⁴⁾ В перводр. Щоб не забували Ляха проклинати.

- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
1210 Довго-довго кров степа́ми
Теклá-червоніла.
Теклá, теклá, та й вýсохла.
Степí зеленіють;
Дїді лежя́ть, а над нýми
1215 Могíли синіють.
Та що з тóго, що високі ?
Нїхтó їх не знає,
Нїхтó щýро не заплаче,
Нїхтó не згадає.
1220 Тілько вітер тихéсенько
Повіс над нýми,
Тілько роси ранéсенько
Сльозами дрібнýми
Їх умýють. Зайде сонце,
1225 Осúшить, пригріє, —
А онуки? їм байдуже,
Панам жýто сýють!¹⁾
Багато їх, а хто скáже,
Де Гóнти могíла,
1230 Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душá щýра,
Де одпочиває?
Тáжко! вáжко! Кат панúє,
1235 А їх не згадають.²⁾
- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степа́ми
Теклá-червоніла.
1240 І день і ніч гвалт, гармати,
Земля́ стóгне, гнеться,
Сумно-страшно, а згадаєш, —
Сéрце усміхнеться.

¹⁾ У всіх вид. Жито собі; попр. Шевч. ²⁾ Слова: „Кат панує, а їх не згадають“ у вид. 1860 і пізнійших аж до Ром. пропущені.

- Місяцю мій ясний з високого неба
1245 Сховай ся за гору, бо світу не трéба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бáчив Рось,
І Альту і Сéну, і там розлилось
Не знатъ за-що кробы широке мбрэ, —
А тепér що буде? Сховай ся-ж за гору;
1250 Сховай ся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакать...
Сумно-сумно середь неба
Сяє білоліцій;
По-над Дніпрою козак ідё —
1255 Може з вечорніцї?
Ідё смутний-невеселий,
Лéдве несуть ноги, —
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
1260 І дівчина його любить,
Хоч лата на латі, —
Чорнобрíвий, а не згíне,
То буде й бағатій.
Чогó-ж смутний чорнобрíвий
1265 Ідё, чутъ не плаче?
Якусь тяжку недобленьку
Віщує козаче;
Чує серце, та не скаже,
Якé лихо буде.
1270 Минé лíхо... Кругомъ його
Мов вýмерли¹⁾ люди.
Ані півня, пії собаки,
Тілько із-за гáю
Десь далéко сїроманцї²⁾
1275 Вовкі завивають.
Байдужé! Ідё Ярéма,
Та не до Оксани,
Не в Вілшáну на досвітки, —
До Ляхів погáних .

¹⁾ В перводр. вымиралы. ²⁾ В вид. 1860: сїроманьці,

- 1280 У Черкаси. А там третій
Півень заспіває...
А там... а там... Йде Ярена,
На Дніпро поглядає.
- Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!
1285 Багато ти, батьку, у море носив
Козацької кробви! Ще понесеш, друже!
Червоний ти синє, та не напоїв;
А сю ніч уп'єть ся!) Пекельне свято
По всій Україні сю ніч зареве;
- 1290 Потече багато-багато-багато
Шляхецької кробви! Козак оживе!
Оживуть гетьмані в золотім жупані,
Прокинеться доля, козак заспіва:
„Ні жида, ні Ляха!“ а в степах України —
Дай-то Боже мілий — блісні булава!“
- 1295 Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердечга Ярена з свяченим в руках.
~~А Дніпро мов післуказ:~~ широкий та синій
Підняв гори-хвилі, а в очертаях
Реве, стогне, завиває,
- 1300 Лози нагинає;
Грім гогоче, а близкавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярена,
Нічого не бачить;
- 1305 Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
Там Оксана, там весело
І в сріблі свитині;
А тут... а тут... що ще буде?
- 1310 Може ще загину!“
А тим часом із байраку
Півень „кукуріку!“
„А! Черкаси!... Боже мілий!
Не вкороти віку!“

¹⁾ Так в перводр., у всіх пізніших вид. хибно: уп'єши ся, хоча се слово належить до »море«, а не до »Дніпро«.

Червоний¹⁾ бенкет..

- 1315 Задзвоніли в усі дзвони
По всій Україні,
Закричали гайдамаки :
„Гіне шляхта, гіне!
Гіне шляхта! погуляєм
1320 Та хмару нагрієм!“
Зайнляла ся Смілянщина,
Хмара червоніє ;
А найперша Медвідівка
Хмари нагріває.
1325 Горить Сміла, Смілянщина
Крівью підливався ;
Горить Кірсань, горить Канів,
Чигирін, Черкаси ;
Чорним шляхом запалало
1330 І кров полилася
Аж у Умань. По Подолі)
Гонта бенкетував,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гартує,)
1335 У Черкасах, де й Ярема
Пробув свячений.
„Оттак, оттак! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!“ — на базарі
1340 Залізняк гукав.
Кругом пекло, гайдамаки
По пеклу гуляють.
1345 А Ярема — страшно глянуть :
По три, по чотири
Так і кладе! „Добре, сину!“
Матері їх хіря!
Мордуй, мордуй! в ряю будеш,

¹⁾ В перводр. Червонный. ²⁾ Попр. Шевч., у всіх вид.: Аж-
у Волинь. По Полтасі. ³⁾ В праським вид. запотовано поправку ніби
Шевч. До маху. ⁴⁾ Тут і ряд 1350 у перводр. хлопче.

Або есаўлом!

- :1350 Гулáй, сýну! нýте, дíти!“
І діти майну́ли
По горы́щах, по комбрах,
По льохáх, усюди;
Всіх уклáли, все забрали.
.1355 „Тепéр, хлóпцí, бúде!“
Утомíлись, одпочиньте!“

Улиці, базáрн
Кры́лись тру́пом, плилý кробью.
„Мало клятим кáри!

- :1360 Ще раз трéба перему́чить,
Щоб не повстава́ли
Нехрещéні, кляті дúші!“
На базáр збірались
Гайдамáки. Иде Яréма,
1365 Залізняк гукáе;
„Чуёш, хлóпче? ходí сюдý!
Не бійтесь, не злякаю.“
„Не бою ся!“ Знявши шáпку
Став, мов пéред пáном.
1370 „Відкілá ты? кто ты такýй?“
„Я, пáне, з Вілшáни.“¹⁾
„З Вілшáної, де тýтаря
Пси замордували?“
„Де? якого?“

- „У Вілшáній;
1375 І кáжуть, що вкráли
Дочку́ йогó, колí знаеши.“²⁾
„Дочку́! у Вілшáній?“
„У тýтаря, колí зневáв!“
„Оксáно, Оксáно!“
1380 Лéдві вýмовив Яréма,³⁾

¹⁾ Так у перводр. ²⁾ Рукою Шевч. тут дописано:
Дочку́ його, чи не зневáв?
„Отамане, пане,
Пусті мене!“ Таі заплакав.

³⁾ Перводр. Де ти, серце мое, де ти?

- Та ї пáда¹⁾ до-дблу.
„Егé! ось що... Шкóда хлóпця..
Прові́три Микóло!“
Прові́трив ся, „Бáтьку! бráте!
1385 Чом я не сторóкий?
Дáйте ножá, дáйте сíлу!
Мúки Ляхáм, мúки!
Мúки страшної, щоб пéкло
Затряслó ся, млéло!“²⁾
1390 „Дóбре, сíну, ножí бúдуть,
Аби щоб хотéлось.³⁾
Хóчеш⁴⁾ з нáми у Лýсянку
Ножí гартувати?“
„Ходíм, ходíм, отáмане!
1395 Бáтьку ти мíй, бráте
Мíй єдýний! На край свíта.
Полечú, достáну,
З пéкла вýрву, отáмане...
На край свíта, пáне...
1400 На край свíта, та не нáйду,
Не нáйду Оксáни!“⁵⁾
„Мóже ї вýрвеш. Ходíм з нáми!⁶⁾
Я-ж все забувáю,
Як зовéш ся?“
„Ярéмою.“
1405 „Прíзвище? — „Не мáю.“
„Хибá байстрóк? Без прíзвища?
Запиши, Микóло,
Есаýлом...“⁷⁾ Без прíзвища...
Нехáй бúде Гóлій!
1410 Бач, обíдраний!“
„Погáно!“

¹⁾ В вид. 1860: упáв. ²⁾ В вид. 1860: Тряслó ся та млéло.
³⁾ В вид. 1860: На святеє дíло. ⁴⁾ В вид. 1860: Ходíм. ⁵⁾ Заміс-
сих 9 рядків у перводр.:

На край свíта, пáне!
На край свíта, та не нáйду,
Не нáйду Оксáни.

⁶⁾ Попр. Шевч., в перводр. і пізн. вид. найдеп. ⁷⁾ Так у перводр., в пізн. вид. у реестер.

„Ну, хиба Бідбою?“
„І се не так.“

„Стрівай лишень!“

1415 Пиші Галайдбою!“¹⁾
Записали.

„Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш доблю... а не найдеш, —
Рушайте, хлопъята!“

1420 Тай рушили до схід сонця
У Лисянку хлопці
На ярмарок. Зібралися
Хлопці на толбці,
Помолілись гарно Бóгу

1425 Тай рушили з Бóгом
У дорóгу, мов і спрáвді
Не булó нічого
У Черкасах... І Яремі
Зайвого з обозу

1430 Далі коня. Усміхнувся
Ярема скрізь слізи
Тай поїхав за царину...²⁾

¹⁾ Замість рядків 1402—1416 у вид. 1860 р. і всіх пізнійших читаемо:

„Може й найден. А як тебе
Зовуть? Я не знаю“.
„Яремою.“

„А прізвище?“
„Прізвища немає“.
„Хиба байстрюк? Без прізвища!
Запиши Миколо
У реестер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так і пиши!“

„Ні, погано!“
„Ну, хиба Бідою?“
„І ще не так!“

„Стривай лишень,
Пиши Галайдою!“

²⁾ Рядки 1420—1432 — рукописна вставка Шевч. замість слів, що стоять у всіх вид.: І Яремі дали коня Зайвого з обозу. Усміхнувся на воронім, тай знову у смози. Впіхали.

Палáють Черкаси...
„Чи всі, діти?“

„Усі, бáтьку!“

1435 „Гáйда!“

Простяглá ся
По дібрóві по-над Днїпром
Козáцька ватáга.

А за нýми кобзárь-Волóх

1440 Перевáги-вáги

Шкандibáе на кóнику,
Козакáм спíвáе:

„Гайдамáки, гайдамáки,
Залізняк гулáє.“

1445 Поїхали... а Черкаси

Палáють-палáють.

Байдужé, нíхтó не гляне!

Сміють ся та лáютъ

Кляту шляхту ; хто балáка,
1450 Хто кобзаря слúха.

А Залізняк по-перéду

Нашорóшив ýха,

Їде собí, лóльку кўрить,

Нíкому нí слóба ;

1455 А за ним нíмий Ярéма.

Зелéна дібрóва

І тéмний гай, і Днїпr дúжий,

І високí гóри,

Нéбо, збрí, добрí лóди

1460 І лóтесе гóре —

Все пропáло, все! Нíчóго

Не знае, не бáчить,

Як убýтий. Тáжко йому,

Тáжко, а не пláче.

1465 Hí, не пláче; змíя лóта

Жадná випивáе

Його сльóзи, давить дúшу,

Сéрце роздирáе.

- Ой ви сльбзи, дрібні сльбзи,
1470 Ви змієте гбре...
Змійтє йогб... Тяжко! нудно!
І синього мбря,
І Днїпра, щоб вилить лютє,
І Днїпра не стає!
- 1475 Занапастіть хиба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти? де ти? Подиві ся,
Моя сиротино,
Подиві ся на Ярему!
- 1480 Де ти? Може гине?
Може тяжко клянє дблю,
По Польщі блукав,¹⁾
Або в пана у кайданах
В склепу пропадає!²⁾
- 1485 Може згадує Ярему,
Згадує Вілшану,³⁾
Кліче йогб: „Серце моє,
Обнімай Оксану!⁴⁾
Обнімемось, мій сбоколе,
- 1490 На віки зомлієм!
Нехай Ляхи знущають ся —
Не почуюм!...“ Віс,
Віс вітер з-за Лиману,
Гне топблю в полі,
- 1495 І дівчина похідить ся,
Куди гне недоля.
Посумує, пожурить ся,
Забуде... і може...
У жупані сана пані...⁵⁾
- 1500 А Лях... Боже, Боже,
Карай пеклом мою душу,
Вицій мукі мбре!

¹⁾ В вид. 1860: Клене, умірає ²⁾ В перводр. У склепу ³⁾ Вид. 1860: ⁴⁾ В перводр. У будинку господина; попр. Шевч. ⁵⁾ Попр. Шевч. і Мліїв. ⁴⁾ Шевч. поправив:
Може каже: „Обнімімось,
На віки зомлієм.

⁵⁾ В перводр. У будинку господина; пізн. попр. Шевч.

- Розбій кáру на́до мнóю,
Та не таким гóрем
1505 Каráй сéрце! Розпадéть ся,¹⁾
Хоч-би булó кáмень!
Дóле моя, сéрце моé,
Чом ти не в Вíлшáні?²⁾
А мóже й там, мóже пláче,³⁾
1510 Тáжко їй небóзі?...
Мóже з бáтьком виглядає?⁴⁾
І хлýнули слýбзи,
Дрíбнí-дрíбнí полили ся.
Де вонí взялý ся?
1515 А Залéзняк гайдамáкам
Велíть опинítись.⁴⁾
У лíс, хлóпцí! вже свíтáе,
І конí пристáли —
Попасемó!⁴⁾ І тихéнько
1520 У лíс, тай сховáлись.

Гупалівщина.

- Зíйшлó сónце, Україна
Де палáла, тлíла,
А де шлáхта запéрши ся
У будýнках млíла.
1525 Скрíзь по сéлах шýбеницї,
Навíшано трýпу
Тíлько старšíх, а так шлáхта
Кýпою на кýпі
На улицяx, на розпúтьях;
1530 Собáки, ворóни

¹⁾ У всéх вид. розíрветь ся, попр Шевч. ²⁾ В перводр. Вил-
шавый. ³⁾ В вид. 1860 р. зам. отсих чотирьох рядків читаемо:
Оксано, Оксано!

Де ти дíла ся, подíлась?

⁴⁾ В перводр. Крýчиť опинить ся.

- Їдя́ть шля́хту, клюю́ть бчі.
Ніхтò не боронить,
Та й нікому, оstaли ся
Діти та собáки,
- 1535 Жінкí нáвіть з рогачáми
Пішли в гайдамáки.
Отакé-то булó ліхó
По всій Україні!
Гірше пéкла... А за-віщо ?
- 1540 За-що люди гýнуть ?
Того-ж бáтька, такí-ж діти,
Жýти-б та братáть ся !
Ні! не вмíли, не хотіли,
Тréба роз'єднаТЬ ся.
- 1545 Тréба крóви, бráта крóви,
Бо зáздро, що в бráта
Є в комбрí і на двбрí,
І вéсело в хáті!
„Убéм бráта! спáлим хáту !“
- 1550 Сказáли, і стáлось.
Все-б, здаётъ ся; ні, на кáру
Сироти оstaлись.
В слýзóх рослý та й вýросли,
Замúчені рóуки
- 1555 Розвъязáлись, — і кров за кров,
І мýки за мýки !
Болítъ сérце, як згадáеш:
Старíх Славьáн діти
Впились крóвю, а хто вýнен ?
Ксьондзай єзуítі.
- 1560 Мандрували гайдамáки
Лісáми, яráми,
А за нýми і Галáйда
З дрібнýми слýзóами.
Вже минúли Ворбнíвку,
- 1565 Вирбíвку, в Вілшáну
Приїхали... „Хибá спитáть,
Спитáть про Оксáну ?

- Не спітаяю, щоб не знали,
За-що пропадаю.“
- 1570 А тим часом гайдамаки
Й Вілшану минають.
Питаеть ся у хлопчика:
„Ішо? тýтаря вбíли?“¹⁾
„Ба нї, дядьку, бáтько казáв,
1575 Що його спалили
Отí Ляхí, що там лежать,
І Оксáну вкрáли;
А тýтаря на цвýнтарі
Вчóра поховáли.“
- 1580 Не дослúхав... „Несí, кбню!“
І пободи кíнув.
Чом я вчóра, поki не зnaв,
Вчóра не загíнув!
А сьогóднї коли й умрú,
- 1585 З домовýни встáну
Ляхíв мýчить! Сéрце моé!²⁾
Оксáно! Оксáно!
Де ти?[“]
- Замбóк, зажурýв ся,
Поіхав ходбóу;
- 1590 Тáжко⁾ йому сїромáсї
Борóть ся з нудьгóю.
Догнáв своїх. Боровикíв
Вже хутíр минають.
Корчмá тлїє з стодóлою,
- 1595 А Лéйbi немáє.
Усмíхнúв ся мíй Ярéма,

1) Остатнїх 10 рядків Шевч. поправив ось як:
Вже минули Гоноратку,
Байбузи минають,
Уже й Млїв. Про тýтаря
Ярема питає
У хлопчика: „Чи тýтаря
Ляхи ще не вбíли?“

Сей варіант, подіктований змаганем Шевч. заступити Вілшану Млїевом, як менше поетичний лишаємо в нотці. ²⁾ Шевч. попр. Шукать тебе, мое серце. [“]) В вид. 1860: важко.

- Тáжко усмíхнúв ся.
Отут, отут по-зá-вчора
Пéред жýдом гнýв ся...
1600 А сегóдня ! Та й жаль стáло,
Що лíхо минуло.
Гайдамáки по-над яром
З шлáху повернули,
Наганяють пíвпáрубка :
1605 Хлóпець у свitйнї
Полáтанíй, у постолáх,
На плéчах торбýна.
„Гей, старченá ! стрíвáй лишéнь !“
„Я не стáрець, пáне !“
1610 Я, як бáчте,²⁾ гайдамáка.“
„Який же погáний !
Вíдкíля ти ?“
„З Керéлівки.“¹⁴⁾
„А Бúдища знаéши
І óзеро кóло Бúдищ ?“
1615 „І óзеро знаю.
Отám вонó, оцíм яром
Втráпите до йóго.“
„Щó ? сегóдня Ляхíв бáчив ?“
„Нíгдé нí однóго ;
1620 А вчобра булó багáто.
Вíнкí не святíли,
Не далий Ляхíй проклáті.
За-те-ж ми їх били !¹⁵⁾
І я, й бáтько святíм ножéм,
1625 А мáти нездúжа,
А то й вонá-б...“
„Дóбре, хлóпче !
Ось на-ж тобí, дру́же,
Сей дукачíк, та не згубí !“
Узáв золотóго,
1630 Подивíв ся: „Спасíбі вам !“
„Ну, хлóпцí, в дорóгу !

¹⁾ Слова „як бáчте“ в первоур. застулені точками. ²⁾ В пí-
знíйших вид. За те їх і били.

Та чуєте, без гомону!
Галайдо, за мню!
В оцім яру є бозеро
1635 Й ліс по-під горою,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали.
Скажи хлопцям! Може льбхи
Стерегти осталась
1640 Яка побгань.“

Приїхали,
Стали кругом ліса;
Дивлять ся — нема нікого...
”Ту їх до-сто-біса!
Які грùші урбдили!
1645 Збиваите, хлопъята!
Швідче! швідче! О-так! о-так!“
І конфедерати
Посійали ся до-дблу,
Грùші гнилобокі.
1650 Позбивали, убрались —
Козакам ніврбку!
Найшли льохі, скарб забрали,
У мертвих¹⁾ кипені
Потрусили, та й потяглі
1655 Карати мерзéних
У Лісянку.

Старосвітський будинок¹⁾.

Смеркало ся. Із Лісянки
Кругом засвітило;
Ото Гонта та Залізняк²⁾
1660 Люлькі закурйли,

¹⁾ В вид. 1860: Ляхів. ²⁾ В вид. 1860 р. титул сего розділу:
Бенкет у Лісанці. ³⁾ Шевч. попр., у виданнях: Гонта з Залізняком.

- Страшно-страшно закурйли!¹⁾
І в пеклі не вміють
Отак курить! Гнилій Тікич²⁾
Кробью червоне!
- 1665 Шляхетською, жидівською,
А над ним палаютъ
І хатина і будинок,
Мов доля карає
Вельмбжного й нембжного.
- 1670 А середь базару
Стоїть Гонта з Залізняком,
Кричать: „Ляхам кари!
Кари Ляхам, щоб каялись!“
І діти карають.
- 1675 Стогнуть, плачутъ, один просить,
Другий проклинає,
Той молить ся, сповідає
Гріхій перед братом
Уже вбитим. Не милують,
- 1680 Караютъ завзяті.
Як смерть лята, не вважаютъ
На літака, на вроду³⁾
Шляхтяночки й жидівочки, —
Тече кров у воду.
- 1685 Ні каліка, ані старий,
Ні малак⁴⁾ дитина
Не остались, не вблагали
Лихобігоднини!
Всі полягли, всі покотом!
- 1690 Ні душі живої
Не осталось у Лісянці.⁵⁾
А пожар у-двобе
Розгорів ся, розпалав ся
До самої хмарі.

¹⁾ Шевч. попр. З гайламаками. Аж страшно. ²⁾ Перводр. так закурить. ³⁾ В перводр. не минают ні літа ні вроду. ⁴⁾ В перводр. Ні мати. ⁵⁾ Попр. Шевч.

- 1695 А Галáйда знай гукáс:
„Кáри Ляхáм, кáри!“
Мов скажéний мéртвих рíже,
Мéртвих віша, пálить.
„Дáйте Ляхá, дáйте жýда !
1700 Máло менí, máло !
Дáйте Ляхá, дáйте кробви
Наточítъ з погáних !
Кробви мбрé... máло мбря !...
Оксáно, Оксáно !“
1705 Так Галáйда кричítъ, шукá
Ляхíв по пожáру.¹⁾
А тим чáсом гайдамáки
Столíй вздовж базáру
Постáвили, несúть стрáву,
1710 Де що запопáли,
Щоб за-свítла повечéрять.
„Гулáй !“ загукали.
- Вечéряютъ, а кругóм їх
Пéклю червонíє.
1715 У поломыї повíшані
На кробвах чорнíютъ
Пáнські трúпи. Горять кробвí
І пáдають з нýми.
„Гулáй дíти ! пíйте, лíйте !
1720 З панáми такими
Мóже ще раз зострíнемось,
Ще раз погуляем !“
І поставéць однýм дúхом
Залїзняк черкас.
1725 „За проклáті вáспі трúпи,
За дúші проклáті
Ще раз вíпью ! Пíйте, дíти !
Вíпьем, Гóнто бráте !“

¹⁾ В вид. 1860 отсí два рядки читаемо:
Де ти ? крикне й сковаєтъ ся
В поломыї, в пожарі

- „Віп'єм, дрўже, погулáєм
У кúпочцї, в пárі.
А деж Волóх? Заспівáй лиш!...
Грай, співáй, кобzáрю!“¹⁾
„Пострівáй! я дожидаю,
Що Ляхíй проклáті...“
- 1735 Ярема встав: „Які Ляхíй?“
„Отбó бо заваятій!
Пий горíлку, мій голубе!“
„Які Ляхíй, бráте?“
„По тім бóці, у будýнку
Запéрлись проклáті!“
„Розвéмо!“ — „Шкóда мúру,
Старосвітська штúка.
А ще гíрше, Богдáнові
Мурували рóуки.“
- 1745 „Богдáнові? Шкóда, шкóда
Гетьманської праці!“
„Я послáв сказáть проклáтим,
Щоб вýдали Пáца, —
Помíлую. Не вýдадуть —
1750 Порох засипáю...
Потáйники вже зроблені...“
„І Ляхíй гулáють?
Лíчать збрí? Дóбре, бráте!
А побíки-що бúде,
- 1755 Вíп'єм чárку!“ — „Дóбре, вíп'єм!“
„Пíйте, добrі люdi!“
Та не дўже, бо ще мóжe
Не кóнчили кáри!“
„Не кóнчили?... Пíйте, бýйте!
- 1760 Грай, співáй, кобzáрю!
Не про дíдів, бо незгíрше
И ми Ляхíв карáєм;

¹⁾ Отсéй чотиростих маєт ся лише в вид. 1860 р., по нíм зараз іде рядок 1761: Не про дíдів і т. д. У вид. Петерб. 1868, Львів 1867 і праськім тих рядків нема. В остатнім рядку чотиростих ще одна цопранка, зам. Грай, співай — Поганий.

Не про ліхо, бо ми його
Не знали й не знаєм.
1765 Веселої утні, старче,
Щоб земля ломілась,
Про вдовійцю-молодійцю,
Як вона журілась.“

(Кобзаръ гравъ и приговиа.)¹⁾

Од селá до селá
1770 Танці та музíки:
Курку, яйца продалá,
Куплю²⁾ черевики.
Од селá до селá
Буду танцювати:
1775 Ні корóви, ні волá,
Остáла ся хáта.
Я оддáм, я продáм
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
1780 Яточку під тýном;
Торгувáть, шинкувáть
Буду чарочкáми,
Танцювати та гулáть
Такí з парубкáми.
1785 Ох! ви, дíтки мої,
Мої голубýята,
Не журіть ся, подивітъ ся,
Як танцює мати!
Самá в найми підú,
1790 Діток в школу оддáм,
А червóним черевíчкам
Такí дам, такí дам!“

„Добре! добре! Ну! до танців,
До танців, кобзárю!“

¹⁾ Слів у перводр нема, а покладені в вид. 1860.

²⁾ В перводр. Маю, попр. Шевч.

1795 Сліпій вшквáрив, на-в-при́сядки
Пішли по базáру.
Земля гнéть ся... „Нýмо, Гóнто!“
„Нýм, бráте Максýме!“
Ушквáримо, мíй глубе,
1800 Пóки не загíнем.“

„Не диву́йте ся, дївчата,
Що я обідрáв ся,
Бо мíй бáтько робíв глáдко,
То й я в йóго вда́в ся.“

1805 „Дóбре, бráте! їй же Бóгу!
А ну ти, Максýме!“
„Пострівáй ліш!“
„От-так чинí, як я чиню,
Любí дóчку абý-чию,
1810 Хоч попбóву, хоч дякбóву,
Хоч хорóшу мужикóву!“

Всí танцóють, а Галáйда
Не чýє, не бáчить:
Сидítъ одíн кíнцí стóла,²⁾
1815 Тáжко-вáжко пла́че,
Як дитíна. Чогó-б, бáч ся?
В червóнім жупáні,
І зóлото, і слáва є,
Ta немá Оксáни,
1820 Hí-з-кýм дóлю подíлýти,
Hí-з-кýм заспíвати;
Одíн, одíн сиротóю
Mýсить пропадáти!
A тогó, тогó й не знае,
1825 Що йогó Оксáна
По тíм бóцí за Тíкичем
В будýнку з панáми,

¹⁾ В перводр. Ану.... і Ну.... ²⁾ В вид. 1860: собі; в вид. льв. 1867: собі кінець.

- З тýми сáмими Ляхáми,
Що замордували
1830 Її бáтька. Недóлюди!
Тепéр заховáлись
За мúрами; та дíвитесть,
Як жидí канáють,
Братí вáші! А Оксáна
1835 В вíкнó поглядáє
На Лíсяянку засвíчену.
„Де-то мíй Ярéма?“
Самá дúмає. Не знає,
Що вíн кóло нéї,
1840 У Лíсяянцí, не в свitíñi,
В червbníм жупáнї,
Сидítъ одíн та дúмає:
„Де моя Оксáна?
Де вонá, моя голúбка
1845 Прибркана плачe?“
Тýжко йому!“)

- А із яру
В кирéї козáчíй
Хтось кráдеть ся.²⁾
„Хто ти такýй?“
Галáйда питáє.
1850 „Я послáнець пáна Гóнти.
Нехáй погуляє,
Я пíдожdú.“
„Нí, не дíждеш,
Жidívська собáко!“
„Ховáй Бóже, який я жид?
1855 Бáчиш, гайдамáка!
Ось копíйка... подивí ся!...³⁾
Хибá ти не знаєш?“

¹⁾ Рядків 1824—1926 у перволр. нема, а по словах „Мусить пропадати читаємо: „Нудно йому. А із яру“ і т. д. Тí радки вставлено аж у вид. 1860 р. ²⁾ В перволр. крадыща. ³⁾ В перволр. „Ось копíйка“ Не Шевченковою рукою на екземпляре додано замісь точок: царíцина.

„Знаю, знаю!“ І свячений
З халяви виймáє.

- 1860 „Признавáйсь, лукáвий жíде:
Ти привів у Мліїв
До тýтаря Ляхів п'яних?
Я, Лéйбо, не вмію
Жартувати! Я Яréма,
1865 Твíй наймít, погáний!
Чи не пізнáв? Признавáй ся,
Де моя Оксáна?“
Махнúв ножéм. — „Ховáй Бóже!
Нічого не знаю!“

1870 Нічогісíнько, їй Бóгу!“
„Не знаєш? Як знаєш,
Так і робí!“ І зноvu нíж
Яréма здійmáє.
„У будíнку, на тíм бóці...“

1875 Страйвáйте!... З панáми
У покóях, у зблотї,
Як найкráща пáнї,
Вáша... té...“

„Виручáй же,
Виручáй, прокlятий!“
1880 „Добре, добре! Якíж бо ви,
Яréмо, завзýті.
Ідú зáраз і вýручу.
Грóші мур ламають...
Скажú Ляхám: зáмісь Пáца...“
1885 „Добре, добре! Знаю.
Ідí шvídче!“

„Зáраз, зáраз!
Гбntu забавляйтے
З píв упrугa! A там нехáй!...
Ідítъ же, гулáйте!
1890 Кудí везtý? — „У Лебедíн!
У Лебедíн, чуéш?“¹⁾

¹⁾ Замість сих 94 рядків, нової Шевченкової перерібки, було
в перводруку:

„Чую, чую!“¹⁾
І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізняк берé кобзу:

„Не бреши проклятий!
Признавай ся! Я Ярема?
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вілшану?
Признавай ся! Я все знаю,
де діли Оксану?
Махнув ножем
„Ховай Боже!“
Я тебе сковаю!“
„У будинку, на тім боці“.
„Виручай, як знаєш!
На золото!“ Сипле йому
Жменено з кепені.
„Треба Гонту!“ — „Потім, потім!
А не то — свяченім!“
„Добре, добре, пострівайте!“
„Ніколи, проклятий!
Ходім вкуш!“ — „Якіж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один віду.
Гроші мур ламають.
Скажу Ліхам: Замісьць Нáца..“
„Добре, добре! Знаю.
Ілі шайдче!“ — „Зáраз, зáраз!
Гонту забавляйте
З пів упруга, а там нехáй!
Ідти же, гулайте!
Кудí весті?“ — „В Майданівку!
В Майданівку, чуеш?“

Замісь рядків 1866—1882 нашого тексту в вил. Семиренка 1860 була друга Шевченкова перерібка:

„Признавайся, проклятий жіле,
де мої Оксана?“
Та й замахнúвсь. — „Ховай Боже!
В будинку... з панами...
Вся в золоті“. — „Виручай же!
Виручай, проклятий!
„Добре, добре... Якіж бо ви,
Яремо, завзяті!
Ілú зáраз і виручу...
Гроші мур ламають, і т. д.

Замісь первісної Майданівки заставлено тут: У Лебедин.

- 1895 „Потанцóй кобzáрю !
Я загráю.“ На-в-при́сядки
Сліпíй по') базáру
Оддирáє постолáми,
Додає словáми :
- 1900 „На горóді постирнáк, постирнáк;¹⁾
Чи я-ж тобí не козák, не козák ?
Чи я-ж тебе не люблю, не люблю ?
Чи я-ж тобí черевíчків не куплю ?
Куплю, куплю, чорнобри́ва !
- 1905 Куплю, куплю тогó дýва !
Бúду, сéрце, ходýть;
Бúду, сéрце, любýть !“
- 1910 „Ой гоп гопакá !
Полюбíла козакá,
Та рúдого, та старóго —
Лихá дóля такá !
Ідý-ж, дóле, за журбóю,
А ти, старíй, за водóю !
А я — так до шínку.
- 1915 Вíпью чárку, вíпью дру́гу,
Вíпью трéтю на потúгу,
Пáту, шбсту, та й кíнéць !
Пíшлá бáба у танéць,
А за нéю горобéць,
- 1920 Вíкрутáсом-вихиля́сом
Молодéць-горобéць !
Старíй рудíй бáбу кли́че :
А та йомú дúлю тýче :
„Оженíв ся сатанó,
- 1925 Зароблáiж же на пшонó !
Тréба дítок годувáть,
Тréба дítок одягáть ;
А я бúду добувáть.
А ти старíй не грíши,

¹⁾ В пéрводр. вéдовж. ²⁾ Так перводр., лізн. пустирнáк.

1930 Та в зáпíчку колишíй,
Та мовчý, не дишí!“

„Як булá я молодóю приподóбницею,
Повéсила хвартушíну над вíкónницею ;
Хто йде — не минé,

1935 То махнé, то моргнé,¹⁾
А я шóвком вишивáю,
У кватирочку моргáю ;²⁾
„Семенý, Іванý,
Надївáйте жупанý,
1940 Та ходíмо погулáймо,
Та сядемо заспíváймо !“

„Заганяйте квóчку в бóчку,
А курчáта в вéршу ;
Скажý, скажý, старá сúко,
1945 Кому далá спéршу ?

I... гу !
Загнúв бáтько дугú,
Тáгне мати супóню,
А ти завъяжи, дóню !

1950 „Чи ще ? чи гóдї ?“

„Ще, ще !
Хоч погáну ! Самí нóги нóсять.“

„Ой сип сирíвéць
Та криши опéньки !
Дїд та бáба, то й до лáду,
1955 Оббé радéньki.

„Ой сип сирíвéць
Та криши петrúшку !

¹⁾ У Сем. То кивнé, то моргнæ. ²⁾ У Сем. В кватирочку ви-
глядáю.

„Ой сип сирівέць
Та накриші хріну !
1960 Як дід бабі...

„Ой сип вóду, вóду,
Та пошукай брóду, брóду !“...

- „Гóді ! гóді !“ кричítъ Гóнта,
„Гóді ! погасáе!¹⁾)
1965 Світла, діти !... А де Лéйба ?
Ще його немáє ?
Найtí його та повíсить !
Петелька свинячá !
Гáйда, діти, погасáе
1970 Каганéць козáчий !“
А Галáйда : „Отáмане,
Погулáймо, бáтьку !
Дивíсь, горíть, на базáрі
І вýдко і глáдко.
1975 Потанцюєм. Грай кобzáрю !“
„Не хочú гуляти !
Огню, діти ! дъбхтю, клóчя !
Давáйте гармáти !
В потáйники пустýть огónь !
1980 Дúмаютъ : жартóу !“
Заревíли гайдамáки :
„Дóбре, бáтьку, чуéм !“
Чéрез грéблю повалíли,
Гукáютъ, спíвáютъ,
1985 А Галáйда кричítъ : „Бáтьку !
Стíйте ! Пропадáю !

¹⁾ В вид. 1844 сі два рядки читаємо ;
Гáйда, діти ! гáсне, гáсне
Велíкденъ козáчий !

Пострівáйте ! не вбивáйте !
Там мой Оксáна !
Годíночку, батькí мої,
1990 Я її достáну !“
„Добре, добре !.. Залізняче,
Гукні, щоб палили !
Преподоббить ся з Ляхáмп...
А ти, сизокрýлнї,
1995 Найдеш йишу !“¹⁾)

Оглянув ся —
Галáйди немáє.

Ревúть гóри, і будíнок
З Ляхáми ґуляє
Кóло хмáри. Ішó осталось,
2000 Пéклом запалáло...
„Де Галáйда ?“ — Максýм кличe.
І слíду не стáло...²⁾)
Покí хлопьýта танцювали,³⁾)
Ярéма з Лéйбою прокráлись
2005 Аж у будíнок, в сáмий льох;
Оксáну вихопив чутъ жýву
Ярéма з льóху, та й полýнув
У Лебедíн...

Лебедин.⁴⁾)

„Я сýрота з Вілшáної,
2010 Сýрота, бабýсю !
Бáтька Ляхи замúчили,
А менé — бою ся,

¹⁾) Вид. Сем. і пізн. другý. ²⁾) На сьюму в перводр. кінчить
ся сей роздїл. ³⁾) Отсих 7 рядків до кінця розд. у перве надруковано
в вид. 1860. ⁴⁾) В перводр. Лыбедынь.

Боюсь згадаць, моў сіза ! —
Узялі з собю.

- 2015 Не розпітуй, бабусенько,
Що булб зо мною !
Я молілася, я плацала,
Сэрце розривалось,
Сльзи схли, душа мэрла...
- 2020 Ох ! як би я знала,
Що побачу йога ўще раз,
Що обніму знобу¹⁾,
В-двбё, в-трбё вітерпіла-б²⁾
За єдине слобо !
- 2025 Вібачай, моў голубко !
Може я грішила ?
Може Бог за те й карає,
Що я полюбіла...
Полюбіла стан високий
- 2030 І кáрії бчі,
Полюбіла, як уміла,
Як сéрденько хóче.
Не за сéбе, не за бáтька
Молілася в неволі,
- 2035 Нї, бабусю, а за його,
За мýлого дôлю.
Кара́й Бóже ! Твою прáвду
Я вітерпіть мûшу.
Страшно сказать : я думала
- 2040 Занапастіть дûшу.
Як-би не він, може-б, може
І занапастіла.
Тяжко булб ! я думала —
О Бóже мій мýлій ! —
- 2045 Він сирота, хто без мéне
Йога прывітає ?

¹⁾ У львівськім вид. 1867 і у Огон. з сіх двох рядків через недогляд зроблено один: Що побачу знову. Сей недогляд повторено і в праськім вид. і у Романчука. ²⁾ В перволр. вытырпилабъ.

- Хто про дôлю, про недôлю,
Як я, розпитає ?
Хто обнîме,¹⁾ як я йогó ?
2050 Хто дûшу покáже ?
Хто сиротї убóгому
Любліо тебé²⁾ скáже ?
Я так дûмала, бабúсю,
І сérце сміялось :
2055 Я сирота, без мáтерi,
Без бáтька остáлась ;
І він одýн на всім свíтї,
Одýн менé³⁾ любить,
А почує, що я вбýлась,
2060 То й себé погúбить.
Я так⁴⁾ дûмала, молýлась,
Ждала, виглядала :
Немá йогó, не прибúде !
Одна я остáлась...“
- 2065 Та й заплáкала. Черníця,
Стóя кóло нéї
Зажúрилась. „Бабúсенько !
Скажí менí ! дé я ?“
„В Лебедíнї, моý пташко !
2070 Не вставáй, ти хвóра !“
„В Лебедíнї ? Чи давнó я ?“
„Ба нí, по-за-вчóра.“
„По-за-вчóра ?... Стрíвáй, стрíвáй !...
Пожáр над водóю...
2075 Жид, будýнок, Майдáнівка...
Зовúть Галайдбóю...“
„Галайдбóю Яréмою
Себé називáє
Той, що привíз...“

¹⁾ В вид. 1860: обíйме. ²⁾ В вид. 1868, петерб. і у львівськім,
а за ними й у пізнійших поправлено на „Добре слово“. ³⁾ В вид.
1860: мене вірно. ⁴⁾ В вид. 1860: Таки.

- „Де він, де він ?“
2080 Тепер же я знаю!...“
 „Чéрез тýждень обіцяv ся
 Прийтí за тобóю.“
 „Чéрез тýждень? чéрез тýждень
 Сéрденько загóть!“
2085 Бабусенько, минула ся
 Лихáя годíна!
 Той Галáйда — мíй Яréма!
 По всíй Українї
 Ногó знають. Я бáчила,
2090 Як сéла горíли,
 Я бáчила, катí Ляхи
 Трусили ся, млíли,
 Як хто скáже про Галáйду.
 Знають вонí, знають,
2095 Хто Яréма,²⁾ відкілá він,
 І когó шукáє!..
 Менé шукáв, менé найшóв,
 Орéл сизокríllий!
 Прилітáй же, мíй брлику,³⁾
2100 Мíй сóколе мýлний!⁴⁾
 Ох, як вéсело на свíтї,
 Як вéсело стáло!
 Чéрез тýждень? Бабусенько,
 Ще три днí осталось.
2105 Ох, як дóвго!...
 „Загрібáй, мáмо, жар, жар,
 Бýде тобí дочкí жаль, жаль!...“
 Ох, як вéсело на свíтї!
 А тобí, бабусю,
2110 Чи вéсело?“

„Я тобóю,
Пташко, веселю ся“
„А чом же ти не спíвáеш?“

¹⁾ В вид. 1860: Раю мíй, покóю! ²⁾ В вид. 1860: Хто такий?
³⁾ В вид. 1860: сóколе ⁴⁾ В вид. 1860: Мíй голубé сáзий!

„Я вже одспівала.
Підú, дзвоњать до вечéрнї“.¹⁾)

- 2115 Оксáна осталась,
Пожурíлась, усміхнúлась,
Пáла на колíна
І мóлить ся за Яréму
Щíро як дитíна.²⁾)
- 2120 Чéрез тýждень³⁾ старí сéстри⁴⁾
У цéркvi спívali:
„Ісаíя ликýй!“ В-ráнцí
Яréму вінчáли;
А в-вéчері мíй Яréма,
2125 (От хлóпець⁵⁾ звичáйний!)
Щоб не сéрдить Залéзнякá,⁶⁾
Покýнув Оксáну.
Ляхíв кончá. З Залéзняком
Чáсом наїзжáє
- 2130 В рядíй-годí, та в двох собí...
Ну, се всякий знає!
Верníмо ся-ж до свячéних,
Що вонí зробíли?
Чи всí вонí ще як брýтва,
- 2135 Чи перещербíли?
Хоч вам, знаю, і остило
На кров та на сльóзи
Дивýти ся, а Оксáнї,
Оксáнї небóзї
- 2140 Їй аж нúдно, бо Яréма
Весíлля гулýє
З пожéм в рукáх, на пожáрах...
Вона виглядає

¹⁾ В вид. 1860: Задзвошили до вечéрнї. ²⁾ В вид. 1860 замíсь отеніх і рядків — два:

А черниця помолились
В храм попікан цібала.

³⁾ В перводр тýждень. ⁴⁾ В вид. 1860: отáмана. ⁵⁾ В вид. 1860: в Лебединї. ⁶⁾ В перводр хлóпець.

- До півночи, а іноді
2145 Помолити ся Бóгу
Тай спати ляже одна собі.
Умér би, ей Бóгу!')
Не журий ся, сподівай ся
Та Бóгу молій ся!
2150 А мені тепéр на Умань
Треба подивитися ся.

Гонта в Умані,

Хвалíли ся гайдамаки
На Умань ідучи;
Будем драти, пане-брáте,
З китайки онучі!"*)

- Минають дні, минає літо,
А Україна знає горить;
По сéлах плачутъ гóлі³⁾ діти,
2155 Батьків немає. Шелестить
Пожóвкле лістя по дібрóві,
Гуляють хмáри, сбíце спить,
Нігде не чутъ людськóї мóви;
Звірь тілько віє, йде в селó,
2160 Де чує трóпи: не ховáли,
Вовків Ляхáми годувáли,
Аж побки снігом занеслó.
Огрíзки вóвчі.⁴⁾

Не спинíла хуртóвина
2165 Пекéльної кáри:

*) Замісъ отсих 14 рядків у вид. 1860 і пізн. читаемо:
Весілле справляє
В Уманщині на пожáрах...
Вона виглядає,
Виглядає, чи не іде
З боáрами в гостї
Перевезти із келії
В хату на помóстї.

³⁾ В перводр. ані в вид. 1844 і 1860 цього епіграфа нема:
⁴⁾ У вид. Сем. По сéлах плачуть малі, попр. Шевч. ⁴⁾ Шевч. попр. у перводр. і у всіх вид. Поки їх снігом занеслó.

- Ляхій мéрзли, а козакí
Грілісь на пожáрі.
Встáла й веснá, чбрну зéмлю
Сónну розбудíла,
2170 Уквітчáла її рýстом,
Барвінком покрýла;
І на поблі жайворонок,
Соловéйко в гаї
Зéмлю úбрану веснóю
2175 В-рáнці зострічáють...
Рай та й гóді! А для кóго?
Для людéй! — А лóди
Не хотя́ть на його й глянуть,
А глянуть, — огúдять.
2180 Тréба крóвью домалюва́ть,
Освітýть пожáром!
Сónця ма́ло, рýсту ма́ло
І багáто хмáри.
Пéкла ма́ло!... Люди, люди!
2185 Колí-то з вас бúде
Тогó добра, що ма́єте?
Чуднí, чуднí люди!

Не спинíла веснá кробви
Нí злóсті людськóї.
2190 Тáжко глянуть; а згадáєм, —
Так булó і в Трóї,
Так і бúде.
Гайдамáки
Гулáють, кара́ють;
Де проїдуть — земля́ горýть,
2195 Кробью пíдпливáє.
Придбáв Макsýм собí сýна
На всю Україну;
Хоч не рíдний син Яréма,
А щíра дитýна.
2200 Макsýм ríже, а Яréма
Не ríже — лютúє,
З ножéм в руках на пожáрах
І дніóє її почýе.

Не мýлугє, не минаяє

- 2205 Нігдé нї однóго ;
За тýтаря Ляхáм плáтить,
За бáтька святóго,
За Оксáну... Та й зомлє
Згадáвши Оксáну.

- 2210 А Залїзняк : „Гулáй, сýну !
Пóки дóля встáне,
Погуляєм !“

Погуляли !

Кýпою на кýпí
Од Кýїва до Умáнї

- 2215 Ляглій Ляхíй трúпом.

Як та хмáра, гайдамáки
Умáнь обступíли
О-пíвночí; до схíд сónця
Умáнь затопíли.

- 2220 Затопíли, закричáли :
„Кáрай Лáха знóбу !“
Покотíлись по базáру
Кínní Narodówí;
Покотíлись малí дíти

- 2225 І калíкki хвóрі.
Гвалт i гáлас. На базáрі,
Як по-сéред мóря
Крíвáвого стоítъ Гóнта

- 2230 З Максýмом завзýтим,
Кричáть у-двóх : „Дóбре, дíти !
Отák їх проклятих !“

Аж ось ведúть гайдамáки
Кéсьондза-езуítа

I двох хлóпцíв. „Гóнто, Гóнто !

- 2235 Отсé твої дíти !
Ти нас рíжеш, зарíж i їх,
Вонí католíки !
Чогó-ж ти став ? чом не рíжеш ?
Пóки не великí,

- .2240 Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжутъ!...“
„Убийте пса! Я собачат
Свою заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
- 2245 Що ви? католики?“
„Католики, бо нас мати...“
„Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!“
Зібралась громада.
- 2250 „Мої діти католики!...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!...
Я присягаю, брав свячений
- 2255 Різать католика!...
Сині мої, сині мої,
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?...“
„Будем різать, тату!“
- 2260 „Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
- 2265 Була не втопила?
Менше-б гріха: ви-б умерли
Не католиками;
А сьогодні, сині мої,
Горе мені з вами!
- 2270 Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!“

Махнув ножем —
І дітей немає!
Попадали зарізані.
2275 „Тату!“ белькотали,

Тату, тату!... ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовчали.
„Поховати хиба?“

„Не трéба!

Вонí католíки...

- 2280 Синí мої, синí мої,
Чом ви не великі?
Чом врата не рíзали?
Чом матір не вбíли,
Ту прокляту католíчку,
2285 Що вас породíла?...
Ходíм, брате!“

Взяв Максýма,

Пішлí вздовж базáру,
І обíдва закричáли:
Кáри Ляхам, кáри!“

- 2290 І карáли: страшно-страшно
Умáнь запалáла.
Нí в будýнку, нí в костьолї,
Нíгдé не осталось,
Всí поляглí. Тбго лíха
2295 Не булó нíкбли,
Що в Умáні робíло ся!
Базиліан школу,
Де учíились Гóнти дíти,
Сам Гóнта руйнúє:
2300 „Ти поїла моїх дíток!“
Гукáє, лютýє.
„Ти поїла невелíких,
Добрý не навчýла!...
Валítъ стíни!“

Гайдамáки

- 2305 Стíни розвалíли;
Розвалíли, об камíньня
Ксьондзів розбива́ли,
А школярів у кринíцї
Живíх поховáли.

- 2310 До сáмої нóчі Ляхів мордувáли ;
Душí не осталось. А Гóнта кричýть :
„Де ви, людоїди, де ви поховáлись ?
З'їли моїх дítок ! Тáжко менí жить !
Тáжко менí плáкать ! Нí з ким говорýть !“
- 2315 Синí мої любí, мої чорнобрóvi,
Де ви поховáлись ? Крòви менí, крòви,
Шляхéтської крòви, бо хóчеть ся пить,
Хóчеть ся дивйтись, як вонá чорніs,
Хóчеть ся напítись !... Чом вíтер не вíс,
- 2320 Ляхів не навíс ?... Тáжко менí жить !
Тáжко менí плáкать ! Прáведнїї зóрі,
Сховáйтесь за хмáру, я вас не зaimáv,
Я дítéй зарíзв !... Гóре менí, гóре !
Де я прихилó ся ?“

- Так Гóнта кричáв,
- 2325 По Умáнї бíгав. А сéред базáру
В кровí гайдамáки стáвили столíj ;
Де щó запопáли, стрáви нанеслý
І сéли вечéрять. Остáтняя кáра,
Остáтня вечéря !
- ”Гулáйте, синí !
2330 Пйте, побки пье́ть ся ! Бýйте, побки бъе́ть ся !“
Залїзняк гукáє. „А ну, навіснýj,
Ушквáрь нам що-нéбудь, нехáй землá гнеть ся.,
Нехáй погулáють мої козакí !“

І кобzáрь ушквáрив :

- 2335 А мíй бáтько орандáрь,
Чоботáрь ;
Моя ма́ти прáха
Та свáха ;
Братí мої, соколí,
2340 Привелí
І корóву із дíбрóви,
І намýста нанеслý.

А я собі Христя
В намісті;

- 2345 А на ліштві лістя,
Та лістя,
І чботи та підкобви.
Вийду в-рा�нці до коробви,
Я корову напою,
2350 Подою,
З парубками постою,
Постою.“

Ой гоп по вече́рі.
Замика́йте, діти, две́рі !

- 2355 А ти, стара, не журись,
Та до ме́не пригорнись !“

Всі гуляють. А де-ж Гонта ?

Чом він не гуляє ?
Чому не п'є з козаками,

- 2360 Чому не співає ?
Немá йогó, тепér йому́
Мабуть не до неї,
Не до співи.

А хто такий

У чорній кирéї

- 2365 Чéрез базáр перехóдить ?
Став, розривá кúпу
Лáхів мéртвих, шукá когось.
Нагнúв ся, два трóупи
Невелíких взяв на плéчі

- 2370 I по-зад базáру
Чéрез мéртвих переступá,
Крýєть ся в пожáрі
За костьблом. Хто-ж се такий ?
Гонта, гбrem бýтий,
2375 Несé дítéй похováti,
Землéю накrýti,

- Ішоб козацьке малé тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
2380 Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Ішоб ніхто не бачив,
Де він синів поховав.
І як Гонта плаче.
- 2385 Вінєс в боле, геть од шляху,
Свячений виймав,
І свяченим копа яму, —
А Умань палав,
Світить Гонті до роботи
2390 І на дітей світить.
Неначе сплять одягнені.¹⁾
Чого-ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховав?
2395 А ж трусить ся. Із Умані
Де-де чутъ гукають
Товариші-гайдамаки, —
Гонта мов не чує,
Синам хату серед степу
2400 Глибоку будув.
Та ѹ збудував... Берё синів,
Кладе в темну хату,
Ї не дивить ся, ніби чує:
„Ми не Ляхи, тату!“
2405 Поклав обах;²⁾ із кипені
Китайку виймав,
Поцілував мертвих в очі,
Христити, накривав
Червеною китайкою
- 2410 Голови козаці.
Розкрив, ще раз подивив ся....
Тяжко-важко плаче:

¹⁾ В перводр. одягнені. ²⁾ В перводр. обо-пхъ.

- „Синій мої, синій мої,
На ту Україну
2415 Подивітесь ся: ви за ней
Й я за неї гіну.
А хто мене поховав?
На чужому погані
Хто заплаче надо мною?
2420 Добле моє, добле,
Добле моє нещаслива,
Що ти наробыла?
На-що мені¹⁾ дітей дала?
Чом мене не вбила?
2425 Нехай вони-б поховали,
А то я ховаво.“

- Поцілував, перехрестів,
Покрив, засипав.
„Спочивайте, синій мої,
2430 В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без труни²⁾
Спочивайте, діти,
2435 Та благарайте, просить Бóга,
Нехай на сїм світі
Мене³⁾ за вас покарає
За гріх сей великий!
Простіть, синій! Я прощаю,
2440 Що ви католики.“

- Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де поляглі Гонти діти,
Голови козачі.
2445 „Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду

¹⁾ В перводр. мина. ²⁾ В вид. 1860: рути. ³⁾ В перводр. через помилку: Нене.

Укоробтив я вам віку,
І мині те бу́де!
І мене вбъють... коли́-б шві́дче!
2450 Та хто поховав?
Гайдамаки!... Підú ще раз,
Ще раз погуляю!...“

Пішов Гонта похилівши́сь,
Іде, спотикнеть ся;
2455 Пожар світи́ть, Гонта гляне,
Гляне — усміхнеть ся.
Страшно, страшно усміхáв ся,
На степ огляда́в ся.
Утér очі... тілько мріє
2460 В диму, та й сковáв ся.

Е піл о г.¹⁾)

Давно ти минуло, як малá дитíна,
Сирота в ряднійні я коли́сь блукáв
Без світи, без хліба по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гулáв.
2465 Давно ти минуло, як тýми шляхáми,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходíв я та плáкав, та людéй шукáв,
Щоб добру навчíли. Я тепéр згадáв,
Згадáв, та й жаль стáло, що лíхо минуло.
2470 Молодéє лíхо, як-би ти верну́лось,
Проміняв би дóлю, що маю тепéр.
Згадáю ти лíхо, степі тi безкрай,
І бáтька, і дíда старого згадáю...
Одýн²⁾ ще гулáє, а дру́гий умéр.³⁾

1) Сього титулу в перводr нема, а есть у вид. 1860. 2) В вид. 1860: Дідусь. 3) В вид. 1860: а батько вже вмер

- 2475 Бувáло в недíлю, закрýвши Минéю,
По чárцї з сусíдом випивши тíéї,
Бáтько дíда прóсить, щоб той розказáв
Про Колíвишну, як колíсь бувáло,
Як Залíзняк, Гóнта Ляхíв покарáв...
- 2480 Столíтнїй óчі як зóрі сíяли,
А слóво за слóвом смíялось, лилóсь:
Як Ляхи канáли, як Смíла горíла...
Сусíди од стрáху, од жáлю нíмíли,
І минí малóму нерáз довелóсь
- 2485 За тýтаря плáкатъ, — і нíхтó не бáчив,
Що малá дитíна у кутóчку плáче.
Спасíбі, дíдúсю, що ти заховáв
В головí столíтнїй ту слáву козáчу:
Я її онúкам тепéр розказáв.
- 2490 Вибачáйте, люди дóбрí,
Що козáцьку слáву
Так на-вманиá розкáаю
Без книжньої спráви.
Так дíд колíсь розкáузав,
- 2495 Нехáй здорóв бúде,
А я за ним... Не зnav старýj,
Що письмéнні люди
Тíї réчí прочítáютъ.
Вибачáй, дíдúсю!
- 2500 Нехáй лáютъ! а я побки
До своíх вернú ся,
Та доведú вже до краю,
Доведú -- спочíну,
Та хоч крíзъ сон подизлó ся
- 2505 На ту Україну,
Де ходíли гайдамáки
З святíми ножáми,
На тí шляхи, що я мíряв
Малíми ногáми.
- 2510 Погулáли гайдамáки,
Дóбре погулáли:

- Трóхи не рік шляхéтською
Кróвью напувáли
2515 Україну, та й замóвкли, —
Ножí пощербíли.
Немá Гóнти! Немá йому́
Хрестá нí могýли.
Бўйні вітри розмахáли
2520 Пóпіл гайдамáки,
І нíкому помолýтись,
Нíкому заплáкатъ!
Одýн тілько брат назвáний
Остáвсь на всíм свíті;
2525 Та й той почúв, що так страшно
Пекéльнїї дíти
Його бráта замúчили, —
Залíзняк заплáкав
В-перше зróду; слзы́ не втер,
2530 Умér неборáка.
Нудьгá його задавíла
На чужóму пólї,
В чужú зéмлю положíла, —
Такá його дóля!
2535 Сúмно-сúмно гайдамáки
Залíзную сíлу
Поховáли, насíпали
Висбóку могýлу;
Заплáкали, розíйшли ся,
2540 Відкíля взялý ся.
Одýн тілько мíй Яréма
На кíй похилýв ся,
Стойв дóвго. „Спочíнь, бáтьку,
На чужóму пólї!
2545 Бо на свóїм немá місця,
Нема місця волї.
Спи, козáче, душé цíра!
Хто-нéбудь згадáе.“
- Пішбóв степóм сёромáха,
2550 Сльóзи утирає.

Дóвго-дóвго огляда́в ся,
Та її невýдко стáло;
Одна чóрна сéред стéпу
Могýла остáлась.

- 2555 Посéяли гайдамáки
В Українї жýто,
Та не вонí його жáли.
Що мýсім¹⁾ робýти?
Немá прáви, не вýросла,
2560 Крýвда повивáє...
Розíйшли ся гайдамáки,
Кудí якíй знáє:
Хто до-дóму, хто в дíбрóву
З ножéм у халáві,
2565 Жидíв кíнчáть. Такá її дóсі
Остáла ся слáва.
А тим чáсом стародáвию
Сíч розруйнуvalи:
Хто на Кубáнь, хто за Дунáй,
2570 Тíлько і остáлись,
Що порóги сéред стéпу
Ревúть-зaviváють:
„Похováli дíтей наšíх,
І нас розривáють!“
2575 Ревúть собí і ревtýмуть,²⁾
Їх лóди минúли;
А Україна на-вíки,
На-вíки засnúla.
- З тóго чáсу в Українї
2580 Жýто зеленéе;
Не чутъ пláчу нí гармáти,
Тíлько вíтер вíє,
Нагинáє вéрbi в гáї,
А тýрсу на пólї.
2585 Все замóвкло. Нехáй мовчýть!
На те³⁾ бóжа вóля!

1) В перводр. мусем. 2) В перводр. ревtýмуть. 3) В вид.
1860: Така.

Тілько ча́сом у-вéчері,
По-над Днїпрóм гáєм
Ідуть старí гайдамáки,
2590 Ідучí співáють:

„А у нашого Галáйди
Хáта на помóстї.
Грай, мóре, дóбре, мóре!
Дóбре бúде, гáлаи-дá!¹⁾)

¹⁾ Тут очевидно не прозвище героя, а відомий татарський окрик: Аллах-да.

ПРИПИСИ ШЕВЧЕНКА.

- 1) До р. 316. „Энциклопедический лексиконъ“ томъ 5 : Барская конфедерация і „Historya królewstwa Polskiego“ G. S. Bandtke, tom 2.
- 2) До р. 332. Вілшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту ; між Звенигородкою і Вілшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярема Байстрюк, а потім Галайдя, був у жида наймитом. (Од старих людей).
- 3) До р. 515. Неунітів Ляхі називали схизматами.
- 4) До р. 584. Про Конфедератів так розказують люди, которі їх бачили ; і не діво, бо то була все шляхта, з honorem, без дисципліни : робить не хочеть ся, а їсти трέба.
- 5) До р. 747—816. Анахронізм : тýтаря Ляхі замучили зімою, а не літом.
- 6) До р. 946. За гайдамаками ходів кобзарь ; його називали сліпим Волохом. (Дід розказував).
- 7) До р. 994. Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг чéрез степи запорóацькі, чéрез воєводство Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорними названий, що по йому Татари ходили в Польшу і своїми табунами вибивали траву.
- 8) До р. 1136—7. Павла Наливайка живого спалили в Варшаві ; Івáна Остряніцю і тридцять старших козацьких після страшної муки розчерттували і розвеяли їх тіла по всій Україні. Зиновій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрина ; Чарнецький, коронний

- гетьман, не доставши Чигрина, од алости спалив їх мертвих. (Георгій Кониский).
- *⁹) До р. 1138—40. Полковник Богун потопив Ляхів в Інгулі. Зиновій-Богдан вирізав 40 з чим-то тісачів Ляхів над Россю в Борсуні. Тарас Трасіло вирізав Ляхів над Альтою. І та ніч, в якому те трапилось, зовуться Тарасова або кровава. (Бантиш Каменський).
- *¹⁰) До р. 1147. Тарасова і Варфоломієва ночі одна другої варт на стід рімської тіяри.
- *¹¹) До р. 1169. Так про Чигринське свято розказують старі люди.
- *¹²) До р. 1170. Третій півні — сігнал. Розказують, що Залізняка есаул, не діждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою,
- *¹³) До р. 1559. До Унії Козакі з Ляхами мирілися, і якби не Єзуїти, то може б і не різалися. Єзуїт Посевін, легат папський, перший начав єнію в Україні.
- *¹⁴) До р. 1612. Керелівка або Каріловка — село Звенигороцького повіту. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві; і досі єсть у сина того хлопця, котрому був даний — я сам його бачив.
- *¹⁵) До р. 1613. Село Будища — недалеко од Керелівки; в яру озера і над озером ліс невеликий, зовуться Гуляївчиною, за те, що там Залізняк забивав Ляхів з дерева. Льохія, де був захованій шляхетський скарб, і досі відко, тільки вже розруйновані.
- *¹⁶) До р. 1655. Лисянка, містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тикичем. Тут зійшлися Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом нібіто збудований.
- *¹⁷) До стор. 125, нота. Майданівка, село недалеко од Лисянки.
- *¹⁸) До р. 1891. Лебедин, дівочий монастир між Чигрином і Звенигородкою.
- *¹⁹) До стор. 134. Умань, город повітовий губернії Київської.
- *²⁰) До р. 2223. Kawaleria Narodowa — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000, і всі були побиті гайдамаками.

- ²¹⁾ До р. 2773. В Умані Гонта убів дітей своїх за те, що їх мати-католічка помогла Єзуїтам перевести їх у католіки. Младанович, товариш синів Гонти, бачив в давнійці, як воні умерли, і як школярів базиліанської школи поточів Гонта в криниці. Він багато написав об гайдамаччині, але надрюкованого нема нічого.
- ²²⁾ До р. 2512. Зрадою взяли Ляхі Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський лагерь недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою; Б., польський генерал, так велів зробити, щоб він чого-небудь не сказав на його. Потім кати роздягли його, як мати родила, і посадили на горячі штаби валіза; потім зняли двадцять пас з спіни шкіри. Гонта повів очима і страшно глянув на Б.; той мащув рукою, — і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. Залізяк, почувши, що так страшно Ляхі замучили Гонту, заплакав, занедував та й умер; його гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшлися.
- ²³⁾ До р. 2558. Злодій, розбійник або гайдамака — такими осталися гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі.

ПЕРЕДМОВА.

По мóві передмóва, — мóжно-б і без нéї. Так ось бáчте щó: все, щó я бáчив надрюкóваного, (тíлько бáчив, а прочитáв дúже небагáто), — всюди є передслóво, а в мéне немá. Як-би я не дрюковáв своїх „Гайдамáків“, то вонó-б не трéба й передмóви, а колý вже пускаю в люди, то трéба й з чим, щоб не сміáлись на обíранців, щоб не сказáли: „От який! хибá дíді та батькí дурнійші були, що не пускали в люди нáвіть грамáтки без предислóвія!“ Так, дáлебі так, вибачáйте! Тréба предислóвія. Так як-же йогó скомпоновáть, щоб, знаєте, не булó і крýвди, щоб не булó і прáвди, а так, як всí предислóвія компонуþуть ся? Хоч убий, не вмíю: трéба-б хвалíть, — так сбóром, а гýдить не хóчеть ся.

Начнéм же ýбо¹⁾ начáло кнíги сíце: Вéсело подивíть ся на слíпого²⁾ кобзаря, як він собí сидíть з хлóпцем, слíпíй, пíд тýном, і вéсело послúхать йогó, як він заспíвáє дýму про те, що давнó дíялось, як борбли ся Пяхí з Козакáми... Вéсело, а все такí скáжеш: „Слáва Бóгу, що минúло!“ А нáдто як згадáеш, що ми однóї матерí дíти, що всí ми Славýяне. Сéрце болíть, а розkáзувать трéба: нехáй бáчять синí і внúки, що батькí їх помилáлись, нехáй братáють ся знóву

¹⁾ Перводр. і всí пíзн. уже. ²⁾ Вар. Ром. старого.

з своїми ворогами, нехай житом - пшеницею, як золотом покрита, нерозміжованою останеться на віки од мбря і до мбря славянська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розкажую так, як чув од старих людей; надрюкованого і критикованого нічого не читав, бо здається і нема нічого. Галайдя в половину відуманий, а смерть вілшанського тýтаря правдива, бо ще є люди, котрі його знали. Гонта і Залізняк, отамани тогого крівавого дíла, може виведені в мене не так, як вони були, — за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачиня розказувати що-небудь такé, що не сам бачив, а чув, то з-першý скаже: „Коли старі люди брèшуть, то їх я з ними“.

Панóве субскрібéнти!

„Бачимо, бачимо, що одурів, та ще хоче її одбрехати ся!“ Отак ви в-слух подумаете, як прочитáете мої „Гайдамаки“. Панóве Громадо! далебі не брешу. Ось бачите що! Я думав, і дуже хотілось мині нацруковати ваші козацькі імена рядочком гарненько; уже було їх найшлось десятків зó-два, зó-три. Слухаю, виходить разномóва; один каже: „трéба!“ — другий каже: „не трéба!“ — третій нічого не каже. Я думав: що тут робити на світі? Взяв та її проціндрив гарненько ті грóши, що трéба було заплатити за аркуш надрюкованого папéру, а до вас і ну писати

отсю Цидулу ! Все-б-то се нічого ! Чого не трапляється на віку ! Все бував, як на дівгій ніви. Та ось ліхо мині на безголоб'я ! Єсть ще й такі паничі, що соромились своєю благородну фамілію (Кірпа - Гнучкошіенко-въ) і надрюковати в му-жіцькій книжці ! Далібі правда !')

T. Шевченко.

¹⁾ Се письмо до „панів субскрібентів“ надруковано на окладинці першого видання поеми „Гайдамаки“ в 1841 р. На остатній сторінці тої окладинки читаємо: „Продаєца въ книжномъ магазинѣ Ф. Базунова въ С. Петербургѣ у Казенного моста въ домѣ Имзена, цѣна 5 руб. асс. за экземпляръ“. А низше дрібнійшимъ друкомъ: „Иногородныя (sic!) благоволять адресоваться въ С. Петербургъ въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорьевича Шевченка“.

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.

(Частина поеми.)

- У неділю на вýгонї
Дíвчáта гулáли,
Жартувáли з парубкáми,
Дéякí спíвáли
- 5 Про досвítки, вечорníцї
Та як бýла маtí,
Щоб з козакóм не стоя́ла...
Звичáйно — дíвчáта,
Та про своé все її спíвáютъ,
- 10 Якá про що знаé.
Аж ось з хлóпцем старýй слíпéцъ
В селó шкандибáє;
В руках чóботи, на плéчах
Лáтана торбíна
- 15 У старóго. А дитýна,
Сердéшна дитýна,
Обíдрана, лéдвé-лéдвé
Несé ноженýта...
Безталáнний син Катrýсї!
- 20 „Дивíть ся, дíвчáта,
Кобzáry ідé! кобzáry ідé!“
Та всí яко мóга
Хлóпцíв кíнули, побíгли
Зострíчасть слíпóго.
- 25 „Дíду-сéрце, голýбчику,
Загráй нам пçо-нéбудь!

- Я шага дам, я черешень,
Я напою медом;
А тим часом одпочинеш,
30 А ми потанцюєм.
Заграй же нам яку-небудь!“
„Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве!
35 Заграв би вам, та бачите,
Справи нема, справи.
Учбра був на базарі,
Кобза зопсуvalась,
Розвалила ся....“ „А струни?“
40 „Тілько три осталось.“
„Та хоч на трьох яку-небудь!“
„На трьох? Ох, дівчата!
І на одній колись-то грав,
Та ба, вже не грать!
45 Пострівайтеж, мої любі,
Трόшки одпочину...
Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

- Розвязав торбіну;
Віняв кобзу, разів зб-два
50 Ударив по рваних...
„Щоб вам заграти?... Пострівайтє!...
Черніцю Марьянну...
Чи чували, чи не чули?...
Слухайтеж, дівчата,
55 Та кайте ся!...

Давно колись
Була собі мати.
Був і батько, та не стало,
Осталась вдовю,

- Ой осталась удовóю¹⁾)
60 Та ї немолодою,
Із волáми, із возáми,
З малóю дочкóю.
Рослá дочкá Марьяна,
А вýросла як пáнна,
65 Чорнобríva, уродлíva,
Хоч за пáна гетьмána.
Стáла ма́ти гадáти
Стáла²⁾ зáтя єднáти,
А Марьяна не до пáна
70 Вихóдила стóйти.
Не до пáна товстóго,
Усáтого, старóго,
До Петrúся в гáю, в лóзї
Що вéчора святóго.³⁾)
75 Розмовляла, жартувáла,
Обнімáла, млїла,
В раю жилá... а інодí
Плáкала, нїміла.
- „Чого плáчеш, мой птáшко?“
80 Петрó запитáе.

¹⁾ Сей рядок доповнив Кулíш, у Огон. vac. ²⁾ В орігіналі: Та зáтя, поправлю до розмíру: Стала. ³⁾ Вставляю в текст отєй рядки з Шевченкового автографа, виписані Кулíшем та забраковані ним у нотку (Основа 1861, вересень ст. 3), і кладу в ногці Кулíшеву перерíбку, далеко слабшу і більше шаблонову. Кулíшу здавало ся, що в тих рядках „нарушена мéбра“, а се тілько він не міг відчути трохи зміненого, але незвичайно мельодíйного розмíру тих 12-ти рядків. Ось текст Кулíша:

Рослá дочкá Марьяночка,
Вýросла, як пáнна. —
Чорнобríva, уродлíva,
Хоч би її за гетьмána!
Стáла ма́ти міркувати
Та зáтя єднáти,
А Марьяна не до пáна
Ходáла стóйти, —
Не до пáна усáтого,
Сідóго, старóго, —
До Петrúся що-вéчора,
Вéчора святóго.

- Вона гляне, усміхнеться:
„І сама не знаю!“
„Може думаєш, поки іну?
Ні, моя рибчина!
85 Буду ходіть, буду любіть,
Поки не загіну.
Хиба було коли в світі,
Щоб ті, що кохались,
Розійшлися, не взялися,
90 Живими остались?“
„Ти жартуєш, мій голубе!
Ти чув, що співають?...
То кобзарі вигадують,
Бо сліпі, не знають;
95 Бо не бачать, що в брови
Чорні й карі очі,
І високий став козачий,
І гнучкий дівочий;
Що в коси, чорні коси,
100 Козацька чупріна,
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуся, скажу Пому:
„Орле сизокрілій,
105 Люблю тебе й на тім світі,
Як на сім любила“.
Отак, серце, обнімімось!
Отак поцілую!
Нехай вкіпі заховаютися...
110 Умру — не почую...
Не почую...“
Обнялі ся,
Обнялися, зоміїли.
Отак вони любилися,
Отак і хотіли,¹⁾
115 Щоб па той світ переступити;
Та не по їх стáло...“

¹⁾ Куліш (Оен. 1. с. 5) без потреби поправив: На той світ хотіли.

Що-вéчора сходíли ся,
І ма́ти не зна́ла,
Де Марьáна до півночі,
120 З ким вонá гуля́ла?
„Вонó малé, ще дитíна,
Нічого не зна́є.“
Угада́ла старá ма́ти,
Та не все вгада́ла:
125 Знатъ забúла, що колісь же
Самá дівувáла.¹⁾

Угада́ла ма́ти: Марьáна — дитíна,
Не зна́ла, як трéба на сїм світї жить;
Думала: нї людні, анї домовýна
130 З Петрóм не розлúчять,²⁾ уміла любítъ;
Думала, що тілько кобзарі співають,
Бо слíпí, не бáчать ка́рих оченятъ,
Що тілько лякають молодих дівчáт...
Лякають, дівчáта, прáвдою лякають!
135 І я вас лякаю, бо те лíхо знаю...
Бодай на сїм світї нїкбли не знать
Тогó, що я знаю!... Мину́ло, дівчáта,
Сéрце не заснúло, я вас не забúв;
Люблíо вас і досí, як діточк мáти,
140 Бúду вам співати, по́ки не загíну...
Тодї,³⁾ мої любі, як менé не стáне,
Згадáйте про ме́не, про мою Марьáну,
Я вам з тогó світа сéрцем усміхнúсь!
Усміхнúв ся та й заплáкав.
145 Дивíлись дівчáта,
Не питáли, чогó плáче, —
Та й на-що питáти?
Мину́ло ся, помагáло

¹⁾ Кулíпп иотує первісний текст цих двох рядків: Знатъ забула, що минуло, Чи не дівувала? ²⁾, Первісно в автографі: нерознáть. ³⁾ В перводр. Тойдї.

- Ласкáве дíвóче
150 Щýре слóво... „Вибачáйте!“
(Утér слíпí очí)
„Вибачáйте, мої лóбі,
Нéхотя журó ся...
Так от, бáчите, Марьáна
155 З убóгим Петрúсем
Щo-вéчора розмовляла,
А мáти не знала.
Дивувáлась: „Що се такé
Марьáну спíткало?
160 Чи не прýстрít? Сáде шýти, —
Не те вишýває;
Зámісь „Грýця“ задúмавшись
„Петрúся“ спíвáє;
Чáсом сónна розмовляє,
165 Подушку цélúe...“
Мáти спершú смíяла ся,
Дýмала — жартýє;
Пóтім бáчить, що не жáрти,
Та й кáже Марьáні:
170 „Tréba стáростíв нам ждáти,¹⁾
Та мóже й од пáна.
Ти вже вýросла, нíвróку,
Ужé й дíвuvála;
Я вже дýмаю, що бáчиш,
175 (На сíлу сказáла)
Щó вже й зá-мíж, колí téє...²⁾
„А за кóго, мáмо?“
„Хто вподóбба, то я й oddám“.
Сpíváє Марьáна:
180 „Минúла ся твойdóля,
На вíки минúла!
Чом ти вчóра, як вернúлась,
На-вíк не засnýла?

¹⁾ В автогр. Тréба будé стáростíв ждáть. ²⁾ В автогр. пер-
вісно: Я вже думаю, що й téє.

- Булó-б лéгше в домовíнї
185 Одинóкій спáти,
Тодí мóже-б над тобóю
Заплáкала ма́ти.
Тепéр ма́ти не запláче,
Та й не заспíвáе,
190 А лíха ще бúде, бúде,
Пóки заховáють !“
- Отакé-то, мої лóбі,
Бувá на сíм свíтї:
Однá дочкá у ма́терi,
195 Та й тíй тáжко жíти!...
По садóчку похожáе,
Слízonькý втиráе;
Поглядáе на сбнечко —
Печé, а не съяé;
200 Стоíть собí сéред нéба,
Мов смíеТЬ ся з нéї.
Вонó не зна, що Марья́на
Рáда-б пíд землéю
Заховáть ся од ма́терi,
205 Щоб не почúть знóву
Тíї мóви, що вже чу́ла,
Проклятої мóви.
Вонó не зна, що як зáйде
Спочíти за гáем,
210 Петrúсь вíйде на долíну,
Петrúсь заспíвáе,
Петrúсь її розпитáе,
Як бráт заговóрить,
Поцíлúє, розпитáе
215 Про лóтее гbre.
- Не знала Марья́на, чого сérце млéє,
Чого плачутъ очі... на-щó його знать ?
Хíлить ся тополя, кудí вíтер вíє...
Тáжко одинóкій на степú стóять.
220 Утóмить ся вíтер — тополя спочíне ;
Отák і дíвоча минé хуртовíна.

Тяжко одинокій в степу зострічати,
А ще гірше лобій по-переду знати,
Де і як спіткає лихая година.

- 225 Несподівано Марьяна
Зостріла недоблю ;
Співá булó, а іноді
Дає слізозам вблю.
Самá не зна, чого плаче ;
230 Мóже сérце й чує,
Та не вміє розказати
Про те, що віщує.
Раз у-вечері Марьяна,
Як мати заснула,
235 Пішлá слухать соловéйка,
Мов з-рбdu не чула.
Війшла в садок, послухала,
Самá заспівала,
Та й замбвкла : під яблуню
240 Тихéсенько стáла,
Заплакала, як дитíна
Без матері плаче...
Петро стоїть перед нéю, —
Нічого не бачить.

-
- 245 „Оддáй менé,”) мој мamo,
Та не за старого,
Оддáй менé, моé сérце,
Та за молодого !
Нехáй старий бурлакує,
250 Грóши заробляє,
А молодий менé любить,
Доблі не шукáє.
Не шукáє, не блукáє
Чужими степами.

1) В перекр. менé

- 255 Свої волі, свої вóзи,
А між парубкáми
Як мákівка на вгорбóді
Цвíté-процвítáє;
· Máе побле, máе вóлю,
260 Та дóлі не máе.
Йогó дóля — мої бróви,
Мої káрі óчі;
Моé слóво — пánство-цárство,
Нíчого не схóче.
265 У кайдáнах, мой сýза,
Та не сиротóю,
Tíлько, máмо, щоб плáкати,
Щоб спíвáть зо мнóю.
'Ддáй!... “¹⁾
- „Дочкó мой Марьáно,
- 270 'Ддáм тебе за пáна,
За старóго, багáтого,
За сótника Івáна.“
„Умрú, сérце-mámo,
За сótником Івáном!“
275 „Не вмréш, бúдеш панувáти,
Бúдеш дítok годувáти!“

- Мáти гálка, мáти чóрна
Лíтаючи крýче;
Чорнобрíва дíвчíнонька
280 Хóдя гáєм плаче.
Летíть гálка чéрез бáлку
В степú погуляти,
А дíвчíна нýдить свítom:
Hí з ким розмовляти.
285 Не пусkáe її мáти
B-ráńci до кринíцї,
Hí жýта жать, ní льбну братъ,
Hí на вечорницї,

¹⁾ В перводр. тут і в дальшім рядку: Оддай і Оддам, та ма-
бути для розміру оба рази треба читати без о; такої форми уживає
Шевченко і в інших місцях.

- Де дівчата з парубкáми
290 Жарту́ють, співа́ють,
Та про мéне чорнобрíву
Нýшком розмовля́ють:
„Багáтого дочкá бáтька,
Шляхéтського рóду...“
- 295 Тáжко, мáмо, вáжко, мáмо!...
Нá-що далá врóду?
Нá-що бróви зма́люáла,
Далá кáрі очí?
Усé далá, тíлько дóлі,
- 300 Дóлі дать не хóчеш.
На-щó менé годувáла,
На-щó догляда́ла?
Пóки лíха я не зна́ла,
Чом не заховáла?“
- 305 Не слúхала старá мати,
Лягla спочивáти,
А Марьáна заплáкала,
Лéдvi пíшla з хáти.
„Злякаáла ся,“ дўма мати, —
- 310 „Нехáй перепláче!“
А Марьáна за сльозáми
І свíту не бáчить.
Пíшla в садóк... сérце млéє,
Як згадáе пáна.
- 315 Сérце моé, рýбko moyá,
Марьáно, Марьáно!
Постріváйте!... Заспіvaла,
Пíшla лунá гáем, —
Не про „Грýця“, про „Петрýся“
- 320 Так і виливаé.¹⁾
Заспіvaе, опýнить ся,
Послúха, та знóбу,
Аж голосóк утомív ся.
Петróvoї móви
- 325 Не чутъ, немá, не гукáе,
Не кли́че: „Марьáно!“

¹⁾ В opír. виливала, та се псує рим.

- Де ти, птáшко? Вíлинь, сéрце,
Сéрденько кохáне!“
Немá Петrá, не чутъ Петrá...
330 Не вжé-ж то покýнув
Сиротóю чорнобрíву
При лихíй годýні ?
Побáчимо... А тим часом
Попíд¹⁾ тéмним гáєм,
335 Як Русálка жде місяця,
Марьáна блукáе.
Не спíвáе чорнобрíва,
Тáжко-тáжко плачe...
„Ой вернí ся, подивí ся,
340 Зрадлíвий козáче!“
Утомíлась би Марьáна,
Утóми не чúє;
Без Петрúся в гáю, в лúзї
Хóдячи nochúe.
345 На схíд сónця червонíє,
Ховáють ся збрí ;
Ідé лíвчина до хáти,
Несé своé гóре.
При!шлá в хáту, — спáла маtí ;
350 Глянула на пéй:
„Ой як-би ти, мáмо, знáла,
Якбó змíею
Окрутíла моé сéрце,
Рíдної дитíни!...“
355 Та й упáла на постéлю,
Як у домовíну!...

Написано 1841 р., друк. у перве Основа, С. Петерб.
1861, книжка за вересень, стор. 1 — 12 пв. Частина по-
эми : Черніця Марьáна. Щерд текстом читаємо ось яку
увагу Куліша (подаемо в перекладі на нашу мову) :

„Отся поема, як можна догадувати ся, була напи-
сана Т. Гр. Шевченком слíдом за Катериною.²⁾ Чорно-

¹⁾ У друк. вид. По-над. ²⁾ Основа того догаду поперед усього
та, що в прології поеми виведено „безталанного сина Катрусí“ як
поводаторя, що водить спíшого кобзаря. J. Ф.

вий, неповний її орігінал писаний майже весь олівцем. Шоправок у рукописі майже нема, але сей орігінал, се очевидно перший нарис. Оттим то деякі вірші недописані, в інших не додержано розміру (?), деякі складаються з повторень (?), а в однім місці крипка проведена від слова „оддам“, яким зачинається ся невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити і виправляти свою поему¹⁾. Багато в цій віршів слабих, богато місць розтягнених, але як нарис ся поема гідна цільної уваги; вона надихана свіжою силою ще молодого талану і має місця високо поетичні. Вказувати на них не будемо, полишаю читачеви присеність вишукувати самому ліпше між слабими і прегарне між хорошим. Я переписав її з орігіналу, часто дуже нечиткого і поплутаного, власною рукою, а деякі місця зредагував, заступаючи по змозі авторську роботу, що й вказано в увагах.

П. Куліш.

Таких уваг, де Куліш „заступив“ Шевченкову авторську роботу, властиво всього одна, долучена до рядка б3. Ось вона в дословнім перекладі: „Отсього і дальших рядків очевидно автор не читав по написанню першого нарису, і тому в них богато разів нарушений розмір. Шевченко без сумніву виправив би їх краще, ніж се зроблено мною, та щоб не піддавати йому власного смаку своєю редакцією і зберегти дрібні, в конечності затерпі мною риси, поміщую тут докладний відпис його віршів. П. К.“. Дальші поправки Куліша — з них деякі справді добри — вказано в варіятах. Під текстом поеми додаю ще ось яку редакційну ноту (подаємо в перекладі): „Не тратимо надії добути сю поему в новій, обробленій формі. Нам говорено, що екземпляр її зберігається у видавця альманаха „Сніл“, д. Корсуня, якого умільно просимо уділити нам сей скарб“. Ся надія не справдила ся; в увазі ви-

¹⁾ Речене неясне або спостережене Куліша невірне. Словом „Оддам“ починається 270 рядок, який із дальніми словамитворить добрий вірш. I. Ф.

давців праського Кобзаля 1876 р. (т. I. 46) сказано: „Початок цієї поеми був в 1861 році у руках Олександра Олексієвича Корсуня“. Зрештою праські видавці навіть не знали того, що поема уперше з'явила ся в „Основі“ 1861 р. і передруковували свій текст із петерб. вид. 1868 з додушенем варіантів львівського видання, себто взятих із Основи поправок Куліша, які й видані 1867 р. тай пізнішими були з тексту вилучені і складені в нотки.

I. Ф.

У Т О П Л Е Н А.

(Валлада.)

Вітер в гáї не гулýє,
В почí спочивáє;
Прокýнеть ся, тихéсенько
В осокí питáє:

- 5 „Хто се? хто се по сїм бóцї
Чéше кóсу? хто се?...
Хто се? хто се по тім бóцї
Рве на сóбі кóси?...
Хто се? хто се?“ тихéсенько
- 10 Спитáє, повíє,
Та й задрімá, пóки нéба
Край зачервонíє.

„Що се? що сé?“¹⁾ спитáєте,
Цíкáві дíвчáта.

- 15 Отó дóчка по сїм бóцї,
По тім бóцї — мáти.

Давнó колíсь те дíялось
У нас на Вкраїнї.²⁾
Сéред селá вдовá жилá

20 У нóвій хатíнї,
Білолíця, карóбка
І стáном висóка,
У жупáнї, кругóм пáнї,
І з-пéреду й з-бóку.

¹⁾ В вид. 1860: Хто се? хто се? ²⁾ Перводр. в Українї.

- 25 І молодá, нїврóку їй,
А за молодбю,
А нáдто ще за вдовбю
Козакí ордбю
Так і хóдять. І за нéю
30 Козакí ходíли,
Пóки вдовá без сброма
Дочкú породíла
Породíла, та її байдúже!
Людям годувáти
35 В чужím селї покíнула —
Отакá то мати!...
Пострівáйте,) що пе бúде!
Годувáли люди
Малý дочкú; а вдовýця
40 В недíлю і в бúдень
З жонатими, з парубкáми:
Пилá та гуляла,
Пóки лíхо не спíткало;
Пóки не та стáла.
45 Не зчúла ся, як минúли
Літá молодій...
Лíхо, лíхо, мати въяне,
Дочкá червоніє,
Виростає... Та її вýросла
50 Ганна каробка,
Як тополя сéред поля,
Гнучкá та висóка.
„Я Ганнусé не бою ся!“
Співає матýся,²⁾
55 А козакí як хмíль отóй
Вýуть ся круг Ганнусé.³⁾
А нáдто⁴⁾ той рибáлонька
Жвáвий, кучеряvий
Мліє, въяне, як зостріне
60 Ганнусю чорнáву.

¹⁾ В перводр. Пострівáйте. ²⁾ В перводр. Матýся співає.

³⁾ В перводр. і вид. 1860: А козакí еміють ся її, Ганнусé моргають. ⁴⁾ В перводр. на́дто.

Побачила стара́ ма́ти,
Скази́ла ся ло́ыта:
„Чи бач, погань розтріпана!“
Байстря́ необу́те!

- 65 Ти вже́ виро́сла, діву́еш,
З хлопця́ми гуля́еш...
Пострівáй же, ось я тобі!...
Менé занехáеш?
Ні, голубко!“

1 од злости

- 70 Зубáми скре́гобче.
Отакá-то бувá²⁾ ма́ти!...
Де-ж сérце жінобче,
Сérце ма́тері?... Ох, лі́хो,
Ли́шенько, дівчáта,
75 Ма́ти стан гну́чкíй, висóкий,
А сérця не ма́ти!³⁾
Ізогнéть ся стан висóкий,
Бróви полиня́ютъ,
І не счýтесь, а лóди
80 Смію́чись згада́ють
Вáші лі́та молодії,
Та ѹ скáжутъ: „Ледáщо!...“
Тáжко плáкала Ганнúся,
І не знáла, зá-що,
85 Зá-що ма́ти знущáєть ся,
Лáє-проклина́є,
Своé дитя́ без сброма
Байстря́м на́ріка́є.⁴⁾
Катувáла, мордува́ла,
90 Та не помогáло:
Як макíвка на горбóї
Гáнна розцвітала;⁵⁾
Як калíна при долíнї
В-рáнці під росóю,

¹⁾ Вид. Кожанч. і пізн. розхристана. ²⁾ В вид. 1860: бу́ла.

³⁾ Вил. 1860: сérце — не мати. Видавець брав очевидно в сім і по-переднім рядку „ма́ти“ в знач. Mutter — без підстави ⁴⁾ В перводр. нарікає. ⁵⁾ В перводр. розцвітала.

- 95 Так Ганнúся червоніла,
Мýла ся сльюзю.
„Заворожена!... стрівáй же!“
Шéпче лóта мати.
100 Тréба трóти роздобути,
Тréба йти шукáти
Стару вíдьму!“

Найшлá вíдьму

- I трóти доста́ла,
I трóтою до схíд сónця
Дочкú напувáла.
105 Не помогло... Клянé мати
Тої час і годíну,
Колí на світ порóдила
Нелюбу дитíну.
„Дúшно минí, ходíм, дóчко,
110 До ставкá купáть ся!“¹⁾
„Ходíм, мáмо!“

На бéрезí

- Гáнна роздяглá ся,
Роздяглá ся, розкýнулась
На бíлій сорóчцí;
115 Рибáлонька кучерáвий
Млéє по²⁾ тím бóцí...
І я колíсь... Та цур юомý!
Сbром, не згадáю...
Як дитíна калýною
120 Себе забавлýе,
Гне стан гнучкýй, розгинáе,
На сóнечку грíє;
Мáти дíвить ся на нéї,
Од злóсти нýмíе,
125 То жовтíе, то синíе;
Розхрíстана, бóса,
З рóту пíна, мов скажéна
Рве на сóбі кóси.

¹⁾ Вид. Сем., 1.ож. і пізн. купатись ²⁾ Вид. 1860: на

- Кінула ся до Ганнусі
130 І в кóси впилá ся.
„Мáмо! мáмо! що ти рóбиш?“
Хвíля роздалá ся,
Закипíла, застогнала,
І обóх покрýла.
- 135 Рибáлонька кучерáвий
З усíеї сíли
Кінувсь в вóду, пливé, сíню
Хвíлю роздирає,
Пливé, пливé... от-от доплýв!
- 140 Пíрнúв, виринає —
І утóплеңу Ганнусю
На бéріг винбсить,
Із рук матері заклятих
Вириває кóси.
- 145 „Сéрце моé! дóле мой!
Розкрай кáрі óчі!
Подивí ся! усмíхнý ся!
Не хóчеш? не хóчеш!“
Плáче, пáда кóло нéй,
- 150 Розкривá, цíлúє
Мéртві óчі. „Подивí ся!...
Не чúє, не чúє!“
Лежить собí на пíсóчку,
Бíлі рученята
- 155 Розкидала, а за нéю
Старá лóута мати:
Очí вíвелo із лóба
Од страшнóї мýки,
Втеребýла в пíсóк жóвтий
- 160 Старí, сíнї рóуки.
Дóвго плáкав рибáлонька:
„Немá в мéне рóду!
Немá дólї на сíм свíтї,
Ходíм жýти в вóду!“
- 165 Пíдняв її, поцíлувáв...
Хвíля застогнала,
Розкрайла ся, закрайла ся,
І слíду не стáло...

- З тогó ча́су ставóк чýстий
170 Заріс осокóю,
Не купа́ють ся дївчáта,
Обхóдять горóю;
Як углéдя́ть, то христя́ть ся
І зовúть закля́тим...
- 175 Сýмно-сýмно кругóм йóго...
А в-ночí, дївчáта,
Випливáє з водí ма́ти,
Сáде по тíм бóцí —
Страшиá, сýня, розхрíстана
- 180 І в мóкрай сорóчçї;
Мóвчки дýвить ся на сей бíк,
Рве на сóбі кóси...
А тим ча́сом сýня хвýля
Ганнýсю винбóсить.
- 185 Голíсíнька, стрепенéть ся,
Сáде на пíсóчку...
І рибалка випливáє,
Несé на сорóчку
Баговíньня зелéного,
- 190 Поцíлóе в óчí,
Та і в вóду! Сорбmitь ся
На гну́чкýй дївóчий,
На стан гóлий подивítъ ся...
І нїхтó не знаé
- 195 Того дýва, що твóрить ся
Сéред¹⁾ нóчí в гáї.
Тíлько вíтер з осокóю
Шéпче: „Хто се? хто се
Сидítъ сýмно над водбóю,
200 Чéше дóвгí кóси ?“

Написано 8 грудня 1841. Друк. уперве: Молодáк 1843, II,
ст. 114—123, потім Кобзарь 1860, ст. 17—24.

¹⁾ В вид. 1860: Серóдъ.

С Л Ъ П А Я.

(Поэма).

- „Кого рыдая призову я
Дѣлить тоску, печаль мою
Въ чужомъ краю? Кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?
Угасну, бѣдный, я въ неволѣ!
5 Тоску мою, печаль мою
О прежней волѣ, прежней долгѣ
Нѣмымъ стѣнамъ передаю.
О если-бѣ стонъ моей печали
И звукъ заржаленныхъ цѣпей
10 Святые вѣтры, вы, домчали
На лоно родины моей,
И въ мирной кущѣ повторили,
Гдѣ мой отецъ и мать моя
Меня лелѣяли, любили!
15 А братья? Грѣшная семья!
Иноплеменникамъ за злато
Отъ стадъ, елея и вина
Роднаго продали вы брата,
Какъ на закланіе овна!
20 О Боже, Боже Іудеи,
Благій Творителю земли,
Не наказуй родныхъ злодѣевъ,
А мнѣ смиреніе попили!“¹⁾)
- Такую пѣсню тихо пѣла
25 Сердечной грусти предана
Слѣпая нищая; она

1) Се плач Йосифа в египетській тюрмі. I. Ф.

- У барскаго двора сидѣла
У незатворенныхъ воротъ.
Но изъ воротъ никто не идетъ,
30 Никто не ъдетъ, опустѣли
Хоромы барскіе давно ;
Широкій дворъ поросъ травою,
Село забвенью предано.
Съ патріархальной простотою,
35 Съ отцовской славою святою
Забыто все. Село молчитъ,
Никто села не посѣтить,
Не оживить его молью.
Какъ у кладбища, у воротъ
40 Сидитъ скорбящая слѣпая
И псальму грустную поетъ.
Она поетъ, а молодая
Дочь несчастливицы моей
Головкою смуглую прильнула
45 Къ колѣнямъ матери своей ;
Тоски не вѣдая, заснула
Сномъ непорочной простоты.
Въ одеждѣ грубой нищеты
Она прелестна; полдень ясный
50 Моеї Українны прекрасной
Позолотилъ любя, лелѣя
Свое прекрасное дитя.
Ужели тщетно пролетять
Дни упоенія надъ нею,
55 И свѣтлой радостью своею
Ея тоски не усладять ?
Она прекрасна, мать калѣка —
Кто будетъ ей руководить ?
Придеть пора, пора любить,
60 И злое сердце человѣка
Ея любви не пощадить.
-
- Невиннымъ сномъ
Оксана спитъ, а мать слѣпая,
65 Уныло-тихо напѣвая,

- И каждый шорохъ сторожитъ.
И если вѣтеръ пролетая
Упавшій листъ пошевелить,
Она нѣмѣеть и дрожитъ
- 70 И робко къ сердцу прижимаетъ
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью слѣдя
Давно минувшихъ дней усаду
- 75 Печальной юности своей.
Она извѣдала людей!
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадять ;¹⁾
Они готовы растерзать
- 80 Ея дряхлѣющія руки...
Для нихъ невнятень стонъ разлуки,
Чужда имъ матери любовь.
Они твердятъ — законъ таковъ:
„Не должно въ прахѣ пресмыкаться
- 85 И подаяніемъ питаться
Прекрасной юной сиротѣ ;
И мы ее одѣнемъ златомъ,
Введемъ²⁾ въ высокія палаты
И поклонимся красотѣ,
- 90 Раскроемъ міръ иныхъ видѣній,
Иныхъ страстей высокій міръ.
Потомъ... потомъ... “ И вашъ кумиръ,
Богиня вашихъ поклоненій
Отъ фіміана упиласъ
- 95 И закоптѣла отъ куреній ;
А ваша мудрость отреклась
Отъ обѣщанья ; горстью злата
Великодушно бросивъ ей,
Затмили блескъ ея очей.
- 100 И вотъ она въ грязи разврата,
Во славу дряхлыхъ вашихъ дней
Передъ толпою черни пьяной
Пить кубокъ...
И запиваетъ сердца раны.

¹⁾ В друку: пощадить. ²⁾ В др. Внесемъ.

- 105 Не вы виновны, но она!
Вы дали все, что должно было
Наложницѣ презрѣнной дать.
А сонъ дѣвичій обновили-ль
И возвратили-ль благодать
- 110 Ея невинныхъ помышленій?
Ея невинную любовь
И радость тихихъ упоеній
И цѣломудренную кровь
Вы обновили-ль? Не могли!
- 115 Но, чада грѣшныя земли,
Вы дали-ль ей восторгъ объятій
Родного, миаго дитяти,
Кому-бы, бѣдная, она
Себя въ сей міръ переливала
- 120 И тайну жизни открывала,
Сердечной грусти предана?
Развратной, бѣдной вашей кровью
Вы помогли ей повторить
Восторги дѣвственной любви?
- 125 Ее пустили вы влачить
Остатокъ дней въ мірской пустынѣ,
И о родномъ, единомъ сынѣ
Ей не придется получить
Отрадной вѣсточки сдалека.
- 130 Чужія дѣти напоять
Ее въ предсмертный часъ жестокій,
И одинокій гробъ съ упрекомъ
Чужія дѣти понесутъ.
Но если ей судьба судила,
- 135 Чтобы родимая рука
Глаза уснувшіе закрыла,
Тѣсна ея тогда могила,
Постеля вѣчнaya жестка!
Ея малютка за позоромъ
- 140 Безмолвно по міру пойдетъ,
И въ свѣтлый праздникъ у собора
Яичко красное возьметъ,
И со слезами и укоромъ
Свою родную помянеть

- 145 Осенний полдень, полдень ясный
Родимой, милой той земли,
Мои гдѣ годы разцвѣли,
Гдѣ такъ напрасно, такъ нещастно
Въ недоли бѣдной протекли. —
- 150 Осенний полдень, полдень ясный,
Какъ друга юности любя,
Чужими звуками тебя
Позволь привѣтствовать, прекрасный!
Ты тотъ-же тихій, также милъ,¹⁾
- 155 Не знаешь времени — а я,
Не то я сталъ, что прежде былъ;
И путь унылый бытія,
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно измѣнили.
- 160 Я тайну жизни разгадалъ,
Раскрылъ я сердце человѣка,
И не страдаю, какъ страдалъ,
И не люблю я — я калѣка!
Я трепетъ сердца навсегда
- 165 Оледенилъ въ снѣгахъ чужбины,
И только звуки Украины
Его тревожатъ иногда.
Какъ эхо памяти невинной
Въ нихъ узнаю мою весну,
- 170 Мои унылые досуги,
И въ нихъ я таю, въ нихъ тону.
И сердца тяжкіе недуги,
Какъ благодатною росой
Врачую ими и молюся,
- 175 И непритворною слезой
Съ моей Украиной дѣлюся.
Но глухо все въ родномъ краю!
Я тщетно голосъ подаю,
Мнѣ эха нѣту изъ дубровы
- 180 Моеи козачки чернобровой.
Тамъ все уснуло! Пустота
Растлила сердце человѣка,
И я на смѣхъ покинуть вѣкомъ —

¹⁾ В друку: милый, та рим вимагає короткої форми.

Я одинокій сирота!

- 185 Осенний полдень догоная
Поля нагия освещалъ,
И листъ увядшій опадая
Уныло грустное шепталъ
О здѣшней жизни человѣку.
- 190 Такой порой моя калѣка,
Слѣпая, нищая моя
И дочь красавица ея —
Она спала, а мать сидѣла
И тихо, грустно-тихо пѣла,
- 195 Какъ пѣлъ Іосифъ про свой родъ,
Сидя въ египетской темнице.
А въ поднебесыи вереницей
Съ дубравъ украинской земли
На югъ летѣли журавли.
- 200 Чему-жъ-бы ей, какъ вольной птицѣ,
Туда, гдѣ лучше, не летѣть
И веселѣе не запѣть?
Какая тайна приковала
Къ жилищу мрачной тишины?
- 205 Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже дочери своей;
Она лишь пѣла и грустила.
Но звуки дочернихъ рѣчей
- 210 Въ ней радость тихую будили
Быть можетъ, прежнихъ свѣтлыхъ дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепчутъ межъ собой,
Свидѣтели минувшей доли,
- 220 Или дубовый пень сухой,
Плющемъ увянувшимъ новитый,
Какъ будто временемъ забытый,
Ея свидѣтель? Все молчать!
Она поеть, она грустить
- 225 И въ глубинѣ души рыдаетъ,
Какъ будто память отпѣваетъ
О дняхъ минувшихъ молодыхъ,
О прошлыхъ радостяхъ святыхъ.

- И эти звуки выходили
230 Изъ сердца бѣднаго ея,
И въ этихъ звукахъ много было
Ея земнаго бытія.
И въ сотый разъ она кончала
Псаломъ невольничій глухой,
235 Поникла смуглой головой,
Вздохнула тяжко и сказала:
„Ахъ пѣсня, пѣсня, пѣсня горя,
Ты неразлучная моя,
Въ моемъ житейскомъ бурномъ морѣ
240 Одна ты тихая струя !
Тебя и день и ночь рыдая
Я всякий часъ пою, пою,
И въ край далекій посылаю
Тебя, унылую мою !
245 Но вѣтеръ буйный, мягокрылый,
Что прежде весело леталъ,
Теперь такъ тихо, такъ уныло,
Какъ будто друга потерялъ ;
Какъ будто люди научили,
250 Чтобы не слушать онъ меня
И не домчалъ онъ въ край далекій
Тебя, унылая моя !
Не видя васъ, не зная дня
Въ моей печали одинокой,
255 Чѣмъ оскорбить я васъ могла ?
Что я вамъ сдѣлала ? Любила,
За ваши грѣшныя дѣла
Творца небеснаго молила,
Молила, плакала... а вы
260 Въ моей тоскѣ, въ моей печали,
Какъ кровожаждущіе львы
Упрекомъ сердце растерзали,
Растлили) ядомъ мою кровь,
И за молитвы, за любовь
265 Мое дитя, мое родное
Тяжелымъ словомъ понесли

¹⁾ В друку: Растили.

- И непотребницей слъпою
Меня со смъхомъ нарекли!
Я вамъ простила, я забыла,
270 Я вашей славы не взяла,
Я подаяніемъ кормила
Мое дитя!“ — И залилась
Слезами, горькими слезами.
Она рыдаетъ, а Оксана
275 Раскрыла черные глаза,
Скорбящей матери слеза
Прервала сонъ отроковицы;
Съ улыбкой черныхъ рѣсницы
Она закрыла. — „Какой сонъ
280 Смѣшной и глупый, и какъ живо!...“
И раскраснѣлась стыдливо,
Сама не зная отъ чего.
„Какъ холодно, а ты все плачешь!
Ужъ скоро вечеръ; для чего
285 Ты мнѣ печали не розскажешь?
И я бы плакала съ тобой.
А то...“ — И хлынули рѣкою
Слезы невинной красоты.
- „И ты заплакала... Прости,
290 Что о моихъ сердечныхъ ранахъ
Я не бесѣдую съ тобой.
Я скоро плакать перестану,
Моею тяжкою слезой
- 295 Я не прерву твой сонъ прекрасный,
И о судьбѣ твоей несчастной
Узнаешь ты не отъ меня:
Тебѣ разскажутъ люди злые,
Они тебя не пощадятъ.
- 300 И много, много горя будетъ,
А горе даромъ не пройдетъ:
Озлобить сердце пустотою,
Оно возьметъ любовь съ собою
И все наилучшее возьметъ.
- 305 Не плачь, Оксано!“ И рыдая
Она Оксану утѣшаетъ:

- „Не плачь, дитя мое, усни!
Ты рано плакать начинаешь.
Придетъ пора твоей весны,
310 И тайну слезъ моихъ узнаешьъ;
Свои прольешьъ, прольешьъ одна,
Одна бездомной сиротою,
И будеть то моя вина,
Что не раздѣлишь...“ — „А съ тобою?
315 Развѣ тебя я не люблю?
Ахъ, мнѣ съ тобою и горе любо;
Я все съ тобою раздѣлю.
Не понесу я чужимъ людямъ
Мою сердечную слезу;
320 Къ тебѣ на грудь я принесу.
Только не плачь! Дѣлись со мною
Свою тяжкою тоскою,
Не плачь одна! Откройся мнѣ,
И будеть легче. Ахъ послушай,
325 О томъ, что видѣла во снѣ,
Я разскажу тебѣ.

„Какъ будто лѣсь, а мы вдвоемъ
Такъ на обумъ себѣ идемъ.
Потомъ темно, потомъ свѣтло,
330 Потомъ, гляжу, тебя не стало;
Я — ну бѣжать, кричать; устала,
Сѣла и плачу. Вдругъ село,
Большая улица, большая,
И я по улицѣ иду.
335 Мнѣ грустно такъ, тоска такая,
Я спотыкаюсь, упаду.
Мнѣ тяжело, мнѣ давить грудь,
А люди смотрятъ и смѣются.
Мнѣ больно стало, а взглянуть
340 Я будто на людей боюся.
Потомъ атаманъ мнѣ кричить:
„Вотъ я тебя!“ Я испугалась,
И ну бѣжать... бѣгу... упала.
А сынъ атамана стоитъ,
345 Какъ будто грустный, надъ водою

- И тихо машеть мнѣ рукою.
Вотъ я къ нему и подошла,
А онъ схватилъ меня руками:
„За чѣмъ въ лѣсу ты не жила?
350 За чѣмъ ты въ полѣ не росла?“
Такими онъ сказалъ словами.
„И мнѣ нельзя тебя любить,
Нельзя съ тобою мнѣ вѣнчаться.
Надѣ пами будутъ всѣ смѣяться,
355 А безъ тебя мнѣ скучно жить.
Я утоплюся“. — Онъ сказалъ
И такъ меня поцѣловалъ!
Не такъ, какъ ты... и я проснулась.
Не правда-ли, мудреный сонъ?
360 Должно быть, худо значить онъ.
Или не худо — ты не знаешь?
Мнѣ страхъ, какъ хочется узнать.
О чѣмъ же снова ты вздыхаешь?
Или боишься разсказать,
365 Что значить сонъ? Ахъ, разскажи!
Ну, что-же дѣлать? Если худо,
Мы въ лѣсѣ уйдемъ и будемъ жить
Съ тобой вдвоемъ, и будетъ любо
Съ тобою вмѣстѣ мнѣ грустить.
370 Ну, что-жъ? разскажешь?“

„Да“ — сказала

- Вздохнувъ слѣпая — „разсказать
Тебѣ должна я. Я устала,
Устала горе выливать
Нераздѣленными слезами.
375 Тебѣ уже пятнадцать лѣтъ.
Твой сонъ не добрый, сонъ ужасный.
Ты встрѣтишь горестный привѣтъ
Своей винѣ, своей несчастной!
Не вспоминай меня, прости,
380 И на просторѣ и на волѣ
Съ унылымъ вѣтромъ погрусти,
Какъ я грустила, тосковала,
Мою вседневную печаль

Какъ я лишь вътру повѣряла.

- 385 Но и ему меня не жаль,
Онъ даже слезъ сушить не хочетъ,
А ихъ такъ много сердце точить.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
- 390 Пречистой Дѣвѣ въ часъ прескробныи
И за него и за меня.
Неправдой люди всѣ живутъ,
Ты ихъ не слушай! Сказкой злю
Они мой жребій понесуть,
- 395 И посмѣются надъ тобою.
И ты не будешь правды знать;
На судъ ты будешь призывать
Свою родную, — а ты знаешь,
Что слезы горько проливать,
- 400 Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все, всю жизнь мою
Я расскажу, не потаю,
Съ ея весельями и мукой,
Да будетъ для тебя наукой!
- 405 „Своихъ родныхъ не знала я,
Въ чужой семье я выростала,
Чужая, добрая семья
Меня любила. Я слыхала,
Когда я стала выростать,
- 410 Что мать родная умирая
Просила ихъ не покидать,
Меня малютку покидая.
Но кто она, ее какъ звали,
Потомъ узнать я не могла.
- 415 И я росла себѣ, росла,
Меня сироткой называли,
Потомъ красавицей слыла.
Меня любили и ласкали
И даже сватали! Но я —
- 420 Ахъ, знать моя такая доля! —
Передъ людьми гордилась я
Своей красою, свою волю,

- Дѣвичью волю берегла.
Какъ тяжко люди отплатили!
425 Не долго косу я плела,
Ее накрыли. Вотъ какъ было!
Весною умеръ Дидачъ старый,
А лѣтомъ Дидачъ молодой
Въ село пріѣхалъ. Злые чары
430 Онъ изъ Московщины съ собой
Привезъ, красавецъ, для меня;
И я веселье разлюбила,
И Маковееваго дня
Я не забуду до могилы.
435 Какъ ясно солнышко свѣтило,
Какъ закатилося... и ночь!...
Мое дитя, моя ты дочь,
Не обвиняй меня несчастной!...
Я стыдъ и горе понесла,
440 И Маковеевъ день ужасный,
И день рожденья прокляла.
Мы были въ полѣ, жито жали,
Окончивъ жатву шли домой;
Подруги пѣли и плясали,
445 А я съ распущенной косой
Въ вѣнкѣ изъ жита и пшеницы
Вела передъ, была царыца.
Насъ встрѣтилъ Дидачъ молодой.
Никто такъ мнай не любовался.
450 Я трепетала, тихо шла,
А онъ смотрѣлъ и улыбался.
О какъ я счастлива была!
Какою сладкою мечтою
Забилось сердце у меня...
455 На третій день... о мой покою!
Зачѣмъ покинулъ ты меня?
На третій день... и я въ палатахъ
Была, какъ пани на пиру.
Не долго я жила богато —
460 Зимою рано по утру
Проснулась я — все пусто было,

- И сердце холодомъ заныло.
А слуги — Богъ имъ судія! —
Съ насмѣшкой выгнали меня
465 И двери заперли за мною.
Я сѣла здѣсь, подъ этимъ пнемъ,
И долго плакала... потомъ
Едва протоптанной тропой
Въ село забытое пошла,
470 И долю горшую нашла:
Меня и въ хату не пустили,
Всѣ посмѣялись надо мной
И хусткой черною, простой
Косу шелковую накрыли.
475 И я рыдая изъ села
Иной дорогою пошла
Въ село чужое. Ахъ, Оксано!
И въ шитомъ шелковомъ жупанѣ
И въ сѣрой свитѣ люди злы!
480 Я изъ села въ село ходила,
А горе шло передо мной.
Покрыткой, дурой называли
И даже нище чуждались.
Во всей Украинѣ родной
485 Мнѣ места не было одной.
Въ лѣсу дремучемъ, въ чистомъ полѣ
Я не боялась ночевать:
Тамъ безъ свидѣтелей, на волѣ
Могла свободно пѣть, рыдать.
490 А пѣсня горе облегчаетъ,
Хоть и унылая она.
Спасибо, нищая одна,
Такая же, какъ я, слѣпая
Меня учила пѣсню пѣть;
495 И я пою ей рыдая
И до могилы буду пѣть.
Дитя мое! Моя Оксано!
Я скоро плакать перестану, —
Запомни пѣсню ты мою
500 И пой ее, какъ я пою,
Она умалить сердца рану.

- „Пришла и красная весна,
Запѣли пташки, все проснулось,
Все засмѣялось — я одна
505 Святой веснѣ не улыбнулась:
Она мнѣ слезы принесла!
Занемогла я на дорогѣ,
Кой-какъ до хутора дошла.
И ты на хуторѣ убогомъ
510 Узрѣла милый, божій свѣтъ.
О сколько радости у Бога
Для нашихъ слезъ, для нашихъ бѣдъ!
Твой первый звукъ... ахъ нѣть, не стану...
Нѣть... Поцѣлуй меня, Оксано!
515 Я не умѣю разсказать
Про ту святую благодать,
Что только матері избранной
Душою можно понимать.
То выше счастія людскаго.
520 И какъ несчастлива, убога
Жена безплодная! Съ тобой
Мнѣ снова счастье возвратилось;
Я любовалася весной,
Цвѣты я снова полюбила,
525 Цвѣты я снова берегла;
Съ восходомъ солнца я вставала,
Ты на груди моей спалъ.
Никѣмъ невидима, бывало,
Прокрадусь въ лѣсъ, найду цвѣтокъ
530 И сяду у цвѣтка съ тобою.
Ты тихо спиши, а онъ цвѣтеть,
И я гордилася тобою
Предъ распустившимся цвѣткомъ.
Бывало я сорву тайкомъ
535 Листочекъ розовый, румянный,
И тихо, тихо положу
Тебѣ на щечку... погляжу
И оболью тебя слезами.
Была ты розовѣй цвѣтка
540 И утренней зари, румянѣй.

- Такъ мнѣ Господь добро творилъ
Въ тебѣ и розовыхъ листкахъ.
Но... какъ тебя ни забавляла,
Какія пѣсни ни пѣвала,
545 Какъ ни играла я съ тобой,
А злая доля шла за мной:
Я не могла тобой гордиться:
Мнѣ было не съ кѣмъ подѣлиться
Твою дѣтскою красой.
- 550 Ты слово „мамо“ лепетала,
Но слова лучшаго не знала,
Какъ и теперь не знаешь ты.
Я не могла съ тобой идти
Черезъ село; я не стыдилась —
- 555 Пусть люди смотрять, какъ хотятъ!
Я стыдъ любовью замѣнила. —
Тебѣ боялась показать,
Какъ дѣти межъ собой играютъ,
Боялась видѣть, какъ дитя
- 560 Отца усталаго ласкаеть.

- „Такъ время шло, ты выростала,
И любо было мнѣ смотрѣть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе-горькое терпѣть
565 Судилъ Господь мнѣ до могилы
За юность грѣшную мою.
Свѣтъ гаснуть сталъ... О, Боже милый,
Я надъ могилою стою!
Пошли мнѣ мудростью своею
570 Взглянуть на милый божій свѣтъ,
Проститься съ грѣшною землею,
Хотя на мѣсто посмотрѣть,
Гдѣ я усну, усну на вѣки!

- „И я ослѣпла. Слезы-рѣки,
575 Молитвы теплыя, ничто,
Ничто Творца не умолило,
И все, что душу веселило,

- Какъ будто въ гробъ заперто.
Потомъ что было, я не знаю :
580 Смѣялись люди, или нѣтъ ;
Мои бѣды воспоминая,
Мнѣ только жаль, что божій свѣтъ
Не скрылся въ юности безпечной ;
Тогда-бѣ не знала ничего :
585 Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь къ печали безконечной
Пристала горьшая печаль.
Ты хороша собой, Оксано,
590 Я это знаю, и мнѣ жаль —
Твой сонъ недобрый очень рано
Тебѣ приснился".

Оксана.

Развѣ онъ

- 595 Какое зло намъ предвѣщаетъ ?

Слѣпая.

- Онъ для меня всѣхъ бѣдъ страшнѣе,
А для тебя еще ужаснѣй.
И ты погибнешь отъ людей,
Какъ я погибла. Ты не знаешь,
500 Что скоро встрѣтишь между ними
Змѣю, ужасную змѣю !
И ты пойдешь за нею слѣдомъ,
Покинешь голову мою,
Какъ я покинула, забыла
605 Меня вскормившую семью.

Оксана.

- Вѣдь ты не знала, что такъ будетъ,
Что насмѣются злые люди,
Что онъ недобрый человѣкъ,
Что онъ покинетъ. Мамо, мамо,
610 Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Гдѣ же онъ,
Мой злой отецъ ? Ты говорила,

Что здѣсь увижу я его.
И сколько лѣтъ уже съ тобою
615 Сижу я здѣсь — его все нѣть.
Онъ не пріѣдетъ, онъ покинулъ !
Тебя онъ, видно, не любилъ.
Зачѣмъ же ты его любила ?
Уйдемъ изъ этого села !

620 Мнѣ страшно стало.

Слѣпая.

Ахъ, Оксано !

Куда уйдемъ мы отъ людей ?
Гдѣ молодость твою укрою ?
А онъ пріѣдетъ... и тогда,
Тогда спокойно я умру“.

625 Слѣпая грустно замолчала ;
Оксана съ дѣтскою тоской
Къ ней на колѣни тихо клала
Головку смуглую свою.

„Усни, Оксано, — говорила, —

630 Я тихо пѣсеньку спою,
Спою любимую твою,
Какъ братья брата продавали
Въ чужую, дальнюю страну“.

И отходящую ко сну,

635 Лелѣя нѣжно цѣловала,
Читая тихо ей псаломъ :
„Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, бурь земныхъ !

Да будетъ сонъ твой сладокъ, тихъ,

640 Какъ непорочные напѣвы
Небесныхъ ангеловъ святыхъ !

Да не дерзаетъ искуситель
Въ сердечну храмину войти
И по терновому пути

645 Да волить ангель охранитель
На лоно рая привести !
Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, вражьихъ ковъ,
Свой найбожественный покровъ”

650 Пошли тебѣ святая Дѣва,
Мое дитя, моя любовь!“¹⁾)

- На утро юная Оксана,
Какъ утро осени въ туманѣ,
Скорбя невинною душой
655 У ногъ страдалицы слѣпой
Уныла, бѣдная сидѣла.
Слѣпая ту-же пѣсню пѣла,
И тогъ же въ сердцѣ непокой!
Не скоро дни текутъ надъ ними,
660 Не ясно солнышко горить.
Пришла весна и дворъ пустынnyй
Вдругъ ожилъся, все кипитъ
Веселой жизнью, какъ бывало.
Пріѣхалъ Дидачъ на покой.
665 Чету страдалицъ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпную
Одѣть велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шататься
670 Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь“ — такъ думала слѣпая —
„Теперь Оксаночка моя
675 Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливо...“ И шла
Изъ обновленного села,
Моля Небесную Царицу,
Да благо дщерину хранитъ.
680 Оксана грустная сидитъ
Въ роскошно убранной свѣтлицѣ,
Одѣта бархатомъ, парчей,
И не любуетъ ся собой
Передъ большими зеркалами.
685 Проходятъ мѣсяцы за днями,

¹⁾ У другу.: моя любовь.

Какъ паниѣ все готово ей,
И ходить сторожъ у дверей.
Самъ Дидычъ сласти ей приноситъ,
690 Даритъ алмазомъ, жемчугомъ,
И на кольяхъ ее просить
Не звать ни паномъ, ни отцомъ.

Зачѣмъ все это? И рыдала...

695 Запѣль весною соловей,
Запѣль не такъ, какъ онъ, бывало,
Поеть предъ утренней зарей,
Когда малюточка Оксана,
Пока покоилось село,
700 Шалашикъ дѣлаетъ съ бурьяну,
Чтобъ маму солнце не пекло;
Когда ходила умываться
Она въ долину и потомъ
Барвинкомъ, рутой наряжалася
705 И ненарокомъ повстрѣчаться
Съ черночуприннымъ козакомъ.
Печальный вечеръ ночь смѣнила
Еще печальнѣй. Тяжко ей;
Она сидѣла и грустила
710 О прошлой бѣдности своей.
И слышитъ пѣсню за оградой,
Знакомый голосъ ей поетъ
Печально, тихо:

„Текла рѣчка въ чистомъ полѣ,
715 Орлы воду пили;
Росла дочка у матери,
Козаки любили.
Всѣ любили, всѣ ходили
И всѣ сватать стали,
720 И одного между ними
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знаетъ.
Поселился въ темной хаткѣ
725 За тихимъ Дунаемъ“.

Оксана молча трепетала,
Ей каждый звукъ раждалъ мечту.
„Онъ не забылъ“, — она шептала —
Онъ не покинеть сироту...“

- 730 За каждымъ звукомъ вылетаетъ
Изъ сердца черная тоска,
Она себя воображаетъ
Уже въ объятьяхъ козака,
Уже за садомъ, за оградой,
735 Уже на полѣ..., воля... рай...

„Держи, держи! Лови, стрѣляй!“
Раздался хриплый голосъ пана,
И выстрѣль поле огласилъ.

- 740 „Убили!“ — вскрикнула Оксана —
Убили! Онъ меня любиль!
Любилъ !!...“ и замертво упала.
То былъ не сонъ, то пѣль козакъ,
Удалый, вольный гайдамакъ.
745 Оксана долго дожидала
Любимца сердца своего,
И не дождалася его.
Отрадный звукъ не повторился,
Надежды вновь не прошепталъ,
750 Онъ только снился, часто снился,
И юный разумъ разрушалъ
Мечтой безплодною.

„Птицы вольныя, сестрицы,
Полетите въ край далекій,
755 Гдѣ мой милый кароокій,
Гдѣ родная край дороги!
Болять руки, болять ноги,¹⁾
А я долю проклинаю,
Съ поля воли дожидаю!“

- 760 Такъ пѣла бѣдная Оксана
Зимой въ свѣтлицѣ у окна.
Неволя стерла цвѣть румянный,

¹⁾ В друку се слово пропущено.

Слезою смылась бѣлизна.

- „Быть можетъ здѣсь, — она шептала, —
765 Зимой проснулась мать моя,
А я... дитя ея... а я...“
И содрогаясь замолчала.

Темнѣло поле, изъ туману

Луна кровавая взошла;

- 770 Взглянула съ трепетомъ Оксана
И быстро молча отошла
Отъ непривѣтного окна,
Страшась кроваваго свѣтила.
Завыли псы, рога трубили,
775 И шумъ, и хохотъ у воротъ —
Охота съ поля возвратилась,
И панъ къ страдалицѣ идетъ
Безстыдно пьяный...

Слѣпая бѣдная не знала

- 780 Недоли дочери своей,
Съ чужимъ вожатымъ спотыкалась
Межъ непріязненныхъ людей.
Ходила въ Киевъ и Почаевъ
Святыхъ угодниковъ молить,

- 785 И душу страстную рыдая
Молитвой думала смирить.
И возвратилася зимою
Въ село страданія тайкомъ.
Сердце недобрый чѣмъ-то ныло,

- 790 Вѣщало тайнымъ языккомъ
Вѣсть злополучія и горя.
Со страхомъ въ сердцѣ и тоскою
Тихонько крадется она
Давно извѣданной тропою;

- 795 Кругомъ, какъ въ гробѣ, тишина;
Печально блѣдная луна
Съ глубокой вышины сияла
И бѣлый саванъ озаряла
На мертвей грѣшницѣ землѣ.

- 800 И вдругъ открылася вдали

- Картина страшная пожара.
Слѣпая бѣдная идетъ,
Не видя нашихъ золь и кары,
И очутилась у воротъ
805 Весною кинутыхъ. О Боже!
Что она слышитъ? Трескъ и громъ,
И визгъ, и крикъ, и гулъ протяжный,
И жаромъ хлынуло въ лицо.
Она трепещетъ. Недалеко
810 Вдругъ слышитъ голосъ... Боже мой!
Чей это голосъ ты узнала?
Узнала... страшно... то Оксана!
На мѣстѣ томъ, гдѣ столько лѣтъ
Они вдвоемъ грустя сидѣли,
815 Она несчастная сидитъ,
Едва одѣтая, худая,
И на рукахъ, какъ-бы дитя,
Широкій ножъ въ крови качаетъ.
И страшно шепчетъ:
820 „Молчи, дитя мое, молчи,
Пока спекутся калачи;
Будемъ медомъ запивать,
Будемъ пана поминать“.

(Поетъ).

- 825 „А у пана два жупана,
А третяя свита,
За то пана
Утромъ рано
Въ дубровѣ убито.
А убили гайдамаки,
830 Жупаны дѣлили:
Тому жупанъ, тому жупанъ,
А третьему свита,
И остался панъ безъ свиты
Въ снѣгѣ бѣлый зарытый.
835 Ай, да и домоклъ!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты?

Оксана.

Ахъ молчи!
Дай убаюкать мнѣ сынка! (Поетъ).

- Баю, баю, дитя мое,
Въ дремучемъ лѣсу,
840 А я тебѣ съ поля волю,
Долю принесу.
Баю, баю, дитя мое,
Во сыромъ бору,
А я пойду, погуляю,
845 Ягодъ наберу.
Баю, баю, дитя мое,
Край битой дороги,
Переломять люди руки
И бѣлые ноги.
850 Баю, баю, дитя мое,
У гробу дубовомъ,
Полиняютъ кари очи
И черныя брови.
Усни дитя, усни дитя,
855 Усни ты на вѣки,
А я одна на базаръ пойду,
У жида крови наточу
И тебя полечу".
А... уснуль! Теперь возьми!
860 У! какой черный - посмотри!

Слѣпая..

Оксано! гдѣ ты? что съ тобою?

Оксана (быстро подходитъ къ ней).

- А ты гдѣ ходишь? Посмотри,
Какой веселый пиръ у пана!
Да панъ не будетъ пировать —
865 Я уложила его спать.
Тебя одной не доставало.
Я подожгла, пойдемъ плясать.

(Поетъ и медленно пляшетъ).

„Гой, гой, не бѣда!

Слезы тоже вода,

879 Слезы гасить печаль,

А печали мнѣ жаль.

Жаль мнѣ грусти моей,

Жаль подруги моей,

Моей черной тоски.

875 Моей... моей... Ахъ нѣть, не то!...

Теперь такъ весело, свѣтло,

А я какъ будто на поклонахъ.

(Поетъ и плачетъ).

„Посѣяла лебеду на бѣду,

А долина калиною поросла;

880 А у меня, красавицы,

Змѣи-серги въ ушахъ.

Черезъ плечи висять

И шипятъ, и шипятъ.

Козакъ вѣрно любилъ,

885 Козакъ серги дарилъ.

Мать въ могилѣ спала,

А я, знай, себѣ шла.

Шла дорогой большой:

А за мной, все за мной

890 По четыре, по три

Косари, косари

Бурьянъ косять, поютъ.

Слѣпая.

Оксано бѣдная, молися,

Молися Богу, ты поешь

895 Все пѣсни страшныя такія.

Оксана.

А ты смѣяться, мамо, хочешь?

Э, полно, мамо, столько лѣть

Ты хохотала, я смѣялась,

Поплакать можно одну ночь.

Слѣднія.

900 Дитя мое, моя ты дочь!
Опомнись, грѣхъ тебѣ, Оксано,
Ты насмѣялася.

Оксана.

Кто? Я?

Не насмѣялася! Смотри,
Смотри, какъ падаютъ стропила.
905 Гу!... Гу!... Гу!... Гу!... Ха, ха, ха, ха!
Пойдемъ плясать, его ужъ нѣть,
Онъ не разлучить наасъ съ тобою.

(*Поетъ и пляшетъ.*)

„По дорогѣ осока,
А въ болотѣ груши,
910 Полюбила козака,
Запродала душу;
А козакъ
Такъ и сякъ
Не любилъ,
915 Задушилъ,
Въ сырѣ землю зарылъ.
Въ темной хатѣ сырой
Спать ложилася со мною
Вѣдьма черная.
920 И смѣялася,
Обнималася,
Ѣла, грызла меня,
Подложила огня
И запѣла, заплясала,
925 И скакала, и кричала:
Жаръ, жаръ, жаръ!
Черезъ яръ
На пожаръ.
Всѣ слеталися,
930 Любовались
И смѣялися.

Хи, хи, хи, тра, ла, ла,
Не осталось ни кола.

Смоляная чорту свѣчка!

935 Черезъ яръ идеть овечка:
Не ходи козакъ въ дуброву,

Не ходи, Ивашечко,

Торною дорожкою,

Не носи гостинчики.

940 Змѣй черной гадинѣ!

Чародѣйка лютая

Сотреть бровы черные,

Выжжетъ очи карія.

Слѣпая.

Ты все недоброе поешь!

945 Пойдемъ въ село; здѣсь страшно стало.

Оксана.

Пойдемъ въ село, здѣсь душно мнѣ,

Я боякомъ, какъ на огнѣ,

На роковомъ снѣгу танцую.

Пойдемъ въ село, пореноочуемъ.

950 А кто насъ пустить ночевать?

Вѣдь люди, знаешь, насъ боятся.

Пойдемъ мы въ лѣсь волковъ ласкать;

Вѣдь люди врутъ, что волки злые,

Волки насъ любятъ — право, такъ!

955 А помнишь, ты мнѣ говорила...

Ахъ нѣть... не то... постой, забыла!

Я все забыла... Мой козакъ,

Мой кароокій... Я любила,

И онъ, козакъ, меня любилъ,

960 И темной ночью онъ ходилъ.

Въ зеленый садъ, гдѣ я гуляла.

Ахъ, какъ тамъ весело бывало!

Какъ онъ лаская цѣловалъ,

Какія рѣчи онъ шепталъ!

965 Ты такъ меня ѳе цѣловала,

Какъ онъ, мой милый, дорогой,

Мой ненаглядный, мой сердечный!

Ты говорила, онъ не злой;

А онъ, твой панъ, безчеловѣчный

970 Твой панъ на смерть его убилъ

За то, что я его любила,

За то, что онъ меня любилъ.

Злодѣй, въ желѣза заковалъ,

Объ этомъ я не говорила

975 Съ тобою даже. Онъ пропалъ...

Пропалъ безъ вѣсти, какъ пропала
Моя дѣвичья краса.

А ты слыхала чудеса!

Онъ въ гайдамакахъ атаманомъ,

980 И этотъ ножъ мнѣ подарилъ.

Онъ приходилъ...

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣй!

Веди меня!

Оксана.

Куда вести?

Въ болото, въ лѣсъ? Постой, постой!

Я поведу тебя въ село,

985 Гдѣ все бурьянномъ поросло,

Гдѣ вмѣсто хать кресты, могилы,

Гдѣ поселился другъ мой милый

Въ свѣтелкѣ темной и сырой.

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣе. Богъ съ тобой!

990 Перекрестися!

Оксана.

Я крестилась,

Я горько плакала, молилась,

Но Богъ отвергъ мои кресты,
Мои сердечныя молитвы.

- Да, онъ отвѣргъ; а помнишь ты?
995 Нѣть, ты не помнишь, ты забыла;
А я такъ помню, ты учила
Меня малютку кровь сосать,
Да „Отче нашъ“ еще читать.

Слѣпая.

Оксано, Боже мой, молись,
1000 Ты страшно говоришь!

Оксана.

Да, да.

- Я страшно говорю, такъ чтобы
Ты не боялася сидѣть
Осенней ночью у забора,
И просидѣла двадцать лѣтъ.
1005 Пойдемъ опять туда сидѣть.
Пойдемъ-же, мамо, будемъ пѣть;
Пока народъ не пробудился.
И будемъ пѣть, какъ снарядился
Козакъ съ ордою воевать
1010 И какъ покинулъ онъ дѣвчину,
И какъ другую полюбилъ.
Вѣдь это весело покинуть
Въ чужой, далекой сторонѣ
Листокъ съ любистка на огнѣ.

(Поетъ тихо.)

- 1015 „Плыви, плыви, лодочка, за Дунай;
За Дунаемъ погуляю молоды
Съ козаками молодцами мертвыми,
Съ козаками мертвещами.
Чуръ меня! Чуръ меня! Чуръ меня!
1020 Пойдемъ скорѣе. Ахъ, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки вѣдь дорогие;
Да ноги жгли мнѣ, все равно

Мнъ ихъ не жаль, и боякомъ
1025 Дойдемъ до гроба... (*Поетъ*).

Полетѣла пташечка

Черезъ поле въ гай,

Уронила перышко

На тихій Дунай.

1030 Плыви, плыви, перышко,
Плыви за водой!...

„Я все молчала, все молчала,
А онъ шепталъ и цѣловалъ.
Сулиль намисто съ дукачами.

1035 Зачѣмъ ты не велѣла братъ?
Вѣдь имъ бы можно удавиться.
А знаешь что? пойдемъ къ рѣкѣ
Купаться юросто и утонемъ,
И будемъ щуками въ водѣ.

1040 И пташкамъ воля въ чистомъ полѣ,
И пташкамъ весело летать;
А мнѣ такъ весело въ неволѣ
Дѣвичью молодость терять.
Я развѣ грѣшница какая?

1045 Отраву, что-ли, я варю?
Нѣть, я не грѣшница; ты знаешь,¹⁾
Всему я вѣрила, всему!
Но кто повѣрилъ моей вѣрѣ?
Теперь не то. Летить, летить!

1050 Нѣть, ты не вылетишь, проклятый,
Я аадушу тебя! Держите —
Красный змѣй! Красный змѣй!
Онъ разсыпается... Потомъ...
Га! га! га!..“

1055 И будто мщеніе живое
Она съ распущенной косой,
Съ ножемъ въ рукахъ крича летѣла
И съ визгомъ скрылася въ огнѣ.
Вдругъ крикъ пронзительный. Вздрогнула
1060 Слѣпая молча, и крестясь:

¹⁾ В вид. К. Стар. з нарушенемъ розміру: ты узнаєшъ.

- „Аминь, аминь, аминь!“ шептала.
И крикъ смѣнилъ протяжный¹⁾ гулъ,
Стѣна упала, гулъ ревѣлъ,
И смолкъ въ долинѣ безучастной,
1065 Какъ въ глубинѣ души безстрастной.
Пожаръ лютѣя пламенѣлъ.
Слѣпая бѣдная стояла
Въ дыму и пыли снѣговой,
Она Оксаны дожидала
1070 И „со святыми упокой“
Невольно съ трепетомъ шептала.
И не дождалася слѣпая
Своей Оксаночки; ушла
Изъ погорѣлага села,
1075 Псаломъ любимый напѣвая:
„Кого, рыдая, призову я
Дѣлить тоску, печаль мою?
Въ чужомъ краю кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?“

Ся поема, як каже автор Передмови до видання „Кіевской Старини“ (Поэмы, повѣсти и разсказы Т. Г. Шевченка, писанныя на русскомъ языке. Съ портретомъ поэта. Издание редакціи „Кіевской Старини“. Кіевъ 1868, вел. 8-ка, стор. V+744), се найдавнійший із усіх Шевченкових творів, писаних російською мовою; вона написана в самім початку 40-вих років, правдоподібно перед появою маленького Кобзаря 1841 р. або рівночасно з імм⁴. Автор уважає поему занадто розтягненою, зазначує «искусственность въ рѣчахъ изображаемыхъ лицъ и построеніи картинъ», та додає, що сї хиби «выкупаются необычайною силою слова и глубиною возмущеннаго чувства, доходящаго мѣстами до высокаго поэтическаго полета». На жаль автор не описав докладно самого автографа, з якого друкував свій текст, не мотивував близшѣ своєго твердженя про раннє написане поеми і тому я друкую ї без дати, на кінці збірки поезій Шевченка з р. 1838 — 42.

¹⁾ В вид К Стар. протяжный.

ГАМАЛІЯ.

„Ой немá, немá нí вітру, нí хвілї
Із нашої України!
Чи там рáду радятъ, як на Тýрка стáти?
Не чýємо на чужйнї.

5 „Ой повíй, повíй, віltre чéрез мбрé
Та з Велíкого Лúгу,
Сушí наші сльбзи, заглуший кайдáни,
Розвíй нашу тýгу!

10 „Ой загráй, загráй, синéсеньке мбрé,
Ta пíд тýми байдакáми,
Що пливутъ козакí, тíлько mríють шапкí,
Ta на сей бíк за наими!

15 „Ой Бóже наш, Бóже, хоч і не за наими,
Несíй Ti їх з України!
Почýємо слáву, козáцькую слáву,
Почýємо, ta й загýнем!”

Оtták у Скутáрі козакí спívali,
Спívali сердéги, а сльóзи лíлись,
Лiliй ся козáцьki, тýgu domovláli.

20 Bosfóbr aж затряс ся, бо з-рóду не чув
Козáцького плачу, застогнáv ширóкий
I шкúрою, сéríй bugáй, strepenýv,
I хвилю ревúчи далéko-daléko
У сýннє мбрé на réбрах послáv.

25 I мбрé ревнýlo Bosfórovú móvu,
У Límán pognálo, a Límán Dnípróví
Týu журбú-móvu на хвíлї подáv.

Заречані ся дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.

- 30 „Чи синиш, чи чусиш, брате Луже,
Хортіце сестре?“

Загуза
Хортіця з Лутом: „Чую, чую!“
І Дніпро укріли байдакій,
І заспівали козакій:

- 36 „У Туркені по тім бобці
Хата на помості.
Гай, гай! море, грай!
Ревій, скелі ламай!
Поеїдемо в гості.

- 40 „У Туркені у кишені
Талляри-дукати.
Не кишені трусять,
Їдем різати, палити,
Братів визволяти!

- 45 „У Туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги,
Ми не маєм ваги,
Наша воля й слава!“

- 50 Пливуть собі співаючи,
Море вітер чує;
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамаліє, серце мліє,
55 Сказило ся море.
Не злякає! І сковались
За хвілі, за гори.

Дрімач в харемі,¹⁾ в раю Византія,
І Скутарь дрімач; Босфор клекотить,

¹⁾ Льв. і Ром. гаремі.

- 60 Ненáче скажéний, то стóгнє, то вíс,
Йому Византію хбчеть ся збудítъ,
„Не будý, Босфбре, бúде тобі гбре!
Твої білі рéбра пíском занесу,
У мул поховáю!“ — ревé сйнс мбре. —
65 „Хиба ти не знаеш, яких я несу
Гостей до султана?“

Так море спицяло,

(Любíло завзятих, чубáтих Славýн.)
Босфбр скаменув ся. Туркéня дрімáла,
Дрімáв у харéмі ледачий султán.

- 70 Тýлько у Скутáрі в склепу не дрімáють.
Козакí сердéги. Чого вони ждутъ?
По-свóйому Ббга в кайдáнах благáють,
А хвýлї на той бік ідуть та ревутъ.

„О мýлий Бóже України,
75 Не дай пропáсти на чужýнї,
В неблї вольним козакам!
І сбром тут, і сором там —
Вставáть з чужбї домовйни,
На суд Твїй прáведний прийтý,
80 В залїзах¹⁾ руки принести,
І пéред всíми у кайдáнах
Стать козакові...“

„Рíж і бий!

Мордўй невíру-бусурмана!“ —
Кричáть за мўром. Хто такýй?

85 Гамалéв, сérце млéв,
Скутáрь скаженéв!
„Рíжте, быйте!“ на фортéцї
Кричíть Гамалáя.

Ревé гармáтами Скутáра,
90 Ревутъ, люту́тъ ворогý;
Козáцтво претъ ся без вагý —
І покотýлись яничáри.
Гамалáя по Скутáрі,

¹⁾ Шевч. поправив: В залїзі.

- По пéклу гулáе,
95 Сам хурдýгу розбивае,
Кайдáни ламáе.
„Вилітáйте, сíрі птáхи,
На базáр до пáю!“
Стрепенúлись соколята,
100 Бо давнó не чўли
Хрещеної тїї мóви..
І нíч стрепенúлась :
Не бáчила, старá мати,
Козáцької плати.
105 Не лякáй ся, подивí ся
На бéнкет козáчий!
Тéмно всюди, як у бúденъ,
А свáто чимáле.
Не злóдїй з Гамалéем
110 Ідáть мóвчки сáло
Без шапилика. „Засвítimo!“
До сáмої хмáри
З щоглýстими кораблями
Палáе Скутáра.
115 Византíя пробúркаласъ,
Витрíщáе бчí,
Перепливá на помóгу,
Зубáми скрегóче.
Ревé-лютóе Византíя,
120 Рукáми бéрег достае ;
Достáла, зýкнула, встае
І на ножáх в кровí нýмíе.
Скутáрь мов пéкло те палáе ;
Чéрез базáри кров течé,
125 Босфóр ширбóкий доливáе.
Ненáче птáхи чóрні в гáї,
Козáцтво смíливе¹⁾ лїтáе :
Нíхтó на свíті не втечé!
Огóнь запéклих не печé.
130 Руйнóють мýри, срíбло-злóто

¹⁾ Так у перводр., в пíзнíйших виданях: смíливо.

Несу́ть шапкáми козакý,
І насипа́ють байдакý.

- Палá¹⁾ Скутárь, стихá робóта,
І хлóпцí схóдять ся; зíпшлýсь,
135 Люлькý з пожáру закурíли,
На байдакý, та й потяглý,
Рвучý червóні гбри-хвýлї.
- Пливúть собí, нíби з дóму,
Так бúцíм гуляють,
140 Та, звичáйне Запорóжцí,
Пливучý спíвáють:
- „Наш отáман Гамалýя,
Отáман завzáйтý
Забráв хлóпцíв та її поїхав
145 По мбрóю гуляти;
По мбрóю гуляти,
Слáви добувáти,
Із турéцької невблí
Братíв визволяти.
- 150 Ой приїхав Гамалýя
Аж у ту Скутáру, —
Сидять братí-Запорóжцí,
Дожидають кáри.
Ой як кríкнув Гамалýя:
- 155 „Братí, бúдем жýти,
Бúдем жýти, винó пýти,
Яничáра бýти,
А кўренí килимáми,
Оксамítом крýтý!“
- 160 Вилíтáли Запорóжцí
На лан жýто жáти;
Жýто жáли, в кóпи клáли,
Гуртóм заспíвали:
„Слáва тобí, Гамалýе,²⁾
- 165 На весь свíт великий, —

¹⁾ Так у перводруці, в пíзнáйших вид. Горить. ²⁾ В перводр. тут і в рядку 183 — Гамалю.

На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству¹⁾
Згінуть на чужині!“

- 170 Пливуть співаючи; пливé
Позад завзятний Гамалія,
Орел орлят мов стережé;
Із Дарданелів вітер віс,
А не женеться Византія:
175 Вона боиться, щоб Чернéць
Не засвітів Галату знбву,
Або гетьман Івáн Підкóба
Не клíкнув в мóре на ралéць.
Пливуть собі, а із-за хвілі
180 Сонце хвілю червоніть;
Пéред нýми мóре мíле
Гомоніть і клекотіть.

Гамаліє, вітер віс...
Осъ-осъ наше мóре!
185 I сховали ся за хвілі,
За рожеві²⁾ гори.

Друк уперве 1843 р. окремою брошурою, за цензорським дозволом з дати 7 марта 1843, значить, написане вчаснійше, на думку В. Домаинцоого при кінці 1842 р.

¹⁾ В перводр. Запорожцем. ²⁾ Поправка Шевч. За жиг”

ТРИЗНА.

На память 9-го Ноября 1843 года, Княжнѣ Варварѣ Николаевнѣ
Репиной.

Посвященіе.

Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать ;
И даръ Господній, вдохновеніе,
Должно слезами поливать.

5 Для васъ понятно это слово!...

Для васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова,
И слезы въ звуки перелилъ.

10 Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ
Меня безсмертными крылами,
И тихостройными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ.

Яготынь, 14 Ноября 1843.

Души ваши очистивше въ послушаніи
истини Духомъ, въ братолюбії непицемъно,
отъ чиста сердца другъ друга любите при-
жено, порождени не отъ сѣмени истины,
но истины, словоъ живаго Бога и пре-
бывающаго во вѣки. Зане всяка плоть яко
трава, и всяка слава человѣча яко цвѣть
травный: изспе трава и цвѣть ея отпаде.
Благодать же Господень пребываетъ во вѣки.
Се же есть благоголь благовѣтствованный въ
вась.

Сборное¹⁾ посланіе первое Святаго Апостола
Петра, 1, 22, 25.

Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоять;
И часъ ужъ проходить,
Никто не приходить;
5 Должно быть друзьями
Забыты они.

Они не забыты, — въ урочную пору,
Обѣть исполніяя, друзья собрались,
И вѣчную память пропѣли соборомъ,

- 10 Отправили тризну — и всѣ разошлись.
Двѣнадцать ихъ было, всѣ молоды были,
Прекрасны и сильны; въ прошедшемъ году
Найлучшаго друга они скончили,
И другу поминки въ тотъ день учредили,
15 Пока на свиданье къ нему не сойдутъ.
„Счастливое братство! Единство любви
Почтили вы свято на грѣшной землѣ;
Сходитесь, други, какъ нынѣ сошлись,
Сходитесь долго, и пѣснею новой
20 Воспойте побѣду безъ злобы и крови!“

1) Маякъ: Первое соборное.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ убогій, неизвѣстный!
Ты силой Господа чудесной
Возмогъ въ сердца людей вдохнуть.
25 Огонь любви, огонь небесный:
Благословенъ! Ты Божью волю
Короткой жизнью освятилъ,
И долю рая въ сей юдоли¹⁾
Безмолвно ты провеягласилъ.
30 Когда братъ брата алчеть крошки,
Ты сочталь любовь въ чужихъ;
Свободу людямъ въ братствѣ ихъ
Ты проявилъ, великимъ словомъ,
Ты міру миръ благовѣстилъ,
35 И отходя благословилъ
Свободу мысли, духъ любви!
Душа избранная, зачѣмъ?
Ты мало такъ у насъ гостила?
Тебѣ здѣсь тѣсно, трудно было!
40 Но ты любила здѣшній ильинъ,
Ты, ненорочная, взирала
Скорбя на суетныхъ людей.
45 и теперь
На міръ напь тёмный и лукавый!
Съ тоской невинною²⁾ глядишь
Благоговѣю предъ тобою,
50 Въ безмолвномъ трепетѣ дивлюсь,
Молюсь тоскующей душою,
Какъ передъ ангеломъ молюсь!
Сниди, пошли мнѣ исцѣленье!
Внуши, навѣй на хладный умъ,
55 Хоть мало свѣтлыхъ, чистыхъ думъ;
Хоть на единое мгновеніе
Темницу сердца озари,

¹⁾ Сей рядок у вид. 1844 р. пропущений. ²⁾ Маякъ: без-
страстно.

- И мракъ строптивыхъ помышлений
И разгони и усмири!
- 60 Правдиво, тихими рѣчами
Ты рассказалъ мнѣ все свое
Земное благо-житіе,
И научи владѣть сердцами
Людей кичливыхъ и своимъ,
- 65 Уже разтлѣннымъ, уже злымъ...
Скажи мнѣ тайное ученье
Любить гордящихся людей,
И рѣчью кроткой и смиреньемъ
Добро лишь съять въ жизни сей.¹⁾
- 70 Да провѣщаю гимнъ пророчій,
И долу правду низведу,
И погасающія очи
Безъ страха къ небу возведу.
И въ этой часъ послѣдней муки
- 75 Пошли мнѣ истинныхъ друзей,
Сложить хладѣющія руки,
И безкорыстія елей
Пролить изъ дружескихъ очей.
Благословлю мои страданья,
- 80 Отрадно смерти улыбнусь,
И къ вѣчной жизни съ упованьемъ
Къ тебѣ на небо вознесусь.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ неславленный, чудесный!

- 85 Въ семье убогой, неизвѣстной
Онъ выросталъ, и жизни трудъ,
Какъ сирота, онъ встрѣтилъ рано;
Упреки злые встрѣтилъ онъ
За хлѣбъ насущный... Въ сердцѣ рану
- 90 Змѣя прогрызла... Дѣтскій сонъ
Исchezъ, какъ голубь боязливый;
Тоска какъ воръ нетерпѣливо

¹⁾ Сей рядок у вид. 1844 пропущений.

- Въ разбитомъ сердцѣ притаясь,
Губами жадными¹⁾ впилась
95 И кровь невинную сосала...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... умъ горѣлъ,
Въ крови гордыня клокотала...
Онъ трепеталъ... онъ цѣпенѣлъ...
100 Рука сжимаясь дрожала...
О, если бъ могъ онъ шаръ земной
Схватить озлобленной рукой
Со всѣми гадами земными,
Схватить, измять и бросить въ адъ!...
105 Онъ быль бы счастливъ, быль бы радъ.
Онъ хохоталъ какъ демонъ лютый,
И длилась страшная минута,
И міръ пыталъ со всѣхъ сторонъ;
Рыдалъ, нѣмѣлъ онъ въ изступленыи,
110 Душа терзалась страшнымъ сномъ;
Душа мертвѣла, а кругомъ
Земля, Господнее творенье,
Въ зеленой ризѣ и цвѣтахъ
Весну встрѣчая ликовала.
115 Душа отрадно пробуждалась, —
И пробудилась... Онъ въ слезахъ
Упалъ и землю лобызаетъ,
Какъ перси матери родной!...
Онъ снова чистый ангелъ разъ,
120 И на землѣ онъ всѣмъ чужой.
Взглянулъ на небо: „О какъ ясно,
Какъ упоительно-прекрасно!
О, какъ тамъ вольно будетъ мнѣ!...“
И очи въ чудномъ полуснѣ
125 На сводъ небесный устремляеть,
И въ безпредѣльной глубинѣ
Душой невинной утопаетъ.
По высотѣ святой, широкой,
Платочкомъ бѣлымъ, одинока,
130 Прозрачна тучка въ даль плыветь.

¹⁾ У вид. К. Ст. мабуть черезъ недоглядъ: родными

- „Ахъ, тучка, тучка, кто несетъ
Тебя такъ плавно, такъ высоко?
Ты что такое? и за чѣмъ?
Такъ пышно, мило нарядилась?
135 Куда ты послана и кѣмъ?...“
И тучка тихо растопилась
На небѣ свѣтломъ. Взоръ унылый
Онъ опустилъ на темный лѣсъ...
„А гдѣ край свѣта, край небесъ,
140 Концы земли?...“ И вздохъ глубокій,
Не дѣтскій вздохъ онъ испустилъ,
Какъ будто въ сердцѣ одинокомъ
Надежду онъ похоронилъ
Въ комъ вѣры нѣть — надежды нѣть!
145 Надежда — Богъ, а вѣра — свѣтъ.
„Не погасай, мое свѣтило!
Туманъ душевный разгоняй,
Живи меня твою силой,
И путь тернистый, путь унылый
150 Небеснымъ свѣтомъ озаряй.
Пошли на умъ твою святыню,
Святымъ наитіемъ напой,
Да провѣщаю благостыню,
Что заповѣдана тобой!...“
155 Надежды онъ не склонилъ,
Воспрянулъ духъ, какъ голубь горній,
И мракъ сердечный, мракъ юдольный
Небеснымъ свѣтомъ озарилъ;
Пошоль искать онъ жизни, доли,
160 Уже прошелъ родное поле,
Уже скрывалось село...
Чего то жаль внезапно стало,
Слеза рѣсницы пробивала,
Сжималось сердце и рвалось.
165 Чего-то жаль намъ въ прошломъ нашемъ,
И что-то есть въ землѣ родной...
Но онъ, бѣднякъ, онъ всѣмъ не свой
И тутъ и тамъ. Планета наша,

Прекрасный міръ нашъ, рай земной

170 Во всѣхъ концахъ ему — чужой.

Припалъ онъ молча къ персти милой,
И какъ родную лобыгалъ.

Рыдая, тихо и уныло.

На путь молитву прочиталъ...

175 И твердой, вольною стопою

Пошелъ... и скрылся за горою.

За рубежемъ родной земли

Скитаясь нищимъ, сиротою,

Какія слезы не лились!

180 Какой ужасною цѣною

Уму познанія купилъ,

И дѣвство сердца сохранилъ!

Безъ малодушной укоризны

Пройти мытарства трудной жизни,

185 Измѣрять пропасти страстей,

Понять на дѣлѣ жизнь людей,

Прочесть всѣ черные страницы,

Всѣ беззаконные дѣла,

И сохранить полетъ орла.

190 И сердце чистой голубицы, —

Се человѣкъ!... Безъ крова жить... —

(Сиротъ и солнышко не грѣеть,) —¹⁾

Людей извѣдать — и любить,

Незлобнымъ сердцемъ сожалѣя.

195 О недостойныхъ ихъ дѣлахъ,

И не кошунствуя въ потьмахъ,

Какъ царь ума. Убогимъ, нищимъ

Изъ-за куска насущной пищи

Глупцу могучему годить,

200 И мыслить, чувствовать и жить!...

Вотъ драма страшная, святая!...

И онъ прошелъ ее рыдая,

¹⁾ Сей рядок у Маякѣ і вид. К Ст. пропущений.

- Ее онъ строго разыгралъ
Безъ слова; онъ не толковалъ
205 Своихъ вседневныхъ приключений,
Какъ назидательный романъ;
Не раскрывалъ сердечныхъ ранъ,
И тьму различныхъ сновидѣній,
И Байронической туманъ
210 Онъ не пускалъ, „толпой ничтожной“
Своихъ друзей не поносилъ,
Чиновъ и власти не казнилъ,
Какъ N., глашатай осторожный.
И тотъ, кто мыслить безъ конца
215 О мысляхъ Канта, Галилея,
Космополита-мудреца,
И судить люди, не жалѣя
Роднаго брата и отца, —
Тотъ лжепророкъ, его сужденья —
220 Полу-идеи, полу-вадоръ!...

- Провидя жизни назначенье,
Великій Божій приговоръ,
Въ самопытливомъ размышлены
Онъ подымалъ слезящій взоръ
225 На красоты святой природы.
„Какъ все согласно!“ — онъ шепталъ,
И край родной воспоминаль;
У Бога правды и свободы
Всему живущему молилъ,
230 И кроткой мыслию слѣдиль
Дѣла минувшія народовъ,
Дѣла страны своей родной —
И горько плакалъ...
235
.
„Великимъ словомъ Божью волю
Сказать строптивымъ — не поймутъ!
И на родномъ прекрасномъ полѣ
240 Пророка каменьемъ побьютъ!“

Какъ тучи, мысли расходились,
И слезы капали какъ дождь!...

Блаженъ¹⁾ тотъ на свѣтѣ, кто малую долю,
Кроху отъ трапезы воленъ удѣлить
245 Голодному брату, и злобнаго волю
Хоть властью супрой возмогъ укротить!
Блаженъ и свободенъ!... Того-жъ,²⁾ кто не окомъ,
А смотритъ душою на козни людей,
И можетъ лишь плакать въ тоскѣ одинокой —
250 О Боже правдивый, лиши ты очей!...

Твои горы, твое море,
Всѣ красы природы
Не искупятъ его горя,
Не дадутъ свободы.

- 255 И онъ страдалецъ жизни краткой
Все видѣлъ, чувствовалъ и жилъ,
Людей извѣдавши любилъ
И тосковалъ о нихъ украдкой.
Его и люди полюбили,³⁾
260 И онъ ихъ братями звалъ;
Нашолъ друзей, и тайной силой
Къ себѣ друзей причаровалъ.
Между друзьями молодыми
Порой задумчивый, порой
265 Какъ волхвъ, вѣщатель молодой
Рѣчами звучными, живыми
Друзей внезапно изумлялъ,
И силу дружбы между ними
Благословляя укрѣплялъ.
270 Онъ говорилъ, что обще благо
Должно любовию купить,

¹⁾ В друку: Благословенъ. ²⁾ В друку: Но тотъ. ³⁾ Какъ цвѣтокъ процвѣвшій на иль болотѣ. Увага Шевч.

- И съ благородною отвагой
Стать за народъ и зло казнить.
Онъ говорилъ, что праздникъ жизни.
- 275 Великій праздникъ, божій даръ
Должно пожертвовать отчизнѣ,
Должно поставить подъ ударъ.
Онъ говорилъ о страсти нѣжной,
Онъ тихо, грустно говорилъ,
- 280 И умолкалъ... Въ тоскѣ мятежной
Изъ-за стола онъ выходилъ
И горько плакалъ. Грусти тайной,
Тоски глубокой, не случайной
Ни съ кѣмъ страдалецъ не дѣлилъ.
- 285 Друзья любили всей душою
Его какъ кровнаго, но онъ
Непостижимою тоскою
Былъ постоянно удрученъ.
И между ними вольной рѣчью
- 290 Онъ пламенѣлъ. Но межъ гостей,
Когда при тысячѣ огней
Мелькали мраморныя плечи,
О чёмъ-то тяжко онъ вздыхалъ,
И думой мрачною леталъ
- 295 Въ странѣ родной, въ странѣ прекрасной,
Тамъ гдѣ никто его не ждалъ,
Никто обѣ немъ не вспоминаль,
Ни о судьбѣ его неясной.
И думалъ онъ: „Зачѣмъ я тутъ?
- 300 И что мнѣ дѣлать между ними?
Они всѣ пляшутъ и поютъ,
Они родня межу родными,
Они всѣ равны межъ собой, —
А я!“ И тихо онъ выходитъ,
- 305 Идетъ задумавшись домой;
Никто изъ дому не выходитъ
Его встрѣчать; никто не ждетъ,
Вездѣ одинъ... тоска, томленье!...
И свѣтлый праздникъ Воскресенія
- 310 Тоску историчную несетъ.

И вянеть онъ, вянеть, какъ въ полѣ былина,
Тоскою томимый въ чужой сторонѣ;
И вянеть онъ молча... Какая кручинा
Запала въ сердечной его глубинѣ?

- 315 „О горе мнѣ, горе, зачѣмъ я покинулъ
Невинности счастье, родную страну?
Зачѣмъ я скитался, чего я достигнулъ?
Утѣхи познаній?... Кляну ихъ, кляну!
Они то мнѣ, черви, мой умъ источили,
320 Съ моимъ тихимъ счастьемъ они разлучили!
Кому я тоску и любовь разскажу?
Кому сердца раны въ слезахъ покажу?
Здѣсь нѣту мнѣ пары, я ницкій межъ ними,
Я бѣдный поденьщикъ, работникъ простой;
325 Что дамъ я подругѣ мечтами моими?
Любовъ... Ахъ любови, любови одной!
Съ нее на три вѣка, на вѣчность бы стало!
Въ своихъ бы объятьяхъ ее растопилъ!
О какъ бы я нѣжно, какъ нѣжно любилъ!“
330 И крупныя слезы какъ искры низались
И блѣдныя щеки и слабую грудь
Росили, и сохли. „О дайте вздохнуть,
Разбейте мнѣ черепъ и грудь разорвите!
Тамъ черви, тамъ змѣи, — на волю пустите!
О дайте мнѣ тихо, на вѣки заснуть!“

Страдаль несчастный сирота
Въ дали отъ родины счастливой,
И ждалъ конца нетерпѣливо.
Его любимая мечта —

- 340 Полезнымъ быть родному краю —
Какъ цвѣть съ нимъ вмѣстѣ увядаетъ!
Страдаль онъ. Жизни пустота
Предъ нимъ могилой раскрывалась:
Пріязни братской было мало,
345 Не грѣла теплота друзей;
Небесныхъ, солнечныхъ лучей
Душа парящая алкала:
Огня любви, что Богъ зажегъ
Въ стыдливомъ сердцѣ голубиномъ

- 350 Невинной женщины, гдѣ бѣ могъ
Полетъ превыспренный, орлиный
Остановить и съединить
Пожаръ любви, любви невинной ;
Кого бы могъ онъ пріютить
355 Въ свѣтлицѣ сердца и разсудка,
Какъ беззащитную голубку,
И къ персямъ юнымъ, изнывая,
Главой усталою прильнуть,
И цѣпенѣя и рыдая
360 На лонѣ жизни, лонѣ рая
Хотя минуту отдохнуть,
Въ ея очахъ, въ ея томленыи
И умъ и душу утопить,
И сердце въ сердцѣ растопить,
365 И утонуть въ самозабвеньи.

Но — было некого любить,
Сочетаваться не съ кѣмъ было ;
А сердце плакало и ныло
И замирало въ пустотѣ.

- 370 Его тоскующей мечтѣ
Въ грядущемъ что-то открывалось,
И въ безпредѣльной высотѣ
Святое небо улыбалось.
Какъ воску ярого свѣча
375 Онъ таялъ тихо, молчаливо,
И на задумчивыхъ очахъ
Туманъ ложился. Взоръ стыдливый
На немъ красавица порой
Покоя, тайно волновалась,
380 И симпатической красой
Украдкой долго любовалась.
И можетъ многія грустили
Сердца дѣвичія о немъ,
Но тайной волей, высшей силой
385 Путь одинокій до могилы
На камняхъ острыхъ проведенъ.
Изнемогалъ онъ, грудь болѣла,
Темнѣли очи, за крестомъ

- Граница въчности чернѣла
390 Въ пространствѣ мрачномъ и пустомъ.
Уже въ постелѣ предмогильной
Лежитъ онъ тихъ, и гаснетъ свѣтъ.
Друзей тоскующій совѣтъ
Тревожить духъ его безсильный.
- 395 Поочередно почевали
У друга вѣрные друзья,
И всякой вечеръ собиралась
Его прекрасная семья.
Въ послѣдній вечеръ собралися
- 400 Вокругъ предсмертнаго одра
И просидѣли до утра;
Уже разсвѣтъ смыкалъ рѣсницы,
Друзей унылыхъ сонъ клонилъ,
И онъ внезапно оживилъ
- 405 Ихъ грустный сонъ огнемъ бывалымъ
Послѣднихъ, пламенныхъ рѣчей.
И други друга утѣшали,
Что черезъ семь иль восемь дней
Онъ будетъ пѣть между друзей.
- 410 „Не пропою вамъ пѣсни новой
О славѣ родины моей!
Сложите вы псаломъ суровый
Про беззаконія людей,
И вольнымъ гимномъ помяните
- 415 Предтечу, друга своего,
И за грѣхи... грѣхи его
Усердно Богу помолитесь...
И со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!“
- 420 Друзья вокругъ его стояли,
Онъ отходилъ, они рыдали
Какъ дѣти... Тихо онъ вздыхалъ,
Вздохнулъ, вздохнулъ... Его не стало!
И міръ пророка потерялъ,
- 425 И слава сына потеряла.
- Печально други понесли
На утро въ церковь гробъ дубовый,

- Рыдая предали земли
Остатки друга, и лавровый
430 Вѣнокъ зеленый, молодой,
Слезами дружбы оросили
И на могилѣ положили,
И со святыми упокой
Запѣли тихо и уныло.
- 435 Въ трактирѣ за круглымъ, за братскимъ столомъ
Ужъ подъ вечеръ други сидѣли кругомъ;
Печально и тихо двѣнадцать сидѣло:
Ихъ сердце одною тоскою болѣло.
Печальная тризна, печальны друзья!...
- 440 Ахъ, тризну такую отправилъ и я.
Согласьемъ общимъ положили,
Чтобъ каждый годъ былъ столъ накрыть
Въ день смерти друга; чтобъ забыть
Не могъ быть другъ ихъ за могилой;
445 И всякой годъ они сходились
Въ день смерти друга поминать.
- Ужъ многихъ стало не видать;
Приборы каждый годъ пустѣли,
Друзья все больше сиротѣли —
450 И вотъ, одинъ ужъ, сколько лѣтъ,
Къ пустымъ приборамъ на обѣдъ
Старикъ печальный пріѣзжаетъ,
Печаль и радость юныхъ лѣтъ
Одинъ грустя воспоминаетъ.
- 455 Сидѣть онъ долго, мраченъ, тихъ,
И поджидаетъ: „Нѣтъ ли брата
Хоть одного еще въ живыхъ?“
И одинокій въ путь обратный
Идеть онъ молча... И теперь,
- 460 Гдѣ круглый столъ стоить накрытый,
Тихонько отворилась дверь, «
И братъ, что временемъ забытый,
Вошолъ согбенный!... Грустно онъ
Окинулъ столъ потухшимъ взоромъ,
- 465 И молвиль съ дружескимъ укоромъ:
„Лѣнтяи! видишь, какъ законъ

Священный братскій исполняютъ!
Вотъ и сего́дня не пришли,
Какъ будто за-море ушли!“

- 470 И слезы молча утираетъ
Садясь за братскій круглый столъ.
„Хоть бы одинъ тебѣ пришолъ!“
Старикъ сидитъ и поджидаетъ...

Проходитъ часъ, прошелъ другой,
475 Ужъ старику пора домой.
Старикъ встаетъ: „Да, измѣнили!
Послушай, выпей, братъ, вино!“
Сказалъ слугъ онъ. „Все равно,
Я не могу... Прошло, что было!

- 480 Да поминай за упокой!
А мнѣ пора уже домой!“
И слезы снова покатились.
Слуга вино дивяся выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ... какая лѣнь
485 Идти домой!...“ И тихо вышелъ.

И черезъ годъ въ урочный день
Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ,
И день ужъ проходитъ,
490 Никто не приходитъ,
На вѣки, на вѣки забыты онъ.

Отся поема, написана в осени 1843 р. була первісно надрукована в петербургськім журналі „Маякъ“ за 1844 р. т. XI V пз. Безталанний, Поема Т. Гр. Шевченка. Того́ж року вона вийшла окремою брошурою з титулом: Тризна. Т. Шевченка, з цензурною увагою цензора А. Оч-кина з дати: С. Петербургъ З Апрѣля 1844 года, в друкарні „Штаба отдельн. Корпуса внутр. Стражи.“ З Маяка передруковано ї в виданю Кіевской Старини: Поэмы, повѣсти и разсказы Т. Г. Шевченка написанныя на русскомъ языке, Кіевъ 1888, стор. 573—589 без порівнання з окремим виданем. Деякі рядки пропущені в однім виданю маємо в другім, та проте в обох бачимо в тексті поеми локи, яких без автографа не можна доповнити.

- Тяжко-важко в світі жити
 Сироті без рόду,
 Нема куді прихиліть ся, —
 Хоч з горі та в бόду!
 5 Утопів ся-б молоденський,
 Щоб не нудить світом;
 Утопів ся-б, тяжко жити,
 I нема де дітись.
 В тогó доля ходить поблем,
 10 Колоскій збірає,
 А мой десь ледащіця
 За мбрем блукає.
 Добре тому багатому,
 Йогб люди знають,
 15 А зо мню зострінуть ся,
 Мов не добачають.
 Багатого, губатого
 Дівчина шанує,
 Надо мню сиротою
 20 Сміється ся, кепкує.
- „Чи я-ж тобі не вродлій-
 вий,
 Чи не в тёбе вдав ся,
 Чи не люблю тебé щиро,
 Чи з тебé сміяв ся?
 25 Любій-ж собі, моé серце,
 Любій, когб знаєш,
 Та не смій ся надо мню,
 Як колізгадаеш!
 А я піду на край світа,
 30 На чужій сторонці
 Найду крашу, або згіну,
 Як той лист на сонці*.
 Пішобв козак сумуючи,
 Нікбго не кінув,
 35 Шукав долі в чужім побї,
 Да там і загінув.
 Уміраючи дивив ся,
 Де сонечко съяє...
 Тяжко-важко умірати
 40 У чужбому краю.

Друк. уперве Молодікъ на 1843 годъ, часть вторая. Харьковъ 1843, стор. 91—92.

Р О З Р И Т А¹⁾ М О Г И Л А.

Світе тýхий, краю мýлий,
Мої Україно!
Зá-що téбе сплюндровано,
Зá-що, мамо, гýнеш?²⁾
5 Чи ти рáно до схíд сónця
Бóгу не молýлась?
Чи ти дítочек непéвних³⁾
Звичаю не вчýла?
„Молила ся, турбува́лась,⁴⁾
10 День і нíч не спáла,
Моїх⁵⁾ дítок догляда́ла,
Звичаю навчáла.
Виростáли мої дítи,
Мої добрí квíти, —
15 Панувáла і я колýсь
На ширóкім свíті!
Панувáла... О, Богдáне,
Нерозýмний сýну,
Подивíсь тепér на матéрь,
20 На своё Вкраїну,⁶⁾
Що колýшучи спíвáла
Про свою недóлю,⁷⁾
Що спíвáючи рида́ла,
Вигляда́ла вблю!...⁸⁾
25 Ой Богдáне, Богдáночку,
Як-бý булá зна́ла, —
У колýсцї-б придуши́ла,
Під сéрцем приспáла!

¹⁾ В рукоп. кошії Максимовича : Роскопана. ²⁾ В праськім вид. рукописний варіант:

На що тебе сплюндрували?
За що, мамо, гинеш?

„Мамо“ також у Гергара, в льв. мати. В кошії Макс. сплюндрували, а зам. мамо — марне. ³⁾ Кошії Макс. невмітих. ⁴⁾ Праськ. вид. рукоп. вар.: журубувала. ⁵⁾ Кошії Макс. Малих; праськ. вид. Своїх дítок малесенъких. ⁶⁾ Герг. Краину. ⁷⁾ Праськ. вид. неволю. ⁸⁾ Там же: Проклинала долю.

- Степій мої запрόдані
30 Жидові, Німоті,
Сині мої на чужіні
На чужій роботі;
Дніпрó, брат мій, висихає,
Менé покидає,
35 І могíли мої мýлі
Москаль розривáє...
Нехáй рýе-розкóпue, —
Не своé шукáє;
А тим часом перéвертнí
40 Нехáй пíдростáють
Та помóжути Москаlévi
Господарювáти,
Та з ма́терí полáтану
Сорóчку здíймáти!...¹⁾)
45 Помагáйте,²⁾ недóлюдки,³⁾
Мáтир катувáти!...“

На чéтверо розкóпана,
Розрýта могíла!...
Чогó вонí там шукáють?
50 Що там схоронíли
Старí бáтькí? От як-бý то...
Як-бý то знайtí те,
Що там похóвали,⁴⁾
Не плáкали-б дíти,
55 Мáти-б не ридала.⁵⁾

Написано 9 жовтня 1843 р. в Березані. Друк. уперше в вид. Гергарда 1859, ст. 19—21, в львівському вид. I, ст. 60—61 без дати і в праськім з варіантами, т. II, 53—55, під р. 1845.

¹⁾ Тамже: здирати. ²⁾ Тамже: Поспíшайтe-ж. ³⁾ Герг. не-довчені. ⁴⁾ Герг. схоронили. ⁵⁾ У праському вид. подано як нíби Гергардів варіант зовсім фантастичний ось який:

Ех як би-ж то
Як би були знали,
Що там заховали,
Не плакали-б дíти,
Мáти-б не ридала.

К. МАРКЕВИЧУ

Бандури́сте, óрле сýзий,
Дóбре тобí, бráте!
Máєш кри́ла, máеш сýлу,
Є колíй літати!

- 5 Тepéр летíш в Україну,
Тебé виглядають;
Полетíв би за тобóю,
Ta xто привітáє?
Я й тут чужíй, одинóкий,

10 I на Українї
Я сýрота, мíй гóлубе,
Як і на чужíнї.

Чогó-ж сérце бýеть ся, рвéть ся?
Я там одинóкий!...

- 15 Одинóкий?... A Україна,
A степíй ширóкі!
Там повíє буйнéсенъкій,
Як брат заговбрить,
Там в ширóкім побí вóля,

20 Там синíє мóре,
Вигравáе, хвálить Бóга,
Týгу розганяе,
Там могíли з бýним вíтром
B степú розмовляють.

- 25 Розмовляють суму́очи,
Отаќа їх мóва:
„Булó колíсь, мину́ло ся,
Не вéрнеть ся знóбу!“
Полетíв би, послúхав би,

30 Заплáкав би з нýми,
Ta ба! дóля прибрóкала
Míж людьми чужíми.

Друк. уперве: Молодáк 1843, г. II, стор. 108—109.

Ч И Г И Р И Н.

(М. С. Щепкіну).

Чигирíне, Чигирíне,¹⁾
Все на світі гýне,
І святáя твоя слáва
Як пилýна лýне,
5 За вітráми холóдними
В хмáрі пропадáє.
Над землéю летáть лїта,
Днїпрó висихáє,²⁾
Розсипáють ся могýли,
10 Висóкі могýли,
Твоя слáва; і про téбе,
Стárче малосíлій,
Ніхтó ї слóва не промóвить,
Ніхтó ї не покáже,
15 Де ти стояв, чого стояв...³⁾
І на смíх не скáже!

За-щó-ж борóлись ми з Ляхáми?

За-щó-ж ми рíзались з ордáми?⁴⁾

За що скорбдили списáми

Татáрськí⁵⁾ ребра?... Засíвáли

20 І рудóю поливáли,
І шаблями скорбдили, —
Щó-ж на нíві уróдило?⁶⁾
Уróдила рýта, рýта —
Вóлї нашої отrýta.

¹⁾ В вид. львівськім і праськім: Чигрине, Чигрине. ²⁾ Вид. льв. засихає. ³⁾ В вид. льв. сих двох слів нема. ⁴⁾ В праськім вид. з панами. ⁵⁾ В льв. вид. Московські, в праськім і жен. татарські. ⁶⁾ Льв. вид. уродилось.

- 25 А я юродівий на твоїх руїнах
Мáрно слъбзи трачу.: Заснúла Вкраїна,
Буръяном укрýлась, цвільлю зацвілá,
В калюжі, в болоті сéрце погноїла,
І в дуплó холбдне гадюк напустíла,
30 А дітям надію в степу oddala.

А надію

- Вітер по-полю розвíяв,
Хвіля мбрем рознесла.
Нехáй же вітер все розносить
35 На неокráянім крилі!
Нехáй же сéрце плаче, просить
Святобії правди на землі!

Чигирине, Чигирине,¹⁾
Мій друже єдіний!

- 40 Проспáв-есій степі, лісій²⁾
І всю Україну!
Спи-ж повйтій жидовбю,
Пбки сбнце встаане,
Пбки таї недблітки³⁾
45 Підростут⁴⁾ гетьмані.

Помолівшись і я-б заснúв,
Так думи прокляті
Рвуть ся душу запалити,
Сéрце розірвáти.

- 50 Не рвіть, думи,⁵⁾ не паліте!
Може вéрну знобу
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово.
Може вýкую я з його
55 До старобого плуга
Новий леміш і череслó,
І в тáжкі упруги
Може з'брю переліг той,

¹⁾ В львів. і прасък. вид. Чигрине. Чигрине. ²⁾ В львів. вид. сині. ³⁾ В прасъчім вид. недолюдки. ⁴⁾ Так в автогр., у виданях: поростутъ. ⁵⁾ В льв. вид. душу.

- А на перелозі
60 Я посю мої сліззи,
Мої щирі сліззи.¹⁾
Може зайдуть і виростуть
Ножі обоядні,
Розпанахають²⁾ погане,
65 Гниле серце, трулне,
І віцідять сукровату,
І нальлють живої
Козацької тої кропи,
Чистої, святої.
70 Може, може... а між тими,
Між ножами рута
І барвінок розів'ється ся,
І слово забуте,
Моє слово тихе-сумне,
75 Богобоязливе
Згадається ся, — і дівоче
Серце боязливе³⁾
Стрепенеться як рибонька,
І мене згадає...
80 Слово моє, сліззи мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигриче! Нехай гинуть
У вбогого діти!
Спи, гетьмане, піки всташе
80 Правда на сім світі!

Написано у Москві 19 лютого 1844.⁴⁾ Друковано уперше
у львівських „Поезиях“ (стор. 62—64). У Вечерницях, про які згадано
в „Критичнім розсліду“ В. Доманицького ст. 62, сей поемки не було.

¹⁾ Льв. вид. сей рядок час. ²⁾ Льв. вид. Розпанахають. ³⁾ Льв.
вид. боязливе. ⁴⁾ Ся дата в праськім вид.

С О В А.

Породила мати сіна
В зеленій дібробі,
Дала йому карі очі
І чорній брови.

- 5 Китайкою повивала,
Всіх святих благала,
Та щоб йому всім святії
Талань-долю слали:
„Пошли тобі мати божа¹⁾
10 Тій благодаті,
Всього тогб, чогб мати
Не зуміє дати!“
До схід сбіця віду брала,
В барвінку купала,
15 До північі колихала,
До світа співала:

- „Е-е... лю-лі!
Питала заезулі,
Зазулі кувала,
10 Прядоньку казала:
Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В жупані ходити,
Буду панувати.
25 Ой виростеш, сіну,
За півчварта робку,
Як княжа дитина,

¹⁾ В автографі: Матер божа.

- Як ясен високий,
Гнучкий і дебéлій,
30 Щасливий, весéлій
І не одинóкий.
Найду тобі рівню
Хоч за мбrem сýнім:
Абó крамарівну,
35 Абó сотниківну,
Такí пáнну, сýну.
У червóних черевíках,
В зелéнім жупáнї
По світлýці похожає,
40 Яз пáва, як пáнї,
Та з тоббю розмовляє...
В хáтї, як у ráї,
А я, сýну, на побутї
Тíлько поглядаю.
- 45 Ой сýну, мíй сýну,
Моý ти дитíно,
Чи є кráщій на всім світї,
На всій Українї?
Немá кráщого й не бúде...
50 Дивуйте ся, лóде!
Немá кráщого!... А дóлю...
Дóлю розdobúде!...“
- Ой зазúле, зазúленько,
На що ти кувáла,
55 На що ти їй дóvgi лíта,
Сто літ накувáла?
Чи є-ж такá на сýм світї
Слухnяная дóля?
Ох, як би то!... Вмíла-б мати
60 З нýмéцького пóля
Свбім дíточкам закlíкатъ
І дóлю і вóлю,
Та ба! А зле безталáння
Зострінеть ся всýди —

65 І на шляху і без шляху —
Усюди, де лóди.

- Кохáла ся ма́ти сýном,
Як квítкою в гáї,
Кохáла ся... а тим чásом
70 Бáтько умíрає.
Остáла ся удовóю,
Хоч і молодбóю,
І не однá... Та все-ж тáжко...
З góрем та нудьгóю
75 Пішлá вонá до сусéдів
Порáди просíти...
Присудíли сусéдопыки
У наймах служíти.
Ізнипíла, ізмарнíла,
80 Кýнула господу,
Пішлá в найми... пе минúла
Лихбóи пригбdi.
І день і нíч працювáла,
Подúшне платíла...
85 І сýнові за три кóпи
Жупанóк купíла,
Щоб і вонó, удовíне,
До шкóли ходíло.

- 90 Ой талáне, талáне,
Удовíний погáний !
Чи ти в полí, чи ти в гáї,
Обíдраний цигáне,
З бурлákами гуляєш ?
Течé водá і на góру
95 Багáтому в хáту,
А вбóгому в ярú трéба
Кринíцю копáти.
У багáтих ростýть дíти —
Вербá при долíні ;
100 А у вдовý одníм однó,
Тай те як білýна.

- Дождáла ся вдовá дóлї,¹⁾
Зрóсту тогó сýна:
І письмéнний і вродлýвий,
105 Квіточка-дитíна!
Як у Бóга за дверíма
Вдовá панувáла,
А дívчáта лицýли ся²⁾
І рушникý дбáли.
- 110 Полюбíла багáтая —
Не поцýлувáла,
Вишивáла шóвком хýстку —
Не подарувáла.
Кráлісь злýднї із-за мóря
- 115 В удовíну хáту,
Тай пíдкрáлісь: стáли хлóпцíв
В кайдáни кувáти,
Та повезлý до прийóму
Бýтими шляхáми.
- 120 Пíшлá й вдовá з матерýми,
З дрíбñimi сльозáми.
Де на-нíч ставáли —
Сторóжу давáли,
Старý вдовý до обóзу
- 125 Тай не допускали.
Ой привезлý до прийóму
Чупрýнн голýти:
Усé дрíбнí, усé малí,
Все багáтих дíти.
- 130 Той калíка-недорíка,
Той не вмíє стáти,
Той горбáтий, той багáтий,
Тих чотýри в хáтї.
Усí не в лад, усíх назáд,
- 135 В усíх дóля — мáти,
А у вдóви одýн син,
Та той як раз пíд аршýн.

¹⁾ Первісно було написано: мати сина. ²⁾ В автографі: лы-
цьлыся.

- Покінула зибву хáту,
Сýнову господу,
- 140 Пішлá в наýми, за хлїб чéрствий
Жидáм носítъ вóду, —
Бо хрецéні не приїмáють:¹⁾
„Старá — кáжуть — стáла,
Не здúжає“ і бгризок
- 145 В вíкнó подавáли
Христá ráди... Не дай Бóже
Такóго дожýти!
Не дай Бóже в багáтого
І пить попросítи!
- 150 По копíйцї заробляла,
Кóпу назbíráла,
Та до сýна лист писáла,
У вíйсько послáла.
Полéгшало. Минáе рíк
- 155 І другýй минáе,
І четвérтий, і десáтий —
І чутки немáe.
Немá чутки. Що тут робýть?
Тréба тórbu бráti
- 160 Та їтý... ітý собáк дражнýть
Од хáти до хáти.
Взялá тórbu, пішлá селом,
На вýгонí сíla,
І в селó вже не вертáлась,
- 165 День і нíч сидíla
Кблó кбворотка. Літо
За лíтом минáe —
Помарнíла, скалíчíла,
Ніхтò й не пíзнаe.
- 170 Тай комý там пíзнавáти
Калíку убóгу?
Сидítъ собí та дíвить ся
В поle, на дорóгу.
І свіtáe i смеркáe,

¹⁾ Зразу було написано: не приїяли, потім Шевч. поправив

- 175 День бóжий минáе,¹⁾
А москалý, її сýна,
Немáе, немáе.
По-над стáвом у вéчери
Хитáеть ся очерéт;
180 Дожидае сýна мати
До дóсвіта вечерять.
По-над стáвом у вéчери
Шепóчеть ся осокá;
Дожидае в тéмнім гáї²⁾
185 Дíвчíнонька козакá.
По-над стáвом вíтер вíє,
Лóзи нагинáе,
Пláче мати — одná в хáгí,
А дíвчíна — в гáї.
190 Поплáкала чорнобрíва
Тай стáла спíвати;
Поплáкала старá мати
Тай стáла ридати.
І молýлась, і ридáла,
195 Клялá все на свíті...
Ох, тяжкí ви, безталánní,
У матерí дíти!

Скалíченí старí rúки
До Бóга здíймáла,
200 Свою дóлю проклинáла,
Сýна вимовляла.
То од жáлю одхóдила
І мóвчки³⁾ журýлась,
Та на шлях той недалéкий
205 Крíзь слýбзи дивýлась.
І день і нíч дивýла ся,
Тай стáла питáти:
„Чи не чув хто, чи не бáчив
Москалý-салдáта,

¹⁾ Сего рядка в автогр. нема. ²⁾ Сего слова в автографіі не дописано. ³⁾ Зразу було написано: І тяжко.

- 210 Мóго сýна?...“ Нíхтó не чув,
Нíхтó і не бáчив.
Сидítъ вонá, не йде в селó,
Не питá й не пláче.
Одурíла! I цеглýну
215 Муштрýе — то лáе,
То годúе, як дитýну,
І сýном називáе,
І нýщечком-тихéсенько
Крізь слýбзи спíвáе:
- 220 „Змíя хáту запалíла,¹⁾
Дїтям кáші наварýла,
Помбрющila постолí...
Полетíли москалї,
Сíрі гýси в ýрій, ýрій,
225 По чотýри, по чотýри,
Полетíли — гел-гел!
На могýлї орéл, —
На могýлї сéред нóчі
У козакá виїмá бчí,
230 А дївчýна в тéмнім гáї
иогб з вíйська виглядáе...“

- В день лáзила по смíтникáх,
Черепкý збíрала,
Промовлýла: то сýновí
235 Гостýнця ховáла.
А у нóчі розхrістана
І простоволóса
Селóм хóдить, то спíвáе,
То страшно голóсить.
240 Люди лáяли... бо, бáчте,
Спать їм не давáла
Та кропíву пíд їх тýпом
І бурьян топтáла.

1) З разу було написано: затопила.

Діти бігали з паліччям
245 У день за вдовобю
По єлицях та сміючи́сь¹⁾
Дражніли с о в ю...

Петербург, 6 мая 1844. У перве друк. в місячнику „Нова Громада“ 1906, кн. X.

¹⁾ З разу було написано: та дражніли.

ДІВОЧІ І НОЧІ.

Висушили кáрі очі
Дівочій нóчі.

Черниця Марьяна.

- Розплелá ся густá косá
Аж до пояса,
Розкрýли ся пéрси-гбри —
Хвíлї сéред мóря ;
5 Засіяли кáрі очі —
Зóрі сéред нóчі,
Бíлі рúки простяглі ся, —
Так-би її обвили ся
Кругом стáну, — і в подúшку
10 Холóдну впилí ся
Тай заклýкли, тай замéрли,
З пláчем рознялі ся.
„На-що мені косá-красá,
Очі голубíйні,
15 Стан мíй гнúчий, колí немá
Вíрної дружíни ?
Немáє з ким полюбítись,
Сéрцем подílйтись...
Сéрце моé! Сéрце моé,
20 Тýжко тобí бýтись
Одинóкому! З ким жýти,
З ким, свíте лукáвий,
Скажí менí?... На щó менí
Тáя слáва!... слáва...
25 Я любítъ, я жýти хóчу,
Сéрцем — не красóю !

- А мені ще й завідують,
Гордою і злобою
Злії люди нарікають,
30 А тогоб й не знають,
Що я в сърці заховала...
Нехай нарікають,
Гріх їм буде... Боже мілостій,
Чому ти не хочеш
35 Укоротити свої темні,
Тяжкі мені ночі?
Бо я в день не одинока,
З поблем розмовляю,
Розмовляю і недолю
40 В поблі забуваво.
А вночі...“
Та й оніміла,
Сльози полили ся...
Білі руки простягли ся,
В подушку впили ся.

Написано д. 18 мая 1844, Петербург. Вперше вид. в місячнику „Нова Громада“ 1906 р. кн. X.

С О Н.

Дхъ истины, егоже міръ
не можетъ пріати, ико не кидть
его ниже знасть его.

Іоан. гл XIV., ст. 17.

- У всякого свойя доля
І свій шлях широкий:
Той мурӯє, той руйнӯє,
Той неситим бком
5 За край світа зазирáє,
Чи немá крайни,
Щоб загárбать і з собóю
Взять у домовіну;
Той тўзами обірає
10 Свáта в йогó хáтї,
А той нíшком у кутóчку
Гóстрить¹⁾ нíж на бráта.
А той тихий та тверéзий,
Богобоязлівий,
25 Як кішечка пíдкрáдеть ся,
Вíжде нещасливий
У тéбе час, та й запúстить
Пáзурі в печінки.
І не благáй, не вýмоляль
20 Нí дíти, нí жíнка.
А той щéдрий та роскішний
Все храмíй мурӯє,

¹⁾ У праськім вид. подано як рукописний варіант (чи Шевченків?): точить.

Та отéчество так лóбить,
Так за ним бíдкуé,
25 Та так з йóго сердéпного
Кров, як вóду, тóчить!...
А бráтія мовчáть собí
Вýтрíщивши óчи,
Як ягнýта: „Нехáй, — кáже, —
30 Мóже так і трéба!“

Так і трéба! бо немáє
Гóспода на нéбі!
А ви в ярмí пáдаєте
Та якóось рáю
35 На сíм свítí бажáєте...¹⁾
Немáє! немáє!
Шкóда її прáцї! Схаменíть ся
Усí на сíм свítí,
І царýта, і старчáта,
40 Адáмові дíти!
І той... і той... А щo-ж то я?
Ось-що, добрí людí:
Я гуляю, бенкетóю
В недíлю і в бúдень.
45 А вам нúдно, жáлууетесь...²⁾
Її Бóгу, не чýю!
І не кричíть! Я свою пью,
А не кров людськуó.

Отак ідúчи по-пíд-тýнью
50 З бенкéту пýяний у-ночí
Я мíркувáв собí йдучí,
Пóки доплéнтаєсь до хатíни.
А в мéне дíти не кричáть
І жíнка не лáє...
55 Тýхо, як у ráї,
Усóди бóжа благодáть,
І в сéрцї і в хáтї.

¹⁾ В прасък. вид. вар. благаете. ²⁾ Тамже вар. жалкууетесь.

Отó-ж я лїг і спáти;
А вже підпíлly як заснé,
60 То хоч котý гармáти,
І ýсом не моргнé.
Та й сон же, сон, на прýчуд¹⁾ дíвний
Минí приснýв ся!
Найтverезýшyй би упíв ся,
65 Скупýй жидóга дав би грýвню,
Щоб позирнýть на тí дивá,
Так чóрта-з-двá!
Дивлóсь :²⁾ так бúцíм то совá
Летítъ лугáми, берегáми,
70 Та нéтрями,³⁾
Та глибóкими яráми,
Та ширóкими степáми,
Та байракáми;
А я за нéю, та за нею
75 Лечý І прощаю ся з земléю:

„Проща́й, світе! Проща́й, зéмле,
Непрýязнýй краю!
Мої мýки, мої лóті⁴⁾
В хмáрі⁵⁾ заховáю.
80 А ти, мої Україно,
Безталáнна вдóво, —
Я до тéбе лítатиму
З хмáри на розмóву.
. На розмóву тíху, сýмну,⁶⁾
85 На раду з тоббю
О-пíвночí пáдатиму
З чýстою⁷⁾ росбю...
Порáдимось, посумéем,
Пóки сónце встáне,

¹⁾ Клям і лíв. на прýчуд; у праськім вид. і у Ром. прочуд; у вар. праського вид. найпречудовний. ²⁾ Так у Кл. і лíв; жен., Огон. і Ром. Дивлю ся, так бúцíм сова, злив наголос на бúцíм.

³⁾ Так у Кл. лíв. і в автографі, у праськ., жен., Огон. і Романч-тенетрями. ⁴⁾ В праськ. свої муки, свої люті. ⁵⁾ В праськ. в хмари.

⁶⁾ В автогр. тихосумну. ⁷⁾ Праськ вид. Рясною.

90 Пóки твої малі діти
На вбrogа стáнуть.¹⁾
Прошáй же ти, мой нéне,
Удóво-небóго!²⁾
95 Годýй дítok! Жívá прávda
У Гóспода Бóга!

Лечý, дивлjo ся, аж свítáe,
Край нéба палáe;
Соловéйко в тéмнім гáї
Сónце зустрíчаe.

100 Тихéсенько вíтер вíe,
Степí, ланí мрíють,
Між яráми над ставáми
Вéрbi зеленíють.
Садí рясní похилíлись,
105 Топól — по вóлї
Стойть собí мов стброжí,
Розмовляють в пólí.³⁾
І усé-ж te,⁴⁾ вся країна
Повýта красóю,
110 Зеленíe, вмиваeть ся
Рáнньою⁵⁾ росóю,
Вмиваeть ся, красуeть ся,⁶⁾
Сónце зустрíчаe.
І немá томú почínu,⁷⁾
115 I краю немáe.
Нíхтó йогó не додбáe,
Анї розруйнýe...
I все то te... Душé мой!
Чогó-ж ти сумúеш?
120 Душé мой убóгая,
Чогó мáрно плачeш?
Чогó тобí шkóda? Хибá ти не бáчиш?
Хибá ти не чуеš людського плачу?
To глянь, подивí ся! A я полечу

¹⁾ Так у Ром. i в автогр., у всїх інших вид. встануть

²⁾ В одній копії var. небога. ³⁾ Кл. i льв. з пólem. ⁴⁾ Рукоп. var. у праському вид. I все то te. ⁵⁾ Праське вид. var. Дрібою. ⁶⁾ Тамже: З покоп-вíку вмиваєтъ ся. ⁷⁾ Тамже: загину.

- 125 Висóко-висóко, за сýнії хмáри.
Немáє там влáстí, немáє там кáри,
Там смíху людського і плачу не чутъ.
Он глянь, у тíм ráю, щó ти покидаеш,
Лáтану свitíну з калéки здíймають,
- 130 З шкúрою здíймають, бо нíчим обýть
Панýт¹⁾ недорóслих. А он розпинаютъ
Вдову за подúшне, а сýна кўютъ,
Едýпого сýна, едýну дитíну,
Едýну надíю в вýйсько oddають,
- 135 Бо йогб, бач, трóхи... А он-де, пíд тýном
Опúхла дитíна голóдная мре.
А мати пшеницю на пánницї жне.
А он — бáчиш?... Очí, очí,
Нá-що ви здалí ся?
- 140 Чом ви з-мáлку не вýсохли,
Слíзмí не злилí ся?
То по́критка по-пíд-тýнню
З байстрýм шкандибае,
Бáтько її мати одцурáлись
- 145 Її чужí не приймáють;
Старцí нáвіть цурáють ся...
А панич не знає,
З двадцáтою²⁾ недблюдок
Дúші пропивáе.
- 150 Чи Бог бáчить із-за хмáри
Нáші сльóзи, гбрé?
Мóже її бáчить, та помогá,
Як і оттí гбрí
Предковíчні, що полýті
- 155 Крóвю людськю!...

Душé моя убóгая,
Лíпшенько з тобóю!

¹⁾ Кл. і льв. Княжат. ²⁾ Кл. Зъ двадцятого, і пояснене до сього слова в нотці: „Се повний зрост панича, и вінь вже має право владати маєкомъ своимъ У льв. вид: З двадцятого, без поясненя. В праськім вид. (II, 16) у нотці додано як рукописний варіант: З двадцятого, недоліток.

Уп'ємо ся отрӯтою,
В кризї ляжем спасти,
160 Пошлём дўму аж до Бóга,
Йогó розпитати,
Чи дўвго ще на сім світі
Катам панувати ?

Летí-ж, мой дўмо, мой ліота мўко,
165 Заберí з собою всі ліха, всі зла,
Своё товарыство; ти з німи рослá,
Ти з німи кохалась, іх тяжкій руки
Тебé повивали, — бері-ж іх, летí,
Та по всьому небу ордú розпустý !

170 Нехáй чорніe, червоніe,
Пблумъям повіe,
Нехáй знобу ригá змії,¹⁾
Трўпом зéмлю крýe.
А без тéбе я де-нéбудъ
175 Сérце заховáю, —
А тим часом пошукаю
На край світа ráю !

І знов лечу по-над землéю,
І знов прощаю ся я з нéю.
180 Тяжко матéр покидати
У безвéрхій хатї,
А ще гíрше дивити ся
На сльбози та лáти.

Лечу, лечу, а вітер віe,
185 Перéдо мною снїг біліe;
Кругом борí²⁾ та болотá,
Туман, туман та пустотá...
Людий не чутъ, не знать і слíду
Людськобí страшної ногí...
190 І ворогí й не-ворогí,
Прощаите! В гóстї не приїду.
Упивáйтесь, бенкетýйте,
Я вже не почую;

¹⁾ В праськім вид. і в Огон. змію. ²⁾ У Кл. і в праськім вид. гори.

- Одін собі на вік-віки
195 В снігú заночую.
І побки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна¹⁾
Неполýта²⁾ слізми, кроюю,
То я одпочíну.
200 Одпочíну!...

Аж слухаю:

- Загу́лій кайдáни
Під землéю. Подивлю ся —
О, лóде погáний,
Де ти взя́в ся? Що ти рóбиш?
205 Чого́ ты шука́еш
Під землéю? Ні, вже ма́буть
Я не заховáюсь
І на нéбі!... За-що-ж карá?
За-що мені мýки?
210 Кому́ я що заподія́в?
Чиї тя́жкі рóкі
В тілї³⁾ ду́шу закувáли,
Сéрце запалили
І гáличí⁴⁾ сíлу —
215 Думи розпустíли?
За-щó, не знаю, а кара́юсь
І тя́жко кара́юсь!⁵⁾
А коли́ я споку́тую,
Коли́ дíжду краю, —
220 Не бáчу й не знаю.

Заворушíла ся пустíпя,
Мов із тісної⁶⁾ домовíннї

¹⁾ Льв. вид. ще Україна ²⁾ Кл. і льв. Непомита. ³⁾ Рукоп. варіант у праському вид.: В муку, в інших вид. В минї, в автограф. В тілї. ⁴⁾ Так у Кл.. льв., в праськім, у Огон. і Ром. ганячи силу. ⁵⁾ Так у рукоп. зазначенім у праським вид. (II, 18); у всіх друкованих текстах менше влучний варіант:

За що, не знаю, а карають,
І тяжко карають.

⁶⁾ Так у Кл. і льв., в праськім і пізніїших менше відповіднє: темної (псев розмір).

- На той останній страшний суд
Мерці за пра́вдою встають.
То не вмे́рлі, не заріті,¹⁾
- 225 Не суда́ ідуть просити,
Ні, то люди, живі люди
В кайдáнах забйті,
Із нор золото винбоять,
Щоб пéльку залити.
- 230 Несítому... То катóржні!
А зá-що? Те знає
Вседержитель, а мóже ще
Її він не добачає!
Он-де злóдій штемпóваний
- 235 Кайдáни волочить;
От розбíйник катóваний
Зубáми скрèгóче,
Недобитка товáриша
Зарізати хóче.
- 240 А між нýми запéклими
В кайдáни убрáний
Царь всесвітнýй,²⁾ царь вóлї, царь
Штémпом увінчáний.
В мýцї, в кáторзї — не прόсить,
- 245 Не пла́че, не стóгне...
Раз добрóм налите сérце
В-вік не прохолóне.
- А де-ж твої дýми, рожéвї квіти,
Доглядані, смíлі, викохані діти?
- 250 Кому-ж ти їх, дру́же, кому передáв?
Чи мóже на вíки в сérцї заховáв?
Ой, не ховáй, бráте, розсíй їх, розкýдай!
Зійдуть і ростýмуть і вийдуть з їх люди.³⁾
- Чи ще митárство, чи вже бýде?

¹⁾ Рукош. вар. праського вид.: не убиті. ²⁾ Тамже: Царь Всевишнýй. ³⁾ Льв. вид.: і у люди вийдуть.

255 Бúде, бúде, бо холодно!

Морóз рóзум бúдить.

І знов лечу, земля чорніє,

Дрімає рóзум, сérце мліє.

Дивлю ся: хáти над шляхáми —

260 То гробд із стомá церквáми,

А в гòродї, мов журавлї,

Замуштрували москалі.

Нагодовані, обуті

І кайдáнами окýті

265 Муштрóють ся! Далі гляну:

У долинї, мов у ямі,

На багнішці¹⁾ гробд mríс,

Над ним хмáрою чорніє

Туман тáжкий. Долітаю —

270 То гробд без краю.

Чи то турéцький?

Чи то нíмéцький?

А мóже те, що й москóвський!

Церквí та палáти,

275 Та панí пузáті,

І нí однíсíнької хáти!

Смеркало ся. Огóнь-огнém

Кругом запалало,

Аж злякав ся... „Уrá! урá!

280 Уrá!“ закричали.

„Цу-цу, дúrní, схаменіть ся!

Чогó се ви рáді?

Що оретé?“ — „Экай хахóл!²⁾

Не знаeшъ³⁾ парáду?

285 У нась парáдъ. Самъ изволить

Севóдня гулáти“.

„Ta де-ж вонá, тая цáця?“

„Вотъ⁴⁾ вíдишъ палáты?“

¹⁾ Кл. і льв. помилкою: На балищі. ²⁾ Праське і пíзнíйші вид. Экой хохоль. ³⁾ Праське і пíзнíйші вид. Не знаєть ⁴⁾ Праське і пíзнíйші вид. Вонъ.

- Штовхáюсь я,¹⁾ а землячóк,
290 Спасíбі, признáв ся,
З цинкóвими гúдзиками:²⁾
„Гд' ты зд'єсь узяль ся?“
„З Україні“. — „Да³⁾ какъ же ты
гаварítъ не вм'єшъ
295 Па зд'єшнему?“ — „Ба нї, — кажу —
Говорить я вмію,
Та не хочу.“⁴⁾ — „Эка!⁵⁾ чудáкъ!
Я всéх вхóды знаю.
Я зд'єсь служу. Коли хбчешь,
300 Въ дворéцъ папытáюсь
Ввестій тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просв'щёны, —
Не паскупíсь полтýнкою!“
„Цур тобі, мерзéний
305 Каламáрю!“
І зробíв ся
Я знобу незрýмий,
Та й прошáв ся у палáти.
Боже мій єдíний,
Так от-де рай! Уже на-що
310 Зблотом облýті
Блюдолíзи! Аж ось і сám
Висóкий, сердýтій
Виступáє. Обік Його
Жіночка⁶⁾ небóга,
315 Мов опéньок засúшений,
Тонкá, довгонбóга,
Та ще й на лíхо⁷⁾ сердéшна
Хитá⁸⁾ головóю.
Так отсé-то та богýня!
320 Лíшенько з тобóю!
А я дурнýй не бáчивши
Тебé, цáцю,⁹⁾ й ráзу,

¹⁾ Так у автогр., у Кл. і льв. штовхаю ся, у прасък. і жен. штовхаютъ, си. ²⁾ Автогр. ціновими: Кл. гудзиками. ³⁾ Кл. Та. ⁴⁾ Слова від „Ба“ до „хочу“ у Кл. і льв. час. ⁵⁾ Так Кл. і льв. прасъке і пізн. Экой. ⁶⁾ В автогр. Цариця. ⁷⁾ Рукоп. вар. прасъкого вид.: Та не на добро. ⁸⁾ Тамже: Трясе. ⁹⁾ Кл. і льв.: цáцю.

- Та й повірив тупорйлим
Твоїм віршома́зам!
- 325 От-то дурний, а ще й бýтий,
На квітóк повірив
Москале́ві! От і читай,
І йми ти їм вíри!
- За панáми пánства, пánства
330 У сріблї та злátї!
Мов кабаній годбовані,
Пикаті, пузаті,
Аж потіють та товплять ся,
Щоб то ближче стáти
335 Кóло сáмих: мóже вдáрять,
Або дúло дáти
Благовóлять, хоч манéньку,¹⁾
Хоч пíв-дúлї, аби тíлько
Під сáмую пíку.
- 340 I всí у ряд поставáли,
Нíби без'язíкі,
Анї телéнь!... Царь цвéнькає,
А дýво-царýця,
Мов та чáпля мíж птахáми
- 345 Скачe, бадьорýть ся.
Довгéнько в-двох похожáли,
Мов сичí надутí,
Та щось нíшком розмовляли
(Здалека не чýти) —
- 350 Об отéчестві, здаётъ ся,
Та новíх петлýцях,
Та об мýштрах ще новíйших...
А потім царýця
Сіла мóвчки на дзýглику.
- 355 Дивлóсь, царь пíдхóдить
До найстáршого, та в пíку
Йогб як затбить!
Облизáв ся неборáка,

¹⁾ Так Кл. і лв., пíзнїйші від. маленъку.

- Та мénшого в пúзо,
360 Аж загулó. А той собí
Ще мénшого тýза
Мéжи плéчí; той мénшого,
А мénший малóго,
А той дрібníх; а дрібнóта
365 Ужé за порóгом
Як кинеть ся по ýлицяx,
Та й давáй місýти
Недобитків правослáвних,
А тí голосítи, —
370 Та верещáть, та як ревнúть:
„Гуля наш бáтошка, гуля!
Уrá! уrá! уrá-a-á!“

- Зареготáв ся я, та й гóдї;
А й менé давнúли
375 Такý добре. Пéред свíтом
Усé те заснýло;
Тíлько де-дé правослávní
По куткаx стогнали,
Та стóгнучи за бáтошку
380 Гóспода благáли.
Смíх i слýбзи! От пíшов я
Гáрод озирáти.
Там нíч — як день. Дивлю ся я:¹⁾
385 Палáти-палáти
По-над тýхою ríkью,
А бéрег обшýтii
Весь камínnem. Дíвýю ся,
Мов несамовítii;
390 Як-то вонó зробíло ся
З калóжí такóї
Такé дýво!... От тут кróви
Полýто²⁾ людської
I без ножá! По тíм бóцї

¹⁾ Праського впд. рукоп. вар. Дизую ся. ²⁾ Тамже: Пропало-

- 395 Твердіння й дзвініця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивіть ся.
І дзігари¹⁾ теленъкають.
Ось²⁾ я повертаюсь,
- 400 Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидіть бхляп,
У світі — не світі,
І без шапки, якімсь лістом
- 405 Голова повита.
Кінь басує, от-от річку,
От-от перескочить, —
А він руку простягає,
Мов світ увеся хоче
- 410 Загарбати. Хто-ж се такий?
От собі й читायу,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Таке диво постала.
- 415 Тепер же я знаю!
Се той Первый, що розпинає
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
- 420 Кати, кати, людоїди!
Наїлись обое,
Накрали ся, а що взялі
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мині стало,
- 425 Так мов я читायу
Історію України...
Стой, заміраю.
А тим часом тихо-тихо
Та сумно співає
- 430 Щось таке не видиме;

¹⁾ Праського вид. рукоп. нар.: дзвонарі, в тексті: дзінгари, так і в Огон.; Ром. дзігари. ²⁾ Так Кл. і льв., в праськім і пізн. От.

„Із города із Глухова
Полкі виступа́ли
З заступами на лінію,
А мене послали
435 У столицю з козака́ми
Наказни́м гетьма́ном...
О Бóже мій милосéрдний!
О цáрю погáний!
Цáрю проклятий, несýтій,
440 Гáспіде лукáвий!
Що ти зробíв з козака́ми?
Болотá засýпав
Благородними кістка́ми,
Постáвив столицю¹⁾
445 На їх трúпах катóваних,
І в тéмній темніцї.
Менé, вóльного гетьма́ша,
Гóлодом заму́чив
У кайдáнах... Цáрю, цáрю!
450 І Бог не розлúчить²⁾)
Нас з тобóю, кайдáнами
Скóваний зо мнóю
На вíк-вíки. Тáжко минí
Витáть над Невбю...
455 України далéкої
Мóже вже немáє;
Полетíв би, подивíв ся,
Так Бог не цусkáє.
Мóже Москvá вýпаила
460 І Днїпрó спустíла
В сýнє мóре, розконáла
Високі могíди,
Нáшу слáву? Бóже мýлій!
Зжáль ся,³⁾ Бóже мýлій!“

¹⁾ Кл. і льв.: столицї ²⁾ Вставлено в текст отсé слово з рукоп. вар. прасського вид. зам. менше влучного „розсудить“ привязаного в текст у Кл.: у льв., прасським, і візняцьким виданнях ³⁾ Кл. і льв.: Сказки, вар. прасського: Глáнць ся, як він відішов від

- 465 Та й замівкло. Дивлю ся я:
Біла хмара кріє
Сйнє мбрє,¹⁾ а в тій хмарі
Мов звірь в гаї віє.
То не хмара: біла пташка
470 Хмарою спустілась
Над царем тим мусянжовим,
І заголосіла:

„І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!

- 475 На страшному на судищі
Ми Божа закрієм
Од очий твоїх несітих.
Ти нас з України
Загнав гóлих і голодних
480 У сніг на чужину,
Та порізав із шкур наших
Собі багряніцю,
Пошів жілами твердими,
І заклав столицю
485 В новій рясі. Подиві ся:
Церкві та палаті!
Веселі ся, лотий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетілись, розсіпались...

- 490 Сонечко вставало,
А я стояв, дивувався,
Так аж страшно стáло.
Уже вбогі ворушилисъ,
На труд поспішали,
495 І Москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:

¹⁾ Кл. і праське вид. вар.: лебо.

- 500 Посилáла мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти:
А я стой о похилившись,
Думаю-гадаю:
505 „Як-то тяжко той насу́щний
Ліоди заробляють!“

- От і братія сипнúла
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
510 І з батька і з брата.
А між ними і землячкій
Де-де поглядають,
По-москóвськи так і чéшуть,¹⁾
Сміють ся та лають
515 Батьків своїх, що з-малечку
Цвéнькати не вчили
По-німецьки, а то тепér
І кýсни в чорнілі!
П'явкій, п'явкій! Мóже бáтько
520 Остáтню корóбу
Жидáм продáв, побки вýвчин
Москóвської мóви!...
Україно, Україно!
Отсé твої дíти,
525 Твої квіти молодії,
Чорнілом політі,
Москóвською блекотою,
В німецьких петліцах
Заму́чені...²⁾ Плач, Вкраїно,
530 Бездітна вдовище!

Пійті лишéнь, подивйті ся
До царя в палáти,

¹⁾ У праському вид. рукоп. вар.: рíжуть. ²⁾ Там же: тепли-
цих заглушені.

- Що там робить ся? Прихбжу:
Старшина пузатá
535 Стойть рядом, сопé, храпé
Та понадувáлась
Як індикý, і на дvéri
Кóсо поглядáла.
Аж ось воñí й одчинíлісь:
540 Ненáче з берлóги
Ведмíдь вýlїз... Лéдвé-лéдвé
Перенбсítъ нóги,
Та одутíй, аж посýнів:
Похмíлья проклáте
545 Йогó мúчило. Як крýкне
На сáмих пузатих, —
Всí пузatí до однóго
В зéмлю провалились.
Він вýlупив¹⁾ бáнькí з лóба,
550 І всí затруси́лись,
Що осталíсь.) Мов скажéний
На мéнших гукáб, —
І тí в зéмлю. Він до²⁾ дрібníх, —
І тí пропада́ють.
555 Він до чéлядí «у́неть ся»,⁴⁾ —
І чéлядь пропáла;
До Москálív — і Москálí⁵⁾
Тíлько⁶⁾ застогнали,
Пíшлí в зéмлю! Дíво дíвne
560 Стáло ся на свít!
Дивló ся я, що дальш бúде,
Що бúде робítи
Мíй ведмéдик? Стойть собí,
Гблову понúрив
265 Сíромáха. Де-ж díla ся
Ведмéжа⁷⁾ натýра?

¹⁾ У праськ. вид. і пíзнайших випучив. ²⁾ Так Кл., лíв і рукоп. жотка в праському вид.; само праське вид., Огон і Ром. мають менше відповідне: все затрусилось. що осталось. ³⁾ Праське вид.: яа. ⁴⁾ Праське вид.: і чéлядь... ⁵⁾ Так Кл., і лíв., в праськім і пíзн. вид.; Москалики. ⁶⁾ Праське і пíзн. вид. також. ⁷⁾ Праське вид. рукоп. var.: Ведмèдська, в автогр. медвежка.

Мов кошеня, такий чудній.
Я аж) засміяв ся.
Він і почув, та як гікне!)
570 Я перелякав ся
Та й прокинувсь.

Отакé-то
Присніло ся дíво!
Чуднé якéсь. Такé тілько
Сніть ся юродівим
575 Та пьяницям. Не здиву́йте,
Браті мої милі,³⁾
Що не своé розкáзував,⁴⁾
А те, що приснілось.

Петербург 8. Червня 1844.⁵⁾

Друковано у-перве К. Климковичем у Львові 1865, потім
у львівськім вид. 1867, стор. 17—34. Того ж року частина була
друкована в Петербурзі в вид. Кожанчикова.

¹⁾ Працьке вид. в тексті: як; льв. вид. і нота прадського: аж.
²⁾ Так Кл., Огн.; нота прадського вид.: Він почув се та як здиче;
в тексті: гікне. ³⁾ Кл., льв. і рукоп. вар прадського вид.: Браті
любі, милі. ⁴⁾ Кл., льв. і вар. прадського вид.: розказую. ⁵⁾ Ся дата
в прадськім вид., у Климковича: Місяць червень р. 1844, в Петер-
бурзі.

ХУСТИНА.

У неділю не гуляла —
Та на шовки¹⁾ заробляла
Та хустіну вишивала,
Вишиваячи співала:

5 „Хустіночко мережана,
Вишиваная!

Вігантую, — подарую,
А він мене поцілуй...
Хустіно моя

10 Мальбаная!

Здивують ся в-ранці люде,
Що в сироті хустка буде
Мережана,
Мальбаная.

15 А я косу розплітая,
З дружиною похожая...
Доленсько моя!...
Матінко моя!...²⁾

Отак вона вишивала,

20 У віконце³⁾ поглядала,
Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде чумак з дороги?
Іде чумак з-за Лиману

З чужим добрим, безталанний,

25 Чужі волі поганяє,
Поганяючи співає:

¹⁾ Кон. На шовк. ²⁾ Рядки 15—18 у Кон стоять перед, на-
шим рядками 11—14. ³⁾ Кон. І в віконце.

- „Добле моя, добле,
Чом ти не такая,
Як добля чужая?
30 Чи я пью-гуляю?
Чи сили не маю?
Чи до тебе доріженьки
У степи¹⁾ не знаю?
Чи до тебе свої дари
35 Я не посылаю?
Б у мене дари —
Очи мої карі;
Молоду мою силу
Багаті купили...
40 Може й дівчину без мене
З іншим заручили?²⁾
Навчай-ж мене, мой³⁾ добле,
Гуляти, навчай!
Та й заплакав сіромаха
45 Степом ідучи...
Ой застогнав⁴⁾ сивий пугач
В степу на могилі;
Зажурились чумаченіки,
Тяжко зажурились:
50 „Благословий, отамане,
Коло села стати,
Та понесем⁵⁾ товариша
В село причащати.“
Сповідали, причащали,
55 Ворожки⁶⁾ питали, —
Не помогло!... З несціленим
В дорого рушали...
Чи то праця задавила
Молоду силу,⁷⁾
60 Чи то нудьга невспуща
Його з ніг звалила?

¹⁾ Кон. у степу. ²⁾ Кон. одружили. ³⁾ Кон. се слово час.

⁴⁾ Кон. заплакав. ⁵⁾ Огон. і Ром. повезім, Кон. повезем. ⁶⁾ Кон. Й ворожки. ⁷⁾ Рядків 58—59 у Кон. нема.

Чи то люди поробіли¹⁾
Йому молодому,
Що привезлі його з Дону
65 На вбії до дому?
Благав Божа, щоб дівчину,
Хоч селю²⁾ побачить, —
Не благав!... Поховали,
Ніхто й не заплаче...
70 Поставили громадою
Хрест над сиротою
Й розійшли ся...³⁾ Як биліна,
Як лист за водою,
Пішов козак з сьогодні світа,⁴⁾
75 Все забрав з собою.

А деж тая мальбвана
Шитая хустіна?
А деж тая веселая
Дівчина-дитіна?
80 На новому хресті хустку
Вітер розвіває,
А дівчина у черніці⁵⁾
Косу розплітает.

Написано 18 жовтня 1844. Друк. уперше 1891 р. в київськім збірнику „Луна“ стор. 3—6, і рівночасно (в червні) в львівській часописі „Світ“ ч. 6, стор. 110, по копії Ол. Кониського. Д. Василь Доманицький віднайшов між паперами В. Науменка нову копію, поправивши і повнійшу від копії Кониського, див. його „Критичний розслід над текстом „Кобзаря“ Шевченка“, відбитка з Кіївск. Стар. 1906 р. стор. 79—81. Сей текст я й поклав основовою сего видання. В нотках відміни тексту Кониського.

¹⁾ У Кон. наробили. ²⁾ Кон. Хоч свою. ³⁾ Кон. Тай розійшлися. ⁴⁾ Кон. світу. ⁵⁾ Кон. у черніцях.

Чогó мені тяжко? Чогó мені нудно?
Чогó сérце плáче, ридáє, кричить,
Мов дитя голбдне? Сérце моé тру́дне,
Чогó ти бажаеш? що в téбе болить?
5 Чи пíти, чи юсти, чи спáтоньки хóчеш?
Засníй, мое сérце, на вíки засníй,
Невкýте, розбýте.¹⁾ А люд навісній
Нехáй скаженіе! Закрýй, сérце, бчí!...

Написано 13 падолпста 1884 Петербург. Друковано у-перве
в „Основі“ 1861, ч. II.

¹⁾ В давнійшых від. голодие.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну).

- Заворожій міні, волхве,
Дрûже сивоусий!
Ти вже сérце запечáтав,
А я — ще бою ся...
5 Бoю ся ще пригорíлу
Хáту¹⁾ руйнувати,
Бoю ся ще, мій гóлубe,
Сérце поховати!...
Мóже вéрнеть ся надія
10 З тíєю водою
Цілюющою, живующою,
Дрібною слъзобою;
Мóже вéрнеть ся в некрýту²⁾
Пустку зімuváти,
15 I укриє³⁾ і загріє
Погорíлу хáту,⁴⁾
I вýметe і вимнє,
I світло засвітить;
Мóже ще раз прокýнуть ся
20 Moї дýми-дýти;
Мóже ще раз пожурó ся,⁵⁾
З дýтками заплáчу,
Мóже ще раз сónце правди
Хоч крізь сон побáчу!
25 Встань же, бráте, хоч одурí!
Скажí, що робítи:
Чи молýтись, чи журýтись,
Чи тýмъя розбýти?⁶⁾

Нап. 13 грудня 1844 Кiїв. Вперше друк. Основа 1861, кн. 9.

¹⁾ В автогр. пустку. ²⁾ В автогр. з-за світа. ³⁾ В автогр.
І витопить. ⁴⁾ В автогр. Хоч в середині облить горілую хату.
⁵⁾ В автогр. помолю ся. ⁶⁾ Сю стрóфу маємо лише в Шевченковім
автографі р. Д. п.

МАЛЕНЬКІЙ МАРЬЯНІ.

Рості́, рості́, мой пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивай ся, побки твоє .
Серце не розбіте.
5 Побки люди не дознали
Тихої долини!...
Дознають ся, пограють ся,
Засу́шить та й кинуть.
Ані літа молодії
10 Повйті красою,
Ні карії оченята
Уміті слюзобю,
Ані серце твоє тихе,
Добре, дівоче
15 Не заступить, не закріє
Несйтії очі.
Найдуть злії та й окрадуть,
І тебе убогу
Кінуть в пекло... Замучиш ся
20 І прокленеш Бога.
Не цвіті-ж, мій цвіте новий,
Нерозвитий цвіте!
Зов'янь тихо, побки твоє
Серце не розбіте.

Написано у Въюнищах 20 Студня 1844. Автограф у р. Д. п.

Н. В. ГОГОЛЮ.

За дўмою дўма¹⁾) роём вилітáє:
Одна дáвить сérце, другá роздирає,
А трéтая тýхо-тихесенько плаче
У сámому сérцї,²⁾ мóже й Бог не бáчить.

- 5 Кому́-ж ў покажу я,
І хто тýю мóбу
Привітає, угадає
Велíкое слóво ?
Всї оглúхли, похилíлись
10 В кайдáнах — байдúже!...
Ти сміéш ся, а я плачу,
Велíкий мій дрúже!
А що вродить з тóго плачу ?
Болíголов,³⁾ бráте !
15 Не заревúть в Українї
Бóльнї гармáти,
Не зарíже бáтько сíна,
Рідної⁴⁾ дитíни,
За честь, слáву, за братéрство,
20 За вóлю країни.⁵⁾
Не зарíже, вýкохає
Та й продáсть в рíзницї
Москаléві ! Се-б то, бáчиш,
Лéпта удовíцї

¹⁾ В копії Лазаревського : За думкою думка. ²⁾ Там же : У са-
мого серця. ³⁾ Герг. богинова ; попр. Шевч. писана рукою Лазарев-
ського : Богослове-братье ; поправка Шевч. Бурьян мабуть ; праське
вид. Нічого, мій брате. ⁴⁾ Так у праськім вид., в інших : своєї.

⁵⁾ В праськ. вид. За честь, за вíру й за братство, за вóлю України.

25 Престблові, отéчеству
Та Нїмотї плáта...
Нехáй, брате! А ми бўдем
Смія́тись) та плáкатъ.

Написано 30 грудня 1844, Петербург. Друк. уперве в Гергардових „Новыхъ стихотвореніяхъ“ у Липську 1859, стор. 22—23 п. з. Думка. Аж у рукописі знайденім 1907 р в Департаменті Поліції маємо дату і зазначено, що „Думка“ присвячена М. Гоголю.

¹⁾ В липськім і праськім вид. Смія́ть ся.

Не завидуй багатому:
Багатий не має
Ні пріязні, ні любові,
Він все те наїмає.

5 Не завидуй могучому,
Бо той заставляє;
Не завидуй і славному:
Славний добрє знає,

Що не його лоди люблять,
10 А ту тяжку славу,
Що він кробью та слезами
Вилле на забаву.

І молоді як зійдуть ся,
То любо та тихо,
15 Як у раю, — а дівчин ся:
Ворушить ся ліхом...

Не завидуй же нікому,
Дивісь кругом себе:
Нема рая на всім світі,
20 Хиба що на небі!

Написано 4 жовтня 1815 Миргород. Друк. уперше „Основа“
1861, кн. III. В рукоп. Департ. Поліц. дата.

Не жені́ ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жені́ ся на убогій,
Бо не будеш спати.

5 Оженись на вольній волі,
На козацькій дблі:
Яка буде, така й буде, —
Чи гóла, то й гóла!

Та ніхтò не докучáє
10 I не розважáє:¹⁾
Чого болить? і де болить? —
Ніхтò не питáє.²⁾

У-двох, кáжуть, і плáкати
Мов лéгше ненáче.
15 Не потурáй!¹⁾ Лéгше плáкати,
Як ніхтò не бáчить.

Написано 4 жовтня 1845. Миргород. Друк. уперше „Основа“
1861, кн. III; дату віднайдено в тім же рукоп. Деп. Поліц., що й по-
передньої вірші.

¹⁾ Рукоп. Деп. Пол. Та ніхто не розважає I не докучає.
²⁾ Так в рукоп. Деп. Пол., в виданях: Сам про те знаєш. ³⁾ Так в рукоп. Деп. Пол., у виданях: Брешуть люди.

„ЕРЕТИК“ АБО „ІВАН ГУС“.

Посланіє славному П. І. Шафарикові.

Запаліли у сусіда
Нову добра хату
Сусіди злі,¹⁾ нагріли ся
Та й поляглі²⁾ спати,
5 І забули тёплій³⁾ побіл
По поблю⁴⁾ розвіять.
Лежить побіл на розпутьті,
А в побелі тліє
Огню іскра великого,
10 Тліє, не вгасає,
Підпалу жде,⁵⁾ як той містник
Часу дожидав,
Злобою часу.⁶⁾ Тліла іскра,
Тихо дотлівала⁷⁾
15 На розпутьті широкому,
Та й гаснути стала.

Отак Німota запаліла
Велику хату, і сім'ю —
Сім'ю Славян роз'єдинила,⁸⁾
20 І нішком-тихо⁹⁾ упустіла
Усобиць¹⁰⁾ лютую змію.

¹⁾ Рук. Деп. Пол. Злі сусіди, праське вид. сусідоньки. ²⁾ Р. Д. П. Й полягали. ³⁾ Р. Д. П. сірий. ⁴⁾ Р. Д. П. По вітру. ⁵⁾ Р. Д. П. Жде підпалу. ⁶⁾ Праське вид. Непевного. ⁷⁾ Праське вид. Незримо сияла, Р. Д. П. Тліла — дожидала. ⁸⁾ Праське вид. Славян тих славних порізнила. ⁹⁾ Праське вид. І тихо-тихо. ¹⁰⁾ В рук. Д. П. Усобиць.

Полилі ся ріки кропи,
Пожар погасіли,¹⁾)
А Німчики пожаріще
25 Й сиріт подійли.²⁾)
Виростали у кайданах
Слав'янськії діти,
І забули у неволі,³⁾)
Що воні на світі.⁴⁾)
30 А на давнім пожаріці
Іскра братства тліла,
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась... Прозрів єсі
35 В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим брлім⁵⁾ бком;
І засвітів, любомудре,
Світоч правди, волі,
40 І Слав'ян сім'ю велику
Во тьмі і неволі
Перелічів до одного,
Перелічів трупи
А нє Слав'ян, і став єсі
45 На великих купах
На розпутьті всесвітньому
Іззекілем.
І, о діво, трупи встали
І очі розкрили!
50 І брат з братом обнялі ся
І проговоріли
Слово тіхої любові
На віки і віки!
І потеклі в одне море
55 Слав'янськії ріки!

Слава тобі, любомудре,⁶⁾
Чеху-Слав'янине,

¹⁾ Праське вид. загасили ²⁾ Праськ. розділили. ³⁾ Літогр. і Кожанч. І забули невольники, чиї вони діти. ⁴⁾ Літогр. добрим. ⁵⁾ Праськ. Слав'янину.

- Що не дав ти потонути
В німечкій пучайні
60 Нашій правді! Твоє море
Слав'янське, ніве
Затого вже буде повне,
І попливé човен
З широкими вітрилами
65 І з добрим кормілом,
Попливé на вольнім морі,
На широких філях.
Слава-ж тобі, Шафарiku,¹⁾
Во віки і віки,
70 Що звів есії²⁾ в однó море
Слав'янськії ріки.

- Привітáй же в своїй слáві
І мою убогу
Лéпту, дýму немúдрью
75 Про Чéха святóго,
Велíкого мýченика,
Про слáвного Гýса!
Приймí, отче! А я нíшком
Бóгу помоліо ся,
80 Щоб усí Слав'яне стáли
Добrими братáми
І синáми сбнця прáви
І еретикáми
Отакýми, як Констáнський
85 Еретíк великий!...
Мир мýрові подару́ть
І слáву во віки!

Написано д. 22 падолиста 1845.

¹⁾ Праське вид. славний Чеху. ²⁾ Кож. і праськ. злив еси.

³⁾ Праське вид. тихо.

I.

Камень, егжі небрегоша зыждышын, сей бысть во главе оғла: отъ Господа бысть сей, и есть днинъ во очесъхъ нашихъ.¹⁾

Псалом CXVII, ст. 22.

„Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
90 А на апостольськім престолі
Чернечь годований сидить,
Людською крівю торгує²⁾
І рай у наїми oddає...
Небесний Царю, суд твій всує³⁾
95 І всує царствів Твоє!

Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу
І силу і воля!

- 100 Люди стогнути у кайданах,
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайні,
Односердне стати⁴⁾
За євангеліє правди,
105 За темній люді.
Нема кому!... Боже, Боже,
Чи то-ж і не буде?
Чи⁵⁾ настане великий час
Небесної карі?
110 Чи розлобим три корони⁶⁾
На грудій тіярі?

¹⁾ В давніших вид. отъ Господа бысть сіе и есть дивно во очесъхъ нашихъ. ²⁾ Літогр. і Р. Д. П. шинкує ³⁾ В копіях з автографів Шевч. Небесний царю, суд твій всує, в прасль. вид. Небесний царь! І суд твій всує. ⁴⁾ Рук. Д. Пол. Земля плаче, як за дітьми маті: Нема кому розкувати, Одностайні стати. ⁵⁾ Р. Д. П. Ні, настане. ⁶⁾ Правда: Чи розібем; Р. Д. П. Чи розпадуться корони.

Розлбимо!... Благословій¹⁾
Не на месть і мукі,²⁾
Благословій мої, Боже,
115 Нетвірдії руки
Й слово тихе!... О, Боже!
Чи вони-ж почують?...³⁾
Ні! Ні!
Вони поснули, не почують.
Огнем збужу їх, напою,
120 І напою і нагодую
Голодних кроплю...⁴⁾

• • • • • • • •

Отак
У келії своїй правдивий
Іван Гус думав розкувати
Народ замучений,⁵⁾ і діво,
125 Святів діво показати
Очам незрячим...
„Поборюсь!...⁶⁾
За правду Бог!⁷⁾ Да совершишь ся!⁸⁾
І в Вифлеємськую каплицю
Пішов молити ся вірний⁹⁾ Гус.

II.

Папська булла.

180 „Во ім'я Господа Христя
За нас розпятого на древі,
І всіх апостолів святих,
Петра і Павла особливе,

¹⁾ Правда: Розібемо; Р. Д. П. Роспадуть ся: копія Жемчужникова: Благослови, милий Боже. ²⁾ Рук. Д. П. На месть і на муки. ³⁾ Р. Д. П. сих двох рядків нема. ⁴⁾ Вставляю в текст рядки 118—122 з автограф. Шевченка, що містить ся в музею Тарновського хоча Шевч. сам перекреслив сі вірші і заступив їх точками, та вони добре заповнюють локацію. ⁵⁾ Автограф. Тарн. Розірвати окови адові ⁶⁾ Правда: Помолись. ⁷⁾ Правда: За меню Бог., копія Жемч. За мене. ⁸⁾ Автографи мають: добрій, щирій, певний.

- Ми розріщаємо гріхи
135 Святобу бульбою сією
Рабінії божіїї отій самії, ¹⁾)
Ішо воділи по єлицях
В Прасії позавчбра,
Отій самії, що хилилась ²⁾)
140 По шинках, по станах,
По чернечих переходах,
По келіях п'яна.
Ота сама заробила
Та бульбу купила, —
145 Тепер святі!... “
„Боже, Боже,
Великай сіло!
Великай славо, зглянь ся на людій!
Одпочинь од кари у святому раї!
За-що пропадають, за-що Ти караєш
150 Своїх і покірних і добрих дітій?
За-що закрів їх добре очі,
І вільний ³⁾ розум окуває
Кайданами лихобії ночі?
Прозріте, люди, день настів!
155 Просніть ся, ⁴⁾ Чехи, змійте луду,
Розправте руки, будьте люди,
А не посмішище ченцям!
Розбійники, кати в тіярах,
Все потопіли, все взяли,
160 Мов у Москвії ⁵⁾ Татари,
І нам сліпим передали
Свої догмати. Кров, пожары,
Всі зла на світі, війни, чвари,
Пекельних мук безкраїй ряд,
165 І побен Рим байстрят —
От їх догмати і їх слава!
Та явна слава!... А тепер
Святим ⁶⁾ положено конклавом:

¹⁾ Так рук. Д. пол., праське вид. божий оттій. ²⁾ Так рук. Д. п., в старших вид. хилилась. ³⁾ Ром. вільних ⁴⁾ Р. Д. п. Прокинутесь ⁵⁾ Давні вид. у Москві, Р. Д. П. Московії. ⁶⁾ Р. Д. П. Отим.

- Хто без святобі бўлли вмер,
170 У пекло прбосто! Хто-ж заплатить
За бўллу в-двбє, — ріж хоч брата,
Окроме папи і ченця, —
І в рай іді кінечь кінцям!
У злодія вже злодій краде,
175 Та ще й у церкві... Гáди! гáди!
Чи напили ся ви, чи ні
Людської кробви?! Не міні,
Велікий Господи, простому
Судить великій діла
180 Твоєї волі!... Люті зла
Не дієш без винії нікому!
Молю ся, Господи, помилуй,
Спаси ти нас, святая сіло!
Зломій язик мій за хули,
185 Та язви міра ізцілі!
Не дай знущати ся лукавим
І над твоєю вічною славою
Й над наями, простили людьмі!“¹⁾)

- І плакав Гус молітву дія,
190 І гірко²⁾ плакав; люд мовчав
І дивував ся: що він діяв?³⁾
На кого руку піднімав?⁴⁾
„Дивіть ся, люди! Ось де бўлла,
Що я читав!“ — І показав
195 Перед народом.⁵⁾ Всі здрігнули:
Іван Гус бўллу розідрав!⁶⁾)

- Із Вифлеемської каплиці
Аж до всесвітньої столиці
Луня гогочучи неслася;
200 Ченці ховаютъ ся: мов карапа,

¹⁾ Рядки 182—187 заховалися в копії Жемчужникова і в Р. Деп. Пол., в сьому останньому з відмінкою: язві язик. ²⁾ Праське-вид. тяжко. ³⁾ Р. Д. П. діє. ⁴⁾ Праськ вид. руки, Р. Д. П. підіма.

⁵⁾ В копії Жемч. I перед народом. ⁶⁾ Ром розідав.

- Лунá в конклáві віддала́сь, —
І похилýла ся ті́яра...
Шепóчтеть ся Авіньбона¹⁾
З рýмськими ченцýми;
205 Шепóчтуть ся антіпáпи,
Аж трясу́ть ся стáни
Від шóпоту. Кардинали
Як гадюки вью́ть ся
Круг ті́яри, та нýщечком
210 Мов котí гризу́ть ся
За мишеня... Та й як такí?
Однїї шкúри
Такá сýла! А мясýва!
Аж здрігну́ли мýри,
215 Як зачúли,²⁾ що у Прáзї
Загéлкали гúси
Та з орлáми летя́ть бить ся...

- Конклáв схамену́в ся,
Зібрáв ráду. Положýли
220 Одностáйне стáти
Прóти Гýса, і в Констáнцу.
Всїх ворóн скликáти,
Та й стерегтý яко мóга³⁾
І з вéрху і з дóлу,
225 Щоб не втíкла тая птáха
На славýянське побле.

III.

- Як та гáлич побле крýла,
Ченцí повалíли
До Констанци, шляхý, степý
230 Мов саранá вкýли...

¹⁾ Праськ. Авіньоно. ²⁾ Р. Д. П. як згадали. ³⁾ В давníх вид. Та і стерегти як мога.

- Барбни, гéрцоги і дýки,
Псарí, герольди, шинкарí
І трубадури-кобзарí,
І шляхом вýсько мов гадýки.
- 235 За герцогінями Нїмota,
Хто з соколáми на рукáх,
Хто пíшки, вéрхи на ослáх, —
Так аж кишить! Все на охоту,
Мов гад у йрій поспішá !
- 240 О Чéху, де твоя душá ?
Дивíсь, що сíли повалíло,
Мов Сарацíна воюватý
Або великого Аттíлу !
У Прáзї глúхо гомонять,
- 245 І цéсаря і Вячеслави
І той соббр тисячеглáвий
У гóлос лáютъ, не хотять
Пускатý в Констáнц Івáна Гýса...
„Жив Бог! Живá душá мой!
- 250 Братý, я смéрти не бою ся!
Я докажу отýм змíям,
Я вýрву їх несítе жáло!...“
І Чéхи Гýса провожáли,
Мов дíти бáтька...
- 255 Задзвонíли у Констáнцї
Рáно в усí дзвóни,
Зібрали ся кардинали
Гладкí та червóні,
Мов бугаї в зáгороду,
- 260 І прелáтів лáва,
І три пáши, і барóнство,
І вíнчані глáви.
Зібрали ся мов Іуди
На суд нечестíвий
- 265 Прóтив Христá. Свáри, гóмін:
То ревé, то вýе,
Як та ордá у тáборі

Або жи́ді в шкóлї...
І — всём разом заціпило!...

- 270 Мов кедр сéред поля
Лівáнського у каїданах
Став Гус пéред нíми
І окýнув нечестíвих
Орлíми очíма.
- 275 Затруси́лись, побіліли,
Мóвчки озирали
Мúченіка. „Чогó менé
Ви¹⁾) на прю позвáли?
Чи дивíть ся на каїдани?“
- 280 „Мовчíй, Чéше смíшний!“
Гадюкою зашипіли,
Звíрем заревіли.
„Ти еретíк! Ти еретíк!
Ти сéеш розкóли,
- 285 Усбіща розсíваєш,²⁾
Святíйшої вблí
Не приймáеш!... Одно слóво —
Ти Бóгом проклáтий!
Ти еретíк! Ти еретíк!...“
- 290 Ревіли прелáти.
„Ти усóбник!... Одно слóво —
Ти всíми проклáтий!...“
Подивíв ся Гус на пáпи
Та й вийшов з палáти!...
- 295 „Поборóли! Поборóли!“
Мов обіленіли.³⁾
„Автодафé! Автодафé!“
Гуртом заревіли.

І цíлу нíч бенкетувáли
300 Ченцí, барóши, всí пилí

¹⁾ В рукоп. а може лиш у друку: Чи. ²⁾ В рукоп. а може лиш у друку (Былое): розвíваєш ³⁾ Р. Д. П. а може лише друк: обеленіли.

І п'яні Гуся проклиали,
Аж побки дзвони загуля
І світ настáв... Ідуть молітъ ся
Ченці за Гуся. З-за горі
305 Червоне сонце аж горить:
І сонце хоче подивитъ ся,
Що будуть з праведним творитъ ?!

- Задзвонили в усі дзвони,
І повезли Гуся
310 На Голготу у кайданах.
І не стрепецув ся
Перед огнem, став на Пому
І молитву діє:
„О Господи милосердний,
315 Що я заподіяв
Отсім людям, твоим людям ?
За що мене судять ?
За що мене розпинають ?
Люди, добре люди,
320 Моліте ся ! Лоті звірі
Прийшли в обвінчаних шкірах
І пазурі розпустіли ;
Ні гори, ні мури
Не сковують ! Розілеться ся
325 Червоне море
Крови, крові з дітей ваших...
О горе ! о горе !
Он-де воїй, в ясних ризах...
Іх лютій очі “ —
330 „Палі ! палі !“ „Уже крові“ —
„Палі ! палі !“
„Крові, крові хочутъ !
Крові вашої !...“ — І димом
335 Пряведного вкріло.
„Моліте ся ! Моліте ся !
Господи, помилуй,

Простій Ти їм, бо не знають...“
Тай не чути стáло!

- 340 Мов собáки кóло огњó¹⁾)
Кругом ченцí стáли.
Бояли ся, щоб не вýлїз
Гáдиною з жáру
345 Та не повíс на корбнї
Або на тіярі.

Погáс огбнь, дунúв вíтер
І пóпіл розвíяв,
І бáчили на тіярі
Червóного змíя

- 350 Прóсті лóди. Пíшли ченцí
и Te Deum спíвали,
Розíйшли ся по трапéзах
І трапезувáли
І день і нíч, аж попúхли.
355 Малюю сýмьéю
Зíйшлись Чéхи, взялý землí
З пíд костrá, і з нéю
Пíшли в Прáгу.

Отáк Гýса

- Ченцí осудíли,
360 Запалíли, — та бóжого
Слóва не спалíли.
Не вгадáли, що вýлетить
Орéл із-за хмáри ■ ■
Зámість гúся, і розклює
365 Висóку тіяру.
Байдуже їм, розлетíлись
Мов тíї ворóни
З кровáвого тогó свáта.
Ченцí і барóни
370 Розвернúлись у будýнках
І гáдки не мáють:

1) Перwісно: костра.

Бенкетуєть, та йнколи
Te Deum співा�ють.
Все зробíли... Пострівáйте!
375 Он над головою
Старýй Жýжка з Тáборова
Махнúв булавóю!

Написано 10 жовтня 1845 в селі Маріїнськім. Початок „Посланія“ видруковано вперше в „Основі“ 1861, кн. I, а 1863 вийшла в Відні літографована подобизна „Посланія“. Цілу поему віднайдено аж 1906 р. в архіві Департаменту Поліції в Петербурзі.

Н Е В О Л Й Н И К

Посвята.

Дұми мої молодії,
Понурії¹⁾ діти,
І ви мене покинули!...²⁾
Пустку натопіти
5 Нема кому... Остáв ся я,
Та не сиротю,³⁾
А з тоббю молодбю,
Раю мій, покбю,
Моя збре досвітняя,
10 Едіная дұмо
Пречистая! Ти вітáеш,
Як у тóго Нұми
Тая німфа Егéрія:
Так ти, мой збре,
15 Просіяеш на́до мнбю,
Ніби заговриш,
Усміхнёш ся. Дивлó ся я —
Нічого не бачу.⁴⁾

¹⁾ Р. Д. П. Поховані. ²⁾ Р. Д. П. Не літають з того світа.
³⁾ Р. Д. П. Покинула сиротою з тобою одною Р. Д. П. має замість рядків 9—19 ось які рядки:

Нікто не зна мого раю,
І сама не знаєш!
Що вітáеш на́до мною,
Як зоря над гаєм.
І дивлó ся я, дивлó ся,
А ти, мой збре,
Спускаєш ся низéсенько,
Тако заговориш,
Усміхнёш ся, подівш ся, —
Дивлюсь, і не бачу..

Прокіну ся — сérце плаче,
20 І очі заплакуть.

Спасибі, зіронько! Минає
Нейасний день мій; вже смеркáє.
Над головою вже несе
Свою неклéпану ю кóсу

25 Косáр непéвний, мбвчки скбсить,¹⁾
А там і слід мій занесе
Холбдний вітер. Все минає!...
Згадаеш мóже молодáя²⁾)

Вíлиту сльозами
30 Мою дýму, і тýхими,
Тýхими рíчами
Проговбриш: „Я любила
Його на сїм світї,
Й на тім світї любити му.“

35 О мій тýхий світе,
Моя збре вечірня!
Я бúду вітати
Кóло тéбе і за тéбе
Гóспода благати!³⁾)

I.

40 Той блукáє за морями,
Світ перехожáє,⁴⁾)
Долі, доленьки шукáє, —⁵⁾)
Немáє, немáє,

¹⁾ В рукоп. Деп. II. замісь сих 3 рядків:
Над головою вже трясє
Косою смерть. І поховають.

²⁾ В рукоп. Д. II. I ти слuchаем прочитаеш. ³⁾ В р. Д. пол. замісь
сего закінчення читаем ось що:

Я Його любила
І він не знов!.. Збре моя,
На мої могíлу
Світý, збре! А я бúду
З за світа літати,
І про тéбе, моє сérце,
На небі співáти.

⁴⁾ Р. Д. II. перепливає. ⁵⁾ Р. Д. II. Шука долі, не находитъ.

Мов умérла! А той¹⁾ рвéть ся
45 З усієї сíли
За дóлею... от-от догнáв,
І — бебéх в могíлу!
А в йи́шого сíромáхи²⁾
Нí хáти, нí пóля,
50 Тíлько тóрба, а з торбíни
Виглядáє дóля,
Мов³⁾ дитíнка; а він її
Лáє, проклиnáє
І за чвéртку закладáє, —⁴⁾
55 Нí, не покиdáє!
Як репъях той учéпить ся
За лáтанí пóли,
Та її збíрає колосóчки
На чужóму пóлі;
60 А там — снопí, а там скýрти,
А там — у палáтах
Сидíть собí сíромáха,⁵⁾
Мов у свóїй хáтї.
Такáя-то⁶⁾ дóля тáя, —
65 Хоч і не шукáйте!
Когó схóче,⁷⁾ самá наýде,
У колýсїї наýде.

Ще на Українї весéлі
І вóльній пишáлись сéла
70 Тодí, як прáведно жили
Старíй козáк і дítok двóє.
Ще за Гетьмáнщини старої
Давнó се дíялось колýсь.

Так кóло пóлу-дня в недíлю
75 Та на Зелéних ще її святкáх,

¹⁾ Р. Д. П. Інший. ²⁾ Р. Д. П. А в третього як у старця.
³⁾ Р. Д. П. Як. ⁴⁾ Р. Д. П. І жidoví заставляє. ⁵⁾ Р. Д. П. напí
спрота. ⁶⁾ Р. Д. п. А така то. ⁷⁾ Р. Д. п. Кого любить.

Під хатою в сорочці білій
Сидів з банду́рою у рукáх
Старíй козáк. — „І так, і сяк!“
Старíй міркує, розмовляє:

80 „І трéба б,“ кáже, „І трóхи шкóда !“)
А трéба бúде. Два-три²⁾ гбда
Нехáй по свíту погуляє³⁾)
Та сам свої пошукає,

Як я шукáв коли́сь... Ярíно,

85 А де Степáн ?“ — „А он під тýном
Ненáче вкóпаний стóйтъ!“
„А я й не бáчу ! А ідítъ
Лишéнь сюдí, та йдítъ оббé...
А нýте, дíти, отакó!“

90 І вдáрив по стрúнах.⁴⁾

Старíй грáє, а Ярíна
З Степáном танцює ;
Старíй грáє, промовляє,
Ногáми тупцює :

95 „Як-би мінí лиха та лíха,
Як-би мінí свекрівонька тýха,
Як-би мінí чоловíк молодíй,
До другої не ходíв, не любíв !⁵⁾

Ой гоп, чýки-чýки !

100 Та червóні черевíки,
Та троїстí музíки, —
Од вíка до вíка
Я любíла б чоловíка !

Ой гоп, заходíвсь,
105 Зробíв хáту, оженивсь,
І пíч затопíв,
І вечéрять наварíв. —

„Анý, дíти, отакó!“⁶⁾

І старíй підняв ся,

110 Як удáрить, як ушквáрить,
Аж у бóки взяв ся !

¹⁾ Р. Д. п. I требаб то і шкода. ²⁾ Р. Д. п. хоч два ³⁾ Р. Д. п. поблукas. ⁴⁾ Так у Р. Д. п., в старших вид. віскварив.

⁵⁾ Р. Д. п. Та другої не любив, не любив. ⁶⁾ Р. Д. п. Отак, дíти!

- Чи так, чи не так,
Уродів постернáк,
А петрúшку
115 Криши в юшку,
Буде смак, буде смак!
Ой так, таки так,
Оженів ся козак,
Кінув хату
120 І кімнату,
Та її потяг у байрак.
- „Ні, не та вже, підтоптáлась
Старá моя сýла!
Утомíв ся. А все се ви
125 Так розворушíли.
О бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-лáду,
Минуло ся. Іді лишéнь
Полуднуватъ лáгодь;
130 Гуляючи, як той казáв,
Шматóк хліба ззісти.
Іді-ж, дбню! А ти, сýну,
Послухаєш вісти.
Сідай лишéнь! Як убíли
135 Твóго бáтька Йáана
В Шляхéтчині, то ти ще був
Малéньким, Степáне,
Ще й не лáзив.“ — „То я не син?
Я чужий вам,¹⁾ тату?²⁾“
140 „Та не чужий!²⁾ Стрівáй лишéнь!
От умérла її мати,
Таки твоя,³⁾ а я її кажу
Покійнїй Марýнї,
Моїй жінці: „А що, — кажу, —⁴⁾
145 Возьмім за дитíну“

¹⁾ Р. Д. п. Я не син ваш, тату? ²⁾ Р. Д. п. Та ні, не син.
³⁾ Р. Д. п. Ти її не зостав ся. ⁴⁾ Р. Д. п. Таки жінці: А знаєш що?

- Тебé б то се... — „Добре, — каже
Покóйна Марýна, —
„Чомý не взять?“ — „Взялý тебé
Ми та й¹) спарувáли
150 З Ярýночкою²) до-купи...
А тепéр осталóсь
Ось що робítъ: ти на лítí,
І Ярýна зrіс³)
Тréба бúде людéй шукáть⁴)
155 Та що-нéбудь дíять.
Як ти скáжеш?⁵) — „Я не знаю,
Бо я дúмав... тéв...“
„Що Ярýна сестrá тобí?⁶)
А воно не téв.
160 Вонó прóсто: любíте ся,
Та й з Бóгом до пíлóбу!⁷)
А пóки що¹) трéба бúде
І на чужí люди
Подивйтись, як там живúть:
165 Чи орýтъ,
Чи не на браному сíютъ
І прóсто жнутъ,
І немолóченее вíютъ,
Та як і мéлють і їдя́ть, —
170 Все трéба знать.
Так от як, друже⁸) трéба в люди
На рíк, на два пíтý
У наймитý;
Тодí й побáчимо, що бúде.
175 Бо хто не вмíє заробить,
То той не вмíтиме й пожýть.
А ти як дúмаєш, небóже?⁹...
Не дúмай! Колý хбчеш знáть,
Де лúчче лíхом торгува́ть,
180 Ідý ти в Сїч. Як Бог помóже,

¹) Р. Д. п. От ми й. ²) Р. Д. п. Вас в Ярýною. ³) Р. Д. п. Ось бачиш пíо: ти на порí, і Ярýна зrіс. ⁴) Р. Д. п. питать. ⁵) Р. Д. п. твої. ⁶) Р. Д. п. як любите, То й жінкою будé. ⁷) Р. Д. п. Та перш ось що: ⁸) Р. Д. п. друже.

- Там наїсі ся всіх хлібів ;
Я їх чимало попойв —
І досі нудно, як згадаю !
Коли здобудеш — принесеши ;
185 А коли згубиш — поживеши
Моє добро ! Та хоч звичаю
Козацького набереш ся
Та побачиш світа
Не такого, як у бурсі,¹⁾
190 А живі мисліте
З товариством²⁾ прочиташ,
Та по-молодечій
Будеш Бóгу молити ся,
А не по-чернечій
195 Харамаркать. Отак сіну !
Помолівшись³⁾ Бóгу
Осідлаєм буланого⁴⁾
Та й гайд⁵⁾ в дорогу.
Ходім лишень полуднувати !
200 Чи ти вже,⁶⁾ Яріно,
Змайструвал⁷⁾ нам що небудь ?
Отаке-то, сіну !...“
„Уже, таточку !“ — озвалась
Із хати Яріна.

II.

- 205 Не єсть ся, не пить ся, і сéрце не бъєть ся,
І очі не бачать, не чуть головій,
Неначе немає, ніби неживій, —
Замість шматка хліба за кухоль береть ся.
Дивить ся Яріна та нішком сміється :
210 „Що се пому стало ? Ні юсти, ні пить,
Нічого не хоче ! Чи не занедужав ?
Братіку Степане, що в тебе болить ?“
Яріна питает⁸⁾ Старому байдуже,

¹⁾ Р. Д. п. як у Братстві. ²⁾ Р. Д. п. на синьому. ³⁾ Р. Д. п. Помолимось. ⁴⁾ Р. Д. п. Та сивого осідаєм ⁵⁾ Р. Д. п. І гайда. ⁶⁾ Р. Д. п. Що ти там. ⁷⁾ Р. Д. п. Уже, тату. ⁸⁾ Р. Д. п. Очима спітала.

- Ніби-то й не чує. — „Чи жать, чи не жать,
215 А сіяти трέба!“ — старый примовляє
Нібі-то до сéбе. „А нýмо вставаТЬ!
Де вечéрнї мóже ще пошкандибаю.
А ти, Степáне, лáжеши спать,
Бо зáвтра рáно трéба встать
220 Та коня сéдлать.“
- „Степáночку, голубчику,
Чогó се¹⁾ ти плачеш?
Усмíхнý ся, подивí ся!²⁾
Хибá ти не бáчиш,
225 Що й я плачу? Розсéрдив ся
Бог знає на кóго,
Та й зо мнóю не говорить.
Утечú,³⁾ сей-Бóгу,
Та й сковáюсь у буръянí...⁴⁾
230 Скажí бо, Степáне,
Мóже ти спрávdí нездúжаеш?
Я зíлля достáну,
Я побíжú за бáбою...
Мóже се з пристрíту?⁵⁾
235 „Нí, Ярино, моé сérце,
Мíй рожéвий квíте!...
Я не брат тобí, Ярино!
Я зáвтра покíну
Тебé й бáтька, на чужýнї⁶⁾
240 Де нéбудь загíну;
А ти⁶⁾ менé й не згадáеш,
Забудеши, Ярино,
Свóго бráта!“ — „Схаменý ся!⁷⁾
Сей-Бóгу, з пристрíту!
245 Я не сестrá? Хто-ж отсé я?⁸⁾
О Бóже, мíй свíте,
Що тут дíять?⁹⁾ Бáтька немá,
А вíн занедúжав

¹⁾ Р. Д. п Чого бо. ²⁾ Р. Д. п. Усмíхнý ся бо до мене.

³⁾ Р. Д. п. Заплачу. ⁴⁾ Р. Д. п. Тай утечу... ось побачиш! ⁵⁾ Р. Д. п. саротами. ⁶⁾ Давні вид. А то. ⁷⁾ Р. Д. п. Перехрестись!

⁸⁾ Р. Д. п. Хто ж я така? ⁹⁾ Р. Д. п. робить.

- Та ще й умре. О Боже мій!
250 А йому й байдуже,
Мов смієть ся. Степаночку,
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка¹⁾
І мене не стає?“²⁾
255 „Ні, Яріно, я не кіну,
А тілько пойду
Недалеко. А на той рік
Я до вас прийду
З старостами, за тобою³⁾
260 Та за рушниками.
Чи подаєш?“ — „Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує!“ — „Не жартую,
Ей-Богу, Яріно,
265 Не жартую!“ — „То се й справді
Ти завтра покінеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи-бо, Степане!
Хиба її справді не сестра я?“
270 „Ні, моє кохання,
Моє серце!“ — „Боже ж ти мій!
Чому я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілуваля...
275 Ой-ой сбром! Геть од мене!
Пусті мене! Бачиш,
Який добрій! Та пусті бо!
Ей-Богу, заплачу...“⁴⁾

¹⁾ Р. Д. п. Що з тобого і татуєш. ²⁾ Р. Д. п. Й мене поховають ³⁾ Р. Д. п.:

Од вас завтра, а прийду,
На той рік прийду
Вже не братом, з Запорожжя.

⁴⁾ Р. Д. п.:

Пусті мої руки!
Ти не брат мій! Та не брат мій!
Муко мої, муко!

- I заплакала Яріна,
280 Як тая дитина,¹⁾
I крізь слізи промовляла :
„Покінє! покінє!“
Як той явір над водою
Степан похилів ся,
285 Щирі слізи козацькії
В серці запеклі ся,
Мов у пеклі. А Яріна
То клене, то просить,
То замовкне, подивить ся,
290 I знов заголбсить.
Не счули ся, як сміркло ся ;
I сестру і брата
Ніби скованих до-купи
Застав батько в хаті.
- I світ настáв, а Яріні
Не спить ся,²⁾ ридає.
Ужé Степан із криниці
Коня напувáє ;
Й вона з відрами побігла³⁾
300 Ніби за водою
До криниці. А тим часом
Запорожську збрю
Старий виніс⁴⁾ із комóри.
Дívить ся, радіє,
305 Приміряє, ніби знóву
Старий молодіє.
Та ї заплакав. — „Збрóє моя.
Збрóє золотая !
Літа мої молодії,
310 Сýло молодая !
Послужí, моя ти збрóє,
Молодій ще сýлі,

¹⁾ Р. Д. п. мала. ²⁾ Р. Д. п. ридає. ³⁾ Р. Д. п. Взяла відра-
тій побігла. ⁴⁾ Р. Д. п. Виніс батько.

Послужй йому так ішіро,
Як міні служила!“

- 315 Вернүли ся од криніці,
І Степан сідлае
Коня, свогó товáриша,
Й жупаң одягае.
А Яріна дае збрóю,
- 320 На пороэі стоя;
Степан ю надівáе,
Та плачутъ обóе.
І шаблюка, мов гадюка,
І ратище-дрючýна,
- 325 Й самопал семипядéнний¹⁾
Повіс за плечіма.
Аж зомлїла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
- 330 Такбого юнáка.
Ведé коня за пóводи
Та плаче Яріна;
Старий бáтько ідé рядом
Научáе²⁾ сýна,
- 335 Як у вíйську пробувáти,
Стáрших шанувáти,
Товариство поважáти,
В тáбор не ховáтись.
„Нехáй тебé Бог застúпитъ!“ —
- 340 Як за селом стáли,
Сказáв бáтько, — та всí трóbe
Рáзом заридáли.
Степан гукнúв,³⁾ і курява
Шлáхом пíдняла ся.
- 345 „Не барí ся, мій сýночку,
Швідче повертай ся!“
Сказáв старий. А Яріна,

¹⁾ Р. Д. п. І самопал семипядений. ²⁾ Р. Д. п. Настаняне.
³⁾ Р. Д. п. свиснув.

- Мов тая яліна¹⁾
При доліні похилілась.
350 Мовчала²⁾ Яріна,
Тілько слібзи утирає,
На шлях поглядає:
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає;
355 Ніби шапка чéрез поле
Кóтить ся, чорніє,
Пропадає³⁾ мишечкою,
Тілько-тілько мріє,
Та й пропало. Дóвго-дóвго.
360 Стояла Яріна
Та дивилась, чи не вірне
Знбуу комашіна
Із куряви. Не вірнула,
Пропала. І знбуу
365 Заплакала Яріночка⁴⁾
Та й піплá⁵⁾ до-дóму..

III.

- Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестіть
Пожовклé листя. Мов убítий
370 Старий під хатою сидить.
Дочки нездужає Яріна,
Його єдіная дитіна
Покинуть хоче! З ким дожýть,
Добýти віку вікового?
375 Згадáв Степáна молодобою,
Згадáв свої благі літá,
Згадáв та заплакав
Багáтий, сíвий сиротá:
Мов лáту на лáтї
380 На серце печалі нашілц літá.⁶⁾

¹⁾ Р. Д. п. Старий сказав тай заплакав; Мов тая яліна.
²⁾ Р. Д. п. Замокла. ³⁾ Р. Д. п. ховається. ⁴⁾ Р. Д. п. додає:
А за нею старий батько. ⁵⁾ Р. Д. п. пішли. ⁶⁾ Сі два рядки в Р. Д. п.

„В Твоїх рукáх все на світі,
Твоя́ всі́оди¹⁾ вóля !
Нехáй бúде так, як хóчеш,²⁾
Такá моя́ дóля !“

- 385 Старýй вýмовив, і нýшком
Бóгу помолíв ся,
Ta й пíшбóв собí з-пíд хáти
В садóк походýти.

- I барвíнком і рýтою
390 I рýстом квітчáє
Весná зéмлю, мов дївчýну
В зелéному гáї;
I сóнечко сéред нéба
Опинíлось — стáло,
395 Mов жених той молодую,
Зéмлю оглядало.
I Ярýна вýйшла з хáти
На світ бóжий глянуть, —
Лéдве вýйшла; усмíхнеть ся,
400 То пíде, то стáне,
Роздлядáє, дивýеть ся,
Ta лóбо, ta тíxo,
Нíби вчбра народíлась...
A лüтее лíхо
405 В сámim сéрцї ворухнúлось
I світ запалíло.
Як билýна пíдкóшена,
Ярýна схилýлась;
Як з квítочки росá в-ránci,
410 Сльбзи полили ся.
Старýй бáтько кóло нéї
Як дуб похилýв ся.

Одýжала Ярýночка.
Ідуть людý в Кýїв

¹⁾ Р. Д. п. Твоя́ свята. ²⁾ Р. Д. п. як' буде:

- 415 Та в Почаїв помолітись,
І вона йде з ними.
У Київі великому
Всіх святих благала,
У Межигорського Спаса
- 420 Трічі причащаєсь,
У Почаєві святому
Ридала-молілась,
Щоб Степан той, доля тя
Їй хоча приснілась.
- 425 Не приснілася!...¹⁾ Вернула ся,
Знобув забілла
Зім'я біла. За зім'ю
Знов зазеленіла
Весна божа. Вийшла з хати
- 430 На світ дивуватись
Яріночка, та не Божа
Святого благати,
А ніщечком у ворожки
Про його спитати.²⁾
- 435 І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-доля та весілля
З вбоску виливала.
„Он бачиш, кінь осідланий
- 440 Тупає ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідуся з бородою
Аж до колін. Оті гропі;³⁾
Як би догадався

¹⁾ Р. Д. п. Не сніла ся. ²⁾ Замість остатніх 6 рядків у рук.

Др. чиємо:

Знов Яріно вийшла з хати
На світ дивуватись,
Та не святих вимо благати,
Ворожки питати.

³⁾ Р. Д. п. дод. бач, віскривий

- 445 Козáк отóй злякáть дíда...¹⁾
Злякáв та²⁾ й сховáв ся
За могíлу, лíчить грóші...
А он знóбу шляхом
Козáк іде, нíби стáрець, —³⁾
- 450 То. бач, рáди стрáху,
Щоб Ляхí або Татáри⁴⁾
Чáсом не спíткали.⁵⁾
І радéсенька Ярíна
До-дóму вертáлась.⁶⁾

IV.

- 455 Уже трéтíй і четвéртий
І пýтий миáе
Не мáлій ríк, а Степáна
Немáє, немáє!
І стéжечки-дорíженъки⁶⁾
- 460 Ярбóм та горóю
Утóптанí⁷⁾ до ворóжки,
Порослý травóю.
Немá йогó! У чернýцї
Кóсу розплítáє
- 465 Безталáнна; кóло нéї
Пáдає, благáє
Старíй бáтько, хоч лíтчеко,⁸⁾
Хоч Пéтра дíждáти,
Хоч Зелéної недíлї...⁹⁾
- 470 Дíждáлись, і хáту¹⁰⁾
Уквítчали гарнéсенько,¹¹⁾

¹⁾ Р. Д. п. Та втер йому, отже й утер! ²⁾ Р. Д. п. Диви-
ся. ³⁾ Р. Д. п. Заплюшивши з торбинками. ⁴⁾ Р. Д. п. Щоб Та-
тари або Ляхи. ⁵⁾ Р. Д. п. І радíсенька до дому Ярíна вертáлась.
⁶⁾ У давніх вид. стежечка-дорíженъка. ⁷⁾ Р. Д. п. Що топтані. ⁸⁾ Р.
Д. п. годочек. ⁹⁾ Р. Д. п. Зелених. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Уквítчали хáту.
¹¹⁾ Р. Д. п. І любистком і клечаньням.

- I в сорочкáх¹⁾ бíлих
Невесéлі²⁾ мов сýроти
Під хáтою сíли.
475 Сидя́ть собí та суму́ть.
Слúхаю́ть: щось грáє
Мов на кóбзї, на улицї,³⁾
I нíби спíвáє...

Д у м а.

- „У недíлю вráнцї ráно
480 Сíнє мóbre грáло:
Товари́ство кошовóго
На ráдї прохáло:
„Благословíй, отáмане,
Байдакí спуска́ти,⁴⁾
485 Та за Тéндер погуля́ти,
Тýрка пошуку́ти.“
Чайкí й байдакí спуска́ли,
Гармáтами рештува́ли,
З Дnїпровóго гирла ширбóко гиплива́ли,
490 Сéред нóчі téмної
На мóбрі сíньому
За острóвом Тéндером потопáли,
Пропадáли...
Одін потопáє,
495 Другíй вирина́є,
Козáцтву-товари́ству із сíньої хvíлї рукóю махáє
I зíчно гука́є:
„Нехáй вам, панóве товари́ство, Бог допомагáє![“]
І в сíнній хvíлї потопáє, пропадáє.
500 Тíлько три чайки, слáва Бóгу,
Отáмана курíнного,
Сиротí Степáна молодóго
Сíнє мóbre не втопíло,

¹⁾ Р. Д. п. У сорочках. ²⁾ Р. Д. п. У недíлю. ³⁾ Р. Д. п. за ворíтми. ⁴⁾ Р. Д. п. Чайки поспускати.

- А в турецьку землю агарянську
505 Без корміл¹⁾ прийшло.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого
Турки-яничари ловили,
510 З гармати гриналі,
В кайдані кували,
В Цареградську башту сажали,
В тяжкую неволю²⁾ завдавали...
Ой Спасе наш Межигорський,³⁾
515 Чудотворний Спасе,
І лютому вброгові
Не допусті впасти
В турецьку землю, в тяжкую неволю!
Там кайдані по три пуди,
520 Отаманам — по чотири...
І світа божого не бачять, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святії умірають,
Як собаки здихають, пропадають.
- 525 І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку⁴⁾ Україну,
Нерідного батька старого,
І кобника вороного,
І нерідну сестру Яріну...
530 Плаче, ридав,
До Бóга руки здіймав,
Кайдані ламав,
Утікав на вольную волю...
Уже на третому поль
535 Турки-яничари догнали,⁵⁾
До стóвпа вязали,
Очі виймали,

¹⁾ Шевч. писав кормиг. ²⁾ Р. Д. п. роботу. ³⁾ Р. Д. п. чудотворний. ⁴⁾ Р. Д. п. матір. ⁵⁾ Р. Д. п. ловили.

Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,¹⁾
540 В тюрьму посадили
Та й²⁾ замурували...“

V.

Отак на єлиці під тіном
Ще молодий кобзарь стояв
І про невольника співав.
545 За тіном слухала Яріна,
І не дослухала — упала.
„Степаночку! Степаночку!³⁾
Кричала, ридала.
„Степаночку, моє серце,
550 Де-ж се ти барив ся?
Тату! Тату! Ідіть сюдій,⁵⁾
Ідіть, подивітесь!⁶⁾
Прийшов старий,⁴⁾ розглядає,
І свого⁷⁾ Степана
555 Не пізнає, — такé з його⁸⁾
Зробили кайдани!
Сину ти мій безталанний,
Мої тиг⁹⁾ дитяно,
Де ти в світі погибаш,¹⁰⁾
560 Сину мій єдиний?¹¹⁾
Плаче старий та ридав,¹²⁾
І Степан сліпий¹³⁾ плаче
Невидющими очима,
Мов сонце побачив.
565 І беруть його під руки
І ведуть у хату,
І вітає Яріночка
Мов рідного брата;

¹⁾ Р. Д. п. забили. ²⁾ Р. Д. п. I. ³⁾ Р. Д. п. це Степан наш. ⁴⁾ Р. Д. п. батько. ⁵⁾ Р. Д. п. Насилу. ⁶⁾ Р. Д. п. Розпізнає, отак його. ⁷⁾ Р. Д. п. Добрая. ⁸⁾ Р. Д. п. пробував ся, авт. муз. Тарн. погибаеш. ⁹⁾ Р. Д. п. облімас. ¹⁰⁾ Р. Д. п. I. сліпий мій.

- I голову йому зміла
570 I ноги уміла,
I в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
575 У кімнаті¹⁾ і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

-
- Через тиждень без старостів:
За Степана свата
Старий своє Яріночку, —
580 I Яріна в хаті...
„Ні, не трέба, мій татошку,
Не трéба, Яріно!“ —
Степан кáже.²⁾ „Я загинув,
На віки загинув!
585 За-що ж свої молодії
Ти літā погубиш
За калікою, Яріно?³⁾
Насміуться люди,
I Бог святій покарає,
590 I прожене доля
З сії хати веселої
На чужеє побле.
Ні, Яріно, Бог не кіне
I знайде дружину;
595 А я піду в Запорожжя,
Там я не загину,
Нагодують.⁴⁾
„Ні, Степане,
Моя ти дитино!
I Господь тебе покіне,⁵⁾
600 Як ти нас⁶⁾ покінеш.

¹⁾ Р. Д. п. На першій. ²⁾ Р. Д. п. Подивітъ ся. ³⁾ Р. Д. п.
З калікою... Ні, Яріно. ⁴⁾ Р. Д. п. Мене люблять ⁵⁾ Р. Д. п.
I Бог тебе покарає ⁶⁾ Р. Д. п. Як мене.

- Оставай ся, Степаночку !
Коли не хоч братись,
То так будем : я сестрою,
А ти будеш братом,
- 605 I дітьмій йому оббє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кідай нас знобу !
Не покінеш ?... „Ні, Яріно !“
- 610 I Степан остав ся.
Зрадів старий мов маленький,
Аж за кобзу взяв ся ;
Хотів вшкварить метеліцю
З усієї сили,
- 615 Та не вшкварив...
Під хатою
Усі троє сіли.
„Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою недоблю !
Бо й я такі гуляв колись
- 620 В турецькій неволі.“
„Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали
З товариством. Товариство
На Січ прямувало
- 625 I мене взяли з собою,
I через Балкані
Простали ми в Україну
Вольними ногами.
A на тихому Дуняю
- 630 Нас перебігають
Січовикі-Запорожці
I в Січ завертують...
I розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
- 640 Як Москалі срібло-злoto
I свічи забрали
У Покриви, як козакій
В-ночі утікали,

- I на тіхому Дунáю
645 Новíм Кóшем стáли;
Як царíця по Кýїву
З Нечбóсом хóдila
I Межíгорського Спáса
B-ночí запалíla,
650 I по Днíпрú у золотíй
Галéрі гуляла,
На пожár той поглядала,
Нýшком усмíхáлась.
I як степí запорóжськí
655 Тодí подílíli
I панáм на Україnї
Люд закріпостили...
Як Кipрило з старшинáми.
Пýдrom обсиpáлись
660 I в царíцї, мов собáки,
Патíнки лизáли.
Отák, тáту! Я щаслíвий,
Що очéй не máю,
Що нíчóго тогó в свítě
665 Не бáчу й не знаю...
Ляхí булí, усé взялí,
Кров повипивали,
А Москалí i свít бóжий
В пúто закувáли.
- 670 „Отакé-то! Тáжко, тáту,
Із своéї хáти
До Тýрчина¹⁾ погáного
В сусíди прохáтись!
Тепér, кáжуть, в Слободzéї
675 Остáнки збíрає
Головáтий, та на Кубáнь.
Хлóпцíв пíдмовляє...²⁾
Нехáй йомú Бог помóже!
А що з тóго бúде —

¹⁾ Р. Д. п. нехриста. ²⁾ Р. Д. п. Черкесів лякає:

680 Святій знає ! Почуємо,
Що розкажуть люди.“

Отак воні що день божий
У двох розмовляли
До півночі, а Яріна
685 Господарювала,
Та святих отіх благала.
Такі-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
690 З сліпим своїм...

Таке-то.
Скоблось на світі,
Мої любі дівчяточка,
Рожеві квіти !
Таке-то ! Одружились
695 Мої молодії.
Може воно й не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли таке споділось ?

Рік ужє минає,
700 Ужє й другий. З дружиною
Яріна гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчити внuka пузанчика.
705 Чолом оддавати...

Епілог.

Отсé і вся моя дума.
Не здивуйте, люди!
Те, що булб, минуло ся
І знову не буде.
710 Минули ся мої слізби,
Не рветь ся, це плаче

- Поточене старé сérце,
І очі не бáчять
Ні тýхой хатýночки
715 В забúтому кráю,
Ні тýхой долиночки,
Ні téмного гáю ;
Ні дíвчýни молодобї
и малбї дитýни
- 720 Я не бáчу щасливої :
Все плаче, все гýне !
І рад би я сховáти ся,
Але де ? — не знаю.
Сkrízь непráвда, де не гляну,
- 725 Сkrízь Гóспода лáютъ !
Сérце вýяне, засихáє,
Замерзáють слýбзи...
І втомýвсь я одинбкий
На сáмíй дорбзí...
- 730 Отакé-то ! Не здивýйте,
Що вброном крýчу :
Хмáра сónце заступíла,
Я свíта не бáчу.
Лéдве-лéдве о-пíвнóчí
- 735 Сérцем прозираю,
І нéмощну моё дúму
За свíт посплаю
Сцілóющої й живýцої
Водí пошукати :
- 740 Як інколи, то й принесé
І покróпитъ в хáтї,
І засвítить огóнь чýстий,
І сýмно і тýхо
Розkáзує про весíлля,
- 745 Звертáє на лýхо...

Тепéр мінí про слóбóго
Сиротý кíнчáє,
Але як довéсти кráю,
І самá не знає:

- 750 Бо не було тогб діва
Може спóкон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпім чоловіком.
Отже стало такé діво!
- 755 Год, другий мінас,
Як побрались, а дивіть ся:
В кúпочці гуляють
По садочку. Старий бáтько
Сидить кóло хáти
- 760 Та вчить внúка малéнького
Чолом давати.

Написано 16 жовтня 1845 в селі Маріїнськім. В-перше друк.
в Основі 1861 кн. 4 і 1862 кн. 6. В основі цього тексту лежать
автографи з муз. Тарновського і віднайдений у Департаменті поліції.

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положна єси насть соєдомъ нашимъ
подражаніе и порбгани сїщимъ окрестъ
настъ. Положна єси насть въ прнчв
ко азыцѣхъ, покиеню гласъ въ лю-
дейхъ.

І псаломъ XLIII- ст. 14—15.

I. Три душі.

Як снїг, три пташечки летіли
Чéрез Субботове і сїли
На похилéному хресті
На стáрій цéркві. „Бог простýть!

- 5 Ми пташки-дúші, а не люди.
А відсíля виднійше бúде,
Як¹⁾ розкóпуватýмуть льох.
Колí-б вже швýдче розкопали,
Тоді б у рай нас повпускали,
10 Бо так сказáв Петróві Бог:
„Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москáль позабíрає,²⁾
Як розкопá Велíкий льох.“

Перша душа.

Як булá я людíною,³⁾
15 То Прíсею звалась;

¹⁾ Праське й женевесь. вид. додають зайве: той. ²⁾ Прась. по-
розбирає. ³⁾ Жем. молодою

- Я отúчечки й родýлась,
Тут і¹⁾ виростáла.
Отут булó на цвінтарі
Я з дітьми гуляю,
- 20 З тим Юрусéм) гетьмáненком
У пíжмурки грáюсь;²⁾
А гетьмáнша булó вийде
Та й кликне в будýнок.
Он-де клúня: отáм⁴⁾ мінї
- 25 І фíг і родзíнок,
Всього мінї понадаé
І на рукáх носить.
А до гéтмана як прийдуть
Із Чигрýна гóстї,
- 30 То се її шлють булó за мнóю.
Одáгнуть, обўуть,
І гетьмáн берé на руки,
Носить і цíлúє...
Отак-то я в Сýботові
- 35 Рослá-виростáла,
Як квítочка, і всї менé
Любíли й кохáли,⁵⁾
І нíкому я нíчóго,
Нí-же злóго слóва
- 40 Не сказáла. Уродлýва
Та й ще чорнобрóва!
Всї на мéне залицýлись
І свáтати стáли;
А у мéне як на тeб-ж
- 45 І рушникí^{t)} ткались.
От-от булá б подавáла,
Та лíхо зустрíдо.

Вráнци-рано в Пилíпíвку,
Як-раз у недíлю
50 Я йшлá за водóю.

¹⁾ Жен. тута й. ²⁾ Жен. із Юруsem. ³⁾ Жен. граэм. ⁴⁾ Жен.
а там. ⁵⁾ Р. Д. п. віталі. ⁶⁾ Р. Д. п. Й рушники вже.

- (Вже її криніця тая
Засу́нулась') і вісохла,
А я все літато!)²⁾
Дивлюсь, гетьман з старшиною...
- 55 Я водій набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;³⁾
А тогó її не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
- 60 І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Оту вбду. Чом я з нею
Відєр не побила?...
Батька, матірь, себé, брата,
- 65 Собак отруїла
Тою клятою водбою!
От за-щб караюсь,
От за-щб менé, сестрічки,
Г в рай не пускають.⁴⁾

Друга душа.

- 70 А менé, мої сестрічки,
За те не пустіли,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батуриної, як він їхав
- 75 В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,⁵⁾
Як Батурин славний
Москвá в-ночі запаліла,
Чечеля убила,
- 80 І старого і малого
В Сеймі потопіла.
Я між трупами валялась
У самих палатах

¹⁾ Р. Д. п. Замілла. ²⁾ Прасль. вітаю ³⁾ Жем. шлях і перейшла. ⁴⁾ Жем. не пустили. ⁵⁾ Р. Д. п. недолітком, прасльке вид. недолюдком.

- Мазéпиних. Кóло мéне
85 I сестrá i máti
Зарíзанí, обнýвши ся
Зо мнóю лежáли.
I на сýлу то, на сýлу
Менé одíрvali
90 Од мáтери нежíвої.¹⁾
Що вже я просíla
Москóвського копитáна,
Щоб i менé вбýli!
Нí, не вбýli, а пустýli
95 Москалáм на гryще...²⁾
На сýлу я схovála ся³⁾
На тíм пожарýці.
Однá тíлько i осталась⁴⁾
В Батúринí хáта,
100 I в тíй хáтí⁵⁾ постáвили
Царя noctuváti,
Як вертáv ся з пíд⁶⁾ Полtávi.
А я йшla з водбóю⁷⁾
До хатíни,⁸⁾ а віn менí
105 Махáє рукóю:
Звелív⁹⁾ коня напoїти,
А я й напoїла;
Я й не знаála,¹⁰⁾ що я тýжко,
Тýжко согрíшила.
110 Лéдве я дíйshlá до хáти,
На порózí вpála,
А на зáвтра, як цар вийшóv,¹¹⁾
Менé похovála
Та бабúся, що осталась
115 На тíй пожарýнї,
Та, що¹²⁾ й менé привítála

¹⁾ Праське вид. неживою. ²⁾ Праське вид. на зрищe. ³⁾ Пр. вид. я заховались. ⁴⁾ Пр. вид. й зостала ся. ⁵⁾ Пр. вид. I в ту хату. ⁶⁾ Р. Д. п. Як вертавсь із пíд. ⁷⁾ Пр. i жен. вид. Я йшла за водою. ⁸⁾ Пр. вид. повз хатину, вар. до хатини, жен. повз хатою. ⁹⁾ Пр. вид. Каже, так в р. Д. пол. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Я не знала. ¹¹⁾ Прась. вид. Цар поїхав в Московщину, вар. прась. вид. На порозі, як цар вийшов, мене поховали. ¹²⁾ Жен. Та ще й.

- В безвérхій хатýнї.
А по зáвтрі й вонá вмérла
І зотлїла в хáтї,¹⁾
120 Бо нíкому в Батúринї
Булó поховáти.
Уже й хáту розкýдали
І свóлок з словáми²⁾
На вúгільле попалýли,
125 А я над яráми
І степáми³⁾ козáцькими
І дбсí лítáю,
А за що менé каráють,
Я й самá не знаю.
130 Мабúть за те, що всякому
Служíла, годíла,
Що царéві москóвському
Коня напoїла.

Третя душа.

- А я в Кýїві⁴⁾ родíлась,
135 Ще й не говорíла,
Менé мати ще⁵⁾ сповýту
На рукáх носýла,
Як їхала Катерýна
В Кýїв по Днíпрові,
140 А ми з⁶⁾ матíрю сидíли
На горí в дíбрóві.
Я плáкала ; я не знаю,
Чи їсти хотíлось,
Чи мóже що в малéнької
145 На той час болíло.
Менé мати забавляла,
На Днíпр поглядáла
І галéру золотýю
Мінí показáла,

¹⁾ Сих двох рядків у прась. вид. нема, у жен. А на завтра.

²⁾ Прась. вид. хрепчатий. ³⁾ Прась. вид. й бараками. ⁴⁾ Прась. вид. в Канів.

⁵⁾ Прась. вид. не. ⁶⁾ Прась. вид. А я з матíрю сидíла.

- 150 Мов будінок;¹⁾ а в галéр
Князі і всі сили,
Воєвóди, а між ними
Царіця сиділа.
Я глянула, усміхнúлась,
155 Та й дұху не стáло.
Й мати вмérла. В одній ямі
Обóх поховáли.
От за що, мої сестриці,
Я тепéр караюсь,
160 За що менé на мýтарства²⁾
Й дóсі не пускають.
Чи я знала ще сповýта,
Що тáя царіця
Лóтний вбrog України,
165 Голóдна вовчýця ?³⁾)

Смеркáється ся. Полетíмо
Ночувáти в Чуту:⁴⁾
Як що бúде робýти ся,
Відтíль бúде чýти.⁵⁾

- 170 Схопíли ся білéсенькі
І в лéс полетíли,
І в кúпочці на дубочку
Ночувáти сíли.

¹⁾ Праське від.:

І... і показала
На галеру золотую:
„Он глянь лиш“ сказала,
„Мов будинок пливe“.

²⁾ Рук. Деп. пол. мýтарство. ³⁾ Вар. праськ. вид. львичице. В тім-же й жен. виданю додано ще один рядок: Скажите, сестриці, якого не ставимо в текст. ⁴⁾ Прась. вид. в пущу, але подано й варіант Чуту: в жен. вид до цього слова додано нотку: „Ліс коло Старої Січи.“ ⁵⁾ Жен. вид. видніjш буде ј чутно.

II. Три ворони.

Перша.

Крав ! крав ! крав !
175 Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Тої крам, що накрāв.

Друга.

Я в Паріжі булá,
180 Та три злóтí¹⁾ з Радзивілом
Та з Потоцьким пропилá.

Третя.

Черезъ мостъ идѣтъ чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ ! Быть бѣдѣ !

185 Отак кричали і летѣли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На маяку, що на горі
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
190 Одна на другу позирали,
Неначе три сестрі старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мóхом²⁾ порослі.

Перша.

Отсé тобі, а се тобі !
195 Я отсé лїтала
Аж у Сібір, та в одного
Декабристіа вкralа
Трохи жовчі. От, бачите,

¹⁾ Р. Д. п. злота. ²⁾ Рукоп. вар. лихом.

Є чим розговітись!¹)

- 200 Ну, а в твоїй Московіїнї
Є чим поживітись?²)
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестріцы, мніго!

Три укázы³) накáркала⁴)

- 205 На однú дорóгу.

Перша.

На якú се?⁵) На кóвану?

Ну, вже наройла!

Третя.

Та шесть тысячъ въ одной верстъ
Душъ передушила.

Перша.

- 210 Та не бреші, бо тілько п'ять,
Та й то з фóном-Кóфром!
Ще й чваніть ся, показує
На чужú роботу...
Капустниця закурена!

- 215 А ви, мбсці-пáні,
Бенкетуєте в Парíжі?
Поганці погані,
Що розлилі з річку крòви
Та в Сібр загнали
220 Свою шляхту, то вже й гбді,
Ужé й запишáлись!⁶)
Ач якá вельмòжна пáва!

Друга й третя.

А ти що зробйла?

¹) Прась. вид. Не чим поживити ся, ²) Прась. вид. Є на що
дивити ся? ³) Р. Д. п. указа ⁴) Так жен. вид., Ром. накрекала.
⁵) Пр. вид. на яку ще? ⁶) Правда: запитались, прась. вид. То вже
запанілись, льв. вид. запишиались.

Перша.

- А дзўски¹⁾) вам питáть менé!
225 Ви ще й не родýлись,
Як я отут шинкувáла
Та кров розливáла.
Дивись, які!²⁾) Карамзинá,
Бáчиш, прочитáли
230 Та й думаютъ, що ось-то ми!
Цытьте,³⁾) недорíки!
В колбóчкы ще не вбýлись
Безпéрі калíкі!

Друга.

- Отó, якá недотíка!
235 Не та ráно встáла,
Що дб-світа упилá ся,
А та, що й проспáлась.

Перша.

- Упилá ся б ти без мéне⁴⁾.
З своїми ксьондзáами!
240 Чорт-ма хýсту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тéбе, щебетúхо,
І дбсí б стояла!...
А з вóльними козакáами
245 Що я виробляла?!
- Кому я їх не наймáла,
Не запродавáла?
Та й живúчі ж проклятúщі!
Думала з Богданом
250 От-от я їх поховáла,⁵⁾ —
Ні, встáли погáні
Із швéдською⁶⁾ приблúдою.
Та й тодí-ж творíлось!

¹⁾ Правда і льв. вид. а зась вам. ²⁾ Правда і льв. яка.
³⁾ Прась. вид. Дзус вам. ⁴⁾ Р. Д. п. Утомила ся б без мене. ⁵⁾ Прась. вид. показала; Р. Д. п. от-от уже. ⁶⁾ Прась. вид. З Мазепою.
⁶⁾ Прась. вид. сего рядка нема.

- Виростаю, як згадаю:
255 Бату́рин спаліла,
Сулу́ в Ромні загатýла
Тілько старшинáми
Козацькими, а такими
Прóсто-козакáми
260 Фінляндію засéяла,
Насíпала бúрти
На Орелі. На Лáгоду
Так за гúртом гúрти
Виганяла, та царéви
265 Болотá гатíла,
І слáвного Полуботка
В тюrmí задушýла.
Отодí-то булó свято!
Аж пéкло злякалось,
270 Маti Бóжа у Іржáвцї¹⁾
В-ночі заридáла.

Третя.

- И я таки пожила:
Съ Татарами помутыла,²⁾
Съ Мучителемъ покутила,
275 Съ Петрухою попила,
Та Нѣмцамъ запродала.³⁾

Перша.

- Та й ти дóбре натворýла:
Так кацáпів закріпýла
У нїмецькі кайданí,—
280 Хоч лягáй та і засní!
А в мéне ще, враг їх знає,
Кого вонí виглядають.
Вже-ж і в кріпость завдалá,

¹⁾ Р. Д. п. у Ржавцї. ²⁾ Прась. вид. послужила, Правда і льв. вид. з Татарином помутыла. ³⁾ Прась. вид. та все Нїмцямъ продала, льв. Тай Нїмцамъ запродала, у жен. і Ром. два рази повторено рядок: Та ј Русь Нїмцамъ продала.

- І дворянства страшну сілу
285 У мундірах розплодила,
Як тих вбшей розвелá:
Все вельможнїй байстрята!
Ужé й Січ¹⁾ їх біснува́та
Німотою²⁾ поросла.
- 290 Та й Москáль незгíрша штúка:
Добре вміє гріти руки;
І я лóта, а все-такі
Того не зумію,
Що Москалі в Україні
295 З козаками дíють³⁾
От-от⁴⁾ ука́з надрукую́ть:
„По мілості бóжій
І ви — Нáші, і все — Нáше,
І гóже й негóже!“
- 300 Тепér ужé захбдились
„Древности“ шукати
У могилах, бо нічбого
Ужé в хáтї взяти.
Все забрали любісінько,
- 305 Та лихий їх знає,
Чогó воинí з тим погáним
Льбом поспішають.
Тробшки б, трóшки підождали,
І цéрква б упáла,
- 310 Тоді б собі дві руїни
Рáзом розкопа́ли.⁵⁾

Друга й третя.

Чогó-ж ти нас заклýкала,
Щоб на льох дивýтись?⁶⁾

Перша.

Такý й на льох! Та ще бúде
315 Два дива творýтись:⁷⁾

¹⁾ Правда: Вжеж і Січ. ²⁾ Правда: Жидовою. ³⁾ Прась вид. ⁴⁾ Правда: Тоді б разом дві руїни В „Челéб“ описали. ⁵⁾ Правсь вид. дивить ся. ⁷⁾ Правсь вид. творить ся.

- Сю ніч бу́дуть в Україні
Родитись близнята:
Одін бу́де, як той Гонта,
Катів катувати,
320 Другий бу́де¹⁾ (отсе вже наш!).
Катам помагати.
Наш вже в череві щіпає...²⁾
А я начитала,
Що як виросте той Гонта,
325 Все наше пропало!
Усе добрє³⁾ поплюндрує,
Й брата не покіне,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
330 Так от бачите, сестріці,
Що тут компонують:
На катів та на все добрє
Кайдани готують.

Третя.

- Я золотом розтопленим
335 Зальлю єму очі!...

Перша.

Ні, він клятий недоблюдок⁴⁾
Золота не схоче!

Третя.

- Я царевими чинами
340 Скручу єму руки!...

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!

¹⁾ В льв., прась. і жен. вид. се слово vas. ²⁾ Прась. вид. Він вже в череві щіпає, жен. Наш. ³⁾ Прась. вид. добро. ⁴⁾ Прась. вид. недовірок.

Перша.

- Ні, сестріці, не так трéба :
Пóки слíпі люди,
345 Тréба його поховáти,
А то лихо бúде !
Он бáчите : над Чигрýном¹⁾
Мítлá простяглá ся,
І над²⁾ Днїпром і Тáсмином
350 Земля затряслá ся.
Чи чуєте ? Застогнала
Горá над Чигрýном.³⁾
О, сміеть ся і ридáє⁴⁾
Усá Україна !
355 То близнята народíлись,
А навіsná мати
Регóчеть ся, що Іванáми⁵⁾
Обóх бúдуть⁶⁾ звати.
Полетимó !...⁶⁾
Полетíли
360 Й летячí спíвáли :

Перша.

„Попливé наш Івáн
По Днїпрú у Лимáн
З кумою !“

Друга.

„Побіжíть наш ярчúк
365 Вíрій їсти гадóк
Зо мною .“

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу,
Въ самыи адъ полечу
Стрѣлою !“

¹⁾ Правда і жен. над Київом. ²⁾ Правда : А над ³⁾ Правда :
Гора в Чигрині. ⁴⁾ Льв. і Правда : рида, прась. І радіє на родинах
певна Україна. ⁵⁾ Прає. і жен. вид. буде. ⁶⁾ Правда : Полетімо.

III. Три лірники.

370 (Одін сліпій, другий кривій,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати).

Перший.

Що то скáзано — ворбни !
375 Уже й помостили.
Мов-би для їх те сїдало
Москалі зробили.

Другий.

А для кóго-ж ? Чоловіка
Пéвно не посадять
380 Лéчить збрі.

Перший.

Ти то¹⁾) кáжеш !
А мóже й посадять
Москалика або Нíмця ;
А Москаль та Нíмець
І там нáайдуть хлíбець.

Третій.

385 Що се такé верзетé ви ?
Якí там ворóни
Та Москаль та сїдало ?
Нехáй Бог борbnить !
Мóже ще нестíсь застáвлять,
390 Москалá плодíти ?
Бо чутка 6.²⁾) що царь хóче
Весь світ полонíти.

Другий.

А мóже й так!³⁾ Так на чóрта ж
Іх на горах стáвить ?

¹⁾ Правда : Ти б то. ²⁾) Прась. чутко есть. ³⁾) Прась. а може ще й так.

395 Та ще такі височенні,
Що хмарі¹⁾ достанеш,
Як ізліти.²⁾

Третій.

Так бтже ж що !
Отб потоб буде.
Пані туди повилазять
400 Та дивитись будуть,
Як мужикі тонутимуть.

Перший.

Розумні ви люде,
Та³⁾ нічого не знаєте !
То понаставляли
405 Ті хвигури от для чого :⁴⁾
Щоб люди не крали
Води з річки, та щоб ишком
Піску не орали,
Що скрізь отам за Тясміном.⁵⁾

Другий.

410 Чорт-зна що провадиш!⁶⁾
Нема хисту, то й не брешій!
А що, як присядем
Отутечки під берестом
Та трохи спочинем ?
415 Та в мёне ще шматків зо два
Є хліба в торбінї,
То поснідаєм в пригбді,
Побки сбнце встáне.
(Посідали.) А хто, братці,
420 Співá⁷⁾ про Богдана?

¹⁾ Правда: Що й хмарі. ²⁾ Прась. Як підекочіш; рук. Д. пол. Як виліти. ³⁾ Правда: А. ⁴⁾ Прась. от для того. ⁵⁾ Р. Д. п. за Тясмою. ⁶⁾ Правда і льв. провадить. ⁷⁾ Прась. співатъ.

Третій.

Я співаю і про Ясси¹⁾
І про Жобті-вóди
І містечко Берестéчко.

Другий.

В великій пригòдї
425 Нам сьогóдні вонí стáнуть,
Бо там кóло льбху
Базáр люду наскóдилось²⁾
Та й пáнства³⁾ не трóхи.
От-де нам пожíва бúде!⁴⁾
430 А-ну заспíвáєм⁵⁾
Прóби рáди!

Перший.

Та цур йомý!
Лúчче полягáєм⁶⁾
Та вýспимось! День великий,
435 Ще бúдем співати.⁷⁾

Третій.

І я кажý. Помолимось
Та бúдемо спáти.⁸⁾

Старці під бéрестом заснýли.
Ще сónце спить, пташкí мовчáть,
440 А кóло льбху вже проснýлись
І заходíли ся копáть.
Копáють день, копáють два,⁹⁾
На трéтій на-сýлу

¹⁾ Прась. Корсунь. ²⁾ Ром. людей посходилось, прась. наскодив
ся, в рук. Д. п. люду. ³⁾ Вар. прась. й поживи ⁴⁾ Прась. сей рядок
vac. ⁵⁾ Ром. заспíваем. ⁶⁾ Ром. полягáймо, вар. праськ. краще.
⁷⁾ Прась. зам. рядків 432—435 має лише два:

Та цур йому,
Лажмо трохи спати.

⁸⁾ Прась. обісів ще й у день співати. ⁹⁾ Прась. другий.

- Докопа́ли ся до мўру,
445 Та трохі спочи́ли
Пастáвивши караúли.¹⁾
Іспráвник аж прósить,
Щоб нїкóго не пуска́ли,
І в Чигрýн доно́сить
450 По начáльству. Приіхало
Начáльство мордáте,
Подивíлось: „Тréба, кáже,
Свóди розламáти!
Върнýй дўло!“ Розламáли
455 Та й переляка́лись:
Костя́кі в льюху лежáли
І мов усмíхáлись,²⁾
Що сбóнечко побáчили.

- От добро́ Богдáна:
460 Черепóк, гниле́ корýто
Й костя́кі в кайдáнах!
Як-би в фóрменних, то б дóбре,³⁾
Вонí б ще здалý ся.
Засмíя́лись...⁴⁾ А іспráвник
465 Трохí не сказáй ся,
Ішо нїчóго, бáчиш, вэ́яти;
А він то⁵⁾ трудáй ся,
І день і нíч побивáв ся,
Та в дурнїй убрáв ся.⁶⁾
470 Як-би йому Богдáн отсé
У руки попáв ся,
У москалі заголів би,⁷⁾
Щоб знáв, як дурýти
Правýтельство! Кричítъ, бíга,
475 Мов несамовítий;

¹⁾ Правда і льв. поставили калавурі. ²⁾ Прась. усмíхнулись.
³⁾ Прась. то добре ⁴⁾ Прась. кому-небудь. ⁵⁾ Правда і льв. а він
ше, рук. Д. п. а він же. ⁶⁾ Правда і льв. тай дурнем, прась. та
дурня добрав ся, Ром. та дурнем убрав ся ⁷⁾ Прась. загатив би.

- Ярéменка¹⁾ в пíку пíше,
По-москóвськи лáє
Увéсь²⁾ нарóд. І на старців
Отíх³⁾ налítáє:
- 480 „Вы што дълаете, плуты?“
„Та ми, бáчте, пáне,
Спíвáємо про Богдáна!“
„Я вамъ дамъ Богдана!
Мошенники, дармо Ѹды!
- 485 И пъсню сложили
Про такого-жъ мошенника!“
„Нас, пáне, навчíли!“
„Я васъ навчу! Завáлить имъ!“
Взялý й завалýли,
- 490 Вíпарили у москóвськíй
Бáнї-прохолбдї⁴⁾ —
Отак пíснї Богдáновi
Стáли їм в пригбдї !

Так малýй льох в Сúботовi
495 Москá розкопáла,
Велýкого ж тогó льбху
Ще й не дошукáлась.⁵⁾

Написано 25 жовтня 1845. Друковано у-перве у львів. 1867
стор. 323—333, але без першого роздíлу, потім у „Правдї“ 1869,
ч 2 і 3 (стор 12—16), в праськім виданю стор. 36—53 і в Женеві
стор. 33—51.

¹⁾ До сеї назви Шевч. дописав: „Козака Яременка клуня
стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана“. ²⁾ Прась. І в весь.
³⁾ Правда і льв. моїх, прасть отих покликас ⁴⁾ Прась. Боже пра-
вий! ⁵⁾ Правда і льв. дошукалась, прасть. докопались.

С У Б О Т І В.

Стойть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока.

- 5 Отбі церква Богданова,
Там то він молівся,
Щоб Москаль доброю і ліхом
З козаком ділівся.
Мир душі твоїй, Богдане!
- 10 Не так воно сталося:¹⁾
Москалики що зустріли,²⁾
То все очухрали;³⁾
Могили вже розривають⁴⁾
Та гропши шукають,
- 15 Льохі твої розклюпують
Та тебе ж і лають,
Що ж за труди⁵⁾ пе находять...
Отак-то, Богдане!
Занапастів-есій вбогу
- 20 Сироту Україну!⁶⁾
За те ж тобі така дяка!⁷⁾
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,

¹⁾ Ром. стало. ²⁾ В давн. вид. зазріли обо заздріли. ³⁾ Льв. сі два рядки час. ⁴⁾ Рукоп. тов. Шевч все розривають. ⁵⁾ Давн. вид. Що за труди. ⁶⁾ Сих двох рядків нема в давн. вид., а в копії Жемч. Сироту Вкраїну. ⁷⁾ Рук. копія Н. Т. І. III. така й доля.

- 25 На тій сámій, що з тобóю
Ляха задавила,¹⁾)
Байстрюкі Екатерíни
Саранбóу сíли.²⁾)
Отакé-то, Зїнбóю,
30 Олексéй дрúже!
Тý все оддав приýтелям,
А їм і байдúже!
Кáжуть, бáчиш, що „Все-то те
Таки й булb нáше,
35 А що ми³⁾ тéлько наймáли
Татáрам на пáшу
Та Полякам.“ Мóже й спráвдí!⁴⁾)
Нехáй і так⁵⁾ бúде!
Так смíоть ся ж з України
40 Стороннії лóди...
Не смíйте ся, чужí лóди!
Цéрква-домовýна⁶⁾)
Розвáлить ся, а з-пíд неї
Встáне Україна,
І розвíє тьму невbлї,
45 Світ прáви засвітить,
І помóлять ся на вólї!⁷⁾)
Невbльничí дíти.

Написано 21 жовтня 1845 в Миргороді. Друковано спершу
в „Основі“ 1862. кн. VI, 6—7 і в Вечерницях 1862 р. ч. 39, ст.
і в праськім вид. 1876 стор.

¹⁾ Р. Н. Т. І. Ш. Ляхи задавила. ²⁾ Сих двох рядків у льв.
нема. ³⁾ Рук. Н. Т. І. Ш. що вони. ⁴⁾ Н. Т. І. Ш. Та Ляхам.
А може й спр. ⁵⁾ Рук. Н. Т. Ш. по їх. ⁶⁾ Так у рук. Н. Т. І. Ш.
і р. Д. п ⁷⁾ Р. Д. п. церков. ⁸⁾ Льв. вид. І помолять ся волї.

Н А Й М И Ч К А.

Пролог.

У неділю в ранці рано
Пбле крýло ся тумáном;
У тумáні на могилі
Як тополя похилилась
5 Молодýця молодáя,¹⁾ —
Щось до лóна²⁾ пригортáє
Та з тумáном розмовляє:
„Ой тумáне, тумáне,
Мій лátаний талáне!
10 Чомý менé не сховáеш
Отут сéред лáну?³⁾
Чомý менé не задáвиш,
У зéмлю не вдáвиш?
Чомý міні злóї дólї,
15 Чом вíку не збáвиш?
Нí, не давí, тумáночку,
Сховáй тілько в пólї,
Щоб нíхтó не зnav, не бáчив
Моéї недólї!...
20 Я не одná, есть у méне
І бáтько і máти...
Есть у méне, тумáночку,
Тумáночку-брáте,

¹⁾ Кар. Молодая молодиця. ²⁾ Давн. вид. лоня, Кар. Щось до себе, але поверх сего також лоня, рук. Д. п. лона. ³⁾ Р. Д. п. Серед лану в тумані.

Дитя моє ! Мій сіночку,
25 Нехрещений¹⁾ сіну,
Не я тебе хреститиму²⁾
На лиху годицу !
Чужі люди хреститимуть,
Я не буду й знати,
30 Як і зовуть... Дитя моє !
Я була багата...
Не лай мене... Молітимусь !
Із самбога неба
Доблю віплачу слізами³⁾
35 І поплію до тебе !“

Пішлі піolem ридачи,
В тумані ховалась,
Та крізь слізи тихесенько
Про вдову співала,
40 Як удові в Дунайсі
Синів поховала :

„Ой у піolem могила,
Там удова⁴⁾ ходила,
Там ходила-гуляла,
45 Трути-зільля шукала.
Трути-зільля не найшлі,
Та синів двох привела,
В китачку повила
І на Дунай однесла :
50 „Тихий,⁵⁾ тихий Дунай,
„Моїх діток забавляй !
„Ти жовтенький пісок,
„Нагодуй моїх дітік,
„Іскупай, ісповай,⁶⁾
55 „І собою украй !“

¹⁾ Так Кар. ²⁾ Кар. хреститему ³⁾ Кар. слезами. ⁴⁾ Кар. вдова. ⁵⁾ Кар. зразу було: Ой тихий. ⁶⁾ Р. Д. п. Нагодуй, і сповай. Кар. було з разу: сповивай, укривай, та потім Шевч. зачеркнув склади „ва“.

I.

Булý¹⁾ собі дід та бáба.
З давнóго дáвна у гáї над стáвом
У-двóх собі на хóторі жилý,
Як дíточок двóб,

- 60 Усóди обóс:
Ще з-мáлечку у-двóх ягњáта паслý,
А пóтім побráли ся,
Худоби дíждáли ся,
Придбáли хúтір, став і млин,
65 Садóк у гáї розвелý
І пásíку чимáлу, —
Всього надбáли.
Та дíточок у їх Бог-ма,²⁾
А смерть з косбó за плечíма.³⁾

- 70 Хтож їх стárість привítáє,
За дитíну стáне ?
Хто запláче, поховáє ?
Хто дýшу спомъяне ?⁴⁾
Хто поживé добро чéсно
75 В дóбрую годíну,
І згадáє дýкаючи,
Як своя дитíна ?...
Тáжко дíтій годувáти
У безvéрхíй хáтї,
80 А ще гíрше старíти ся
У бíлих палáтах, —

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. Був. ²⁾ Так у Кар., в давн. вид. Еіг. ³⁾ Кар. подає пернісну форму сього ýступа:

Був собі — дíд та бáба,
Над стáвом у гáї
Жили собі на хóторі
Стареянькі обóс.
І худоби усáкої
Чимало надбáли, —
Та дíточок Бог нí дає,
А смерть за плечíма.

⁴⁾ Р. Д. п. помяне.

Старіти ся, умірати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
85 На сміх, на розтратау!

II.

I дід і баба у неділю
На прізьбі) в-двох собі сиділи
Гарпенсько, в²⁾ білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах,
90 Ані хмариночки,³⁾ та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховало ся у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.⁴⁾

В такім раї⁵⁾ чого-б, бач ся,⁶⁾
95 Старим сумувати ?
Чи то давнє яке лихо
Прокинулось в хаті ?
Чи вчорашне, задавлене⁷⁾
Знов заворушілось?⁸⁾
100 Чи ще тілько заклінулось
І рай запалило ?

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. приспі. ²⁾ Кар. у білих. ³⁾ Копія Тарн. Ані хмарочки. ⁴⁾ У Кар. первісний вигляд цего уступу:

Дід та баба у неділю
На прізьбі сиділи,
Любовались світом Божим
Та Бога хвалили.
Ані хмарочки на небі,
Тихо як у раї.
Сховало ся в серці лихо,
Як звір в темнім гаї.

⁵⁾ Кар. перш. разі. ⁶⁾ Кар. бачи. ⁷⁾ Кар. задавлення ⁸⁾ Р. Д. п. поворушилось, так перш. і в Кар.

- Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може вже
Отсé збирáють ся до Бóга ?
105 Та хто в далéкую дорóгу
Їм дóбре кóний запряжé ?
„А хто нас, Нáсте, поховáє,
Як помремó ?“¹⁾)

„Самá не знаю !
Я все отсé мíркувáла,
110 Та аж сúмно²⁾ стало :
Одинокі зостарíлись...
Кому понадбали
Добра сьогó ?!...“

„Стріváй³⁾ лишéнь !
Чи чу́еш ? щось плáче
115 За ворítъм... мов дитíна !
Побіжíм липп!⁴⁾ Бáчиш ?
Я вгáдував, що щось бúде !“

- І ráзом схопíлись,
Та до ворít... Прибіgáють,
120 Мóвчики зупинíлись:⁵⁾
Перед сáмим перелáзом
Дитíна сповýта,
Та й не тúго,⁶⁾ й новéнькою
Свитíною вкрита.
125 Бо то мати сповивáла
І лítом укрýла
Остáньюю свитíною !...
Дивíлись, молýлись
Старí мої. А сердéши
130 Ненáче благáє :

¹⁾ Р. Д. п. умремо ²⁾ Кар. перв. нудно, так і в рук. Д. п.
³⁾ Кар. Тривай. ⁴⁾ Кар. Біжki лишéнь? ⁵⁾ Р. Д. п. опинилася. ⁶⁾ Р.
Д. п. і Кар. Та не тugo.

Випручáло ручеята
Й до їх простягає
Манюсéнкі...¹⁾ І замовкло,
Ненáче не пláче,
135 Тíлько пхýка.

„А щó, Нáсте ?
Я її казáв ! От бáчинш!
От і талáн, от і дóля !
І не одинóкі !
Берý-ж лишéнь та сповивáй !...
140 Ач²⁾ якé, нїврóку !
Несí-ж в хáту, а я вéрхи
Кýнусь за кумáмп
В Городíще“.

Чúдно якóсь
Дíєть ся між нáми !
145 Одíн сýна проклинає,
З хáти виганяє, —
Дrúгий свíчечку, сердéшній,
Пóтом заробляє
Та ридаючи станóвить
150 Пéред образáми :
Немá дíтій !... Чúдно якóсь
Дíєть ся між пáми !

III.

Аж три пárн на ráдоцах
Кумíв назbíráли,
155 Та в-вéчері її oxрестíли
І Мárком назváли.

¹⁾ Кар. перв. манесенкі ; кошія Тарн. малюсеньке. ²⁾ Кар. перв. Бачь. ³⁾ В вид. 1850: не вроку.

- Ростé Мárко. Старí мої
Не знають, де діти,
Де посадіть, де положіть
160 І щó з ним робітн?
Минáє рік. Ростé Мárко,
І дійнá корóва
У роскóші купається ся.
Аж ось чорнобрóба¹⁾)
165 Та молодá, білолíця
Прийшла молодíця
На той хутíр благодатний
У найми просить ся.

- „А що-ж“ кáже, „возьмім,²⁾ Нáсте!“
170 „Возьмімо,³⁾ Трохýме!
Бо ми старí, нездúжаєм,
Та такí й дитíна,
Хочá вонб вже й підросяб,
Та все-ж такí трéба
175 Кóло йóго пíклуватись“.
„Та вонó-то трéба,
Бо й я свою вже ча́сточку
Прожíв, слáва Бóгу,
Підтоптáв ся. Так що-ж, тепéр,
180 Що вíзьмеш, небóго?
За рíк, чи як?“

- „А що дастé.“
„Е, пї, трéба знати,
Тréба, дóчко, лíчить плáту,
Зарóблenu плáту.
185 Бо скáзано: хто не лíчить,
То той і не мáє.
Так отáк хибá, небóго:
Нї ти нас не знаєш,
Нї ми тебе; а поживéш,

¹⁾ В вид. Огон. без підстави: чорнобрива. ²⁾ Кар. возмемъ.
³⁾ Кар. Вíзьмемо, потім поправлено на: озмем.

190 Роздівш ся в хаті,
Та ї ми тебе побачимо, —
От-тоді ї за плáту.
Чи так, дбчко?“

„Дóбре, дядьку!“
„Прóсimo-ж у хáту!“

- 195 Поєднались. Молодіця
Рáда та весéла,
Нíби з пáном повінчáлась,
Закупiла сéла.
І у хаті і на двóрі
- 200 І кóло скотíни
У-вéчері і в-дóсвіта,
А кóло¹⁾ дитíни
Так і пáда, нíби матi:
В бúдень і в недíлю
- 205 Голóвоньку²⁾ йому змíє
Й сорóчечку³⁾ бíлу
Що-дéнь бóжий надiвáє,
Гráєть ся, спiвáє,
Рóбитъ вóзники, а в свáто
- 210 То ї з рук не спускáє.
Диву́ють ся стari мої
Та мóлять ся Бóгу.
А náймичка невспiпúща
Що-вéчir небóга
- 215 Свою дóлю проклíнає,
Тáжко-вáжко плаче,
І нíхтó тогó не чýє,
Не знає ї не бáчитъ
Опрíч Márka малéнького.
- 220 Так воно не знає,
Чogó⁴⁾ náймичка слýозáми
Йогó умивáє;

¹⁾ Кар. Okolo. ²⁾ Кар. I головку. ³⁾ Кар. I сорочку. ⁴⁾ Кар. перв. На то.

- Не зна Мárко, чого вона
Так йогó цілúє,
225 Самá не з'їсть і не допьé,
Йогó нагодуе.
Не зна Мárко, як в колíсцї
Чáсом сéред нóчі
Прокýнеть ся, ворухнéть ся, —
230 То вона вже скóчить
І украйе й перехréстить,
Тихо заколише:
Вона чуе з тíї хáти,¹⁾
Як дитíна дíшпе.
235 В-ráнцї Márko до нáймички
Рúчки простягáє
І мáмою невспúшу
Гáнну величáє...²⁾
Не зна Márko, ростé собí,
240 Ростé, виростáє.

IV.

- Чимáло лйт перевернúлось,
Водí чимáло утекло;
І в хýтір лýхо завернúло,
І слíз чимáло принесло.
245 Бабúсю Нáстю поховали
І лéдве-лéдве одволáли
Трохýма дíда. Прогулó
Прокляте лýхо, та й заснúло.
На хýтір знóву благодáть
250 З-за гáю тéмного вернúлась
До дíда в хáту спочивáть.

¹⁾ Копія Тарн. в другій хаті. ²⁾ Кар. перв. називае, так
і рук. Д. пол.

- Ужé Мárко чумакўе
І в осені не начуе
Ні під хáтою, ні в хáті...
255 Когó-небудь трéба свáтать.
„Когó-ж би¹⁾ тут?“ старíй дўма
І прóсить порáди
У наýмички. А наýмичка
До царíвни-б ráда
260 Слатъ стáрости.²⁾ „Тréба Мárка
Самóго спитáти.“
„Дóбре, дóчко, спитáемо,
Та й бúдемо свáтать.“
Розпитáли,³⁾ порáдились,
265 Та й за старостáми
Пішбó Мárко. Вернули ся
Лýди з рушникáми,
З святýм хлíбом обмíненным,
Пáнну у жупáнї,
270 Такý кráлю вýсватали,
Що хоч за гетьмáна,
То не сбром. Отакé-то
Дíво запопáли!

- „Спасíбі вам!“ старíй кáже.
275 „Тепéр, щоб ви знали,
Тréба краю довóдити,
Колý й де вíнчáти,
Та й весíльля! Та ще óсь-що:
Хто в нас бúде мати?
280 Не дожилá⁴⁾ моя Нáстя!...“
Та й залíвсь сльозáми, —
А наýмичка у порóгу
Вхопíлась рукáми

¹⁾ Кар. Кого б же. ²⁾ Кар. старостів. ³⁾ Кар. перв. запита-
лись. ⁴⁾ Кар. Не дождала.

- За одвірок, та й зомліла.
285 Тихо стáло в хатї,
Тілько наймичка шептала:
„Мáти... мати... мати!“

V.

- Чéрез тýждень молодíцї
Коровáй місилі
290 На хýторі. Старýй бáтько
З усíєї сíли
З молодíцями танцює,¹⁾
Та двíр вимítáє,
Та прохóжих, проїзжáчих
300 У двíр²⁾ закликáє,
Та варéною частúє,
На весíльля прόсить.
Знай бíгає,³⁾ а самóго
Лéдве нóги нóсять.
305 Скрíзь гармíдер та реготнáя
В хатї і на двóрі,
І жóлоби вýкотили
З новобí комóри.
Скрíзь побрання:⁴⁾ печútъ, вárять,
310 Вимítáють, мýютъ...
Та все чужí. Де-ж наймичка?...
На прóщу у Кýїв
Пíшлá Гáнна. Благáв старýй,
А Мárко аж плáкав,
315 Щоб булá вонá за mátöрь.
„Hí, Márku, нýяко
Míní mátöрю сидíти!
То багáті люди,

¹⁾ Кар. жартує. ²⁾ Кар. На двíр. ³⁾ Кар. і рук. Д. пол. Аж танцює. ⁴⁾ Кар. Скрíзь пораннья.

А я нáймичка, ще й з тéбе
320 Сміяти ся¹⁾ бúдуть.
Нехáй Бог вам помагáє!
Підú, помолó ся
Усíм святíм у Кýїві,
Та й знóбу вéрнú ся
325 В вáшу хáту, як прíйметe.
Пóки маю сíли,
Трудítимусь...“

Чýстим сéрцем
Поблагословíла
Свого Мárка, заплáкала
330 Й пíшla за ворóта.

Розвернúло ся весíльля,
Музíкам робóта²⁾
І пídkóвam. Варéною
Столí й лáви мýютъ.
335 А нáймичка шкандибае,
Поспíшае в Кýїв.³⁾
Прийшla в Кýїв, не спочíла:
У мíщáнки стáла,
Нанялá ся носíть вóду,
340 Бо грóший не стáло
На молéбствíe Варvári.⁴⁾
Носíла-носíла,
Кíп iз wíсíм заробíла,
Й Márkoví купíла
345 Святú шáпochку в печéрах
У Йvána святóго,
Щоб головá не болíла
В Márka молодóго;
І перstéник у Варvári
350 Невíстцí достáла,

¹⁾ Кар. Сміацца. ²⁾ Кар. роботи ³⁾ В вид. 1860: Кýев
i далí так. ⁴⁾ Первісно будо: На акафист у Варвари.

І всім святим поклонівшись¹⁾
До-дому вертала.

- Вернула ся. Катерина
І Марко зустріли
355 За ворітмі, ввели в хату
и за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
360 Одпочити послала.
„За-що воні мені люблять ?
За-що поважають ?
О Боже мій милосердний,
Може воні знають ?...
365 Може воні догадались ?...
Ні, не догадались !
Воні добрі...“
І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

- Трічі кріга замерзала,
370 Трічі розставала, —
Трічі наймичку у Київ
Катря провожала,
Так як матірь. І в четвертий
375 Провела небогу
Аж у поль до могили,
І молила Бога,²⁾
Щоб швиденько³⁾ вертала ся,
Бо без неї в хаті

¹⁾ Копія Тарн. поклонилася; Кар. помолившись. ²⁾ Кар. І молилася Богу. ³⁾ Р. Д. п. швидченко.

380 Якось сúмно, нíби мати
Покіпула хáту.¹⁾

- Після Пречíстої в недíлю,
Та пíсля²⁾ пéршої Трохíм
Старíй сидíв в сорóчцí бíлíй,
385 В брилí на прýзьбí. Пéред ним
З собáкою унúчок³⁾ грав ся,
А внúчка в юпку одяглáсь
У Кáтрину, і нíби йшла
До дíда в гóстí. Засмíяв ся⁴⁾
390 Старíй і внúчку привítáv,
Ненáче спrávdí молодíцю.
„А де-ж ти дíла палянýцо ?
Чи мóже в лíсí хто однáv ?
Чи по-просту — забúла взýти ?...
395 Чи мóже ще й не напекlá ?
Е, сбóром, сбóром ! Лéпська мати!⁵⁾
Аж зирк ! — і наймíчка ввíйшla
На двíр. Побíг старíй стрíчáти
З онúкami свою Гáнну.
400 „А Мárko в дорózí ?“
Гáнна дíда питáла ся.⁶⁾
„В дорózí ще й дóсí“.
„А я лéдвє додíбala⁷⁾
До вáшої хáти.
405 Не хотíлось на чужíнї
Однíй умíráti !
Колí-б Márka дíждáti ся...
Так щось тáжко стáло !“
І внúчýтам із клунóчка⁸⁾
410 Гостíнцí⁹⁾ виймáла :

¹⁾ Кар. нíби хáту Покинула мати. ²⁾ Кар. Опíсля ³⁾ Так р. Д. п. і Кар. ⁴⁾ В вид. 1860 і пíзнійших : засмíявсь, хоч рим вімагає: ся. ⁵⁾ Кар. Кéпська. ⁶⁾ Р. Д. п. питаеть ся. ⁷⁾ Р. Д. п. і Кар. доплела ся. ⁸⁾ Р. Д. пол. і Кар. І овчýтам із клунóчка. ⁹⁾ Кар. Гостинця.

- I хрéстики й дукачики,
И намýста разбóчок
Орýночцї,¹⁾ і червóний
З фóльги образбóчок ;
415 А Карбóві соловéйка
Та кóників пárú ;
І четвéртий ужé пérстень
Святóї Варвáри
Катерýні ; а дíдові
420 Iz вóску святóго
Три свíчечки ; а Мáркові
І собí нíчого
Не принеслá, не купíла,
Бо грóший не стáло,
425 А заробítъ нездúжала.
„А ось ще осталóсь
Пíв бúбличка !“
Й по шматóчку
Дítям роздéйла.

VII.

- Ввíйшлá в хáту. Катерýна
430 Й нóги умýла
Й полúднувать посадíла.
Не пилá й не ѓла
Старá²⁾ Гáнна.
„Катерýно !
Колí в нас недéля ?“
435 „Пíсля-зáвтра“.
„Tréба бúде
Акафíст нанýти
Миколáєvi святóму
Й на чáсточку дáти,

¹⁾ Кар. Ириночцї. ²⁾ Вид. 1860 р. Моя, так і в р. Д. п.

Бо щось Мárко забарíв ся...

- 440 Мóже де в дорóзї
Занедúжав, сохráнь Бóже!“
Й покáпали слýбзи
З старíх очíй замýчених.
Лéдве-лéдве встáла

445 Із-за столá.

- „Катерíно,
Не та вже я стáла!
Зледацíла, нездúжаю
І на нóги встáти.
Тáжко,¹⁾ Кáтрe, умíрати
450 В чужíй, téплíй хáті!“

Занедúжала небóга.
Ужé й причащали,
Й маслосвáтіє служíли²⁾ —
Нí, не помагáло!

- 455 Старíй Трохíм по надвíрю
Мов убýтий хóдить,
Катерíна з болáщої
І очéй не звóдить;
Катерíна кóло нéї

460 І днює й noctúe.
А тим чáсом сичí в ночí
Недóбре вішýуть
На комóрі. Болáщая
Щo-дéнь, що годíна

- 465 Лéдве чýти питáєть ся:
„Дóню Катерíно,
Чи ще Márko не приїхав?
Ох, як-бý³⁾ я знала,
Що дíждú ся, що побáчу,

470 То ще-б пíдождáла!“

¹⁾ Р. Д. п. Страшно ²⁾ Р. Д. п. спрavляли. ³⁾ Копія Тарн.
Оx коли б.

VIII.

Ідé Мáрко з чумакáми,
Ілучí спíвáє,
Не поспíшá до гospóди,
Волíй попасáє.¹⁾

- 475 Везé Мáрко Катерíйї
Сукнá дорого́го,
А бáтькові шýтий иóяс
Шóвку червоно́го,
А наймíгцї на бчíпок
- 480 Парчí золото́ї
І червóну дóбру хúстку
З бíлою габбю,
А дíточкáм черевíчки,
Фиг' та виногráду,
- 485 А всíм вкúпí червóного
Винá з Царíгрáду
Вíдер з трóбے у барýлї,
І кавáру з Дóну, —
Всьогб везé, та не знае,
- 490 Що дíєть ся дóма.

Ідé Мáрко, не жúрить ся.
Прийшóв, слáва Бóгу !
І ворóта одчиняе,
І молить ся Бóгу.

- 495 „Чи чуеш ты, Катерíйно ?
Бíжí зустíчáти !
Уже прийшóв ! Бíжí швýдче !
Швýдче ведí в хáту !
Слáва Тобí, Христе-Бóже !²⁾
- 500 На-сíлу дíждáла !“
І „Отче нáш“ тíхо-тíхо,
Мов крíзь сон читáла.

¹⁾ Копія Тарн. погасає. У Кар. сих двох рядків нема.. ²⁾ Вид 1860 : Тобí, Спасителю. Так і р. Д. п. і Кар.

- Старый волы́ випрягáе,
Занóзи ховáе
- 505 Мерéжані, а Катrúся
Мárка оглядáе.
„А де-ж Гáнна, Катерíно ?
Я пак і байдúже !
Чи не вмérла ?“
- „Ні, не вмérла,
510 А дўже нездúжа.
Ходíм лишéнь в малу́ хáту,
Пóки випрягáе
Волы́ бáтько, вонá тебé,
Мárку, дожидáе.“
- 515 Ввійшóв Márko в малу́ хáту
І став у порóгу...¹⁾
Аж злякáв ся. Гáнна: шéпче:
„Слáва... слáва Бóгу !
Ходí сюдí, не лякáй ся !...“
- 520 Вийди, Kátre, з хáти !
Я щось маю розпитáти,
Дéшо розказáти.“
- Вийшла з хáти Katerína,
А Márko схилив ся
- 525 До наймички у гóлови.
„Márku, подивí ся,
Подивí ся ти на мéне !
Бач, як я змарнїла ?
Я не Гáнна, не наймичка,
- 530 Я...“
- Та й занéмila.
Márko плáкав, дивувáв ся.
Знов бчі одкрýла,
Пýльно-пýльно подивíлась,
Сльози покотýлись.

¹⁾ Р. Д. п. у порога.

535 „Простій менé! Я карáлась
Весь вік в чужíй хатї...
Простій менé, мій сýночку!
Я... я твоїй мати!“
Та й замбвкла...

Зомлів Мárко,
540 Й земля задріжала.
Прокинув ся... до матері, —
А мати вже спала!

Написано в Переяславі д. 13 падолиста 1845, друк. уперше
в Кулішевих «Записках о Южной Руси» Петерб. 1857, т. II. Між
Шевченковими творами вид. уперше в Кобзарі 1860 р., ст. 93—124.
Для отього видання ужито крім основного тексту рукописних відмін
із Шевченкового автографа, дарованого ним Бодянському і опублі-
кованого проф. Карським. (Русский филологический Вестникъ 1907,
ч. I, Варшава 1907 стор. 100—107) та іншими рукописними ма-
теріалами зведеніми до купи В. Доманицьким.

КАВКАЗ.

(Искреннему моему Якову де-Бальмену.)

„Кто дастъ глахъ моей подъ
и очамъ моимъ источникъ слезъ,
и поплачуся день и ноцъ о по-
блѣнныиъ.

Перемія гл. IX, ст. 1.

За горами гори хмарами¹⁾ повйті,
Засяяні горем, крбюю полйті.

З-покон віку Прометея
Там орел карає,
5) Що-день божий довбё²⁾ рёбра
І серце розбиває;
Розбиває, та не віпъє
Живучої³⁾ кроvi,
Вонб знобу оживав
10) I смієть ся знобу.
Не вмірає душа наша,⁴⁾
Не вмірає боля,
I неситий не віоре⁵⁾
На дні мбря побля,⁶⁾
15) Не скую душі живої
I слова живого,⁷⁾
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

¹⁾ Вар. прась. вид хмарою. ²⁾ Герг. і р. Д. п. добрі. ³⁾ Старий вид. живучої. ⁴⁾ Ром. наша правда. ⁵⁾ Ром. не видере. ⁶⁾ Львівське поле. ⁷⁾ Льв. живого слова.

Не нам на прю¹⁾ з Тобою стáти,
20 Не нам дїлá Твої судýть !
Нам тілько плáкать, плáкать, плáкать
І хлїб насу́щний замісýть
Крівáвим пótom і слъзáми.
Катý знущають ся²⁾ над нáми,
25 А прáвда нáша пъяна спить !

Коли-ж вонá прокýнеть ся ?
Коли-ж³⁾ одпочýти
Дасíй, Бóже, утóмленим⁴⁾
І нам дасíй жýти ?
30 Ми вíруєм Твойї сýлї
І слóву живбому :⁵⁾
Встáне прáвда, встáне вóля,
І Тобí однóму
Поклонять ся всé язики⁶⁾
35 Во вíки і вíки, —
А поki-що течýть рíки,
Крівáвї рíки !...

За гóрами гóри хмáрами⁷⁾ повýті,⁸⁾
Засéяні гбrem, крóвю полýті !

40 Отáм-то Милостиві Ми
Ненагодóвану і гблу
Застúкали сердéшну вóлю,
Та й цькуємб... Лягло кістьмй
Людíй муштрованих чимáло,
45 А слíз, а кробви? Напoйтъ⁹⁾
Всíх імперáторів¹⁰⁾ би стáло...
З дíтмíй й впuchатами¹¹⁾ втопítъ

¹⁾ Вар. прась на суд, Герг. на при. ²⁾ Р. Д. п. знущають ся. ³⁾ Р. Д. п. коли, без жъ. ⁴⁾ Прась. вар. твойому. ⁵⁾ У Ром. на пídstaví фíktivnogo výdaniya v „Vechernicx“ чытаeмо: Ляжеш Боже утóмлений. Сей варíят д. Доманицкий итует і в рук. Д. п. Можливо, що він був первісний, але сé не резон вводити його в текст. ⁶⁾ Не розумю, відки видавці петерб. „Кобзаря“ взяли: і духу. ⁷⁾ Прась. вид. Поклонять ся всé народи, Поклонять ся всé язики, лекція не поперта вýkam рукописом. ⁸⁾ Герг. і Р. Д. п. хмарою. ⁹⁾ Лаз. покріти. ¹⁰⁾ Лаз. Утопить. ¹¹⁾ Герг. цараків.

В сльозах удбих.¹⁾ А дівочих,

- 50 Пролітих нішком²⁾ сéред ибчи,
А матерніх горячих сліз,
А бáтьківських³⁾ старіх, крівавих —
Не рíки, мбрé розлилось,
Огненне мбрé!... Слáва, слáва
55 Хортам і гóнчим і псарайм
І нашим бáтошкам царям!
Слáва!

І вам слáва, сінї гóри

Крýгою окýті,

І вам, лýцарі⁴⁾ великі,

- 60 Бóгом не забуті!
Борíте ся, побóрете,
Вам Бог помагáє,
За вас сýла, за вас вóля
І прáвда святáя!⁵⁾

- 65 „Чурéк і сáкля — все твоé,
Вонб не прóшене, не дáне,
Ніхтò й⁶⁾ не вíзьме за своé,
Не поведé тебé в кайдáнах
У нас?⁷⁾ На те письмéнні⁸⁾ ми,

- 70 Читáєм бóжїї глагóбли,
І од глибокої тюрмí
Та до висбóкого престóла
Усí ми в золотї і глóї.⁹⁾
До нас в наўку! Ми навчýм,

- 75 По-чому хлóб і сíль по-чíм.
Ми христíяни: хráми, шкóбли,
Усé добро, сам Бог у нас!
Нам тілько сáкля¹⁰⁾ очі кóле;
Чогó вонá стойть у вас,

¹⁾ Прась. Тайно. ²⁾ Р. Д. п. бáтькових. ³⁾ Гéрг. дíкаři.

⁴⁾ Р. Д. п. за нас слáва і воля святая. ⁵⁾ Гéрг. Ніхто не. ⁶⁾ Гéрг.
ністасны. ⁷⁾ У всіх вид. У нас? ⁸⁾ Прась. в золотї есьми. У Лаз.
ми все в золотї і сребрї. ⁹⁾ Лаз. мп. настоящі християне, Хрести,
іконы все добро; Гéрг. все добре. ¹⁰⁾ В давн. вид. сáкля в очі коле,
в зайве.

- 80 Не нáми дáна? Чом ми вам
Чурéк же ваш та так не кíнем,
Як тíй собáцí? Чом ви нам
Платить за сónце не повínní?
Тай тíлько-ж то! Ми не погáни,
85 Ми настóйщи христíяни,
Ми маlíм сítí! А за те)
Як-би ви з нáми подружýлись,
Багáто-б дéчому навчíлись.
У нас же й свíта як на те:
90 Однá Сíбíр неісходíма!
А тюrm, а лóду²⁾ що й лéчítъ?
Од Молдаванина до Фíнна³⁾
На всíх язíках все мовчítъ,
Бо благодéнствує!... У нас
95 Святóю Бíблíю читáє
Святíй чернéць і научáє,
Що царь якíсь-то свíні пас
Та дру́жню жíнку взяв за сéбе,⁴⁾
А дру́га вбив! Тепér на нébi!
100 Ось бáчите, які у нас
Сидять на нébi! Ви ще тéмні,
Святíм хрестóм⁵⁾ непросвіщéнні.
У нас павчíть ся!⁶⁾ В нас дерí,
Дерí та дай,
105 І прáмо⁷⁾ в рай,
Хоть і рídnю всю заберí!⁸⁾
У нас — чого то ми не вмíєм?
І збрí лíчим, грéчку сíєм,
Францúзів⁹⁾ лáєм, продаéм
110 Абó у карти програéм
Людий — не Нéгрíв, а такíх

¹⁾ Сí два рядки у Лаз. зчеркнені. ²⁾ В давн. вид. А тюrm?
а люду? ³⁾ Прасль. Молдаванна всí мовчать, Бо благодéнствуєм.
⁴⁾ Ром. до. ⁵⁾ Лíв. і Ром. догматами. ⁶⁾ Гéрг. научите ся. ⁷⁾ Прасль.
Та потім. ⁸⁾ Жéп. Та потім прáмо в рай, Хоч і рídnу всу за-
бирај. Гéрг. зам. Хоч має Дóчъ. ⁹⁾ Лíв. і Ром. Франруза, Гéрг.
Францúзki лáєм.

Такі хрещених, та простих.¹⁾
Ми не Гішпани, крий нас Бóже,
Щоб крадене перекупатъ²⁾
115 Як ті жиді!... Ми по закону![“]

По закону апостола
Ви любите брата?³⁾
Суєслови, лицеміри,
120 Гóсподом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лúпите по закону
Дочці на кожúшок,
125 Байстрюкобі на придане,
Жінці на патинки,
Собі-ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого-ж Ти розпинався,
130 Христе, Сýне бóжий?,
За нас добрих,⁴⁾ чи за слово
Істини, чи мóже,
Щоб ми з Тéбе насміялись?⁵⁾
Вонó-ж так і сталося!
135 Храмí, капліцí і ікони
І стáвники і мірри дим
І пéред образом Твоїм
Неутомíмí⁶⁾ поклони
За кráжу, за вíйну, за кров;
140 Щоб братню кров пролити, просьять,
А потім в дар Тобі принесуть
З пожáру вкрадений покрòв...

¹⁾ Давн. вид. но. ²⁾ Прась, і жен. перекупатъ та продаватъ.
³⁾ Вар. прась. Возлюбите брата. ⁴⁾ Ром. нар. грішних. ⁵⁾ Лаз. ⁶⁾ посміялись. ⁶⁾ В давн. вид. Неутомленці, поправка в Лаз.

Просвітілись, та ще хбчем
Других просвітити,

- 145 Сонце прауди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем, тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тіорми мурувати,
150 Кайдані ковати,
Як їх носить і як плести
Кнуті узловаті,¹⁾
Всьому навчим, тілько дайте
155 Взяті свої гбрі,
Останній,²⁾ бо взялі вже
І поль і море!

I тебе загнали, мій друже єдіний,
Мій Якове любий!³⁾ Не за Україну,

- 160 А за її ката довелось проліть
Кров добрю, не чорну, довелось запіть
З московської чаші⁴⁾ московську отруту...
О друже мій добрій, друже незабутій!
Живою душбою в Україні витай,
165 Літай з козаками по-над берегами,
Розріті могили в степу назирай,⁵⁾
Заплач з козаками дрібними слізами,
І мене з неволі в степу виглядай!

- 170 А поки-що мої думи,
Моє літе гбре
Сіятиму,⁶⁾ нехай ростуть,
Та з вітром говорять...

¹⁾ Прась. і жен. мають тут ще один рядок, очевидно не Шевченків: I як під них спини підставляти. ²⁾ Давн. вид. Ті останні, попр. у Лаз. ³⁾ Ром. і Герг. добрій. В прась і жен. виддо сих слів додикано увагу: Граф Яков де Бальман. Саме коло того часу його вбито на Кавказі. ⁴⁾ Герг. чарки. ⁵⁾ Герг. виглядай, вар. праськ. наглядай. У Герг. сам рядком кінчить ся поема. ⁶⁾ Прась вар. сіятимуть.

Вітер тихий з України
Понесе з росою
175 Тії¹⁾ думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитавши,
І могильні, степій, гори)
180 І мене згадаєш.

Написано в Переяславі 1845 р., а не у Вьюнищах²⁾ 14 грудня, як було в праськім і пізніших вид. Вірна дата в автогр. Департ. пол. Друковано у -перше з Гергардовим вид. „Новые стихотворения Пушкина и Шевченко“ в Липську 1859 р. В „Вечерніцях“ 1863 р. сеї поеми не було, тільки в львівськім вид. 1867 на чолі першого тома ст. 3—8. Для видання ми користувалися варіантами праського та Шевченковими поправками в друкованім екземплярі Лазаревського, які ласкаво уділив нам д. В. Доманицький.

1) Праській. 2) Праській, степ і море.

І МЕРТВИМ і ЖИВИМ і НЕНАРОЖДЕННИМ ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ,

В Україні і не в Україні мое дружне посланіє¹⁾

Іще кто речеть, яко люблю
Бога, а брата свого нинавидитъ,
должъ есть.

Іоан²⁾ гл. IV., ст. 20.

- І смеркає і світас,
Цень божий міцяє,
І знібу люд потомлений,
І все спочиває.
5 Тілько я мов окаянний
І день і ніч плачу³⁾
На розпутьях велелюбдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить і не знає.
10 Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Прáвдою торгуєтъ⁴⁾
І Господа зневажають,
Людій запрягають

¹⁾ Сей титул змінювано на кілька ладів: у вид. льв. І живим і мертвим; у вар. прасськім і в пізнійших: До мертвих і живих і ненароджених земляків моїх в Україні і не в Україні сущих мое дружне посланіє. Лишаю текст перводруку лише з відміною: дружное на дружне, як у льв. вид. ²⁾) Так у Герг. і в льв. вид., в прасськім і пізнійших: Соборн. посланіє св. Апостола Іоанна. ³⁾) Герг. День і ночь блукаю. ⁴⁾) Огей дна тядки у Герг. час., в у льв. вид.

15 В тяжкі ярма, брють ліхо,
Ліхом засівають...
А що врідить? Побачите,¹⁾
Які будуть жніва!...

Схаменіть ся, недблюдки,
20 Діти юродіві!
Подивітесь на рай²⁾ тихий,
На свою Україну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
25 Розкуйте ся, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
30 На чужому поль...
В своїй хаті своя й правда
І сила і воля!

Нема на світі України,³⁾
Немає другого Дніпра!

35 А ви прете ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшлій,
Неслій, неслій з чужого поля
40 І в Україну принеслій
Великих слів велику силу,
Та ѹ більш пічного... Кричітє,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись,
45 А хилитесть, як і хилілись,
І знбуу шкіру дерете
З братів, незрячих гречкоїв,
І сбіця правди дозріваТЬ

¹⁾ Рукописька вид. Побачимо. ²⁾ Ієр., Край. ³⁾ Рукописька вид. Прабацьк. другій, мб. другої.

В німечькі землі, у чужії,¹⁾
50 Претé ся знобу. Як-би взять
І всю мізéрію²⁾ з собою,
Дідáми крадене добро,
Тоді-б зостáв ся сиротою
З святими гóрами Дніпró!

55 Ох, як-би то стáлось, щоб ви не вертáлисъ,
Щоб там і здихáли, де ви порослі!
Не плáкали-б діти, ма́ти-б не ридала,
Не чу́ли-б у Бóга вáшої ху́лі!
І сóнце не гріло-б смердячого гибю
60 На чýстій, широкій, на вóльній землі;
І лóди-б не знали, що ви за орлі
І не покивалі-б на вас головою...

Схаменіть ся! Бúдьте люді,
Бó лíхо вам буде,
65 Розкують ся незабáром
Заковані люді;
Настане суд, заговóрять
І Дніпро і гори,
І потечé сто рíками
70 Кров у сýнє мóре
Дітій вáших; і не бúде
Кому помагáти,
Одцурáється брат бráта
І дитійни ма́ти;
75 І дим хмáрою застúпить
Сóнце пéред вáми,
І па-вíки проклянётесь³⁾
Своїми синáми.

Умíйтe, ся образ бóжий
80 Багибм не скверніте!

¹⁾ Герг. нечужім; рукоп. вар. праського вид. на чужійу.

²⁾ Герг. через непорозумінє: мистерію. ³⁾ У праськім вид. і пізніших: проклинєтесь.

Не дуріте дітій ваших,
Що воні на світі
На те тілько, щоб панувати:
Бо невчено бко
85 Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко...
Дознають ся небожата,
Чий на вас шкúра,
Та й засудять,¹⁾ і премудрих
90 Немудрі одурят!

Як-би ви²⁾ вчілись так, як трéба,
То й мудрость би була своя;
А то залізете на нéбо:
„І ми — не ми, і я — не я!
95 І все те бáчив, все те³⁾ знаю:
Немá нí пекла, анї ráю,
Немає й Бóга, тільки⁴⁾ я
Та куций Нíмець узловáтий,⁵⁾
Та й більш нíкого.“

„Добре, бráте!
100 Що-ж ти такé?“

„Нехáй Нíмець
Скáже,⁶⁾ ми не знаєм!“

Отáк то ви навчáетесь
У чужому краю!
Нíмець скáже: „Ви Могóли!“
105 „Могóли, Могóли!“
Золотого Тамерлáна
Онучáта гóлі!“

¹⁾ Скрізь у вид. (льв., Кож., прась.) заслуту, яке однак не дає доброго змислу. ²⁾ Герг. цего слова брак. ³⁾ Цеф. і все. ⁴⁾ Так у льв. вид. і в Огон. ⁵⁾ Так Герг. і льв вид., праське і Огон. узловáтий. ⁶⁾ Герг.: Нехáй скáже Нíмець.

- Німець скаже: „Ви Слав'яне!“
„Слав'яне, Слав'яне!“
- 110 Славних праців великих
Праїнки погані!
І Кобляра читаете
З усієї сіли,
І Шафарика, і Ганку,
- 115 І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Слав'янського люду,
Всі знаете, а свої
Дасть-Біг!... Колись будем
- 120 І по своїому глаголати,¹⁾
Як Німець покаже,
А до тога й історію
Нам нащу розкаже.
Отоді ми заходимось!
- 125 Добре заходились
По німецькому показу,
Та й заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
- 130 А не то, щоб прости люди!
А гвалту! а крику!
І гармоня, і сила,
Музика, та й годі!
А історія — поэма
- 135 Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Бруті!...²⁾
У нас Бруті і Коклеси
Славні, пезабуті!
- 140 У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,
Степом укривалась!...“

¹⁾ Герг. По своему глаголати. ²⁾ Так у Герг. і льв. вид., в праськім і Огон.: за Брути.

Крόвью вонá умивáлась

145 А спáла на купах,
На козацьких вóльних трúпах,
Окрадених¹⁾ трúпах!...

Подивітъ ся лишéнь дóбре,
Прочитáйте знóбу

150 Тóю главу²⁾ та читáйте
Од слова до слова,
Не минайте áнї тýтли,³⁾
Нíже тíї коми,

Все розберіть та й спитáйте.

155 Тодí себé: „Що ми?
Чи синí?⁴⁾ Якіх батьків?
Ким, зá-що закутí?⁵⁾
То й побачите, що бесь-цио

Вáші слávnі Брути:

160 Рабý, піdníжки, грязь Москвý,
Варлáвське смíття вáші пáни
Ясновельмóжній гетьмáни!
Чогó-ж ви чваните ся, ви,
Синí сердéшної Украйни?

165 Що дóбре ходíте в ярмí,
Ще лúчше, нíж батькí ходíли?
Не чвáньтесь: з вас дерўть ремíнь,
А з їх бувáло й лíй топили!

Мóже чвáнитесь, що братство

170 Вíру⁶⁾ застуpílo,
Що Синóпом, Трапезунтом
Галúшки варílo?
Правда вáша: наїdáлись,

А вам тепér вáдить,

175 А на Сíчи мýдрий Нíмець
Картопéльку сáдить;
А ви її купúєте
Й юстé на здорбъя,

¹⁾ Так у Герг. і лв. вид., у праськім і Огон. неуникане
²⁾ Шевч. обкрадених. ³⁾ Герг. славу. ⁴⁾ Герг. і лв. вид. титла.
⁵⁾ Герг. диты; лв. сини. ⁶⁾ Герг. Вижу.

Та й слáвите Запорóжжя.

- 180 А чиéю крóвью
Отá земля напбéна,
Ішо картбíлю рóдить?
Вам байдúже, аби добра
Булá для горóду!
185 А чваните́сь, що ми Пóльши
Колíсь завалíли!...
Правда вáша: Пóльща впáла,
Та й вас роздавíла.
Так бóсь-як кров своё лилý
190 Батькí за Мóскву і Варшáву
І нам, синáм, передали
Свої кайдáни, своё слáву!

Доборóлась Україна
До сáмого краю:

- 195 Гíрше Ляха свої дíти
Її розпинають;
Так як пíво¹⁾ прáведную
Кров із ребéр тóчуть.²⁾
Просвітити, бáчиш, хóчуть
200 Мáтерині бчí
Совремéнними огнýми,
Повестí за вíком,
За Нíмцями недорíку,
Слїпóю калíку.
205 Дóбре, ведíть, покáзуйтe!
Нехáй старá мати
Навчáєть ся, як дíтíй тих
Нóвих доглядáти.
Показуйтe! За наўку —
210 Не турбóйтесь — бúде³⁾)
Мáтерина добра пла́та...
Розпадéть ся лúда

¹⁾ Іерг. Замісь пива. ²⁾ Іерг. точать ³⁾ Отсí 5 рядків встав-
лено до тексту з рукописного вар. праського вид. зам. дотеперішнього
одного : За науку буде.

- На очáх вáших несýтих;
Побáчите слáву,
215 Живú слáву дíдів своíх
І батькíв лукáвих!...
Учíте ся, братí мої!¹⁾
Думайте,²⁾ читáйте,
І чужóму научáйтесь,
220 Й свого не цураítесь!
Бо хто мáтérь забувáє,
Тогó Бог карáе,³⁾
Чужí люди⁴⁾ цурають ся,
В хáту не пускають.
225 Свої дíти мов чужíi,⁵⁾
І немáє злóму
На всíй землí безконéшнíй
Весéлого дóму.

- Я ридаю, як згадáю
230 Дílá незабúті
Дíдів наáших, тáжкí дílá!
Як-би їх забúти,
Я оддав би весéлого
Вíку половíну.
235 Отакá-то⁶⁾ наáша слáва,
Сláва Украíни!...
Отак і ви прочитáйте,
Щоб несбíним сníились
Всí непráви, щоб розкрились
240 Висóкі могíли
Пéред вáшими очíма,
Щоб ви розпитáли
Мúченикíв: когó, колý
Й зá-що розпинали?...⁷⁾)
245 Обнíмíте-ж, братí мої,
Наймéншого бráта, —

¹⁾ Гéрг. Не дурыте сами себе. ²⁾ Гéрг. Учитель. ³⁾ У Іерг.
сей рядок час. ⁴⁾ Гéрг. Того диты. ⁵⁾ Гéрг. Чужи люди прогоняютъ.
⁶⁾ Гéрг. От-то она. ⁷⁾ У праслькім вид. і Огон. тут зовсім зайвий
ряд точок; анé Гéрг., анé льв. вид. тут пропуска не зазначають.

Нехáй мати усміхнеть ся,
Заплáкана мати!
Благословіть дітій своїх
250 Твердýми рукáми,
І жіночб¹⁾ поцілуйте
Вóльними устáми!
І забúдеть ся срамотня
Дávnja годína,
255 І оживé добра слáва,
Слáва України,
І світ ясний, невечéрній
Тíхо засія...²⁾
Обніміть ся-ж, братý мої,
260 Молі́ вас, благаю!

Вьюниша, Полт. губ., 14. Студня 1845. Уперше надруковано
в вид. Гергарда „Новые стихотворения. Пушкина и Шевченка“
Лейпцигъ 1859, стор 24—34, потім у лів вид. 1867 р. I, ст. 9—16
і в праському 1879, т. II. ст. 64—71.

¹⁾ Так у Герг. і лів. вид. 1867. в праськім і пізнійших:
І обмитих. ²⁾ Так у Герг.. в лів. вид.: Тихо просіє, в праськім
і пізнійших: Тихенько засіє.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

- У всякого своє ліхो,
І в мене те ліхо —¹⁾
Хоть не своє, позичене,
А все такі ліхо.
- 5 Нá-що-б, бач ся, те згадуватъ,
Що давнó минуло,
Будить Бог-знає колищне?
Добре, що заснуло!...
- 10 Хоть²⁾ і яр той! Вже до його
І стéжки малої
Не осталось, і здаєть ся,
Що ніхтó й ногою
Не ступíв там, а згадаєш.
- 15 То була й дорóга
З манастирj Мотриного³⁾
До яру страшного.
В яру колись гайдамаки
Тáбором стояли,
- 20 Лáгодили самопáли,
Рáтица стругáли.
У яр тодí⁴⁾ сходíли ся
Мов із хрестá знятí
Бáтько з сýном і брат з бráтом
- 25 Одностáйне стáти
На вброга лукáвого,
На лютого Ляха.

¹⁾ Вар. праського виз. І в мене не тіхо. ²⁾ Там же: осв.

³⁾ Льв. вид. Мотринова, присъке і дальші недоладно: Митрінного. Манастир зветь ся Мотрининський або коротше Мотрин. ⁴⁾ Вар. праськ. люди.

- Де-ж ти дів ся, в яр глибокий¹⁾
Протоптаний шляху?
- 30 Чи сам заріс тёмним лісом,
Чи то загатили²⁾
Нові каті, щоб до тёбе
Люди не ходіли
На пораду: що їм діять
- 35 З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Ляхами?³⁾
Не гратіте,⁴⁾ бо над яром
Залізняк вітає
- 40 І на Умань позирáє,
Гонту виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Святого закбну!
Не зовіте преподобним
- 45 Літого Нерона!
Не славте ся царевою
Святобю війною,
Бо ви й самі⁵⁾ не знаєте,
Що царики коять!
- 50 А кричитé, що несетé
І душу і шкúру
За отечество! Єй-Бóгу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
- 55 І не знає, за-що,
Та ще й Гонту зневажає
Ледаче-ледацьо:⁶⁾
„Гайдамаки не вбины,
Разбойники,) вбрь,
- 60 Пятнó нашої історії.”⁷⁾

¹⁾ Тамже: широкий ²⁾ Льв. і прасъкъ вид. Засадили, тлько рукоп. варіант у прасъкъ вид. загатили, так і Огон. ³⁾ Копія Макс. Панами-Ляхами р. Д. п. З новими Ляхами. ⁴⁾ Р. Д. п. та в рукоп. екземпляри прасъкъ вид. Не сковаєте над яром; в конії Макс. Но питайте, бо над ираєм. ⁵⁾ Огон. і старші вид. ви самі. ⁶⁾ Копія Макс. Ледацьо! ледацьо! ⁷⁾ Копія Макс. Розбішаки, зрештою фраза російська. ⁸⁾ В давн. вид. пятно в нашій історії, в коп. Макс. як у нашім тексті.

- Брéшеш, людомóре!
За святую прáвду, вóлю
Розбíйник¹⁾ не стáне,
Не розкүé закбаний
- 65 У вáспі кайдáни
Нарóд тéмний, не зарíже
Лукáвого сýна,
Не розíбъє живé сérце
За свою Вкраїну!²⁾
- 70 Ви — розбíйники несýті,
Голóдні ворбни!
По якому правдíвому,
Святóму закóну
І землéю всíм дáною
- 75 І сердéшним людом
Торгúете?... Стережíть ся-ж,
Бо лíхо вам бúде,
Тáжке лíхо! Дурíть дíтий
І бráта слíпого,
- 80 Дурíть себé, чужíх³⁾ людíй,
Та не дурíть Бóга!
Бо в день радості над вáми
Розпадéть ся кáра,
І повíс новíй огónь⁴⁾
- 85 З Холóдного яра!⁵⁾

Написано у Вýнищах, 17 Студня 1845. Друк. уперше в Гéртардових „Новыя стихотворенія“ упшкіна и Шевченки“ 1859 р., потім у львівськім вид. I, 54—56 з датою, потім у праськім з варіантами із рукопису, II, 61—63. В р. 1906 знайдено рукописний текст у рукоп. Деп. поліції, з ховала ся надто копія Максимовича з Шевченкового автографа пізнішого від липського видання.

¹⁾ Гéрг. і копія Макс. Країну. ²⁾ Копія Макс. дурíть людей.
³⁾ Р. Д. п. огонь новий. ⁴⁾ Так у льв. вид., праськé і Огон.: яру.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блажéнний муж на лукáву
Не вступає рáду,
І не стáне на путь злого
І з лüтим не сяде;

- 5 А в закóні Господньому
Сéрце його її вóля
Навчáється ся. І стáне він,
Як на добрім побóї
Над водóю посажене
- 10 Дréво зеленéє
Плóдом вкрýте, так і муж той
В добrí свóїм спíє.
А лукáвих, нечестíвих
І слíд пропадає,
- 15 Як той побóл над землéю
Вíтер розмахáє.
І не встáнутъ з прáведними
Злї з домовíни;
Діла добріх обновлять ся,
- 20 Діла злих загíнутъ.
-

XII.

Чи ти менé, Бóже мýльй,
На-víк забувáєш?

- Одвертáєш лицé своé,
Менé покидáеш?
- 25 Дóки бúду мúчить дúшу
І сérцем болíti?
- Дóки бúде вórog лóтий
На мénе дивитись
- I смíятись?... Спасí менé,
- 30 Спасí мою дúшу,
Да не скáже хíтрий вórog:
”Я його подúжав!”
- І всí злí посмíоть ся,
Як упадú в rúki —
- 35 В rúki вráži. Спасí менé
Од лóтої мúки!
- Спасí менé! Помолю ся
I воспóю знóбу
- Твої bláга чýстим сérцем,
- 40 Пса́лтом тíхим, нóвим.
-

XLIII.

- Бóже, наšíми ušíma
Чýли твою слáву,
І dělí нам розkázуютъ
Про dávní krovávi
- 45 Тíj líta, як рукóю
Tверdóю своёю
Розвязáv ти наші rúki
I покrýv земléю
- Trúpi ворогív; i cílu
- 50 Твою восхвалíли
Твої люди, i в покóї,
В добrí одпочíli,
Slávia Гóспода. A nýně
- Покrýv ecí znóbu
- 55 Срамотóю свої люди,
I ворогí нóvî

- Розкрадають, як овέць, нас
І жеруть... Без плáти
І без ціннї оддáв-есяй
60 Ворогам проклятим,
Покинув нас на сміх людям,
В нарóгу сусíдам,
Покинув нас, яко в прýтчу
Нерозумним людям.
65 І кивають сміючí ся
На нас головáми,
І всякий день пéред нáми
Стид наш пéред нáми.
Окрáденi, замúченi
70 В пóтах умíраєм,
Чужýм богам не мбlimось,
А Тебé благáєм:
Поможí нам, ізбавí нас
Вráжої нарóги!
75 Поборóв Ти пéршу сíлу,
Поборý-ж i дру́гу,
Іще лютíйшу. Встань же, Бóже!
Вскýю бúдеш спáти,
Од слíз нáших одвертáтись,
80 Скóрби забувáти?
Смири́ла ся душá нáша,
Тáжко жить в окóвах.
Встань же, Бóже, поможí нам!
Встань на кáта знóбу!
-

LII.

- 85 Пребезумний в сéрцї скáже,
Що Бóга немáє;
В беззаконнї мерзíє,
Не твóрить благáя.
А Бог дíвить ся, чи є пíе-
90 Взискáюций Бóга?

- Немá добро творящого,
Немá нí однóго!
Колí вонí несítíї
Гріхáми дознáють?
- 95 Ідáть люди зáмість хліба,
Бóга не згадáють.
Там боя́ть ся, ляка́ють ся,
Де стráху й не бúде, —
Так самí себе боя́ть ся
- 100 Лукáвíй люди.
Хто-ж пошlé нам спасéніe,
Вéрне дóбру дóлю?
Колíсь Бог нам вéрне вóлю,
Розíбýе невóлю.
- 105 Восхвáтимо Тебé, Бóже,
Хвалéniem всяkim;
Возráдуєть ся Ізраíль
І святíй Іáков.

LIII.

- Бóже, спасí, судí менé
110 Ти по свойї вóлї!
Молібсь, Гóсподи, внуций їм
Уст моїх глагóли!
Бо на дýшу мою встáли
Сíльній чужíй,
- 115 Не зрять Бóга над собóю,
Не знають, що дíють.
А Бог менí помагáе,
Менé заступáe,
І їм прáвдою своéю
- 120 Вертає їх зláя.
Помолію ся Господévi
Сéрицем одинóким,
І на зліх моїх погля́ину
Незлім моїм óком.

LXXXI.

125 Між царями й судіями
На раді великої
Став земних владик судити
Небесний Владика.

”Доколі будете стяжати
130 І кров невинну розливати
Людий убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій поможіте!
Не осудіте спроті,
135 І виведіть із тісноти
На вілю тихих, заступіте
Од рук несітих!”
Не хотять
Познать, розбіти тьму неволі,¹⁾
І всує Господа глаголи,
140 І всує плачеться земля.²⁾

Царі, раби — однакові
Сині перед Богом;
І ви вмете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
145 Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі твоїй правда
І воля і слава!

ХСІІІ.

Господь Бог лихих карає,
150 Душа моя знає.
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.

¹⁾ Додано се слово як конструктуру, якої жадає рим. ²⁾ Вид.
1860: трепетна

- Вознесій ся над землєю
Високо-високо,
155 Закрій слáвою свою
Сліпé, гóрде óко!
Дóки, Гóсподи, лукáві
Хвáлять ся, докблíї
Непráвдою? Твої люди
160 Во тьму і в невбóлю
Закувáли, добró Твоé
Кróвью потопíли,¹⁾
Зарíзали прохóжого,
Вдовú задавíли
165 І сказáли: „Не зритъ Господь,
Нíже тéе знае.“
Умудрíте ся, немúдрí!²⁾
Хто світ оглядáє,
Той і сérдце вáще знає
170 І рóзум лукáвий.³⁾
Дивíте ся дíлам Йогó,
Йогó вíчній слáві!
Блáго тóму, когó Господь
Карає між нáми:
175 Не допуска, поки злому
Ізриеть ся яма.
Господь любить свої люди,
Любить, не оставить;
Дожидáє, поki прáвда
180 Перед нýми стане.
Хто-б спас менé од лукáвих
І дíючих злáя?
Як-би пе Бог поміг мінї,
То душá-б жiváя
185 Во тьмі áда потонула,
Проклялася на світї.
Ти, Гóсподи, помагаєш
По землї ходити,
Ти ráдуєш мою душу

¹⁾ Копія Кул. затопили. ²⁾ Р. Д. п. умудрітесь, немудрій.

³⁾ Копія Кул. і думки лукаві, в р. Д. п. і думи.

- 190 І сérце врачúєш,
І пребуде¹⁾ Твоя воля
І Твій труд²⁾ не всує.
Влóвлять дúшу праведничу,
Кров добру осúдять.
- 195 Мині Господь пристáнице,
Застúпником бúде,
І воздасть їм за дíла їх
Кроваві, лукáви,
Погубить їх, і їх слáва
- 200 Стане їм в неслáву.

CXXXII.

- Чи є що кráще, лúчче в свítí,³⁾
Як у-куpí жýти,
З братом⁴⁾ добрим добро пéвне
Познáть,⁵⁾ не дíлйти?
- 205 Яко мýро⁶⁾ добровóние
З головý честнóї
На бороду Аáроню
Спадає росóю
На гаптóвані омéти
- 210 Рýзи дорогої,⁷⁾ —
Або рóси Ермónськїй
На святíї гóри
Висóкїї Сіóнськїї
Спадають, і твóрять
- 215 Добр твáрям земнорóдним,
І землї і людям, —
Отак братів благíх своїх
Господь не забúде.

¹⁾ Р. Д. п. пребудеть. ²⁾ Копія Кул. труд твій ³⁾ Букв. лучче, краще, ⁴⁾ Р. Д. п. братам. ⁵⁾ Р. Д. п. і Букв. пожить ⁶⁾ Р. Д. п. мýро, Букв. мýро. ⁷⁾ Так в Букв. і р. Д. п.,⁴⁾ в давн. вид. і за шйтїї фомети, Ризи дорогої.

Воцарýть ся в дóму тýхім,¹⁾
220 В сíмьї тíй великíй,
І пошлé їм дóбру дóлю
Од вíка до вíка.

CXXXVI.

На рíкáх круг Вавилóна
Пíд вérbами в побí
225 Сидíли ми і плáкали
В далéкíй невóлї,
І на вérbах повíшали
Orgáni глухíї,
І нам стáли смíяти ся
230 Еdomляни злí:
„Розкажíть цам шíсню вáшу,
Мóже й ми запláчем,
Або нáшу заспíвáйте,
Невóльники нáші!“²⁾
235 „Якóї-ж ми заспíвáєм
На чужóму полí?
Не спíвáють весéлої
В далéкíй невóлї.
І колý тебé забúду,
240 Іерусалíме,
Забвéн бўду, покíнутый
Рабóм на чужýнї!
І язíк мíй онíмíє,
Вíсохне лукáвий,
245 Як забúду³⁾ помянути
Тебé, нáша слáво!
І Господь наш нас помáне,
Едомськíї дíти,

¹⁾ Так в р. Д. п. і коп. Кул., в давн. вид. тихих. ²⁾ Отcé
два рядки були в давн. вид. застулені точками. Обі кóші і р. Д.
пол. мають їх. ³⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. забуде.

- Як кричали ви: „Руйнуйте!
250 Руйнуйте, паліте
Бруса́йм!...¹⁾ Вавілоня
Дщёре окаянна,
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
255 Блажен, блажен тебе, злая,
В радості засташе
І розіб'є дітей твоїх
О холбдній камінь!
-

CXLIX.

- І псалом новий Господеві
260 І нову славу
Воспобем честнім собром,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпани
Воспобем благая,
265 Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобні во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
270 Хвалять імя боже.
І мечі в руках іх добре,
Гострі обойду
На отміні язикам²⁾
І в науку люблям.
275 Окують царей несітих
В залізні путь
І їх славних оковами
Ручними окрутять.

¹⁾ В обох копіях і р. Д. п. Сіон святий. ²⁾ Автогр. К. Муз. неправди. ³⁾ Так в „Неофітах“, у дав. вид. губителей.

І осудять неправедних³⁾
280 Судом своїм правим,
І во віки стає слава,
Преподобним слава!¹⁾)

Написано 19 Студня 1845 у Вионищах. Друк. уперше: Кобзар-
1860, стор. 223—244. Варіанти маємо з рукописної копії Жем-
чужникова, опубліковані в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 39
стор. 4—5, а деякі з Букваря Южно-Русского виданого Шев-
ченком 1861, з копії Куліша, з автографа псальма CXLIX в київ-
ськім Музеї Древностей и Искусств і нарешті з автографа знай-
деного 1906 р. в Департаменті поліції.

¹⁾) В дав. вид. преподобных.

Минають дні, минають нічі.
Минає літо, шелестить
Пожовкле лістя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить.

5 І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Добле, де ти? Добле, де ти?
10 Нема ніякобі!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злобі!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
15 І гнилобю колобдою
По світу валятись;¹⁾
А дай жити, серцем жити
І Тебе хвалити,))
І твій світ нерукотворний
20 І людій любити.²⁾)

Страшно впасти у кайдани,
Умірати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на вболі,

¹⁾ Праське вид. На світі лежати. ²⁾ Так в р. Д. п. і прась.,
в інших вид. І людій любити. ³⁾ В прась. вид.:

А коли ні, то проклинатъ
І світ запалити.

25 І заснúти на вік-віки,
І слíду не кіньнуть
Нїякого ! Однáково,
Чи жить, чи загінуть...¹⁾ .

Дóле, де ти ? Дóле, де ти ?
30 Немá нїякóї !
Кóли дóбров жаль, Бóже,
То дай злóї, злóї !

Написано у Вьюнищах 21 Студня 1845. Друковано у-перве
в „Основі“ 1861, кн. III, стор. 1—2. Варіанти дає праський „Коб-
зарь“ і рук. Деп. пол.

¹⁾ Так у прась. і жен. вид. Чи жив, чи загинув.

ТРИ ЛІТА.

I день — не день, і йде — не йде,
A літá стрілóю
Пролітáють, забіráють
Все добрé з собóю,
5 Окрада́ють добрí дýми,
О холбдній камінь
Розбива́ють сérце наше
I співа́ють амінь.
Амінь всьому́ весéлому
10 Од нийї до віка!
I кида́ють на розпýттї
Сліпого каліку.
Невелікій три літа
Мáрно пролетіли,
15 A багáто в моїй хáтї
Лíха наробíли:
Опустошили убóге
Мое сérце тíхе,
Погасили усé добрé,
20 Запалíли лíхо.
Вýсушили чáдом-дýмом
Tíї добрí слýбзи,
Що лилí ся з Катrýсею
В москóвській дорóзї,
25 Що молýлись з козакáми
В турéцкій невóлї,
I Оксáну, мою збрю,
Мою добрú дóлрю
Що день бóжий умівáли,
30 Пóки не пídkráлись

- Злії літa, тa всe téé¹⁾
Зarázom уkráli.
Жаль i бáтька, жаль i матíр
I вíрну дружýну
- 35 Молодúю, весéлую
Класти в домовýну.
Жаль великий, братí мої!
Тяжко годувáти
Малих дítок неумýтих
- 40 В нетópleníй хáті!
Тяжкé líxho, тa не такé,
Як тóму дурнómu,
Ще полóbitъ, поберéть ся,
А вонá другómu
- 45 За три шагí продаéть ся
Та з його й смíеть ся.
От де líxho, от де сéрце
Рáзом розíрвéть ся!

- Отакé то злéе líxho
- 50 Й зо мнóю спítkáлось:
Сéрце люди полюбíло
I в людáх кохáлось,
I вонý його віtáли,
Гráли ся, хвалýли...
- 55 А лíтá тихéнько крались
I слýбзи сущíли —
Сльбзи щирої любóви...
I я прозрíváti
Став по трóху... Доглядаюсь —
- 60 Бодáй не казáти!
Кругbм мéне, де не гляну,
Не люди, а змíi...
I засóхли мої слýбзи,
Сльбзи молодíj.
- 65 I тепéр я розbýteé
Сéрце ýdom гóю —

¹⁾ Р. Д. п. хíбно: на всe тíj, Нова Гром. то.

І не плачу й не співáю,
А вýю совóю.
Отакé то! Що хóчете,
70 То те і робíте:
Чи гóлосно зневажáйте,
Чи нýшком хвалíте
Мої дýми, — однáково,
Не вéрнуть ся знóбу
75 Лítá мої молодíї,
Весéлеє слóво
Не вéрнеть ся!... І я сéрцем
До вас не вернú ся,
І не знаю, де дíнú ся,
80 Де я пригорнú ся,
І з ким бúду розмовляти,
Кого розважáти,
І пéред ким мої дýми
Бúду сповідáти?
85 Дýми мої, лítа мої,
Тáжкí три лítа,
До когó ви прихýлитесь,
Мої злíї дíти?
Не хилíтесь нí до кóго,
90 Лáжте дóма спáти,
А я пíду четвérтий год
Нóвий зустрíчати.
Добrýдень же, нóвий гóде,
В торíшнíй свitýní!
95 Що ти несéш в Україну
В лáтанíй торбýнї?
„Благодéнствіє, укаzом
Новéньким повíте...“
Ідí ж здорóв, та не забúдь
100 Злýдням поклонítись!

Написано у Вýюницах 22 Студня 1845. Надруковано у-перше
в „Былое“ 1906, кн. за липень, а потім у „Новій Громаді“ і „Літ.
Наук. Вістнику“.

З А П О В І Т:¹⁾

Як умрӯ, то поховáйте²⁾
Менé на могилї
Сéред степу широкого,
На Україні³⁾ мíлій,
5 Щоб лані широкопóблі
І Дніпро і кручі
Булó вýдно, булó чутi,⁴⁾
Як ревé ревúчий!

Як понесé з України
10 У сýнєс мóре
Кров ворóжу,⁵⁾ отодi я
І лáни i гbri,
Все покýну i полýну⁶⁾
До сáмого Бóга
15 Молýти ся. А до тóго⁷⁾ —
Нí Бóга, нí чого!⁸⁾

Поховáйте та вставáйте,⁹⁾
Кайдáни порвíте,
І вráжою злóю крóвью¹⁰⁾
20 Вблю окропíте!

¹⁾ Льв. вид. Завищанне. ²⁾ Копiя Шевч. заховайte. ³⁾ Герг.
На Країні. ⁴⁾ Копiя Макс. Були видкi, було чuti, прась. були
виднi, було б чuti. ⁵⁾ Прась. Як потече... кров ворожа. ⁶⁾ Герг.,
львів., прась. і копiя Макс. полечу. ⁷⁾ Автогр. К. Муз. А поки що.
⁸⁾ Герг., львів., прась., жен. А до того я не знаю Бога, пiзн. автогр.
Шевч. має лекцiю взяту нами в текст. ⁹⁾ Автогр. К. Муз. Про-
киньте ся ж, брати мої. ¹⁰⁾ Прась. вар. чаркой (очевидно чорной)
кровью.

І менé в сїмі великій,
В сїмі вольній, нобій¹⁾
Не забудьте помянути
Незлім, тихим²⁾ слóвом!

Написано в Переяславі 25 Студня 1845. Надруковано в перве в липськім вид. „Новыя стихотворенія Пушкіна и Шавченка“ п. з. Думка, потім у Меті 1863 р. ч. 4. Варіанти взято з рукоп. Л. Жемчужникова, опубл. в Записках Наук. Тов. ім. Шенч. т. 39. ст. 4.

Вітер в гáї нагинáє
Лозу і тополя,
Ламá дуба, кбтить полем
Перекотиполе.

5 Так і добля: тогó ламá,
Тогó нагинáє,
Менé кбтить, — і де спíнить,
І самá не знає !

У якому краї менé заховáють ?

10 Де я прихилó ся, на віки заснý ?
Колý немá долí, немá таланý,
То нікого й кіннуть. Ніхтó не згадáє,
Не скáже хоть на сміх: „Нехáй спочивáє !
Тілько йогó й долí, що рано заснýв!...“

Друковано у перве в Основі 1861 р. вип. III, стор. 4, але ініякої копії ні варіантів ні дати написані нема. Дата 1846 тілько здогадна.

¹⁾ Прась. вар. в самій вольній мові. ²⁾ Прась. вар. незлім, добрим, автограф. К. муз. тихим, добрим.

ЛІЛІЯ.¹⁾

„За-щó менé, як рослá я,
Люди не любíли?
За-щó менé, як вýросла,
Молоду́ю вбýли?
5 За-щó ж²⁾ воні тепér менé
В палáтах вітáють,
Царíвною³⁾ називають,
Очий не спускають
З мóго цвítu, дивúють ся,⁴⁾
10 Не знають, де дíти?
Скажí ж мінї, мій братíку,
Королéвій цвítе!“
„Я не знаю, мой сестро!“
І цвít королéвій
15 Схилív свою голóвоњку
Червóно-рожéву
До білого, понíклого⁵⁾
Лíченька ліléї.
Сам Господь вітáв над нýми
20 І творív святéє
Землí грíшній... і лілéя⁶⁾
Росóю-сьозóю
Заплáкала і сказáла:

¹⁾ Автогр. М. Лілія. ²⁾ Автогр. Б. За що вони. ³⁾ Копія Жемч., автогр. М. і Черн. І царь-квітом; лів. вид. сей рядок час.

⁴⁾ Р. Д. п. автогр., Черн. та М. Дивують ся, любують ся. ⁵⁾ Р. Д. п. та Черн. На білес, поніклес. ⁶⁾ Отсí три рядки лише в Черн. автографі. В р. Д. п. лише два рядки, а „росою сльозою“ нема.

- „Брате мій! З тобою
25 Ми давно вже кохáємось,
А¹⁾ я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувáлась...²⁾
Моя мати, чого вона
30 Сердéшна журилась,³⁾
І на мене, на дитину
Дивíлась, дивíлась⁴⁾
І плáкала... Я не знаю,
Мій брате єдíний,
35 Хто їй лíхó⁵⁾ заподіяв.
Я була дитина...
Я грала ся, забавлялась,
А вона⁶⁾ все въяла,
Въяла, въяла, засихала,
40 Умíрати стала,⁷⁾
Та⁸⁾ нашого злóго пана
Кляла-проклинáла.
Та й умérла. А отóй пан
Взяв догодувати⁹⁾
45 Менé малу. Я вýросла¹⁰⁾
У бíлих палáтах,
І не знала, що байстрá я,¹¹⁾
Що юго бditína.
Він поїхав десь далéко,¹²⁾
50 А менé покíнув.
І прокляли¹³⁾ юго люди,
Будíнок спалíли

¹⁾ В черн. та М. не казала, льв. та я. ²⁾ Р. Д. п., копія Жемч. і автогр. М. Як я тяжко виростала І як умíрала. ³⁾ Беремо-текст із поправки Шевч. на екземплярі Мордовця; в давн. вид. Моя мати, чого вона — Вона все журилась; в р. Д. п. і Черн. Моя мати — я не знаю. ⁴⁾ В копії Жемч.: І молила ся на мене, На малу дивилася; р. Д. п. та Черн. авт. І молилася і на мене; М. І молилася і плакала, На малу дивилася. ⁵⁾ Жемч і М. горе. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. мати. ⁷⁾ Огсі два рядки взяті з р. Д. п. та М. ⁸⁾ Р. Д. п. та М. І нашого. ⁹⁾ Р. Д. п., Черн. та М. взяв годувати. ¹⁰⁾ У дотепер. вид. А мене пан Взяв догодувати, Я вýросла, виховалася. Поправка Шевч. в екземплярі Мордовцева. ¹¹⁾ Льв. байстрúчка. ¹²⁾ Черн. автогр. на чужину. ¹³⁾ Льв. прокляти.

- А менé. — не знаю зá-що —
Убýли, не вбýли,¹⁾
55 Тілько мої довг²⁾ кóси
Острýгли, накрýли³⁾
Острýжену ганчíркою,⁴⁾
Та ще й реготáлись:
Жидíй нáвіть нечистíві⁵⁾
60 На мéне плювáли.
Отакé-то, мíй братíку,
Булó менí в свíті!
Молодóго, корóткого
Не далий дожítти
65 Люди вíку... Я умérла
Зімбóю пíд тýном,⁶⁾
А весною процвíла я
Цвíтом при долýнї,
Цвíтом бíлим, як снїг бílim,
70 Гай розвеселýла.⁷⁾
Люди — Бóже мíй! — зімбóю
В хáту не пустýли,
А весною мов на дíво
На мéне дивýлись.⁸⁾
75 Дíвчáточка заквítчáлись⁹⁾
І почалý звáти¹⁰⁾
Дíлéєю, снїгóцvíтом;¹¹⁾

¹⁾ Львів. Вблти — не убили. ²⁾ М. чорні. ³⁾ Льв. покрили. ⁴⁾ Р. Д. п. Черн. та М. Ганчíркою на смíтнику. ⁵⁾ Черн. нечистíї, попр. на нечистиві, Б. нечистíї. ⁶⁾ Р. Д. п., Черн. та М.:
Я умерла
На снїгу пíд тýном.

⁷⁾ Авт. М. Аж гай; р. Д. п., Жемч. та Черн. Весь гай освітила.
⁸⁾ Льв. вид. Зімой люди — Бóже мíй; Ром. Зимою люде, Бóже мíй;
р. Д. п., Жемч., Черн. та М. читаємо:

І тíж люди, і тíж пани,
Що зімою вблти,
Ноприхóдили в сною,
Дивом дивувались.

У текст даємо ще одну перерíбку свої строф, зроблену Шевченком
у екзем. Мордовцева. ⁹⁾ Льв. вид. закривалися. ¹⁰⁾ Р. Д. п. і Черн.
І мене назвали, М. прозвали. ¹¹⁾ Р. Д. п. снїгокvíтом.

- І я процвітати¹⁾
Стала в гаї і в теплиці²⁾
80 І в більших палатах.
Скажи ж міні, мій братіку,
Королевий цвіте:
За-що³⁾ мене Бог поставив
Цвітом⁴⁾ на сім світі?
85 Щоб людій я веселіла,⁵⁾
Тих самих, що вбійни
Мене й матірь? ! Милосердний,⁶⁾
Святій Боже мілій!...“
І заплакала лілія,
90 А⁷⁾ цвіт королевий
Схилив своє голбоночку
Червонно-рожеву
На білес, поніклес
Ліченько лілію.

Написано 25 липня 1846 у Київі.

¹⁾ Черн. і р. Д. п. розцвітати. ²⁾ Р. Д. п. та Черн. в гаю
і на полі. Б. темниці, лів. в гаї і в темниці. ³⁾ Ром. На що, хоч
у лів. За що. ⁴⁾ Черн. квітом, р. Д. п. лівом. ⁵⁾ Р. Д. п. та М
звеселяла. ⁶⁾ Ром. Милосердний. ⁷⁾ Р. Д. п. і.

РУСАЛКА.

„Порбила менé ма́ти
В високих¹⁾ палáтах,
Та й понеслá сéред нéчі
У Днíпрó купáти.²⁾
5 Купáючи розмовляла
Зо мнóю малóю:
„Пливíй, пливíй, моя дónю,
Днíпрóм за водбóю,
Та вíпливви русáлкою
10 Зáвтра сéред нóчі,
А я вýїду гуляти з ним,³⁾
А ти й залоскóчеш.
Залоскóчíй, моé сéрце,⁴⁾
Нехáй не смíéть ся
15 Нáдо мнóю молодóю,⁵⁾
Нехáй пье, упьéть ся
Не моíми кров-слъзóами,⁶⁾ —
Сíньюю водбóю
Днíпровбóю, нехáй собí
20 Гуляє з⁷⁾ дочкóю!
Пливíй ж, моя русáлонько!⁸⁾
Хvíлї мої, хvíлї,

¹⁾ Жемч. і М. білих ²⁾ Р. Д. п., М. та кон. Трег. До Дніпра купати, Ром. і прась. Вечер у Дніпра скупати. ³⁾ Р. Д. п. Я виведу гуляти пана. ⁴⁾ М. залоскочи ж; кон Трег. залоскочи-ж, моя доню. ⁵⁾ М. сиротою; р. Д. п. та Трег. над грішною сиротою. ⁶⁾ Р. Д. п. та М. слíзми-кровью; Трег. слíзоньками. ⁷⁾ В р. Д. п. Трег., Жемч. та М.: Нехай в Дніпра погуляє

З своєю дочкóю;

нап. вар. узятий із екз. Мордовця. ⁸⁾ Так р. Д. п., Трег., Жемч. та М. русалонько! Давн. вид. Привітайте русалоньку.

Привітайте моє лібче,
Дитя моє міле!“

- 20 „Та її заголосила
Та її побігла. А я собі
Пліплá за водою,
Побки сестри не зустріли,¹⁾
Не взялій з собою.
25 Ужé з²⁾ тýждень, як росту́ я,
З сестрами гуляю
О-північі та з будíнку)
Бáтька виглядаю.
А мóже вже поєдналась
30 З паном у палáтах,⁴⁾
Мóже знóбу роскошу́є
Моя грішна ма́ти ?⁵⁾)
Та її замбвкла русáлочка,
В Дніпро́ поринула,
35 Мов плíточка, а лози́на
Тýхо похитну́лась.

- Вийшла ма́ти погуляти,
Не спить ся в палáтах;
Пáпа Яна немá дóма.”)
40 Нí з ким розмовляти.
А як прийшлá до бéрега,⁷⁾
То⁸⁾ її дочку́ згадáла,
І згадáла, як купáла
І як примовлáла.⁹⁾
45 Та її байду́же! Піплá собі
У палáти спáти:

¹⁾ Ром зустріли. ²⁾ Трег. та Жемч. з час. ³⁾ Трег. Жемч. та М. Та на Київ позираю; р. Д. п. та на берег. ⁴⁾ Р. Д. п. і Трег. Може вже ви повінчав ся
У білих палатах;

М. повінчались; Вечерн. съ паном моя мати. ⁵⁾ Вечерн. Грішниця в палатах; Ром. з паном у. ⁶⁾ В коп. Трег. первісно було: А Івана ле́сь нема дома. ⁷⁾ Коп. Трег. з разу було: Приблудила аж до Дніпра, потім попр. до берега; так у р. Д. п. і в М. ⁸⁾ Лави. вид. То її; Вечерн. Та її, так і в коп. Трег. і в М. ⁹⁾ Коп Трег. промовляла.

Та не дійшла, довело ся
В Дніпрі ночувати.
І не скучась, як зуспіли¹⁾
50 Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Та її ну лоскотати.²⁾
„Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо се моя мати!“³⁾
55 Сестри раді,⁴⁾ що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,⁵⁾
Та її зареготались.
Одна тілько русалонька
50 Не зареготалась.

Написано д. 9 серпня 1846 у Києві. У перве надруковано-
в Вечерніях 1852 р ч. 22, стор. 185, у лів. вид. I, 142—143,
у прась. I, 201—202. Надто використано для отсого вид. кошю-
з автографа списану д. Є. Трегубовим, копію Жемчужникова, авто-
графи М. і Б., рукоп. Деп. поліції і рукописані варіянти Шевченка
на екземплярі Д. Мордовця.

¹⁾ К. Трег. Її не зуздріла; р. Д. п. Вискочили рягочучи.

²⁾ Попр. у екземп. Мордовця, Веч. Та ну з нею гратись, так в Ром..

³⁾ В старших вид.:

Та до неї, ухопили,
Тай ну з нею гратись.

⁴⁾ Так в р. Д. п. коп. Трег. та М., в давн. впд. Радісінські, Веч. Радісенький. ⁵⁾ Коп. Трег. Поки аером не вкрили; потім попр. не сковали.

ВІДЬМА.

(Поема).

Да прінестъ же смерть на
на, и да снідуть ко ддъ
жини, яко лбакство въ жи-
лищахъ ихъ пеєредъ ихъ.

Псалом.

Молю ся, знобу уповáю,
І знобу слъбзи виливаю,¹⁾
І дýму тяжкую мою
Нїмíм стїнам передаю.

5 Озовіте ся-ж, заплáchte
Нїмíї зо мню
Над непráвдою людською,
Над дóлею злóю!²⁾
Озовітесь! А за вáми

10 Мбже озовéТЬ ся
Безталання невспіпúще,
І нам усміхнéТЬ ся,
Поєднаe з недóлею
І з людьмí і скáже

15 Спасíбі нам, помóлить ся,³⁾
і тихо спати ляже.

І примирéнному приснáТЬ ся
І люди добрí і люббв,
І все добрó. І встáне рано
20 Весéлій, і забудé знов

¹⁾ Вечерн. проливаю. ²⁾ Р. Д. п. та М. Долею лихою. ³⁾ Авт.
М: Спасібі нам скаже і заплаче; р. Д. п. І помолить ся й заплаче.

Свою недоблю; і в неволі¹⁾
Пізнає рай, пізнає волю²⁾
І всетворяющую любовь.³⁾

Така моя рада, незнамий брате:

- 25 Смирись перед Богом, людий не займаї,
Шукай собі, брате, в палацах і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай!
Бо вона не спинить віку молодого,
Не вірне аа літа нашої весні.
- 30 Отак то, мій друге! Молісь, брате, Богу
І мене в молитвах твоїх⁴⁾ спомяний.

I.

Росте в полі на могилі
Оська заклята;
Отам відьма похована, —

- 35 Хрестітесь, дівчата!
Хрестітесь ся і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згінете осміяні,
Наробите слави,
- 40 Злобі слави на сім світі.
А на тім!... Крий Боже!
За гріхі такі великі
Сам Бог не поможе.
Нехай пані знущають ся,
- 45 Братами торгуєтъ
Та сльозами кровавими
Сatanу частують, —
Іх вже душі запродають,
То їм і байдуже,
- 50 А вам трέба стерегті ся,
Стерегтись, та й дуже!
Стережіть ся ж! Кохайте ся
Хоч із наймитами,

¹⁾ Льв. вид. недомі. ²⁾ Так у Веч. і попр. в екз. Мордовця зам. познає. ³⁾ Б. зразу: познає божку любов, а. ⁴⁾ Р. Д. п. своїх.

З ким хóчете, мої лóбі,
55 Тілько не з панáми!

- Кóло¹⁾ осéннього Микóли
Обідрані, трохí не гóлі
Бендéрським шляхом у-ночі
Ішли Цигáни, а пдучий —
60 Звичáйне вóльнії — співáли.
Ішли, ішли,²⁾ а пótім стáли,
Шатró край шляху розпьялі,
Огњь чимáлій³⁾ розвелі
І крúгом⁴⁾ його посéдали:
65 Хто з шашликóм,⁵⁾ а хто і так —
За те він вóльний, як козák
Колíсь-то був. — Сидáть, куняють,
А за шатróм в степú співáє,
Ненáче пýяна з приданóк
70 До-дому йдúчи молодíця:

(Голос за театр.м.)

„Ой у нóвій хáтї
Полягáли спáти;
Молодíй присníлось,
Що мати сказíлась,
75 Свéкор оженив ся,⁶⁾
Бáтько утопíв ся.
І..... гу!.....“

Цигáни слúхають, сміють ся:
„І де ті люди) тут возьмúть ся ?
80 Отсé мабуть із-за Днїстра,⁷⁾
Бо тут все степ... Марá ! марá !“ —
Цигáни крýкнули,⁸⁾ скопíлись,
А пéред нýми опинíлось

¹⁾ Р. Д. п. Ні-ля. ²⁾ Р. Д. п. Ішла собі. ³⁾ Р. Д. п., Жемч.
та М. багаття вбоге. ⁴⁾ Р. Д. п і М. коло ⁵⁾, Веч. За шашликом.
⁶⁾ В автогр. М. утопив ся. ⁷⁾ Р. Д. п. пýяni. ⁸⁾ Кож. і пізн. Днїпра.
⁹⁾ Р. Д. п. Й скопíлись.

Те, що співáло.¹⁾ Жаль і страх!
85 В світінї лáтаній дріжáла
Якась людíна. На ногáх
І на руках повиступáла.²⁾
Од стúжі кров, аж³⁾ стрúпом стáла,
І дбvgí кóси в реppяxах.
90 О⁴⁾ побли бýлись в ковтунáх.
Постóяла, а по́тім⁵⁾ сїла
Кóло огню і руки гріла
На сámім полумyї. „Ну, так,
Оженів ся неборáк!“
95 Самá собі вонá⁶⁾ шептáла,
І тýжко, страшно⁷⁾ усміхáлась.
Що-ж се такé? Се не марá,
Моý се мати і сестrá,
Моý се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

100 А відкілá ти, молодíще?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

„Як булá я молодíця,
Цілуvalи менé в лíця;⁸⁾
А як стáла старá бáба,
105 Цілуvalи б, бúла б рáда.“

Циган.

Співúча, нíчого сказáть!
Як-би собі такú достáть,
Та ще й з медвédem...⁹⁾

¹⁾ Авт. М. опинилася Та, що співала. ²⁾ Р. Д. п. і М. мають:
А на руках і ногах
Од стúжі кров повиступала.

³⁾ Веч. і льв. вид. увся. ⁴⁾ Веч. і льв. Об. ⁵⁾ Р. Д. п. і мовчки.

⁶⁾ Р. Д. п. і М. нíби. ⁷⁾ М. страшно, страшно; р. Д. п. якось
страшно. ⁸⁾ М. лицé. ⁹⁾ Р. Д. п. медведя; Веч. за медведем.

Відьма.

Я співаю,

- 110 Чи то сижу, чи гуляю,
Все співаю, все співаю¹⁾) —
Ужé забúла говорítъ,
А пéрше дóбре говорíла.

Циган.

Де-ж ти булá, що заблудíла?

Відьма.

- 115 Хто? Я? Чи ти? (Шепче:) Цить лишéнь, цить!
Он бач, зо мною пан лежить.²⁾
Огóнь погáс, а місяць схóдить,
В яру́ пасéть ся вовкулáк... (Усміхнувшись)
Я в приданкáх³⁾ булá, впилá ся,
120 І молодá не придалá ся...⁴⁾
А все то прокляті панí
З дívчátами такéс дíлютъ!
Ще трéба дрúгу одружýть,⁵⁾
Підú ще сýна хоронítъ,
125 А то без мéпе не зумíютъ
І в домовýну положýть.⁶⁾

Циган.

Не йдý, небóго! Будь тут з нáми!
У нас, їй Бóгу, дóбре житъ!

Відьма.

А дíти есть у вас?

Циган.

Немáє.⁷⁾

¹⁾ Веч. і льв. сей рядок час. ²⁾ В М. читаемо:

Хто? Я? Цить, цить!

З дочкою пан лежить;

Веч. і льв. за мною. ³⁾ Веч. і льв. в прибавках. ⁴⁾ Р. Д. п. предала ся. ⁵⁾ Так попр. в екс Мордовця; в коп. Жемч. і М. сива оженить, Веч. і льв. другу одружýть ⁶⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. Піду, без мене не зумíотъ. ⁷⁾ Веч. А дíти есть у вас? — Бог має, повми-
рали! Льв. А дíти е у вас?

Відьма.

- 130 Кого-ж годуєте-есте ?
Кого ви спасти кладете ?¹⁾)
Кого колиштете в-ночі ?
Лагаючи і встаючі
За кого молитесь ? Ох, діти !
135 І все діти ! І все діти !²⁾)
Не знаю, де од їх подітись !³⁾)
Де не підуть, й вони за меню !⁴⁾)
Вони з'їдять мене колись.

Циган.

- Не плач, небо-го, не журийсь !
140 У нас дітій нема й завбду.⁵⁾)

Відьма.

Хоч із горі та в боду...

- I відьма тяжко заридала.
Цигани мовчки⁶⁾ дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
145 Вона ж не спала, не журилась,
Сидла, ноги устромила
В гарячий побіл. Виступа
Щербатий місяць з-за могилі⁷⁾
І на шатро мов позирав,⁸⁾
150 Аж побки хмарі заступили.

Чом не спить ся багатому,
Сівому, гладкому ?
Чом не спить ся убогому,
Сироті старому ?

¹⁾ Веч. годуете-ісчете, лиль. скаете. ²⁾ Веч. і лиль. І все діти, увсе діти. ³⁾ Р. Д. п. та М. І мені нема де лігтись. ⁴⁾ Веч. і лиль. Де не пійду, і вони все за меню. ⁵⁾ Веч. і лиль. В нас дітей нема й заводу. ⁶⁾ Прась. довго. ⁷⁾ Веч. і лиль. сі три слова час. ⁸⁾ Р. Д. п. дивував ея.

- 155 Одін дума, як би його¹⁾
Достріб'є палати;
Другий дума,²⁾ як би його³⁾
На подзвін придобати.
Одін старий одпочине
160 В пішній домовині,⁴⁾
Другий старий — і так собі
Де-небудь під тіном⁵⁾.
І обидва спочивають
І гáдки не мають!
165 Убогого й не згадають,
А тогó ще й ляють.
Не спить ся старому ні в пólї ні в хаті,
А трéба як нéбудь вікú доживáти.⁶⁾

II.

- Кóло огню старий Циган
170 З лóлькою куняє,
Позирáє⁷⁾ на приблúду,
Й на подзвін не дбáє.⁸⁾

Циган.

Чому не лáжеш, не спочýнеш?
Зірнýця схodить, подивíсь!

Відъма.

- 175 Дивíлась⁹⁾ я, вже ти дивíсь!

¹⁾ Жемч. і М. Коли б швидче. ²⁾ Р. Д. п. а той дума. ³⁾ Веч. і льв. чого. ⁴⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

Оттодí вже одпочину
Аж у домовині.

⁵⁾ Р. Д. п., Жемч і М.:

А убогий і так собі
Денебудь під тином.

Веч. і льв. оттак собі денебудь під тином. ⁶⁾ Так у р. Д. п., в авт. М. і в праськім вид. ⁷⁾ Р. Д. п. і М. і дивить ся. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Може шо й гадає. ⁹⁾ Р. Д. п. Я вже; М. уже.

Циган.

Ми рáно рúшимо, покýнем,
Як не проспíш ся.

Відьма.

Не просплюсь,
Я вже¹⁾ нікóли не просплюсь!
Отак де-нéбудь і загíну
У бурьяні. (Спíває тихо :)

- 180 „Гáю, гáю, тéмний гáю,
Тихéнький Дунаю !
Ой у гáї²⁾ погуляю,
В Дунаю³⁾ скупаюсь,
В зелéному баговíннї⁴⁾
185 Трóхи⁵⁾ одпочíну,
Та мóже ще хоч калíку⁶⁾
Приведу дитíну.“

- Дармá ! Абí собí ходíло
Та вмíло матíрь проклиналь !
190 А он⁷⁾ чи бáчиш ? На могíлї
Очýма лúпа котинá !
Ідí⁸⁾ до мéне, кíцю, кíцю!...
Не йдé прокляте⁹⁾ бíсеня !
А то далá б тобí напítъ ся
195 З моéї чýстої кринíцї.¹⁰⁾ (Приспíвує:)

„Стойть кўтя на покýтї,
А в запíчку дíти;
Наплóдила, навóдила,¹¹⁾
Та немá де дíти.¹²⁾

¹⁾ Р. Д. п. Я вже: М. уже. ²⁾ Так в М. зам. у гаю. ³⁾ Так в М. зам. Дунаю. ⁴⁾ Ром. В баговиннї зеленому. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. трóшки. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. погану. ⁷⁾ М. Он-он; р. Д. п. Цить, цить ! ⁸⁾ М. Ото до мене. ⁹⁾ М. погане. ¹⁰⁾ М. Й на той рíк стало б; р. Д. п. Впilo ся-б добре (Спíває). ¹¹⁾ Р. Д. п. Народила, нап:одила. ¹²⁾ Р. Д. п. та нігда подіти.

200 Чи то потопіти,
Чи то подушити,
Чи жідові на кров продати,
А грбші пропити?“

Що, добрє наші завдають?
205 Сідай лиш близченко, отут!
Отбо то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волошині була?
Я розкажу, як нагадаю...
Близнят¹⁾ в Бендерах привелá,
210 У білих Яссах колихала,
У Дунáєві купала,
В Турéччині сповивала,²⁾
Та до дому однесла³⁾
Аж у Кийв, та вже добра
215 Без кайдала, без кроїла.
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Упila ся! упila ся!⁴⁾
І досі п'яна!...
220 І вже ніколи не просплю ся,⁵⁾
Бо я вже й Бóга не бою ся
І не соромлю ся людий.
Колý-б міні отих дтій
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
225 Чи є в Турéччині война?

Циган.

Була колісь, тепер нема,
Умér найстаріший старшинá.

¹⁾ В М. зразу синів, попр. близнят. ²⁾ Так у р. Д. п., в М. і в Б., у Турéччині сповила. ³⁾ Р. Д. п. і М. понесла. ⁴⁾ Р. Д. п., льв. і Вечер. Впila ся. ⁵⁾ Р. Д. п. просплюсь. ⁶⁾ Р. Д. п. не має.

Відьма.

- А я думала, що й дбсї,
Аж ужé немає.¹⁾
230 Слухай лишéнь!²⁾ Скажу тобі,
Кого я шукáю.
Я шукáю Натáлочку³⁾
Та⁴⁾ сýна Івáна;
Дочкú свою Натáлочку,
235 Та шукáю⁵⁾ пáна,
Того Ирода, що — знаєш?...
Стрівáй, нагадаля...
Як булá я молодою,
І гáдки не мала,
240 По садóчку похожáла,
Квітчáлась, пишáлась,
А він менé і набáчив,⁶⁾
Ирод! І не сníлось,⁷⁾
Що я булá кріпáчкою,
245 А то б утопíлась,
Булó б лéгше. От побáчив
Та й берé в покóї,
І стрижé, ненáче хлóпця,
І в похóд з собóю

¹⁾ Р. Д. п. в коп. Жемч. М.:

Я думала, в Туреччинї,
Аж і там немає.

Лъв. аж уже. ²⁾ М. Ось слухай же! ³⁾ Лъв. Наталоньку, р. Д. п.
Дочку мою. ⁴⁾ Р. Д. п. I сина. ⁵⁾ М. А найгíрше, р. Д. п.:

А ще гíрше, я шукаю
Проклýтого пана,
Щоб задушить. Бо як узяв
Мене молодою,
Та й остріг, ненáче хлóпця,
І скрізь за собою
Водив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли
⁸⁾ Москалями, а Москалі
Турка воювали.
Оточ як раз проти Спаса
Привела близнята

⁶⁾ Вечерн. і лъв. і не бачив. ⁷⁾ Б. Я не знала.

- 250 Берé менé. У Бендéри
Прийшлí ми, стояли
З москалями на кватýрах,

А москалí за Дунáсм
Тýрка воювáли.
255 Тут дав Бог мінí близнáта
Як раз прóтив Спáса.
А вíн менé і покýнув,
Не вступíв і в хáту,¹⁾
На дítíй своїх не глянув,
260 Люциper проклáтий!
Пíшоб собí з москалями,²⁾
А я з байстрюкáми
Повертáла в Україну
Степáми, тернáми,³⁾
265 Острýжена, та й байдúже!
У сéлах питáла
Шлях у Кýїв.⁴⁾ І що з мéне
Люди насмíялись!⁵⁾
Трохí булá не вточíлась,
270 Та жаль булó кýнуть
Близнáточок. То сяк, то так
На своїй Вкраїнý⁶⁾
Придýбала.⁷⁾ Одпочíла,
Вéчора дíждáлась,⁸⁾
275 Та й у селó. Хотíлось, бач,
Щоб люди⁹⁾ не знали.
От я крадýсь по-пíд тýнню¹⁰⁾

¹⁾ Льв. Не впustив й у хату, Вечер, vac. ²⁾ Веч. і льв. Пій-
шов з Москалями. ³⁾ Р. Д. п. і М.:

В Україну повернула
Босими ногами.

⁴⁾ Р. Д. п. і М.:

Ішла та питала
До Київа.

Льв. По селах. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. посмíялись. ⁶⁾ Так льв. ⁷⁾ Р. Д. п.
Доплентала, М. Доплела ся. ⁸⁾ М. Вечора, Б. Вечера, Р. Д. п.
дíждала. ⁹⁾ М. і коп. Жемч. мénе. ¹⁰⁾ Льв. тини, Вечер. по пíд-
тýнню, М. і р. Д. п. пíдкрадаю ся до хати, коп. Жемч. пíдкра-
дала ся.

- До своєї хати.¹⁾
В хаті тімно. Нема́ дома,
280 Або вже ліг спати
Мій бáтечко одинокий.
Я лéдвє ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Ніби умірає,
285 То мій бáтько.²⁾ І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О прокляті,
Лукáвій дíти,
Що ви дíєте на світі!...
290 Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у комбрі,
Вбігаю³⁾ у хату,
295 А він ужé лéдвє дýшпе.⁴⁾
Я до його: „Тату!
Мій тáточку!⁵⁾ Се я прийшла!“
За руки хватáю.⁶⁾
„Се я,“ кажу. А він міні⁷⁾)
300 Шéпче:⁸⁾ „Я прощаю.“
„Я прощаю⁹⁾ Тілько й чула..
Здаєть ся, я внала¹⁰⁾
І заснула...¹¹⁾ Як-би була
До вíку проспáла!...

¹⁾ М. та коп. Жемч.:

Аж огню немає.
Я думала, що бáтько спить,
Аж бáтько вмірає,
І нікому руки скласти.
Я перелякалась.

Р. Д. п.: Що спить бáтько,
А він умірає.

²⁾ Веч. і льв. Мій бáтечко. ³⁾ Р. Д. п. і М. Убігаю. ⁴⁾ Льв. А він
уже, р. Д. п. ледве стогне. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Тату! Тату! ⁶⁾ Р. Д. п.
і М. ханаю, льв. за руки хватáю. ⁷⁾ М. А він мене ваня за руку.

⁸⁾ М. І шептав. ⁹⁾ М. Прощаю... і... ¹⁰⁾ М. Я, здаєть ся; Веч.
І впала, р. Д. п. бо здаєть ся. ¹¹⁾ М. Тай заснула.

- 305 О-північі прокинулась:
Як у ямі в хаті,¹⁾
А за руку²⁾ батько давить...
„Тату,” кричу,³⁾ „тату!“
А він ужé так як крýга.⁴⁾
310 На-сíлу я руку
Вищучáла. Що, Цýгане,
Як-би таку сúку
Тобі дочку, що-б зробíв ти?⁵⁾

Циган.

Ей Богу, не знаю.

Відьма.

- 315 Та мовчý вже, бо забуду,
Пóтім не згадаю.⁶⁾
Дítíй, бач-ся,⁷⁾ годовала
Та в засéк ховáла,
Та очíпок — се вже в-рáнцї⁸⁾ —
320 Клóччям вимощáла,
Щоб не знать булó, що стрýга.⁹⁾
Прибрáлась, ходíла,
Пóки лóди домовíну
На-двóрі робýли.
325 Доробили, положíли,
Понеслý, сховáли.
І одна я як бiliна¹⁰⁾.
На полí¹¹⁾ осталась
На сíм свíті. Булý дítí —
330 І тих не осталось.

¹⁾ Р. Д. п. і М. Щось ходить по хаті. ²⁾ Веч. руки. ³⁾ Р. Д. п. кличу. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. Аж він, льв. А він вже так, Веч. А він вже як. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Чи простив би? Б. Щоб зробив? Так і льв. ⁶⁾ Р. Д. п., М. та коп. Жемч. Простив би, ей Богу! ⁷⁾ Р. Д. п. і М. Я молила ся Богу. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ба нí, дítí. ⁹⁾ М. Та, здається ся, ще очíпок, р. Д. п. що очíпок. ¹⁰⁾ Веч. і льв. стрýгли. ¹¹⁾ М. Як той палець, р. Д. п. і одна я з близнятами. ¹²⁾ Р. Д. п. і М. На свíті.

(Плаче і співає¹⁾)

Чéрез яр ходíла,
Та вбóду носíла,
Коровáй самá бгáла,
Дочкú оддавáла,
335 Сýна оженила...²⁾
І..... гу!.....“

III.

Циган.

Не скýгли, бо ти всéх побúдиш!

Відьма.

Хибá я скýглю, навісній?

Циган.

Та добрé, добрé! Що дальш бúде?³⁾
340 Розkáзуй дальше!⁴⁾

Відьма.

Що дасí?⁵⁾

Навáриш зáвтра мамалíги?
Я кукурúзи⁶⁾ принесý.

Нагадáла,⁶⁾ нагадáла!
З дочкóю лíг спáти,
345 Завдáв сýна⁹⁾ у лакéй...
Громáдою з хáти
Виганяли. Нагадáла!¹⁰⁾
Я собáк дражníла
По-пíд вíкнами з старçáми.

¹⁾ Так у р. Д. п. ²⁾, Веч. і льв. шхала. ³⁾ Р. Д. п. і М. А сина женила. ⁴⁾ Льв. дальше, М. Що ж там буде? Р. Д. п. Що ж дальш. ⁵⁾ Р. Д. п. лиш. ⁶⁾ Р. Д. п. А що дасí? ⁷⁾ Льв. Я панушої. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Постривайте. ⁹⁾ Р. Д. п. і М. А сина взяв. ¹⁰⁾ М. Еге, еге! Нагадала! А зразу було: Еге, еге! Громадою; так і в Веч.

- 350 І байстрят¹⁾ носýла
За плечýма,²⁾ щоб привчáлісь...
Аж і пан³⁾ приїхав.⁴⁾
Отоді булó громадí
І всíм дбста лиха,⁵⁾
355 Щоб менé не виганяли
З батькíвської хáти!
Та й взяв менé з близнýтами
До сéбе в палáти.
Ростуть мої близнýточка,
360 А я утішáюсь
І з лüтою гадюкою⁶⁾
Я знóву кохáюсь.

¹⁾ Р. Д. п. і М. близнýт, р. Д. п. водила. ²⁾ Р. Д. п. За собою. ³⁾ Р. Д. п. сам. ⁴⁾ Далí в давн. вид.:

Я до його кинула ся
Забудучи лихо.
Привитав мене люцинер,
Благословив дítок
Тай забрав їх у покoї.
Ростуть мої квіти,
Тай вирошли. Сина Йвана
Оддав якійсь панí
У лакéї, а Наталю —
Чи твої Цигани
Всí поснули?

Цигани.

Всí поснули.

Відьма.

Та щоб не почули
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий дружe,
Злякаєш ся, як вимовлю.
Чи тобі байдуже?
Наталочку, цilia свое.
Ирод нечестивий
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я дурна й холода.

⁵⁾ Коп. Жемч. достало ся. ⁶⁾ Р. Д. п. гадиною.

Докохáла ся до краю:

Сíна у лакéй

365 Занапастíв, а з дочкóю...

Чи чу́еш? — з своéю...

Чи се не гріх по вáшому?

Чи в вас так уміють?

А міні дав карбованця

370 Та послáв у Кíїв...

Послáв Бóгу молýти ся.¹⁾

Ото ж я й ходíла

І молýлась... Нí, Цíгане,

Я мárне²⁾ молýлась!...

375 Чи в-vas есть Бог якíй-нéбудь?

В нас його немáє!³⁾

Панí вкráли та в шкатúлі

У сéбе ховáютъ.

Вертáю ся із Кíїва:⁴⁾

380 Зáмкнутí покóй.

Він узáв її з собóю

Та й поїхав з нéю,⁵⁾

З Натáлею... Чи чу́еш ти?

І острýг, проклятий,

385 Дитя своé. Полетíла

Я його шукáти

¹⁾ Коп. Жемч. помолитись; р. Д. п. щоб я Богу помолилася..

²⁾ Р. Д. п. і М. дарма. ³⁾ Р. Д. п. та в М. Отже в нас немає..

⁴⁾ М. Я до дому. ⁵⁾ Р. Д. п. та М. і коп. Жемч.:

Пан поїхан десь з дочкою,

Як перше зо мною,

І сина взяв. Потім... потім...

Далебі не знаю,

Що робилось. Мені снилось,

Ніби то літаю

Над байраками своюю

І дітей шукаю.

Нí, не слухай! Я не дітей,

Я шукала пана!

А тепер уже не трéба,

іду у Цíгани.

Я вже сина оженила,

А дочка й так будé.

- В Волоцьчину, та й шукаю,
Совбою літая
Над байраками, та діток,
390 Діточок шукаю.
Наталоньку!... Чи тёє... нї,¹⁾
Я шукаю²⁾ пана!
Задушу! Возьміть до сéбе³⁾
І менé,⁴⁾ Цигáни!
395 Я медвéдя водýтиму,
А як наїду ката,
То й спущу його на його!
Отодí,⁵⁾ проклятий!...
Нї, не спущу, сама його
400 Загризу! Чи чуєш?
Одрýжимось, моé сéрце!
Я й досі дівýю,
А⁶⁾ сýна вже оженила,
А дочки й так бúде.
405 Лáзитиме по-пíд тýнню,
Пóки наїдуть⁷⁾ лóди
Неживю... Чи ти бáчив?⁸⁾
Там такий хорóший
Мій син Івáн!.., Ух, хлодно!⁹⁾
410 Позýч мінї грóший!
Намýста доброго куплю,¹⁰⁾
Та й¹¹⁾ тебе повíшу,
А сама пíдú¹²⁾ до-дóму...
Дивíсь, мýша, мýша
415 Несé у Кýїв мишень:
Не донесéш, утóпиш десь,
Або пам однíме!...
Чи я наїду мóих діток,¹³⁾

¹⁾ Р. Д. п. Та то брехяя. ²⁾ Р. Д. п. шукала. ³⁾ Р. Д. п.
А тепер уже не треба, вар. Та. ⁴⁾ Р. Д. п. Піду у. ⁵⁾ Веч. і льв
Одýди, автогр. М. Отодí. ⁶⁾ Ром. Я. ⁷⁾ М. стопчуть. ⁸⁾ Р. Д. п.
і М. Ти не бáчив моего сина? ⁹⁾ Р. Д. п. А знаеш, що? ¹⁰⁾ Р. Д. п.
А я вамýста накуплю. ¹¹⁾ Р. Д. п. і М. Та й пíду собі. ¹²⁾ Льв.
в Кýїв. ¹³⁾ Р. Д. п. дітей своїх.

- Тай замóвкла, мов заснúла.
- 420 Цигáни вставáли,¹⁾
Розбíрали²⁾ шатрó своé,
В дорбóгу рушáли.
Та й rúшили. Пішлý степóм.
І³⁾ вона небóга
- 425 Безталáнна встáла мóвчки,⁴⁾
І нíби-то Бóгу
Нýшком собí молýла ся,
Та й пошкандиба́ла.
За Цигáнами, а йдúчи
- 430 Тихéнько спíвáла:
„Кáжуть люди, що суд бúде,
А сýду не бúде,
Бо вже менé осудíли
На сýм свíté люди“.

IV.

- 435 Із-за Днїстрá пішлý Цигáни
І на Волíнь і на Украíну;
За селóм селó минали,
В городí ходíли,
І марбóю⁵⁾ за собóю
- 440 Приблúду водíли.
І спíвáла й танцювáла,
Не пилá й не Ьла,
Ненáче смерть з Цигáнами
По сéлах⁶⁾ ходíла.
- 445 Пóтім разом схаменúлась,⁷⁾
Стáла їсти й пýти,

¹⁾ Льв. уставали. ²⁾ Льв. Розбíрали. ³⁾ Ром. А. ⁴⁾ В М. та вар. Жемч. замісь сýого і дальших 6 рядків стóйтъ:

І відъма устала
Тай пішла сама за ними,
А йдучи спíвала:

⁵⁾ Р. Д. п. і М. мов диво. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. По свítу. ⁷⁾ Р. Д. п.
перестала.

І ховатись за шатрами,
І Бóгу молітись.
Щось¹⁾ такé їй поробýла
450 Старá Mariúla,
Якимсь зéллям напувáла,²⁾
Та їй вонó минуло.

Пóтім її й стáла вчýти
І лíкарювáти:³⁾
455 Які тráви, ішо од чóго,
І де їх шукáти,
Як сушýти, як варýти⁴⁾ —
Весьому, весьому вчýла
Mariúla, а та вчýлась
460 Та Бóгу молýлась.
Минуло лíто, вжé їй дрýге⁵⁾
І трéте настáло:
Уже прийшлý в Україну...⁶⁾
Їй жаль чогóсь стáло.
465 Поклонýлась Mariúlі
За наýку в нóги,
Попроща́лась з Цигáнами,
Помолýлась Бóгу
Та їй пíшла собí небóга⁷⁾
470 На свою країну,⁸⁾
Рáда, рáда та весéла,
Мов малá дитýна.
„Вернúсь, кáже, там погляну
На дочку, на сýна.“
475 Не довелóсь. Пан вернúв ся,
Покýнув Натáлю
В Московщýнї. А ти її
За Дністрóм шукáла

¹⁾ Давн. вид. То. ²⁾ Давн. вид напoїла. ³⁾ Ром. Потім її сама стала, р. Д. п. без її ⁴⁾ Ром. Як варити, напувати. ⁵⁾ Ром.:
Та трави сушила
Лíто їй дрýге проблукала,

⁶⁾ Ром. Тай цíшла собí до дому. Кож. і Ром. В свою Україну.
⁸⁾ Ром. А на третє в Україну з нею приблудилась; р. Д. п. при-
блудила

- Сіна Йвáна молодóго
480 Оддалí в салдáти
За те, що ти не навчýла
Панíв шанувáти.
До когбж ти прихýлиши ся?
Нíкого не має!
485 До людíй хилíсь, небóго,
Люди привítáють.
Якí сéла прохожáла,
Боля́щих питáла,
І тráвами напувáла,
490 І всíм помагáла.
В-осенí прийшлá до-дóму,
Пустку затопíла,
Вýмазала, упбра́лась
І лéгко¹⁾ спочила,
495 Мов у раї. Все забúла:
Злéс і незлéс,²⁾
Всíх простила, всíх любíла
І мов над землéю
Святýм áнгелом вітáла,
500 Так їй лéгко стáло!
Мов в палáтах,³⁾ в свóїй хáтї
Жýти вонá стáла.⁴⁾
І сусíди не цурáлись,
Все селó любило,
505 Бо вонá все по болáщих
День і нíч ходíла
І всíм лóдям⁵⁾ помагáла,
І пла́ти не бráла,
А як⁶⁾ бráла, то калíкам
510 Зараз оддавáла;
Або свíчечку в недíлю
Спасові постáвить
За всíх грíшних, а у сéбе
Й шагá не оставíть.

¹⁾ М. Легенъко. ²⁾ Р. Д. п. І злéс їй незлес. ³⁾ М. палатї.

⁴⁾ Р. Д. п. і Ром. Переизимуvalа, М. зразу переночувала. ⁵⁾ Р. Д. п. всякому. ⁶⁾ Р. Д. п. А що.

515 „На-що міні? (булб кáже)
Чи то в мéне дíти?“
Та й заплаче. Отак вона
Самá собі¹⁾ в світі
Вік недовгий доживала.

- 520 Дівчата бувáло
І днювали й ночувáли,
Й хату прибíрали,
І мазáли і квітчáли,
І їсти варíли
525 І ворóжить не просíли —
Так собі любíли!...
В хатýночцї²⁾ чýсто, тýхо,
Ясно, мов³⁾ у раї,
І знай двéрі поскрипують,
530 Ніхтó не минає:
Той добридень, прийде, скáже,
Той зілля попробíть,
Той колáчик, паляничку,
Всього понаносять,
535 Абý булб з ким пожýти,
Добром подíлиться.
Отак вона в селї жила⁴⁾
І вкрýта і сýта.
І любíли й поважáли⁵⁾
540 І всього давáли,
А все-такí побkritкою
І відъмою звáли...

V.

З подáгрою і подушкáми,⁶⁾
З трьомá чи й більше лíкарýми
545 Із-за нíмéцької землї
Веснью пáна привéзлí,

¹⁾ Р. Д. п. Між чужими. ²⁾ Р. Д. п. У хаточцї ³⁾ Р. Д. п. як
⁴⁾ Так п. р. Д. п., прасть, жили дома. ⁵⁾ Р. Д. п. і вітали. ⁶⁾ Р. Д. п.
З недугами і болячками.

- Само́го тільки... Де-ж ті діти?¹⁾)
Дочку́ на хóрта промінáв,
А сýна в кárти проігрáв.
550 (І так трапляєть ся на світ!)
А що-ж ми маємо робítъ?
Отó-ж взялý йогб лéчить.
Лéчíли, аж у-трьох лéчíли,
Ужé чого з ним не робíли?
555 Та ба, не бúде вже грішитъ.
А ще б хотіло ся... Простýла!
Святóго зíлля наварíла,
І милосéрдая²⁾ з селá
Лéчити вóрога пíшла
560 В палáти сúмнї. Просíла,³⁾
Щоб пáна зíллям⁴⁾ напоítъ;
Божíла ся,⁵⁾ що бúде житъ,
Та⁶⁾ лíкарі не допустíли,
Прогнали, трóхи ще й не бýли.
565 Взялá горщéчок та й пíшла;
Ідúчи дíточóк згадáла,
Заплáкала, і⁷⁾ жаль їй стáло,
Що пáнові не помоглá.

- Весná зíму проганяе,
570 І зелéний по землї
Весná кíлим розстилáе;
Із йрію журавлí
Летять високо ключáми,
А степáми та шляхáми
575 Чумаки на Дін пíшли.
І на землї і на нébi
Рай. І я не знаю,
Якóго ще лóди рáю
У Бóга благáють!
580 А тим часом непрощéний
Грішний умíрае.

¹⁾ Р. Д. п. Тілько самого. А деж діти? ²⁾ Ром. милосéрдна.

³⁾ Р. Д. п. і М. І лíкарів отих просила. ⁴⁾ Р. Д. п. Зíллем пана. ⁵⁾ М.

Хрестíла ся, так і прась. ⁶⁾ Р. Д. п. І лíкарі. ⁷⁾ Прась. Та.

- Ужé йогó лукáвого¹⁾
Сакраментувáли,
Клáли дólí на солóмí
585 I стéлю знíмали, —
Не вмíрає... I лíкарí
Нíчбgo не вдíють!...
- Якось²⁾ трóхи полéгіпало.
„Покличте Лукíю!“ —
590 Шепнýув, та аж затрусиў ся.
Привелí в палáти
Моё відъму. I лíкарí
Вже стáли благáти,)
Щоб помоглá... Прийшлá вонá
595 I у ногáх стáла,
I нíщечком⁴⁾ за грíшного
„Отче-наш“ читáла.⁵⁾
Шан ненáче прокýнув ся,
Глáнув кругом сéбе
600 I на нéї... та й закричáв:
„Не трéба, не трéба!
Ідí собí!... Або стрíвáй...
Чи ти не забúла?
Простí менé! Простí менé!“
605 I слýбзи близнýули
В-пérше з-рóду. — „Я прощаю,
Я давнó простила...“
I свíечечку далá в рóки
I перехрестýла.
610 Заснýув вóрог пéред нéю,
Як тáя дитíна,
А її за свóю дýшу⁶⁾
Молýтись покýнув.

¹⁾ Р. Д. п. У будинках. Уже його. ²⁾ Р. Д. п. Потім. ³⁾ Р. Д. п. прохати. ⁴⁾ Р. Д. п. тиленко. ⁵⁾ М. шептала, потім поправлено
⁶⁾ Ром. Та за пана, за ворога, р. Д. п за грíшного, М., Жемч. та прасль. покýнного.

VII.

- Сорокоўти наймáла,
615 У Кíїв ходíла
Та за пáна, за вóрога
Гóспода молýла.
І в осені вернúла ся
В селó зíмувати.
620 Нíби¹⁾ матéрь привítáли
Ласкáві дíвчáта.
І знов стáли на дóсвítки
До нéї ходíти,
І знов стáли як матéri
625 Лукíї годíти;
А вонá їх научáла,
Як на свítí жýти.
Розkáзує, як і вонá
Колýсь дíвuvála,
630 І як пáна полюбýла,
Пóкриткою стáла;
І як стрýгою ходíла,
Близnýт породíла,
Як блukáла з Цигánами
635 І як її вчíла
Лíкарювати Марíула.
І все, що робýлось,²⁾
Усé булó розkáзує,
Аж плáчутъ дíвcháta
640 Та хрестять ся, жахáють ся,
Нíби пан у хáтї...
А вонá їх розважáє,³⁾
Прóсить, заклинáє,
Щоб з панáми не кохáлись,
645 Бо Бог покарáє.
Бо „Пíдете ї ви по⁴⁾ свítu
Так як я ходíла,

¹⁾ Р. Д. п. Так як. ²⁾ Р. Д. п. і Ром. І де що робилось.

³⁾ Ром. їм розkазує. ⁴⁾ Ром. пíдете ви.

Бáтька, мáтéрь погúбите,
Як я погубила;

650 Дíтій своїх на смíх людям
Пустите по свíту
Так, як я... як я... пустýла...
Дíти мої, дíти!“

Отáк вонá научáла.

655 Дíвчáта хрестíлись
Та плáкали, а у нóчí
Панí все¹⁾ їм снýлись:
Із рогáми, із хвостáми,
Одрíзують кóси,²⁾
660 Та кусáють, та смíють ся,
І простоволóсих³⁾
На собáк, то що, міняють,,
У дьóгтí купáють,
І вивóдять на вúлицю
665 І людíй скликáють
Дивýти ся... Отакé-to
Дíвчáточкам снýлось,
А все-такí на дóсвітки
До нéї ходíли.

670 Прийшлá веснá зелéная,
Старá моя встáла,
Пíшлá в побé шукáть зéлля,,
Та там і осталась.
І обíдать і вечéрять

675 Варíли дíвчáта,
Та не знали, де дíла ся
Їх нерíдна матí.
Пастухí в селí сказáли,
Що кóло могíли
680 У калюжí старú вíдьму
Чортí утопíли.⁴⁾

¹⁾ Ром. То все пани. ²⁾ Р. Д. п. косу, Ром. Обрíзують. ³⁾ Р.-
Д. п. простоволосу. ⁴⁾ Прась. задавили.

Найшли її, громадою
Без попа сховали,
На могилі¹⁾ й осиковий
685 Кілобк забивали.²⁾
А дівчата уквітчали³⁾
Могилу квітками,⁴⁾
І осику поливали
Дрібними⁵⁾ слізами.
690 І виросла на могилі
Осика заклята, —
Отам відьма похована!
Хрестітесь,⁶⁾ дівчата!
Хрестіте ся, не квапте ся⁷⁾
695 На панів лукавих,
Бо згіцете осміяні,
Нарбите слави.

Написано в Седневі д. 7 марта 1847. Друковано уперше
в Вечерніцах 1862 р. ч. 16, 17, 18 (стор. 121—122, 129—130
і 137—138 без V і VI глави).

¹⁾ М. і прасть. І в могилу. ²⁾ Р. Д. п. осиковим кілком про-
бивали. ³⁾ Р. Д. п. засіяли. ⁴⁾ Р. Д. п. цвітками. ⁵⁾ Р. Д. п. своїми.
⁶⁾ Р. Д. п. молітесь ⁷⁾ Ром. Моліте ся і не кваптесь: М. хрестіте ся.

ТРИ ЛІТА.

Передмова до другого видання Кобзаря.

Воскреснемъ ли когда отъ чужевластья моль,
Чтобъ умный, добрый нашъ народъ
Хоти по языку настъ не считаль за нѣмцень ?

А. Грибоедовъ.

Випускаю отсе в люди другого Кобзаря свого, а щоб не з порожнїми торбами, то наділяю його предисловієм. До вас слово мое, о братія моя українськая возлюбленная.

Велика туга осїла мою душу. Чую, а інодї й читаю, Ляхи дрюкують, Чехи, Серби, Болгари, Чорногори, Москалї, всї дрюкують, а в нас ані телень, непаче всім заціпило! Чого се ви так, братія моя? Може злякались нашествія іноплемених журналістів? Не бійтесь, собака лас, а вітер несе. Вони кричять, чом ми по московськи не пишемо? А чом Москалї самі лічого не пишуть по своїому, а тілько переводять, та ї то чорт зна по якому? Натовкмачять якихсь індівідуалізмів то що, так що аж язык отерпне, поки вимовиш, кричіть о братстві, і гризуть ся, мов скажені собаки. Кричіть о єдиной слав'янській літературі, а не хотять і заглянуть, що робить ся у Слав'ян! Чи розібрали вони хоч одну книжку польську,

чешську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми таки
слава Богу не Німці! Не розібрали. Чом? Тим, що
не тямять. Наша книжка як попадеть ся у їх
руки, то вони аж репетують, та хвалять же що
найпоганше, а наші патріоти хуторяні й собі за
ними: „Преочаровательно!“ В чарагах тих ось що:
жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може се по їх
„утонченной“ натурі і справді добре, а на наші
мужицькі очі то дуже погано. Воно і то правда,
що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо
нашого народу, так як його Бог створив; у шинку
і наш і москаль і навіть Німець всі похожі на
свиню, а на паніції то ще поганше. У хату
прийти до його, або до себе покликать по братер-
ськи не можно, бо він злякається, та може ще
й те, що він пізпає дурня у жупані.

Прочитали собі по складах Енеїду та по-
тиялись коло шинку, та й думають, що от коли
вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братики,
прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони
співають, як вони говорять між собою, шапок
не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони
згадують старовину, і як вони плачуть, неначе
справді в турецькій неволі або у польського маг-
натства кайдани волочять, то тойді і скажіте, що
Енеїда добра, а все таки сміховина на московський
шталт.

Отак то, братя моя возлюбленая, щоб знати
людий, то треба пожити з ними. А щоб їх спи-
сувати, то треба самому стать чоловіком, а не
марнотратником¹⁾ чорнила і паперу. Отойді пишіть

¹⁾ В автографі: марнотрателем.

і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом чесним, а на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму; у їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди. Вони здають ся на Гоголя, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтер Скота, що й той не по своєму писав. Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії, і свого язика не знає, а Вальтер Скот в Едембурзі, а не в Шотландії, а може інше було що небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борис усе таки поет народній і великий. І наш Сковорода татаким би був, як би його не збила з пливу латинь, а потім московиціна.

Покойний Осипов'яненко дуже добре приглядів ся на народ, та не прислухав ся до язика, бо може його не чув у колисці од матери, а Г. Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постриг ся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзеним и богупротивним панством. Нехай-би вже оті Карпі Гнучкошленки сутяги! Їх Бог за тяжкі гріхи наші ще до зачаття во утробі матерній осудив киснути і гнить в чернилах! А то мужі мудрі, учені проміняли свою добру, рідну матір на пьяницю непотребную, а в придаток ще й „овъ“ додали.

Чому В. С. Карадж(ич), Шафар(ик) і інші не постриглись у Німці (їм би зручніше було), а остались Слав'янами, щирими синами матірок своїх, і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молітесь Богу і работайте розумно во ім'я матери нашої України безталанної. Амінь.

Потім у нотці:

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде
і щоб не дуже чванилась московська братія своєю
Ростопчиною, то от вам священая вода — напи-
сано панночкою¹⁾), та ще й хорошио, тілько не
скажу, якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте,
чи нема там чого небудь такого, як С(кот) В(альтер)!
І не турбуйтесь, бо ей Богу не найдете.

Седнів 1847 г. Марта 8. Друкована уперше в серпневій
книжці журн. Былое 1906 р., передрукована в первісній формі
в Літ. Наук. Вістн. за жовтень того ж р. Тут поправлено правопись.

¹⁾ Олександрою Псьолівною.

ОЙ ОДНА Я, ОДНА.

Ой одна я, одна,
Як билиночка¹⁾ в поль,
Та не дав міні Бог
Анї щастя, ні доля.
5 Тілько дав міні Бог
Красу, карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Анї братіка я,
10 Ні сестрічки не знала,
Між чужими зросла,²⁾
Доблі-щастя не мала.³⁾
Де-ж дружина моя?
Де вій, добрій люди?
15 Іх нема... Я сама,
А дружини — й не буде!...

Написано в Петербурзі, у цітаделі в маю 1847 р. В перве
друк. в „Народномъ Чтениї“ 1860, кн. III, стор. 151.

¹⁾ М. Як билиночка. ²⁾ Б. І зросла — не кохалась. ³⁾ М. Уже
ї старітись стала; Черн. Уже й винуки.

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

За байráком байráк,
А там степ та могýла.
Із могýли¹⁾ козák
Встаé сýвий, похýлий.
5 Встаé сам у-ночí,
Ідé в степ, а йдучí
Спíвá, сýмно спíвáе:
„Наносíли землí,
Та й до дóму пíшли,
10 І нíхтó не згадáе.
Нас тут трýста, як скло,
Товарýства ляглó,
І земля не прийmáe.
Як²⁾ запрóдав гетьмáн
15 У ярмó христíян,
Нас послáv поганýти ;
По свойї по землí
Своёю кров розлилý
І зарíзали бráта.³⁾
20 Крóви⁴⁾ бráта впíлисъ
І отýт⁵⁾ поляглý
У могилí заклятíй“.

Та й замóвк, зажурíвсь⁶⁾
І на спис похилíвсь,
25 Став на сámíй могýлі ;
На Днíпрó позирáв,

: 1) М. На могилі. 2) Черн. Бо. 3) М. і Черн. дорізали. 4) Черн..
Кровью. 5) М. І в степу, Б. і оттут. 6) Черн. затрусились.

Тяжко плáкав-рида́в,¹⁾
Сині хвйлі голоси́ли.²⁾
З-за Днїпра із селá
30 Лунá гáєм гулá,³⁾
Треті піvnі співали;
Провалíв ся козák,
Стрепену́в ся байра́к,
А могила застогнала.

Написано в Петербурзі, у цітаделі в маю 1847 р. Друковано
у-перве в льв. вид. II., 205 і в Кох.

¹⁾ Авт. М. і коп. Жемч. Тяжко, тяжко ридав. ²⁾ Черн. гомо-
зіли. ³⁾ В авт. М., І. і Черн. Руна.

„Не кідаї матері!“ казали,
А ти покінула, втекла;¹⁾
Шукала мати, не найшла,
Та вже й шукати перестала,
5 Умірла плáуччи. Давно
Не чутъ нічого,²⁾ де ти гра́лась;
Собáка десь помандрувала,
І в хаті вýбите³⁾ вікно.
В садóчку тёмному ягњата
10 У-день пасу́ть ся,⁴⁾ а в-ночі
Віщують сюви та сичі
І не дають сусéдам⁵⁾ спáти.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилю, ждучий
15 Тебé неквітчану,⁶⁾ і в гáї
Ставóчок чистий⁷⁾ висихає,
Де ти купáла ся колíсь;
І гай суму́є, похилýвсь,⁸⁾
У гáї пташка не співає —
20 Й ії⁹⁾ з собóю занесла;
В ярú криніця завалíлась,
Вербá усóхла, похилýлась,
І стéжечка, де¹⁰⁾ ти ходíла,
Колючим тéрном поросла.
25 Кудý¹¹⁾ полінула, де дíлась?
До кóго ти перелетіла?

¹⁾ М. і Ж. пішли; Черн. не слухала, пішла. ²⁾ М. та Черн.
нікого. ³⁾ М. вýбито. ⁴⁾ Черн. пасуть ся в день. ⁵⁾ М. і Б. сусéдям.
⁶⁾ М. і Черн. тебе з калиною; Ж. в гаю. ⁷⁾ М., Черн., Ж. ставок
широкий. ⁸⁾ Черн. зелений зажутивсь. ⁹⁾ Черн. Таїт те. ¹⁰⁾ М. що
¹¹⁾ М., Черн. і Ж. Деж ти полінула.

В чужій землі, в чужій сім'ї¹⁾)
Кого ти радуєш? До кого,²⁾
До кого руки приросли?
30 Віщує серце, що³⁾ в палатах
Ти роскошуйць,⁴⁾ і не жаль
Тобі покинутої хати.
Благая Бóга,⁵⁾ щоб печаль
Тебé до віку не збудíла,
35 щоб у палатах не найшла,
Щоб Бóга ти не осудíла
І матері не прокляла!

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847. р. в маю. Друковано
уперше в льв. вид. II, 221—222.

¹⁾ М. і Черн. переставка: сім'ї... землі. ²⁾ М., Черн. і Ж.
Кого ти радувати хотіла. ³⁾ Ж. і. ⁴⁾ Черн. Ти спиш як дома.
⁵⁾ Черн. Молю ся Богу.

Міні однаково, чи бúду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Менé в снїгу на чужині —
5 Однаковісенько міні!

В невблі вýріс між чужíми,
І неоплаканий своїми
В невблі плáчуучи умру́,
І все з собою заберу́,
10 Малбóго слíду не покýну
На нашій слávníй Україні,
На нашій — не своїй землї.¹⁾
І не помъяне бáтько з сýном,
Не скáже сýнові: „Молíсь,
15 Молí ся, сýну, за Вкраїну
Його замúчили колíсь“.

Міні однаково, чи бúде
Той син молíти ся, чи ні;
Та не однаково міні,
20 Як Україну злій люди
Присплять лукáві,²⁾ і в огñі
Її окráденую збúдять...
Ох, не однаково міні!

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друковано
сперве в „Метí“ 1863, ч. 4. ст 272—273 из. Сидочи в неволї, 1847 р.

¹⁾ Черн. авт. На обезчещеній землї. ²⁾ М. гадюки; Черн. не-
спті. ³⁾ М. Вдову, так і Черн.; Ром. в нотках:

Задушать ввісні і в огñі
Вдову окрадену з'огудить.

КАЛИНА.

„Чогó ти ходиш на могілу?“
На-сíлу ма́ти говорíла.
„Чогó ти пла́чеш і дучíй?
Чому не спиш ти у ночі,¹⁾
5 Моя голубко сизокрýла?“
„Так, мáмо, так!“
І знов ходíла,
А ма́ти плáкала ждучíй.

Не сон-травá на могілї
В-ночі процвітає,
10 То дívчина зарúчена
Калíну сажає,
І слъзóами поливáє
І Гóспода просьти,
Щоб послáв він дощі в-ночі²⁾)
15 І дрібнії рóси,
Щоб калина прийняла ся,
Розпустіла віти, —
Мóже пташкою приліне
Мíлий з тогó світа.
20 „Зовью йому кубéлечко
І самá полíну,
І бúдемо щебетáти
З мíлим³⁾ на калíні.
Бúдем Бóга вихвалýти,⁴⁾
25 Тíхо розмовляти,

¹⁾ М. Чого воркуеш у ночі. ²⁾ М. Пошли, Боже, дочкі в ночі.
³⁾ М. З махам. ⁴⁾ Так у М. і в Б., та в Б. попр. тихо розмовляти.

Бúдем в-ку́почці у-рáнці
На той світ літати“.

- I калíна приїняла ся,
Віти розпустіла,
30 I три літа) на могілу
Дівчина ходíла.²⁾
На четвérте не сон-трава
В-ночі процвітáє,
То дівчина з калíною
35 Плаче-розмовляє :

- Ширóкая, висóкая
Калíно моя,
Не водбю до схід сónця
Полíваная !
40 Ширóкій слíбзи-рíки³⁾
Тебé полили,
Іх слáвою⁴⁾ лукáвою
Лóди понеслі.
Зневажають⁵⁾ подrúженьки
45 Подrúгу свою,
Зневажають червóную
Калíну мою.
Калíночко червóная,
Світе мій ясний,
55 Повій мою голóвоньку,
Росю умій,
І вítами ширóкими
Од сónця закрій !
В-рáнці найдуть менé лóди,
60 Менé осміють,
Ширóкій твої віти
Діти обіrvутъ.“

¹⁾ М. і Черн. дівчина. ²⁾ М. і Черн. Три літа. ³⁾ М. рíки-
слíзоzi. ⁴⁾ М. Із слáвою. ⁵⁾ М. і Черн. Оsmіяли.

- В-ранці рано на каліні
Пташка щебетала,
65 Під каліною дівчина
Спала, не вставала.
Утомілось молоде,
На віки спочило...
Не сон-трава перед світом
70 Одцвіла, зав'яла,
То дівчина на могилі
Плакать перестала.
Перестала сліззи літи
І тяжко любити,
75 На вік-віки на могилі
Сльозами уміта.

Втоміла ся тай задрімала.
Вставало сонце з-за могилі,
Раділі люди встаючі;
80 А мати ї спати не лягала,
Дочки вечерять¹⁾ дожидала
І тяжко плакала ждучий.

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847. Надруковано
вперве в „Хаті“ Куліша 1860 р. ст. 73—76.

¹⁾ М. Вечерять доню.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшли ся;
На чужину з України
Братій розійшли ся;
5 Покинули стару матірь,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
10 Три ясени в польї,
А невістка посадила¹⁾
Високу тополя;
Три явори посадила
Сестра при долинї,
15 А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
20 Калина зов'яла.
Не вертають ся три братії,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетобленій хаті;

¹⁾ М. Черн. над горою; Ж. під горою.

25 Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

30 Не вертають ся три брати,
По світу блукаютъ,
І три шляхи широкії
Терни заростають.
Будо нейти, не кидати
Веселої хати,
35 Чуже поле не топтати,
А своє орати.¹⁾)

Написано в Петербурзі в цілодобі в маю 1847 р. Друковано
вперше в Основі 1861, кн. I, стор. 5—6.

¹⁾) Оті останні рядки доси невідомі в виданнях Шевченка
беремо з Чери.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

Весéле сóнечко ховáлось
В весéлих хмáрах веснянýх;
Гостýй· зачýнених своíх
Сердéшним чáєм напувáли

5 I часовíх переміняли,
Синемундýрих часовíх.
I до дверíй на ключ замкнúтих
I до решítки на вíкнí
Привíк я трóхи, — і міní

10 Не жаль булó давнó одбúтих,
Давнó похваних, забúтих
Моїх кровáвих, тýжких слýбз, —
А їх чимáло розливóсь
На мárне побlé. Хоч-би рýта,

15 А то нíчого не зíйшло!
I я згадáв своé селó,
Кóгó я там, колý покýнув?
I бáтько й мати в домовýнї...
I жáлем сérце запеклóсь,

20 Що нíкому менé згадáти...
Дивлóсь: твой, мíй бráте, мати
Чорníйша чóрної землї
Ідé з хрéста ненáче знята...
Молíо ся, Гóсподи, молíось,

25 Хвалíть Тебé не перестáну,
Що я нí з ким не подíló
Мою тюрмý, мої кайдáни...

Написано в Петербурзї в цітаделї 19 мая 1847. Друк. у перве
в Метї 1863, ч. 4 стор.

В Е Ч I Р.¹⁾

Садóк вишнéвий кóло хáти,
Хрущí над вишнями гудúть,
Плугáтари з плугáми йдутъ,
Спíвають ідучíй дíвчáта,

5 А матерí вечéрять ждутъ.

Семьá вечéря кóло хáти.
Вечíрня зíронька встаб...
Дóчка вечéрять подаé,
А маti хóче научáти,

10 Так соловéйко не даé.

Покláла маti кóло хáти
Малéньких дíточóк своíх,
Самá заснúла кóло їх.
Затíхло все... Тíлько дíвчáта

15 Та соловéйко не затíх.

Написано в Петербурзї в ціталелї, в маю 1847 р. Друковано
у-перве в „Русской Беседѣ“ 1859, кн. 3.

¹⁾ М. і Б. заголовка немає, в Черн. автогр. Весенний вечір .
в р. Б. просто Вечір.

Не спáло ся, а нíч як мóре.
(Хоч дíялось не в-осени,
Так у невблí). До стíні
Не заговбриш нí про гóре,
5 Нí про „младенческіе сны“.
Верчú ся,¹⁾ свíту дожидаю...
А за дверима про своé
Солдáтськее нежитíé
Два часовій розмовляють.

Перший.

- 10 Такá ухáбиста сабóй,
И мénьше бýлой не дарýла...
А бáринъ бýдненькоЙ²⁾ такóй!
Менáй-то, слышь, и подсмотрили,³⁾
Сvezлý въ Калúгу и забрýли.
15 Теперь и стой да пýсни пой!⁴⁾

Другий.

- А я — аж стрáшно,⁵⁾ як згадáю! —
Я сам пíшоб у москалí.
Такý-ж у нашому селї
Назнáв я дíвчину. Вчащаю
20 И матéрь удовú еднаю,
Так пан заклýтий не даé:
„Малá, кáже, нехáй дождý ся.“
Я знай⁶⁾ вчащаю до Ганнýсї.

¹⁾ Черн. Верчусь я. ²⁾ Черн. тощенъкоЙ. ³⁾ Черн. знаеш и схватили. ⁴⁾ У давн. вид. Такъ вотъ тѣ случай то какой, без сумніву блíдйше. Напі рядок із Черн. ⁵⁾ У прим. до праськ. чудно. ⁶⁾ Черн. I, далі рядок: Вертаюсь в осени до дому.

- На той рік зношу за своє.
25 Пішов я з матір'ю просити.
„Шкодя, кáже, і не просі !
Пятьсóт, кáже, коли дасí,
Берí хоч зáраз !“ Що робítи ?
Голубко бідна !¹⁾ Позичать ?
30 Та хто таку позичить сíлу ?²⁾
Пішов я, бráте, зароблять.
І де вже нбги не носили !...
Поки ті грóші заробíв,
Я гóдів зо два проходíв
35 По Чорномóрї, по Дóну.
Вертáюсь в-осені до дóму,
І подарунків накупíв
Найдорогіших. От вертáюсь
В селі до дівчини в-ночі, —
40 Аж тілько мати на печі,
Та ї та сердéшна умірає,
А хáта пусткою гниє.
Я вýкresав огніо, до нéї;
Од нéї пахне вже землéю,
45 Ужé ї менé не пізнає.
Я до попá та до сусíди.
Привíв попá, та не застáв,
Вонá вже вмérла. Немá ї слíду
Моéї Гáнни. Я спитáв
50 Такí сусíду про Ганнúсю,
Кáжу: „Де дíлась, що немáє ?“³⁾
Хибá ти ї дóсí ще не знаєш ?
Ганнúся на Сібíр píшла.
До паничá, бáчищ, ходíла,
55 Пóки дитíну привелá,
Та у криницї ї затопíла“.
Ненáче згáга⁴⁾ запекlá...
Я лéдве-лéдве⁵⁾ вийшов з хáти.

¹⁾ Черн. А я козак був. М. зразу: позичить таку, в Черн. позичить таку силу. ³⁾ Так у Черн., було зразу і в М., але Шевч. вичеркнув, хоча вірш зовсім до річи. ⁴⁾ М. перш. ззага, так і в Черн.
⁵⁾ Черн. і вар. праськ. Поки я слухав.

Іще не світало. Я в палати
60 Пішов з ножем, не чув землі.
Аж паничá вже одвезли¹⁾
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і бáтько й мати,
А я пішов у москалі.
65 І дбсі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалити,
Абб себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаєш,
Йогó до нас перевели
70 Із армії, чи щó ?²⁾)

Перший.

Такъ что-же ?
Ну, вотъ теперъ и приколъ!

Другий.

Нехай собі ! А Бог поможе,
То й так³⁾ забудеть ся колись.

Вони ще добвго говорили.
75 Я став перед-світом дрімать,
І паничі міні приснились,
І не дали погані спать.

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847 р. Друк. у-перве
у льв. вид. II, 184—186.

¹⁾ Черн. повезли. ²⁾ Черн. „чи щó“ vac. ³⁾ Давн. вид. I так.

П У С Т К А.¹⁾

Рáно в-рáнцї новобрáнцї
Виходíли за селó,²⁾
А за нýми молодýми
І дівчá однó пíшлó.³⁾
5 Подíбала старá máти⁴⁾
Дбню в поблї доганяти,
З мýлим розлучати.⁴⁾
І догнала, привелá,
Розлучýла та вмовляла,⁵⁾
Нарікала, говорýла,
Поки в зéмлю положýла,⁶⁾
10 А самá в старцї пíшлá.

Минúли лíта,⁷⁾ а селó
Не переміníлось,
Тíлько пустка на край села
На бíк похилýлась.
15 Кóло пустки на мiliйцї
Москаль шкандибає,
На садбочок позирáє,
В пустку⁸⁾ заглядає.
Мárне, бráте.⁹⁾ не вýгляне
20 Чорнобрива з хáти,

¹⁾ Нí в М. нí в Б. титулу нема. Дав його мб. Куліш. ²⁾ Давн. вид. із села. ³⁾ М. і давн. вид. Одна дівчина пішла. ⁴⁾ Сей рядок беремо з льв. вид. ⁵⁾ І сей рядок із льв., де до нього додано ще один: Поки в землю закопала. ⁶⁾ М., Жемч. і Черн. опустила. ⁷⁾ В давн. вид. Стоїть село, не виросло. ⁸⁾ Давн. вид. В вікно, Б. в пустку. ⁹⁾ Давн. вид. Заглядає, в Б. поправка Шевч.

Не покліче стара мати
Вечеряти в хату.¹⁾
А колись, давнó колись-то²⁾
Рушникі вже ткались
25 І хустіна мережалась,
Шовком вишивалась...
Думав жити, любити ся³⁾
Та Бóга хвалити,⁴⁾
30 А довелось — нí до кóго
В світі прихилитись!⁵⁾

Сидить собі кóло пустки.⁶⁾
На двóрі смеркáє,
А в вікнó, ненáче бáба,
Совá виглядáє.

Написано в Петербурзі в маю в штаделі, 1847 р. Вперше друковано в „Хаті“ Куліша ст. 76—77.

¹⁾ М. зразу: В хату вечеряти. ²⁾ Давн. вид. А він колись був кликаний, вар. беремо з Б. ³⁾ Б. веселитись. ⁴⁾ Давн. вид. Весь вік веселитись. ⁵⁾ Давн. вид. мій голубе, слозами умитись; М. і Ж. Христа ради у людей прохати. ⁶⁾ Давн. вид. сидить москаль під хатою.

В невблії тяжко, хоча й вблії,
Сказати по-правді, не булó;
Та все-такí якось жилось
Хоть на чужбму, та на поблї...¹⁾
5 Тепéр же злобі тії долі
Як Бóга ждáти довелось.
І жду її і виглядаю,
Дурний свíй рóзум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
10 В калюжі вóлю утопить.
Холбне сérце, як згадаю,
Що не в Укрáйні поховають,
Що не в Укрáйні буду жить,²⁾
Людий і Гóспода любить.³⁾

Написано в Петербурзі в цітаделї в маю 1847 р., вперше
друк. в Основі 1861, кн. 5, стор. 14.

¹⁾ Черн. Коло людий та коло поля. ²⁾ В М. було зразу: поховають, потім перечеркнено і дописано: буду жить. ³⁾ Кож. і пізн. вид. хвалить.

Чи ми ще зійдемо ся¹⁾ знобу,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово пра́вди²⁾ і любови
В степій-вертепі³⁾ понеслі?

- 5 Нехай і так! Не наша ма́ти,
А довелоб ся поважати.
То — воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся, молітесь Бóгу
І згадуйте одін другого!
- 10 Свою Україну любіть,
Любіть її, бо врёмя лóте!⁴⁾
В останню, тяжку мінúту
За неї Господа моліть!

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друк-
у-перше в „Основі“ 1861, № 9, стор. 2.

¹⁾ Осн. Чи ви ще зайдете ся знову. ²⁾ М. і Ж. братства.
³⁾ М. і Б. в степій і хебри, М. рознесли. ⁴⁾ В автогр. М. і Б. і кол.
Жемч. Любіть її! Во время лютє.

По-над пóлем ідé,
Не покбси кладé,
Не покбси кладé — гóри ;
Стóгне земля, стóгне мбрé,
5 Стóгне та гудé.

Косарý у ночí
Зустрічáють сичí.
Тне косárь, не спочивáє,
Hí¹) на кóго не вважáє,
10 Хоч і нé просí.

Не благáй,²) не просí !
Не клепáє косý,
Чи то прýгород, чи гróод,³)
Як брýтвою старýй гólить
15 Усé, що дасý.

Мужикá й шинкарý,
Сиротý⁴) кобзарý...
Приспíвує старýй, кбсить,
Кладé гóрами покбси,
20 Не мина⁵) й царý.

1) Б. I: нí. 2) В Осн. Не кричи 3) Осан. Чи то город, чи то поле, наш вар. з Б. 4) М. Й сироту. 5) Осан. Не мина.

І менé не минé,
На чужйнї зотнé,
За решткою задáвить,
Й хрестá¹⁾ нїхтó не постáвить
25 І не помъянé!

Написано в Петербурзі в цітаделі 30 мая 1847. Друк. у-перве
в „Основі“ 1862, кн. X. стор 5—6.

¹⁾ Прась. І хреста, інші вид. Й хреста, автогр. М. і Б.
ж vac.

Зміст першого тому.

	СТОРОНА
Передмова	V—X
I. Причина.	1—7
II. Катерина	8—29
III. Переїння.	30—32
IV. Іван Підкова	33—35
V. На незабудь В. І. Штернбергу	35
VI. Вітре буйний	36—37
VII. На вічну пам'ять Котляревському	38—41
VIII. Тополя	42—49
IX. Тарасова ніч	50—56
X. Думи мої, думи мої	57—60
XI. Думка (На що мині чорні брови)	61—62
XII. До Основьяненка	63—66
XIII. Тече вода в синє море	67
XIV. Гайдамаки	68—147
XV. Приписи Шевченка.	148—150
XVI. Передмова	151—153
XVII. Черниця Мар'яна.	154—166
XVIII. Утоплена (Баллада)	167—172
XIX. Сліпая (Поема)	173—202
XX. Гамалія	203—208
XXI. Тризна	209—223
XXII. Тяжко важко в світі жити	224
XXIII. Розрита могила	225—226
XIV. К. Маркевичу	227
XXV. Чигирин	228—230
XXVI. Сова	231—238
XXVII. Дівочій ночі	239—240
XXVIII. Сон (У всякого своя доля)	241—258
XXIX. Хустина	259—261
XXX. Чого міні тяжко	262
XXXI. Пустка.	263

Ex libris
Bohdan Krawczenko

	СТОРОНА
XXXII. Маленький Марьяні	264
XXXIII. Н. В. Гоголю	265—266
XXXIV. Не завидуй багатому	267
XXXV. Не жени ся на багатій.	268
XXXVI. Посланіє славному П. І. Шафарикові	269—271
XXXVII. „Еретик“ або „Іван Гус“	272—281
XXXVIII. Невольник (поема)	282—305
XXXIX. Великий Лъх (Мистерія)	306—323
XL. Суботів	324—335
XLI. Наймичка (поема)	326—344
XLII. Кавказ	345—353
XLIII. І мертвим і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружне посланіє.	352—360
XLIV. Холодний Яр	361—363
XLV. Ісальми Давидові I—CXIX	364—373
XLVI. Минають дні, минають ночі.	374—375
XLVII. Три літа	376—378
XLVIII. Заповіт	379—380
XLIX. Вітер в гаї нагинає	380
L. Лілея (баллада)	381—384
LL Русалка	385—387
LII. Відьма (поема)	388—413
LIII. Три літа. Передмова до другого видання Кобзаря	414—417
LIV. Ой одна я, одна	418
LV. За байраком байрак.	419—420
LVI. Не кидай матері	421—422
LVII. Міні однаково	423
LVIII. Калина	424—426
LIX. Три пляхи	427—428
LX. Н. І. Костомарову	429
LXI. Вечір.	430
LXII. Не спало ся, а ніч як море	431—433
LXIII. Шустка (Рано в ранці новобранці).	434—435
LXIV. В неволі тяжко, хоча й волі	436
LXV. Чи ми ще зайдемо ся знову	437
LXVI. По над полем іде.	438—439

3 2044 019 052 166

